

**EUROPEAN
REFORMS
BULLETIN
2020 No 3**

European Reforms Bulletin

2020

scientific peer-reviewed journal

No. 3

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

e-mail: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 08 15.09.2020)

© European Reforms Bulletin, 2020

© Authors of articles, 2020

Table of contents

Bochkoviy O., Khankevich A. The Impact of Information Technology on Ensuring Human Rights and Freedoms in an Open Society	2
Boiko-Dzhumelia V. Criminalistics Characterization of Preparation and Commission of Crimes in the Area of Construction Investment	12
Chichyan O.O., Baadzhi N.A., Zaiets H.V., Antufiev V.A. Peculiarities of Application of Communicative Approach in Foreign Language Study in Higher Education Institutions With Specific Conditions of Study	19
Izbash K.S., Kuznetsov O.I. Physical Training as an Element of Official Training of National Police Officers of Ukraine	23
Knysht Z. Subjects of Ownership Right of Internally Displaced Persons	28
Kononenko Yu.S. Criminal Liability for Treason in the Context of a Joint Force Operation	33
Korniichenko A. Legal Clinics as the Subject to Bullying Prevention	39
Kozhura L.A. The Types of Administrative Methods of Public Administration of the Right of Persons with Disabilities to Health Care	46
Kravchenko T.S. On the Concept of Use of Business Reputation of Business Entities	51
Miroshnychenko O. Environmental Protection in Armed Conflicts as a Principle of International Ecological Safety	56
Mukiienko D.S. The Accusatory Function of the Prosecutor in the Court Stages: Concept and Content	60
Osadchyi Yu. Cooperation with the Media During Investigation of Crimes Involving Staging a Road Accident	65
Prytula A. Problems of Application of Certain Provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine in the Activity of the State Border Guard Service of Ukraine	70
Riadinska V., Kostenko Y. Determining Gifts Received as Public Discounts on Goods, Services, Wins, Prizes, Premiums, Bonuses	72
Sadovenko A. System of Principles of Administrative and Legal Regulation of the Cosmetological Services Market in Ukraine	78
Sopilko I., Cherevatiuk V. Manipulation of Consciousness is a Threat to Ukraine's Information Security	83
Stankovich M.I. Definition and Essence of Covert Investigative (Search) Actions as Tools of Proof in Criminal Proceedings	87
Teremetskiy V.I., Dmytrenko S.O. Law Enforcement Function of the State in the Field of Taxation: Concepts, Content, Structural Elements	94
Tkachenko I.M. Legal Trends in the Implementation of the Social Function of the State for the Protection of persons with Disabilities: the Experience of EU Countries	98
Zaiets O.M., Ismailov K.Yu., Honcharov A.V. Digitalization of public administration and harmonization of digital markets of Ukraine	102
Vladyshevska V. Personal and Moral-Ethical Qualities as one of the Main Requirements for the Candidate Advocates	110
Ponomarenko V. Foreign Experience in Regulation of Criminal Liability for Hooliganism	113
Mykhaiskiy O.Y. Legal Aspects of Access to Environmental Information in the Context of Shale Gas Production	120
Stroyko I.A. Violations of the Related Rights in the Programme of Broadcasting Organization in the Digital Era Grounds for Civil Enforcement	125
Smolka O.V. Peculiarities of State Service in the Chambers of Judicial Authorities of Ukraine	131

THE IMPACT OF INFORMATION TECHNOLOGY ON ENSURING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN AN OPEN SOCIETY

Bochkoviy O.,

Ph.D., Senior Researcher. Head of Educational and Scientific Laboratory Research preventive action of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7262-3416>

bochkin.0583@gmail.com

Khankevich A.,

Ph.D., associate professor. Professor of the department of operative investigative activity and crimes investigation of the Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6897-347X>

a.n.khankevich@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the influence of developing technologies on society, human rights and freedoms, which causes a revision of the existing attitude to the outside world. The intensity of the emergence of new forms of organizing social relations (social networks, virtual reality, robotics, blockchain, etc.) complicates the adaptation of existing social institutions to them. This situation leads to many contradictions both in the regulatory sphere and among the population. It has been determined that the danger of the latest technologies is that the rules of conduct have not been formed and, therefore, the institution of responsibility for their violation has not been formed. The article provides an analysis of this problem and possible ways to solve it in order to increase the efficiency of protecting the rights of citizens.

Keywords: information technology, open society, citizen rights, protection, security, security, big data

Останніми роками «великі дані» (Big Date) є загальноновизнаним трендом економічного та технологічного розвитку, який формують одночасно багато факторів: 1) проникнення Інтернету в повсякденне життя; 2) розвиток електронної комерції; 3) поява та розвиток пошукових сервісів, які мають у своїй основі рекламну бізнес-модель, котра передбачає збирання великих масивів інформації про поведінку індивідів у мережі Інтернет; 4) поява соціальних мереж, які агрегують дані не тільки про індивіди, але й про відношення між ними; 5) розповсюдження смартфонів та планшетів, котрі дозволяють постійно (он-лайн) відслідковувати маршрут пересування своїх користувачів, а також обмінюватись миттєвими повідомленнями. Як наслідок, ключові процеси життєдіяльності людини перетекли в Інтернет та будь-яка дія індивіда залишає цифровий слід, що в сукупності викликало появу величезних об'ємів цифрової інформації. При цьому, за прогнозами компанії IDC, яка спеціалізується на аналітиці в сфері інформаційних технологій, більша частина даних буде генерована не людьми, а різного роду пристроями в ході їх взаємодії між собою та мережами даних (наприклад, смартфонами, пристроями радіочастотної ідентифікації (RFID), супутниковими системами навігації типу (GPS).

Такий стрімкий розвиток технологій провокує перегляд існуючого відношення до навколишнього світу, у тому числі й до суспільства. Сфери застосування комп'ютерних програм різноманітні: космос, оборона, промисловість, освіта тощо. Наприклад, спеціальні програми навіть здійснюють діагностику захворювань в медицині і за твердженнями самих медиків точність у встановленні діагнозу підвищилась до 90% [1]. Під час порівнювальних тестів було показано, що за рахунок інтелектуальних програмних алгоритмів досягається підвищення ефективності при скороченні часу постановки діагнозу до 70%. Це дає можливість значно знизити кількість помилкових діагнозів, що грає ключову роль для здоров'я пацієнта. Крім того, відбувається скорочення часу на окупність діагностичного обладнання, зменшується потреба в повторних обстеженнях, знижується ризик юридичних наслідків, які можуть виникати при помилковому призначенні неправильного лікування [2].

У судочинстві основними цифровими технологіями можуть стати:

- великі дані (Big Date);
- нейротехнології та штучний інтелект (наприклад, «бот-юрист» вже сьогодні здатен скласти позовні заяви до фізичних осіб, штучний інтелект навчений передбачати судові рішення у справах про порушення прав людини в Страсбурзькому суді (ЄСПЧ) з ймовірністю 79%);
- системи розподіленого реєстру (на прикладі використання технології блокчейн мова піде далі);

- квантові технології (в якості однієї з можливостей комп'ютерів на основі (в якості однієї з можливостей комп'ютерів на основі квантових технологій є можливість забезпечення кібербезпеки та надбезпечний обмін даними на довгих відстанях);

- компоненти робототехніки та сенсоріка;

- технології бездротового зв'язку (оперативне використання різних банків даних, обліків, проведення он-лайн процесуальних дій тощо);

- технології віртуальної та доповненої реальності (подання доказів у суді, моделювання в судовому процесі подій) тощо.

Активно з'являються нові форми організації суспільних відносин (соціальні мережі, віртуальна реальність, робототехніка, блокчейн тощо), а інтенсивність, з якою вони з'являються ускладнюють пристосування до них вже існуючих суспільних інститутів, не говорячи про форми державного контролю. Адже чим більше персональних даних про особу агрегується та піддається обробці, тим вищий ступінь можливого впливу на життя такої особи результатів автоматизованої обробки та, відповідно, розмір ризику, пов'язаний з порушенням її прав.

Така ситуація призводить до виникнення різноманітних протиріч як у нормативному полі, так і серед населення. Адже природно, що невідоме викликає занепокоєння та страх. Катастрофічні прогнози та теорії щодо запровадження штучного інтелекту стали ідеями для багатьох художніх фільмів-катастроф.

Недостатнє розуміння можливостей та ролі сучасних інформаційних технологій у житті суспільства призвело до виникнення трьохаспектної проблеми:

1) держава не виробила дієвих механізмів впливу та контролю в сфері нових суспільних відносин, які виникли на фоні стрімкого розвитку інформаційних технологій;

2) вказаним упущенням зі сторони держави скористались окремі особи, які почали використовувати сучасні інформаційні здобутки у злочинних цілях, залишаючись при цьому безкарними;

3) вищевказані факти сформували у населення занепокоєння та загрозу своїм правам та свободам.

Реакція суспільства цілком виправдана та передбачувана. Адже будь-кого занепокоїть перспектива стати жертвою злочину або об'єктом іншого порушення особистих прав та свобод. Не дивлячись на відносну ефективність положень чинного законодавства про персональні дані стосовно сталих методів обробки масивів даних, ізольованих рамками окремих організацій, технології «Великих даних» несумісні з низкою базових принципів, які складають основу законодавства про персональні дані, що зумовлює необхідність його реформування.

Небезпека з новітніми технологіями у тому, що не сформовано правил поведінки, а тому й не сформовано й інституту відповідальності за їх порушення. Зокрема, проблематично притягнути особу до відповідальності за незаконні операції з криптовалютою в державі, яка не визнає останню платіжним засобом.

Звісно, будь-яке суспільство не може існувати без норм поведінки, які створюються тільки тоді, коли допускається можливість їх порушення. Закон описує не факти, а орієнтири для нашої поведінки. Якщо цей закон має сенс і значення, то він може бути порушений, а якщо його неможливо порушити, то він поверхневий і не має сенсу [3, с. 187]. Складно не погодитись з К. Поппером, але що робити, коли законодавець ігнорує суспільні відносини, які вже існують?

Ігноруючи вказані суспільні відносини держава створює небезпеку порушення прав та свобод громадян, адже позбавляє можливості захистити їх відповідними правоохоронними органами, які діють виключно в рамках правового поля, в яке не заведені нові суспільні відносини.

Зазначена тематика є новою для правової науки в Україні, утім, деякі науковці (Розовський Б. Г. [4, с. 280–292], Карчевський М. В. [5, с. 17], Конашевич О. І. [6] та інші) вже сьогодні звертають увагу на необхідність відповідного реагування державними органами на новітні загрози, на недопущення ігнорування суспільних процесів та інформаційно-технічного прогресу, що ми спостерігаємо сьогодні.

Для кращого розуміння сутності проблеми, а отже й для пошуку шляхів її вирішення потрібно усвідомити два аспекти.

По-перше, рівень розвитку та можливості сучасних інформаційних технологій дозволяють стверджувати, що ми прямуємо до формування відкритого суспільства. При цьому, у даному випадку, ми маємо на увазі не концепцію Карла Поппера [3], а відкрите суспільство як об'єктивну реальність. Практично кожен громадянин сьогодні знаходиться у віртуальній мережі. Це відбувається незалежно від того, хочемо ми цього чи ні. Залишитися сьогодні поза віртуальною мережею практично неможливо, адже знаходячись ще в утробі матері, інформація про майбутню людину вноситься до різноманітних інформаційних обліків та комп'ютерних систем. Можемо з упевненістю сказати, що у сучасному цивілізованому світі у практично кожній реальній особі є свій віртуальний двійник.

Якщо припустити, що усі системи та мережі об'єднані, то застосування технологій розпізнавання обличчя у поєднанні з активним розповсюдженням відеоспостереження дозволить спостерігати за життям

будь-якого громадянина у режимі реального часу як у фільмі. Такий громадянин стає дійсно відкритий для структур, які контролюють таку систему.

Разом з тим, потрібно уточнити, що зважаючи на вищевказане, називаючи суспільство відкритим ми не ототожнюємо його з суспільством інформаційним, що часто вживається як синоніми. Сам термін «інформаційне суспільство» приписується професору Токійського технологічного інституту Ю. Хаяши [7, с. 62]. Надалі цей термін почали широко застосовувати інші вчені у різних сферах знань.

Деякі вчені визначають інформаційне суспільство у цілому як суспільство, в якому [8, с. 11–12]:

– кожен член суспільства має можливість своєчасно і оперативно отримувати за допомогою глобальних інформаційних мереж повну і достовірну інформацію будь-якого виду і призначення, при знаходженні практично в будь-якій частині географічного простору;

– реалізується можливість оперативної, практично миттєвої комунікації не тільки кожного члена суспільства, а й певних груп населення з державними і громадськими структурами незалежно від місця проживання;

– трансформується діяльність ЗМІ за формою створення і поширення інформації, розвивається і інтегрується в інформаційні мережі телебачення;

– зникають географічні та геополітичні кордони держав в рамках інформаційних мереж, відбувається об'єднання інформаційного законодавства країн.

Розглянуті питання не були залишені без уваги міжнародним співтовариством і знайшли своє відображення в ряді міжнародно-правових актів. Так, наприклад, в Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті», прийнятої ООН в Женеві 12 грудня 2003 року, заявлено про наміри держав учасниць побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство [9].

У Хартії глобального інформаційного суспільства [10] вказується, що в інформаційному суспільстві кардинальні зміни відбуваються не тільки в економіці, але і в інших сферах діяльності. Наукове знання, сучасні інформаційні технології, засоби телекомунікації і зв'язку все активніше входять в повсякденне життя людини, істотно змінюючи його. Інформаційне суспільство дозволяє людям ширше використовувати свій потенціал і реалізувати свої наміри, надає нові можливості для пошуку, зберігання, обробки і поширення інформації.

Також, інформаційним суспільством слід вважати [11]:

– суспільство нового типу, яке формується в результаті глобальної соціальної революції і породжується розвитком інформаційних і комунікаційних технологій;

– суспільство знання, тобто суспільство, в якому головною умовою благополуччя кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки вільному доступу до інформації та вмінню працювати з нею;

– глобальне суспільство, в якому обмін інформацією не буде мати ні часових, ні просторових, ні політичних кордонів; яке, з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а з іншого – відкриває кожному співтовариству нові можливості для самоідентифікації.

Поєднуючи існуючі положення та позиції, окремі науковці, надаючи визначення вказують на взаємозв'язок понять інформаційного та відкритого суспільства. Так, Пастухов П. С. зазначає, що інформаційне суспільство – це відкрите, громадянське суспільство, засноване на вільному доступі до інформації, свободи думок, право прямого голосу, відкритості, толерантності, конкурентності думок і оцінок [12].

Загалом погоджуючись з позиціями науковців зазначимо, що поняття інформаційне та відкрите суспільство відносяться одне до одного як частка й ціле. Тобто відкрите суспільство не може існувати без відповідної інформаційної складової у її сучасному розумінні, з сукупністю систем, програм, та мереж. Разом з тим, інформаційне суспільство стає відкритим тільки тоді, коли формується відкрита громадянська позиція, коли безпека кожного індивіда у суспільстві визнається найвищою цінністю й підтримується усіма. Відкрите суспільство – це ментальна готовність активної поведінки за для суспільної безпеки, у тому числі й застосовуючи сучасні інформаційно-технічні досягнення.

Звісно, завжди існують загрози некоректного чи незаконного використання інформації, отриманої з відповідних систем чи мереж. Але не потрібно забувати й про те, що так само відкриті й злочинці, незаконна діяльність яких буде помітна для правоохоронних органів.

Аналіз останніх публікацій та практики показали, що більша частина цивілізованого світу давно усвідомила важливість та невідворотність впровадження сучасних інструментів аналізу в правоохоронній сфері. *Так, в англійському журналі «Police» опублікована стаття про використання сучасних інформаційних технологій у роботі фінансових слідчих. На початку XXI століття практично кожна особа залишає за собою електронний слід інформації (наприклад, у Великобританії загальна кількість баз даних, де громадяни можуть залишити електронний слід, становить близько трьохсот). Перед слідчими постає завдання зібрати дані з цих баз відносно конкретної особи, потім відфільтрувати з цих відомостей такі, що відповідають параметрам розслідування, тобто, інакше кажучи, перевірити*

отриману інформацію стосовно більш широкого контексту розслідування для того, щоб звести воєдино всі відомості і провести аналіз, згідно з яким необхідно діяти надалі [13, с. 22].

Постійно зростаюча кібернетизація інформаційних потоків зажадала зміни існуючої структури кадрів оперативних працівників. У Скотланд-Ярді (Велика Британія) кількість оперативних працівників-аналітиків перевищує кількість інших («класичних») оперативних працівників у 2,8 разу, а у Федеральному бюро розслідувань (США) – у 4,7 разу. У спецслужбах (Центральне розвідувальне управління, США) цей показник сягає дев'яти.

І це зрозуміло. Проблемою сьогодення є те, що інформації надто багато: будь-який сучасний сенсор може транслювати мільйони терабайт даних та 5 тис. годин відео високої чіткості за добу. Ця інформація збирається гігапксельними камерами та сотнями сенсорів. Правильно організований аналіз та візуалізація цих даних дозволять оптимізувати процес інформаційно-аналітичного забезпечення кримінального провадження.

Але щоб отримати користь у всіх цих «горах» терабайтів, потрібні науковці, які спеціалізуються на аналізі даних, за яких поліцейським приходиться вступати в конкуренцію з «цивільними» індустріями.

Сьогодні вже існують технології, котрі допомагають автоматично аналізувати величезні масиви текстів, причому проводити не структурний аналіз та пошук ключових слів, а семантичний. Система фактично розуміє зміст текстів. У перспективі цей самий підхід може використовуватись для аналізу відео-та статичного зображення, а також звуку.

Зазначені факти дозволяють стверджувати, що в Україні *розвиток аналітичної розвідки потребує виведення організації й тактики правоохоронної діяльності на якісно новий рівень.*

Для здійснення комп'ютерної розвідки останнім часом застосовують спеціалізовані *розвідувальні комп'ютерні програми*. Завдяки своїм специфічним функціям розвідувальні програми, порівняно з іншими програмами пошуково-аналітичного призначення, дозволяють розширити зону пошуку, зменшити пошуковий термін, виявити латентні зв'язки, підвищити цінність отримуваної інформації. Розвідувальні комп'ютерні програми є найбільш універсальним і тому найбільш застосовуваним інструментом аналітичної розвідки. С.С. Овчинський наголошує на винятково важливій ролі сучасних методів обробки різноманітної інформації для становлення аналітичної розвідки як «самостійного виду діяльності» [14, с. 319].

Як пише О.В. Дем'янчук, комп'ютерні мережі, насамперед Інтернет, усе більш активно використовуються зловмисниками для створення нелегальних ринків збуту зброї, наркотиків, людських органів, порнографічної продукції, вибухових пристроїв, пропозицій щодо надання кілерських «послуг», а також є способом розповсюдження інформації щодо виготовлення саморобних вибухових пристроїв, пропаганди національної ворожнечі й закликів до розв'язання війни [15].

Правоохоронні органи зарубіжних країн широко використовують автоматизовані інформаційно-пошукові системи, які дозволяють значно оптимізувати розкриття та розслідування злочинів, учинених членами організованих угруповань [16]. Але сучасні темпи обміну інформацією та загальний ритм життя, у тому числі й злочинний, змушує постійно удосконалювати методи та способи роботи з постійно зростаючими масивами даних. У цьому процесі незамінними помічниками є інформаційно-аналітичні системи, основною перевагою яких є аналіз та прогнозування.

Більше того, новітні технології дають змогу активно та продуктивно протидіяти транснаціональній злочинності за рахунок відсутності кордонів у глобальній мережі. Значно полегшується взаємодія та обмін даними між правоохоронними органами різних країн. Приміром, розшукуваний злочинець може бути встановлений шляхом застосування однієї з програм ідентифікації особи по фото чи відео зображенню. Такий досвід вже практикується окремими закордонними державними та приватними відомствами [17].

Більше перспектив у використанні новітніх технологій дає космічна галузь. Адже ще в далекому 1962 році М.С. Хрущов, після успішних випробувань в СРСР засобів протиракетної оборони сказав: «Ми можемо поцілити у муху в космосі» [18].

Сьогодні ж, в США розробляється система космічного контролю, яка здатна спостерігати за наземними процесами навіть через хмарність [19]. На орбіту Землі на сьогодні виведено 12 тисяч штучних супутників [20].

В той же час, не відомо жодного факту використання можливостей космічних супутників в цілях правоохоронної сфери. Перш за все це пояснюється технічними можливостями, та фінансовою доцільністю. Але робота у цьому напрямі активно ведеться і вже є перші успіхи у передаванні супутникового зображення у режимі реального часу [21]. За сучасного темпу науково-технічного прогресу, досить швидко з'являться технічні можливості космічного моніторингу в правоохоронних цілях.

По-друге, застаріла система державного управління, так само як і її нормативно-правова база не здатні адаптуватись до стрімкого розвитку інформаційних технологій та суспільства в цілому, що створює значні протиріччя, які не сприяють захисту прав та свобод громадян.

В реальному світі, для задоволення своїх потреб є величезна кількість обмежень та заборон, які відсутні у світі віртуальному. Зокрема, у віртуальній мережі відсутні кордони, нівельовані відстані, мережа позбавлена надмірного правового регулювання тощо.

Чого мережа не позбавлена, так це контролю, який здійснюється відповідним адміністратором, а рівень контрольованості залежить від самого адміністратора, адже він встановлює правила, які будуть діяти у мережі. Таким чином, кожна мережу можна, умовно, порівняти з формою організації суспільства (спілька, громада, держава і т.ін.), як і керівництво нею.

Таким чином, з розвитком мережі, її поширеністю, ускладнюються і форми її регулювання, що з часом може призводити до наслідків, з якими стикаються деякі держави. Вже сьогодні ми є свідками розширення штату юридичних консультантів законодавців, адже постійно множаться правові норми, які потребують свого узгодження з вже існуючими. І чим далі, тим цей процес більше ускладнюється. Надмірна зарегульованість веде до неузгодженості законодавства, що, у свою чергу, призводить до порушення прав фізичних та юридичних осіб та до певного хаосу. Надалі, спроби кожного з суб'єктів суспільства захистити лише свої права та свободи, міра для яких у кожного своя, провокують запровадження репресивних засобів зі сторони держави для врегулювання ситуації. Результати таких дій можуть бути різними, від зміни влади чи запровадження авторитарного правління до розпаду держави як такої.

Сучасне інформаційне суспільство, представниками якого ми є, вочевидь потребує такої форми його організації, яка змогла б поєднати як реальну так і віртуальну його сторони. Одним з виходів може бути запровадження технології блокчейн – однорівневої мережі, в якій немає одного виділеного центру і в якій валідність транзакцій гарантується криптоалгоритмом і, відповідно, усіма учасниками мережі.

Блокчейн (англ. blockchain або block chain) – це розподілена база даних, у якій пристрої зберігання даних не підключені до загального серверу. Ця база даних зберігає список упорядкованих записів, що називаються блоками, який постійно зростає. Кожен блок містить мітку часу та посилання на попередній блок. Найчастіше копії ланцюжків блоків зберігаються на незалежно один від іншого обробляються на різних комп'ютерах. Основним принципом функціонування нової технології є прозорість здійснюваних операцій з неможливістю їх зміни особами, які не мають до неї санкціонованого доступу.

Блокчейн-технологія використовує криптографію та цифрові підписи для посвідчення особи: транзакції відслідковуються аж до криптографічних ідентифікаційних даних, які теоретично є анонімними, але можуть бути прикріплені до реальних ідентифікаційних даних після деякого інженерного аналізу.

З зазначеного можна зробити висновок про те, що функція блокчейн технології полягає в реєстрації кожної транзакції з крипто валютою. Будь-яка передача криптовалюти підтверджується в мережі внесенням транзакційного блоку. Блок додається до довгого ланцюжку, котрий дозволяє будь-кому відстежити в мережі зміну власників кожної криптовалюти від моменту створення. Технічно це досягається за допомогою послідовного шифрування даних про кожну чергову транзакцію. Будь-якій угоді, що заноситься в блок присвоюється криптографічний ідентифікатор (хеш), котрий додається в заголовок запису про наступну транзакцію, та це повторюється знов і знов, так що хеш транзакції на вершині ланцюжка містить зашифровані дані про всі попередні транзакції, записані в блоці. Втрутитися та змінити вже записану транзакцію неможна, адже це скомпрометує весь ланцюжок.

Сам факт, що блоки коректно вбудовуються в ланцюг, свідчить про те, що угода пройшла належним чином. Так що блок являє собою одночасно й підтвердження транзакції (з електронним підписом та відміткою про час вчинення), й частину загальної (в масштабах всієї мережі) історії транзакцій. Для ідентифікації в реєстрі володільців криптовалют можливо використання шифрування з відкритим ключем, котрий записується в базу даних. Тільки утримувач закритого ключа вправі далі проводити операції з цими криптовалютами. Так, шифрування забезпечує необхідну конфіденційність, притому, що ухвалити транзакцію може лише володільць закритої половини пари ключів. Таким чином, у користувача є тільки один ключ, й при його незнанні неможливий доступ до первинної інформації.

Розглядувана технологія передачі та зберігання даних стала об'єктом уваги осіб, які вчиняють злочини. В зоні їх особливої уваги опинилась й криптовалюта, котра, по суті, не є засобом платежу в буквальному сенсі, але фактично вже стала сурогатом емітованих платіжним засобів.

Дії, що здійснюються з криптовалютою, не мають конкретного законодавчого регулювання, й ідентифікувати їх злочинні неможна. Марко Стренг характеризує криптовалюти наступним чином:

- неінфляційність;
- подільність;
- тривалість;
- доступність;
- глобальність та, як правило, анонімність;
- відкритий вихідний код;
- одно ранговість;

– децентралізованість.

Однак при вчиненні злочинів в інтернет-просторі криптовалюта виступає засобом вчинення злочину, та використовується в якості платіжного засобу для покупки зброї, наркотичних засобів та інших заборонених предметів, або з метою легалізації злочинних доходів.

Один з найпопулярніших способів обігу криптовалюти в злочинних цілях здійснюється через криптовалютні біржі. Список усіх бірж криптовалют та обмінників біткоїн, Litecoin та їх форків на початок червня 2016 р. містив наступні дані про їх місцезнаходження: США – 25; Німеччина – 8; Росія – 6; Китай – 3; Польща, Велика Британія, Франція, Тайвань – по 2; Казахстан, Британські Віргінські острови, Україна, Канада, Швейцарія, Болгарія, Індія, Нова Зеландія, Австралія, Бельгія – по 1.

Коли мова заходить про правове регулювання біткоїнів та інших криптовалют в Україні (PPCoin або Peercoin), передусім згадують роз'яснення НБУ в Листі від 08.12.2014 № 29-208/72889, який визначає Bitcoin як «грошовий сурогат», що не має забезпечення реальною вартістю й не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це, на його думку, суперечить нормам українського законодавства.

Якщо ж розглядати Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 18.09.2012 № 2921-14, електронні гроші – це одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платіжними іншими особами, аніж тим, хто їх випускає, і є грошовим зобов'язанням у готівковій або безготівковій формах. Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк, на якого покладаються обов'язки з їх погашення.

Через свої технології Bitcoin і не потрапляє під українське визначення поняття «електронні гроші», оскільки не містить зобов'язання емітента з його погашення, не має єдиного емісійного центру, не прив'язаний до жодних готівкових чи безготівкових коштів. У свою чергу, «безготівкові кошти», за українським законодавством, можуть існувати виключно у формі записів на банківських рахунках. Банки не беруть участі у процесі емісії та обігу криптовалют, тому Bitcoin не може вважатися «коштами». Не потрапляє Bitcoin і під визначення «платіжна система», оскільки основною та обов'язковою функцією платіжної системи є проведення переказу коштів, тоді як через електронний гаманець здійснюється переказ виключно Bitcoin, який, коштами не є.

Для з'ясування правової природи Bitcoin важливо звернути увагу на те, що в Законі України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-14 визначено, що грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ й виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обігу. Водночас ознаки криптовалюти не підпадають під поняття «електронний документ», оскільки під останнім розуміється документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, урахувавши обов'язкові реквізити документа.

Таким чином, слід погодитись з думкою науковців, що поняття криптовалюти не визнається грошовим сурогатом, а діяльність із приводу використання Bitcoin під час оплати послуг в Україні є інноваційною, відповідне законодавче врегулювання та чітке визначення статусу криптовалюти як такої повністю відсутнє.

Разом з тим, технологія, за час існування з 2009 року, жодного разу не стала жертвою взлому чи іншого несанкціонованого впливу [22].

Якщо ж зберігати інформацію у блокчейн, то інформація стає невразливою до зовнішнього втручання. Крім того, відпадає потреба у посередництві, яка є основою державного впливу.

Вказана технологія активно впроваджується у розвинених країнах світу. Так, сучасна Швейцарія – це рідкісний приклад країни з інструментами прямої демократії. Безпосередньо громадяни можуть пропонувати зміни до будь-якого закону чи навіть Конституції [23].

Ми згодні, що в цивілізованій правовій державі особистість, її інтереси, права та свободи мають бути найвищою цінністю. Проте, як би ми не звеличували особистість, вона була, є й залишиться часткою суспільства. А отже, інтереси особистості не можуть протиставлятися інтересам суспільства, що ми спостерігаємо сьогодні.

У сучасних реаліях неприпустима невинуватена конкуренція демократії і безпеки особи, суспільства. Як відзначають дослідники, «безпека – складне соціальне явище, що суперечливим чином відображає відносини різних соціальних суб'єктів. Часто, одні з них прагнуть забезпечити свою безпеку за рахунок інших або у своїй діяльності не беруть до уваги інтереси інших соціальних груп і їх потребу в безпеці. Мову в такому разі слід вести про своєрідний «соціальний егоїзм», який якщо й був відносно терпимий у попередні епохи, то в епоху наростаючої глобалізації сам починає ставати серйозною загрозою»... Протиставлення безпеки особи і безпеки соціальної безпеці взагалі, як правило, виникає в історично конкретних обставинах, пов'язаних, як не дивно, з відносно стабільними і безпечними періодами розвитку того чи іншого суспільства. Події 11 вересня 2001 року чудово це підтверджують, оскільки до цього дня США достатньо довго не знали серйозних проблем у забезпеченні безпеки, через що в громадській думці

цінність безпеки, що сприймається як даність, відсунулася на другий план. Закономірно, що в певний момент уявлення, що безпека перешкоджає свободі особи, змінилося уявленням про безпеку як про необхідну умову свободи» [24, с. 102–105]. Крім того, вузьконаправлена оцінка громадянином своїх прав і свобод, при безперечному їх пріоритеті, але поза інтересами суспільства, неприпустима [25, с. 350-355].

Щоб проілюструвати принцип роботи технології блокчейн можна привести наглядний приклад. Уявімо, що у великому залі (відповідній мережі) присутні багато людей, які одночасно спостерігають за тим, як дві особи обговорюють умови договору між собою і підписують контракт. Усі бачать, як учасники переговорів досягають згоди і поміщають підписаний контракт до скляного блоку, який закривається та опломбовується підписами усіх присутніх. Після закриття блок неможливо відчинити, проте можна з нього читати. Будь-які дії у кімнаті відразу видні усім учасникам, а невиконання умов відразу стає відомим усім учасникам мережі. При цьому, будь-які дії з запакованим контрактом фіксуються в автоматичному режимі і так само поміщуються у блок, поверх того, який вже є і так само підтверджується усіма учасниками, у жодного з яких немає адмініструючих прав.

А тепер цей примітивний приклад помножте на можливості комп'ютерних систем та програм з обробки даних та отримаєте приблизне уявлення про принцип роботи технології блокчейн, який, разом з тим, є надзвичайно важливим для розвитку відкритого інформаційного суспільства.

Сьогодні ми є свідками монополізації та локалізації певних інформаційних ресурсів. Більшість баз даних належить державі, яка встановила монополію на їх використання, аргументуючи це необхідністю їх захисту та надаючи, нібито, гарантії такого захисту.

В той же час, будь-яку базу даних можна зламати та добути конфіденційну інформацію або спотворити її. Системи захисту створюються людьми, а тому й люди можуть їх зламати. Так, нещодавно інформаційні системи усього світу стали об'єктом нападу вірусу Retya.A, найбільше від якого постраждали інформаційні системи України. Паралізувалась робота багатьох державних органів та установ, так само як і більшості державних банків. На цьому фоні курс біткойна тільки виріс, а сама технологія, за час існування з 2009 року, жодного разу не стала жертвою злому чи іншого несанкціонованого впливу [22]. Можна навести й інші приклади витоку конфіденційної інформації, зокрема в Індії:

- Reliance Jio (2017) – виток даних 120 мільйонів клієнтів;
- Aadhaar (2017) – 210 урядових сайтів зробили конфіденційну інформацію загальнодоступною.

Якщо ж зберігати інформацію у блокчейн, то інформація стає невразливою до зовнішнього втручання. Крім того, відпадає потреба у посередництві, яка є основою державного впливу. Адже, у разі покупки транспортного засобу договір потребує нотаріального посвідчення, а факт підтвердження володіння потребує реєстрації у сервісному центрі МВС. У разі ж фіксування інформації за допомогою блокчейн у формі токена (цифрового вираження будь-якого матеріального чи нематеріального об'єкта) посередники не потрібні.

У невеликих суспільних групах така система діє постійно і не викликає жодних запитань. У сім'ї діти не вимагають від батьків щоразу показувати їм документи, щоб підтвердити своє батьківство, або учні в класі не змушені щотижня підтверджувати, що вони саме з цього класу.

Якщо ж група збільшується, наприклад, до величини міста чи області, то навіть такі елементарні питання як підтвердження статусу породжують складнощі. Для зарахування на роботу потрібно надати документи про освіту, підтвердити родинні зв'язки, судимість чи її відсутність і т. ін.

Технологія блокчейн, разом з всеохоплюючою інформатизацією та автоматизацією суспільства робить його з однієї сторони максимально відкритим, з другої – надзвичайно захищеним.

У разі, коли все відкрите, то його надзвичайно складно вкрати. Як непомітно взяти щось зі столу, коли цей стіл посеред кімнати й усі навкруги на нього дивляться? Це неможливо.

Запровадження принципу технології блокчейн на загальнодержавному рівні, безумовно має беззаперечні переваги. Але чи готове суспільство до таких змін ментально? Гадаємо що ні.

Сучасний рівень корумпованості та олігархізації державного апарату не дозволить запровадити подібну технологію. Адже, навіть заповнення елементарних електронних декларації державними службовцями не можуть забезпечити вже протягом року. В Україні не існує єдиного інформаційного центру, який би дав змогу відстежувати фінансові потоки громадян, щоб контролювати рівень незаконного збагачення чиновників. Навіть елементарні бази даних правоохоронних органів не мають єдиного скоординованого центру. Що вже говорити про зміну технології накопичення та обробки інформації.

Але існує надія на більш розвинені держави. Успішне запровадження технології блокчейн на державному рівні хоча б деякими країнами буде мотивувати інших.

Зокрема, шлях яким розвивається Швейцарія дуже надихає. Так, сучасна Швейцарія – це рідкісний приклад країни з інструментами прямої демократії. Безпосередньо громадяни можуть пропонувати зміни до будь-якого закону чи навіть Конституції. З 521 референдумів, в 216 випадках предметом голосування була ревізія Конституції і, в 148 - предметом були закони. випадках прийняття законопроекту або

схвалення будь-якого договору. Народ теж не пасе задніх, дві сотні референдумів ініціював саме звичайний швейцарець. Для народної ініціативи, за швейцарською Конституцією, необхідно 100 000 підписів громадян. Предметом може бути, зокрема, перегляд Основного закону. Додатково, швейцарці можуть використовувати право на факультативний референдум. Він стосується міжнародних угод, рішень федерального рівня, вступ до союзів та міжнародних організацій. Для цього треба підтримка ініціативи з боку 50000 чоловік або 8 кантонів [23].

Більше того, саме Швейцарія є країною, яка намагається йти у ногу з часом і свої інструменти прямої демократії перевести у цифровий формат, що має назву електронної прямої демократії (ЕПД) або прямої цифрової демократії (ПЦД)[26]. Електронну пряму демократія іноді називають такими термінами, як управління відкритого коду чи спільне управління [27].

Поки що це експериментальна система і повністю ще не реалізована, у більшості випадків застосовується як інноваційні грантові проекти[28], але цей процес набирає обертів, а технологія блокчейн значно розширює горизонти для застосування такої системи.

Крім Швейцарії й інші країни стали на шлях цифрової демократії: Австралія, Швеція, Великобританія, Індія. Зокрема, першою основною партією прямої демократії, яка була зареєстрована у виборчій комісії якоїсь країни є британська партія Народна Адміністрація Прямой Демократії (*People's Administration Direct Democracy Party*) [29]. Ця партія розробила і опублікувала повну схему законодавчого впровадження реформи ЕПД. Заснована музикантами і політичними активістами, Народна Адміністрація виступає за використання Інтернету та телефонії для забезпечення більшості виборців можливостями створювати, пропонувати і голосувати з усіх політичних питань. Проект Народної Адміністрації публікувався в різних формах починаючи з 1998 року. Народна Адміністрація – є першою у світі партією прямої демократії, зареєстрованою у форматі, що дозволяє голосувати.

Є перші невеликі кроки й в Україні. Першим напрямом використання технології блокчейн є електронні аукціони eAuction 3.0, які сьогодні тестуються у Білій Церкві, Одесі та Херсоні[30]. Зокрема, мер Білої Церкви Геннадій Дикий зареєстрував проект рішення щодо запровадження eAuction [31].

Більше того, розпочались обговорення застосування технології на платформі блокчейн (e-Vox) для організації та проведення виборів [32].

Отже, нагальною потребою є комплексне рішення, котрі для застосування правил використовує технології без втручання людини та забезпечує:

- захист від внутрішніх зловмисників, які умисно спотворюють дані;
- захист від несанкціонованого зовнішнього втручання;
- механізм отримання згоди людей на кожне використання їх персональних даних.

Висновки. Проте, будучи реалістами, змушені констатувати, що запровадження нових технологій у вітчизняних державних структурах є на вкрай низькому рівні. Навіть давно використовувані у інших країнах прийоми та способи застосування інформаційних технологій не застосовуються в правоохоронних цілях. Основна проблема, яка сьогодні не дозволяє застосувати технологію блокчейн та розроблені на її основі програми у державному управлінні – це відсутність нормативно-правової бази [33].

Надія тільки на те, що стрімкий розвиток інших держав не дозволить в Україні ігнорувати новітні технології, і ми будемо розвиватися, хоч з певним запізненням.

References:

1. Zhmudyak L.M., Zhmudyak A.L. Programma diagnostiki zabolevaniy. URL: <http://www.swsys.ru/index.php?page=article&id=2341>. (accessed 19.07.2020). (In Russian).
2. Obzor: IT v zdravookhraneniі 2014. URL: http://www.cnews.ru/reviews/publichealth2014/articles/po_pomogaet_povysit_kachestvo_meditinskoj_diagnostiki (accessed 15.12.2019). (In Russian).
3. Popper K. Otkrytoye obshchestvo i yego vragi. T. 1: Chary Platona. Per. s angl., pod red. V. N. Sadovskogo. M.: Feniks, Mezhdunarodnyy fond «Kul'turnaya initsiativa», 1992. 448 p. (In Russian).
4. Rozovskyy V.H. Pravo kak kletka v zveryntse. Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. 2017. № 1. P. 280-292. (In Ukrainian).
5. Karchevs'kyu M.V. «Klasychni» ta novitni problemy kryminal'no-pravoho rehulyuvannya u sferi informatyzatsiyi. Aktual'ni pytannya kryminal'noho prava, protsesu i kryminalistyky, udoskonalennya diyal'nosti sudovoyi i pravookhoronnoyi system : mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Syevyerodonets'k, 19 travn. 2017 r.). Syevyerodonets'k : Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E.O. Didorenka, 2017. P. 11–19. (In Ukrainian)
6. Konashevych O.I. Pravovi pidstavy dlya realizatsiyi posluh ta tovariv za bitcoiny URL: http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/725.htm (accessed 25.02.2020). (In Ukrainian).
7. Izmaylova Ye.V. Informatsiya v kommercheskikh otnosheniyakh. Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 11: Pravo. 2005. № 1. P. 62–79. (In Russian).

8. Kristal'nyy B. Informatsionnoye obshchestvo, informatsionnaya politika, pravovaya informatsionnaya zashchita. Informatsionnoye obshchestvo. 1997. № 1. P. 9-12. (In Russian).
9. Deklaratsiya printsipov «Postroyeniye informatsionnogo obshchestva – global'naya zadacha v novom tysyacheletii» ot 12 dekabrya 2003 goda. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c57 (accessed 14.03.2020). (In Ukrainian).
10. Okinavskaya Khartiya global'nogo informatsionnogo obshchestva ot 22 iyulya 2000 goda URL: http://www.conventions.ru/view_base.php?id=13180 (accessed 29.05.2020). (In Russian).
11. White Paper on growth, competitiveness and employment – the challenge and ways forward into 21st century // European Commission. Belgium, 1993. 54 p. (In Russian).
12. Pastukhov P.S. Modernizatsiya ugovovno-protsessual'nogo dokazyvaniya v usloviyakh informatsionnogo obshchestva. Spetsial'nost: 12.00.09: avtoref. dis. na soisk. uchenoy stepeni d.yu.n. M., 2015. 65 p. (In Russian).
13. Police. 2001. September. P. 24–27. Vyyavleniye prestupnikov s pomoshch'yu informatsionnykh tekhnologiy. Bor'ba s prestupnost'yu za rubezhom. Informbyulleten'. M: VINITI, 2003. № 6. C. 19–23. (In Russian).
14. Ovchinskiy S.S. Operativno-rozysknaya informatsiya. Teoreticheskiye osnovy informatsionno-prognosticheskogo obespecheniya operativno-rozysknoy i profilakticheskoy deyatelnosti organov vnutrennikh del po bor'be s organizovannoy prestupnost'yu. M.: INFRA-M, 2000. 367 p. (In Russian).
15. Dem'yanchuk E.V. Monytorynh sety Ynternet kak meropryyatye, provodymoe s tsel'yu polucheniya operativno znachimoy ynformatsyy. Spetsial'na tekhnika u pravookhoronniy diyal'nosti: materialy II mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. K.: Kyyiv's'kyy nats. un-t vnutrishnikh sprav, 2006. C. 171–178. (In Ukrainian).
16. Khirsin A.B. Udoskonalennya avtomatyzovanykh informatsiyno-poshukovykh system, yaki vykorystovuyut'sya u borot'bi z orhanizovanoyu zlochynnistyuu. Pravo Ukrayiny. № 6. 2004. P.55–60. (In Ukrainian).
17. Poisk cheloveka po fotografi – eto real'nost'. URL: <http://softopirat.com/main/399-poisk-cheloveka-po-fotografii-yeto-realnost.html>. (accessed 15.03.2020). (In Russian).
18. The New York Times, July 17, 1962. (In English).
19. Armiya SSHA polnost'yu zavisit ot sputnikov. URL: <http://www.dsnews.ua/future/kak-pentagon-gotovitsya-k-novoy-kosmicheskoy-voyne-11052016224400> (accessed 24.04.2020). (In Ukrainian).
20. 12 tysyach kosmicheskikh sputnikov pod kontrolem. Rossii ne strashny zvezdnyye voyny. URL: <http://tvzvezda.ru/news/forces/content/201503051818-pdbu.htm>. (accessed 15.03.2020). (In Russian).
21. Planeta Zemlya v real'nom vremeni. URL: <http://www.infokart.ru/planeta-zemlya-v-realnom-vremeni> (accessed 15.03.2020). (In Russian).
22. Podobriy O. V bitkoinakh yest' odin negativnyy moment – uchenyy iz Italii. URL: <https://www.obozrevatel.com/finance/business-and-finance/19048-bitkoinyi.htm> (accessed 15.03.2020). (In Ukrainian).
23. Ivanov V. U Shveytsariyi za 150 rokiv provedeno bil'she 500 referendumiv: bloh Vladymyra Yvanova. URL: http://blogs.lb.ua/vladimir_ivanov/159889_shveysarii_150_rokiv_shveysarii.html (accessed 29.03.2020). (In Ukrainian).
24. Mozdakov A.YU. Sotsial'naya bezopasnost' i bezopasnost' lichnosti. Gosudarstvo i pravo. 2008. № 6. P. 102–105. (In Russian).
25. Rozovskyy B.H. Protyvoprestupnoe pravo: popytka synerhyi mer pravovoho rehulyrovannya. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny: 10 rokiv ochikuvan': Tezy dopovidey ta povidomlen' uchasnykiv Mizhnarodnoho sympoziumu 23-24 veresnya 2011 r. L'viv: L'viv's'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2011. P. 350-355. (In Ukrainian).
26. Jan A.G.M. van Dijk. Digital Democracy: Vision and Reality. / Jan A.G.M. van Dijk, // I. Snellen & W. van de Donk 'Public Administration in the Information Age: Revisited', IOS- Press, 2013. p. 49–63. (In English).
27. Open Governance and the Definition of e-Democracy. URL: <http://www.gov2u.org/index.php/blog/128-open-governance-and-the-definition-of-edemocracy> (accessed 23.05.2020). (In English).
28. Electronic Voting in Switzerland URL: http://web.archive.org/web/20070212194901/www.swissworld.org/dvd_rom/eng/direct_democracy_2004/content/votes/e_voting.html (accessed 14.04.2020). (In English).
29. Direct Democracy URL: <http://www.paparty.co.uk>. (accessed 22.03.2020). (In English).
30. V Kiyeye podpisan istoricheskiy Memorandum o zapuske blokcheyn-platformy e-Auction 3.0. URL: <http://forklog.com/v-kieve-podpisan-istoricheskij-memorandum-o-zapuske-blokchejn-platformy-e-auction-3-0/> (accessed 14.04.20). (In Ukrainian).
31. V Beloy Tserkvi sostoyalis' torgi na e-Auction 3.0 URL: <https://bitcoinconf.com.ua/ru/news/v-beloy-tserkvi-sostoyalis-torgi-na-eauction-3-0-52509> (accessed 14.04.20). (In Ukrainian).
32. Blokcheyn-servis elektronnykh petitsiy e-Vox otobran dlya uchastiya v inkubatore EGAP. URL: <http://forklog.com/blokchejn-servis-elektronnyh-petitsiy-e-vox-otobran-dlya-uchastiya-v-inkubatore-egap/> (accessed 14.04.20). (In Russian).
33. Bitcoin protiv byurokratii: kak Ukraina perekhodit na blokcheyn URL: <https://ain.ua/2016/09/14/bitcoin-protiv-byurokratii-kak-ukraina-perexodit-na-blokchejn> ((accessed 14.04.20). (In Ukrainian).

Влияние информационных технологий на обеспечение прав и свобод человека в условиях открытого общества

Бочковой Алексей Васильевич, e-mail: bochkin.0583@gmail.com

Днепропетровский государственный университет внутренних дел, г. Днепр, Украина

Ханькевич Андрей Николаевич, e-mail: a.n.khankevich@gmail.com

Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина

Аннотация: Статья посвящена влиянию развивающихся технологий на общество, права и свободы человека, что вызывает пересмотр существующего отношения к внешнему миру. Интенсивность появления новых форм организации социальных отношений (социальные сети, виртуальная реальность, робототехника, блокчейн и т.д.) усложняет адаптацию к ним существующих социальных институтов. Такая ситуация приводит к множеству противоречий как в нормативной сфере, так и среди населения. Определено, что опасность новейших технологий состоит в том, что не сформированы правила поведения и, следовательно, не сформирован институт ответственности за их нарушение. В статье дан анализ указанной проблемы и возможные пути ее решения с целью повышения эффективности защиты прав граждан.

Ключевые слова: информационные технологии, открытое общество, права граждан, защита, безопасность, большие данные.

CRIMINALISTICS CHARACTERIZATION OF METHODS OF PREPARATION AND COMMISSION OF CRIMES IN THE AREA OF CONSTRUCTION INVESTMENT

Viktoriia Boiko-Dzhumelia

National University "Odessa Law Academy",

Odesa, Ukraine, Ph.D. student

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7017-1935>

e-mail: vikrasne93@gmail.com

Abstract. While examining methods of crimes in the sphere of construction investment, one shall use both traditional definitions of the method of crime and consider technologies of criminal enrichment. For fraction of the above-mentioned crimes are committed in conjunction with others that share the same goal. While analyzing crimes in the area of construction investment beside already known preparatory actions, it is possible to identify the following: seek of investors, that is, potential victims by using means of advertisement or word of mouth; selection of potential construction site, which will be used for commission of the crime; if necessary, the appearance of ongoing construction can be created by presenting building projects, photos of unfinished construction sites, deploying construction equipment and delivering building materials on the construction site, etc. Among the methods of the commission of crimes, the following may be identified misappropriation and embezzlement of investment funds by abuse of trust; misappropriation and embezzlement of funds by an official person by committing malpractice; crimes involving abuse of power or malpractice for the conclusion of construction investment contracts on the terms which are unfavorable for one of the parties, as well as for the conclusion of construction investment contracts and misusing of investors' funds. Fraud of investor's money by signing agreements of construction investments without intent to fulfill the terms of the agreement either fully or partially occupies a special place.

Keywords: criminalistics characterization; classification; method of preparation; method of committing; area of investment activities; crimes committed in the area of construction investment

Постановка проблеми та її актуальність. Відображення протиправного діяння у зовнішньому середовищі відбувається через спосіб вчинення злочину, який створює систему взаємопов'язаних структурних елементів, що становлять ядро криміналістичних моделей злочинів, основу методики розслідування окремих видів злочинів [15, с. 154]. Можна сказати, що спосіб злочину в криміналістиці вважається одним із основних елементів механізму такого злочину. Р.С. Белкін, під способом вчинення злочину визначає систему умисних дій з підготовки, вчинення та приховання злочину, охоплених єдиним злочинним задумом, детермінованих психофізичними якостями особи злочинця (його співучасників) і вибіркоvim використанням ним (ними) відповідних умов, місця, часу, а також урахуванням можливих дій (бездіяльності) з боку потерпілого та інших осіб [1, с. 359]. В.Ю. Шепітько розглядає спосіб учинення злочину як образ дій злочинця, що передбачає певну систему операцій і прийомів. Його структура охоплює: способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування) [17, с. 328].

Заслугове на увагу класифікація способів злочину, запропонована М.С. Уткіним: 1) повноструктурні або найкваліфікованіші (готування, вчинення і приховання злочину); 2) менш кваліфіковані або усічені першого типу (вчинення і приховання злочину); 3) менш кваліфіковані або усічені другого типу (готування і вчинення злочину); 4) некваліфіковані або спрощені, що складаються лише з дій із вчинення злочинів [20, с. 6]. Саме означена класифікація може стати підґрунтям для визначення особливостей способів підготовки та вчинення злочинів досліджуваної категорії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У різний час проблемам протидії злочинам, вчиненим у сфері будівельної діяльності, присвятили свої дослідження такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: В.В. Альошин, Д.В. Астаф'єв, Х.М. Михайлова, А.І. Натура, Ф.Т. Селюков, Ю.Б. Утевський, Г.І. Хасанов, Г.М. Чернишов М.С. Чугунов, О.В. Шаров, та ін. Однак, означені дослідження, не враховують значні зміни законодавства, яке регламентує порядок господарської діяльності у досліджуваній сфері, що відбулися за останні роки.

Метою статті є здійснення криміналістичної характеристики способів підготовки та вчинення злочинів, учинених у сфері інвестування будівництва з урахуванням сучасних умов.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи злочини у сфері інвестиційної діяльності, слід погодитися із О.В. Пчеліною, яка досліджуючи злочини у сфері службової діяльності виділяє ряд заходів,

що вчиняються злочинцями з метою підготовки до злочину. До таких заходів вчена відносить ознайомлення зі змістом нормативно-правових актів, установчих документів; здійснення певних правочинів, у т.ч. шляхом укладення договорів; створення суб'єкта господарювання; підроблення документації; отримання та/або дачі консультацій з організаційних і правових питань; домовленість про спільне вчинення злочинних діянь; проведення зустрічей з іншими співучасниками; налагодження корумпованих зв'язків; складання й обговорення плану дій; підбір необхідних знарядь; збір необхідної інформації й ін. [18, с. 18].

Окрім вище вказаних до *підготовчих дій* досліджуваної категорії злочинів слід віднести: підшукування інвесторів, тобто потенційних потерпілих, шляхом подання реклами, або використання особистих знайомих; обрання можливого об'єкта будівництва, який буде використано у вчиненні злочину; за необхідності створення уяви початку його забудови, шляхом представлення будівельних планів, фотознімків недобудованих об'єктів, встановлення на території забудови будівельної техніки та завезення будівельних матеріалів тощо.

Зважаючи на те, що сфера нерухомості залишається привабливою для злочинних посягань, у зв'язку з можливістю вчинювати злочини різними способами й отримувати значні кримінальні прибутки, то злочинці обирають найбільш прийнятні для злочинних цілей способи злочину. Так, плануючи вчинення певних дій, обирають їх способи залежно від низки факторів: отримання максимального прибутку; ризик викриття; обізнаність потенційної жертви про вчинення відносно неї злочину, а відповідно, і можливість її звернення до правоохоронних органів; рівень контролю сфери, де планується вчинення злочину; можливість правоохоронних органів зафіксувати злочинні дії, а отже, і довести факт учинення злочину тощо [14, с. 111-112].

Аналіз слідчої та судової практики дозволяє виділити основні схеми злочинної діяльності у сфері інвестування будівництва. Так значну кількість злочинів вказаної категорії вчиняється шляхом привласнень та розтрат чужого майна. А.П. Запотоцький виділяє наступні найбільш поширені види розкрадань у сфері будівництва: 1) привласнення коштів, виділених на будівництво або закупівлю будівельних матеріалів, шляхом зловживання службовим становищем; 2) розтрата коштів, виділених на будівництво, шляхом зловживання службовим становищем; 3) заволодіння коштами, виділеними на будівництво, шляхом зловживання службовим становищем службовою особою. До того ж майже кожен вид розкрадання поєднується з використанням різноманітних способів службового підроблення. [13, с. 42].

Привласнення та розтрата грошових коштів інвесторів, шляхом зловживання довірою. Вказаний спосіб полягає в тому, що злочинець використовуючи довірливі стосунки із потерпілим або входячи в довіру до останнього, привласнює ввірені йому грошові кошти, які були призначені для внесення на рахунок за договором інвестиційного будівництва.

Як приклад, можемо привести справу, яка розглядалась у Миколаївській області у 2013 році з приводу вчинення злочину, передбаченого ч.4 ст. 191 КК України. Так, влітку 2009 року ОСОБА_3, маючи намір на заволодіння грошовими коштами ОСОБА_1, розповів потерпілій, що громадянин ОСОБА_4 займається будівництвом та продажем торгових павільйонів, на території ринку. При цьому підозрюваний повідомив потерпілій, що може вирішити питання по факту придбання одного з таких магазинів для неї. На дану пропозицію ОСОБА_1 погодилась, але пояснила, що в неї немає часу для оформлення документів на придбання магазину, на що ОСОБА_3 повідомив, що сам виконуватиме всі необхідні дії для придбання ОСОБА_1 нового магазину. ОСОБА_3 запропонував особисто знайти клієнта для продажу, належного потерпілій, магазину і особисто передавати гроші для придбання нового магазину. На дану пропозицію ОСОБА_1 погодилась і підписала договір на інвестування будівництва магазину, який їй надав ОСОБА_3. На договорі вже знаходились реквізити та підпис ОСОБА_5. Після підписання договору про інвестування будівництва ОСОБА_1 почала вносити гроші в інвестування будівництва даного магазину, при цьому гроші вона передавала ОСОБА_3. В такий спосіб з 01.10.2009 року по квітень 2010 року ОСОБА_1 передала ОСОБА_3 для інвестування будівництва магазину 314 500 гривень. Отримавши гроші ОСОБА_3 вніс 55 000 гривень в інвестування будівництва магазину, а 259 500 гривень привласнив та витратив на власні потреби. Таким чином ОСОБА_3, шляхом зловживання довірою ОСОБА_1, заволодів належними потерпілій і ввіреними йому грошима на загальну суму 259 500 гривень [10].

Привласнення та розтрата майна службовою особою шляхом зловживання своїм службовим становищем. Вказана схема злочину в переважній більшості випадків поєднана із службовим підробленням документів. Цей спосіб злочину може вчинятися у двох варіантах: 1) заволодіння грошовими коштами інвестора (фізичної, юридичної особи); 2) заволодіння грошовими коштами забудовника або інвестиційної компанії.

Як приклад першого варіанту злочинної діяльності можна привести наступну справу, відкриту за ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 366 КК України. ОСОБА_9, будучи головою правління ГБК «Мечта» та являючись службовою особою, маючи умисел, спрямований на привласнення чужого майна шляхом зловживання

своїм службовим становищем у лютому 2005 року склав завідомо неправдивий офіційний документ - договір пайової участі у фінансуванні будівництва житлового будинку між ОСОБА_7 та ГБК «Мечта» в особі ОСОБА_9. Згідно договору ОСОБА_7 передає ГБК «Мечта» грошові кошти у якості фінансування будівництва 2-х кімнатної квартири. У даному договорі ОСОБА_9, який вніс завідомо неправдиві відомості про те, що ГБК «Мечта» має розрахунковий рахунок № 089468853 у Дніпровському відділенні Ощадбанку № 7989, тоді як насправді зазначений рахунок було закрито 28.10.1999 року. ОСОБА_7 будучи впевненою, що її грошові кошти будуть оприбутковані ОСОБА_9 по касі ГБК «Мечта», в подальшому внесли на вищевказаний рахунок ГБК «Мечта» та будуть використані для інвестування будівництва, підписала з ГБК «Мечта» вищевказаний договір пайової участі у фінансуванні будівництва житлового будинку та передала ОСОБА_9 готівкою 18 636 доларів США. Проте, отримавши від потерпілої зазначені грошові кошти, ОСОБА_9 зловживаючи своїм службовим становищем до каси ГБК «Мечта» їх не вніс, на вищевказаний рахунок ГБК «Мечта» не поклав, привласнивши їх, розпорядився ними на власний розсуд, внаслідок чого завдав потерпілій шкоду [3].

Прикладом другого варіанту злочинної діяльності може бути справа, щодо вчинення злочинів, передбачених статтями 191 ч. 5, 366 ч. 2 КК України. Так, генеральний директор Закритого акціонерного товариства УкрСибінвест" ОСОБА_2 вчинив привласнення та розтрату коштів ЗАТ УкрСибінвест" в особливо великих розмірах шляхом зловживання своїм службовим становищем. Вказана особа неодноразово укладала договори інвестування будівництва житла між ЗАТ УкрСибінвест" та фізичними особами (інвесторами). Обвинувачений укладав договір задніми числами із розривом у часі між фактичним складанням договору та його датуванням у пів року, рік. Крім того, умисно на користь таких інвесторів занижував у договорі вартість такого житла майже на половину, чим заподіяв шкоду ЗАТ УкрСибінвест" на загальну суму 2 809 135 грн. 07 коп., тобто у особливо великих розмірах [7].

Достатньо розповсюдженим є способи злочинів, пов'язані із зловживанням владою або службовим становищем та зловживанням повноваженнями:

1) укладення договорів інвестування будівництва на умовах, які є не вигідними для одного із суб'єктів інвестиційної діяльності. В такому випадку мова може йти про наявність корупційної складової у діяльності одного із суб'єктів інвестування. Однак зважаючи на латентність корупційних злочинів останні можуть залишатися не встановленими правоохоронними органами.

Як приклад можна привести кримінальне провадження по факту вчинення злочину, передбаченого ст. 364 ч. 2 КК України. А саме, ОСОБА_3, перебуваючи на посаді голови Шевченківської районної у місті Києві державної адміністрації, зловживаючи наданою йому владою, діючи в інтересах третіх осіб - ТОВ «Будівельна компанія «Градінвест», 03.04.2007 р. уклав із вказаним Товариством Договір «Про інвестування будівництва багатопверхового житлово-готельного, торгово-офісного комплексу з паркінгами», який був завідомо не вигідний для громади Шевченківського району м. Києва [4].

2) укладення договорів інвестування будівництва та використання отриманих коштів інвесторів не за призначенням. Вказаний спосіб може мати як мету покращення становища компанії забудовника або інвестиційної компанії, шляхом витрачання коштів на більш нагальні, на думку службової особи, потреби, так і мати корисливий мотив. Для прикладу можна привести наступний випадок. Генеральний директор ТОВ «Науково-виробнича фірма «ВЕСТ» та президент ТОВ «Будівельна компанія «БудІнвестХолдінг» ОСОБА_6 протягом 2003-2005 р.р. вчиняв зловживання службовим становищем, що спричинило тяжкі наслідки за наступних обставин. На початку 2003 року в нього виник умисел на одержання неправомірної вигоди в особистих інтересах та інтересах, очолюваних ним підприємств, шляхом залучення інвестиційних коштів від громадян та юридичних осіб для проведення будівництва житлового будинку - «корпус Д» за адресою: АДРЕСА_2, з подальшою передачею інвесторам, після завершення будівництва та введення в експлуатацію житлового будинку - «корпус Д», житлової площі в кількості визначеної відповідними інвестиційними договорами, незважаючи на те, що на момент укладення договорів інвестування та фактичного залучення інвестиційних коштів від громадян у ТОВ «НВФ «ВЕСТ» та ТОВ «Будівельна компанія «БудІнвестХолдінг» не було відповідних документів, які б давали право проводити будівництво житлового будинку, а також не були оформлені документи щодо відведення земельної ділянки для проведення вказаного будівництва, що в свою чергу фактично унеможливило виконання інвестиційних договорів вказаними товариствами щодо будівництва, з подальшою передачею інвесторам житла, в житловому будинку - «корпус Д». При цьому, інвестиційні кошти, які будуть залучені від громадян та юридичних осіб у вигляді інвестування будівництва житлового будинку - «корпус Д», генеральний директор ОСОБА_6 планував в продовж тривалого часу використовувати в фінансово-господарській діяльності очолюваних ним підприємств, таким чином поповнивши суму обігових коштів цих підприємств, що в свою чергу давало можливість провести добудову житлового будинку - «корпусу Г», тим самим виконати раніше взяті на себе інвестиційні зобов'язання, а також витратити на інші потреби (видача безвідсоткових грошових позик, безповоротних фінансових допомог, ведення будівництва інших об'єктів,

розрахунки з постачальниками, погашення заборгованостей тощо). У результаті своїх злочинних дій генеральний директор вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 364-1 КК України [9].

Серед усіх злочинів у сфері інвестування будівництва особливе місце займають *шахрайства, тобто обманне заволодіння коштами інвесторів шляхом укладання договорів інвестування будівництва без наміру виконання їх умов повністю або частково.*

На підставі вивчення матеріалів практики Г.М. Чернишов виокремив дві основні групи шахрайств в сфері житлового будівництва. Перша група - злочини без наміру виконувати взяті на себе зобов'язання щодо будівництва об'єкта нерухомості Друга група - злочини, пов'язані з частковим заволодінням або нецільовим використанням коштів інвесторів на етапах будівництва житла та здачі його в експлуатацію [21, с. 10].

Для прикладу можна привести провадження, щодо вчинення злочинів, передбачених ч. 4 ст. 190, ст. 220, ч. 1 ст. 358, ч. 2 ст. 358, ч. 3 ст. 358 КК України. ОСОБА_2, маючи намір на заволодіння шляхом обману грошовими коштами ДП «Дапекс Трейдінг Україна» в особливо великих розмірах, шляхом приховування стійкої фінансової неспроможності, підроблення документу та використання підроблених документів, вчинив вказані злочини при наступних обставинах. Обвинувачений являвся співзасновником та до 31.01.2003 року директором ТОВ «СП «Інтерпроект», яке визнано банкрутом. Він, видаючи себе за директора ТОВ «СП «Інтерпроект», хоча таким не являвся, у липні 2003 року запропонував керівництву ДП «Дапекс Трейдінг Україна» вкласти грошові кошти даного підприємства у вигляді інвестицій у спільне будівництво житлового комплексу, яке зобов'язався здійснити у 18-місячний термін. З цією метою, ОСОБА_2, приховав перед потенційним кредитором - ДП «Дапекс Трейдінг Україна» фактичну фінансову неспроможність ТОВ «СП «Інтерпроект» та те, що він не являється директором. Надання такої неправдивої інформації послужило підставою для подальшого виникнення правовідносин з приводу спільного будівництва вищевказаного житлового комплексу між ДП «Дапекс Трейдінг Україна» та ТОВ «СП «Інтерпроект». Результатом таких правовідносин стало укладення вказаними підприємствами договору на пайову участь у будівництві, та перерахування директором ДП «Дапекс Трейдінг Україна», відповідно до умов договору грошових коштів в сумі 3600000 грн., які ОСОБА_2 в подальшому привласнив, не виконавши зобов'язання по будівництву житлового комплексу, завдавши своїми діями великої матеріальної шкоди ДП «Дапекс Трейдінг Україна» [6].

Г.М. Чернишов виділив основні схеми фінансового шахрайства: 1) вчинені за принципом фінансової піраміди; 2) із залученням третьої сторони – організацій-соінвесторів, підрядників, ріелторської фірми тощо; 3) з використанням цільових облигацій [21, с. 10].

В свою чергу Є.В. Белов виокремлює загальну схему шахрайства на ринку будівництва житла, яка включає в себе: створення організації, уявно зайнятої в галузі будівництва; пошук інвесторів (вкладників) й отримання від них інвестицій (вкладів); переведення грошових коштів на «підставний» рахунок у банку або переведення в готівку наявних на рахунок коштів; припинення (не доведення до кінця) будівельних робіт; припинення існування фірми – «зникнення» будівельного підрядника для інвесторів (вкладників) [2].

Одна з найбільш широко відомих і небезпечних моделей кримінальної поведінки на ринку фінансових інвестицій - фінансова піраміда. Ця кримінальна схема посягань на інтереси акціонерів, вкладників та інших інвесторів набула широкого поширення в кризовий період розвитку фінансового ринку в багатьох країнах. Їй притаманні всі ознаки шахрайства. Так під шахрайствами, вчиненими за принципом «фінансових пірамід», необхідно розуміти злочини, способом яких є залучення фінансових коштів від фізичних та юридичних осіб (інвесторів, вкладників та ін.) зі створенням ілюзії продуманості і обґрунтованості інвестиційної діяльності та обіцянкою швидкого збагачення із здійсненням наступних виплат грошей, а також надання майна, але не в результаті власної економічної діяльності, а за рахунок нових фінансових надходжень від вкладників, так як власного майна позичальника недостатньо для задоволення всіх майнових вимог вкладників [16, с. 544]. М.В. Яцков стверджує, що «фінансову піраміду» не можна зводити тільки до фінансового підприємства або юридичної особи, а необхідно розглядати як механізм, спосіб діяльності, який можуть використовувати й фізичні особи, без створення юридичної особи. Головне, щоб такий спосіб діяльності мав ознаки «фінансової піраміди»: залучення фінансових коштів вкладників (інвесторів, кредиторів); обіцянка широкого збагачення, одержання високого прибутку; створення ілюзії обґрунтованості інвестиційної політики (легенда капіталовкладень); залучення максимальної кількості вкладників готових зробити внески; високий фінансовий ризи через небезпечність вкладених фінансових коштів, низький прибуток або повна відсутність такого [22, с. 6-7].

Прикладом використання «фінансових пірамід» є справа, яка розглядалась Дзержинським районним судом м. Харкова по обвинуваченню у вчиненні злочинів, передбачених ч.ч. 1, 3, 4 ст. 190 КК України. У 2010 році ОСОБА_5, з метою подальшого укладення договорів на інвестування будівництва, навмисно повідомив потерпілим неправдиві дані про те, що він працює в будівельній компанії ТОВ «Будмонтаж», яка займається будівництвом будинків. Наприкінці грудня 2010 року обвинувачений почав укладати з потерпілими договори інвестування будівництва. Він переконав останніх, що будинки будуються з матеріалів, які купуються за

заниженою вартістю, а потім будинки в готовому вигляді, продаються по завищеним цінам, що приносить чималий прибуток, а саме від 7 до 10 % дивідендів від вкладеної суми. Таким чином, ОСОБА_5 увійшовши в довіру до потерпілих та переконавши їх в тому, що він дійсно займається будівництвом та у вигідності такого роду інвестиції почав укладати договори інвестування та отримав від потерпілих грошові кошти. Бланки таких договорів заздалегідь були підготовлені ОСОБА_5 та не відповідали вимогам ЗУ «Про інвестиційну діяльність». Згідно вказаних договорів ОСОБА_5 як виконавець договорів інвестування повинен був виплачувати потерпілим дивіденди щомісячно. Протягом року обвинувачений виплачував такі дивіденди з метою переконання потерпілих у вигідності таких вкладів та укладанні нових договорів і отриманні від останніх більших сум грошей. Дивіденди виплачувалися за рахунок коштів отриманих від інших потерпілих. Всі інші гроші підозрюваний витрачав на власні потреби. Потім обвинувачений перестав виплачувати дивіденди та почав обіцяти, що підніме відсоток по виплатах дивідендів, але треба почекати, так як це тимчасові негаразди. Таких обіцянок було багато і вони продовжувалися кілька місяців, але виплат потерпілі так і не отримували. Потім обвинувачений переховувався, а коли з'являвся то обіцяв потерпілим повернути гроші, але так нічого і не повернув [5].

Однак, досліджуючи способи вчинення злочинів у сфері інвестування будівництва, не завжди можна використати традиційну модель способу, адже часто механізм їх вчинення включає не один злочин, а сукупність злочинів об'єднаних єдиною метою злочинного збагачення. В такому випадку слід говорити про злочинні технології збагачення, або технології злочинної діяльності, тобто певну систему діянь злочинців, спрямованих на досягнення однієї мети [19, с. 978].

А.Ф. Волобуєв та В.Б. Смелик визначають одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки [12, с. 149]. Технології злочинної діяльності поєднують у собі комплекси злочинів проти власності, господарських, посадових, «комп'ютерних» та інших злочинів, які перебувають у закономірному взаємозв'язку, що надає їм системного характеру. Але їхня роль у досягненні поставленої мети не рівноцінна, деякі з цих злочинів виконують допоміжну (підготовчу) функцію. Тому в структурі злочинної технології можуть бути виділені основний (предикатний) і вторинні (підпорядковані) злочини [11, с. 83]. При цьому вибір комплексу підпорядкованих злочинів залежить від таких факторів, як предмет зазіхання (нерухомість, товарно-матеріальні цінності, кошти в готівковій чи безготівковій формі), особистісні якості суб'єкта (наявність певних знань, досвіду, соціальних зв'язків), зовнішні умови (прогалини в законодавстві, неефективна робота контролюючих і правоохоронних органів держави) та ін. [12, с. 152].

Прикладом є справа по обвинуваченню у Кіровоградській області ОСОБА_4, ОСОБА_5 та ОСОБА_3 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 190, ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 366, ч. 2 ст. 364, за ч. 3 ст. 209, ч. 3 ст. 28 ч. 2 ст. 366, ч. 3 ст. 28 ст. 219 КК України. Так, в період з 01.12.09 р. по 31.10.10 р. організована злочинна група в складі трьох осіб заволоділи, шляхом обману (шахрайство) в особливо великих розмірах, майном Державної іпотечної установи у вигляді грошових коштів в загальній сумі 3 200 400,00 грн. Так, на першому етапі директор Кіровоградського регіонального управління Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» (далі - КРУ ДСФУ «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву»), який був співзасновником ТОВ «ВКФ Шанс» підготував кредитні договори на інвестування будівництва для осіб, які не мали підтвердження про платоспроможність про що обвинуваченому було достовірно відомо. Після отримання адресного кредиту від Державної іпотечної установи для інвестування будівництва житла, частина коштів 271164, 73 грн. були спрямовані, згідно цільового призначення, на будівництво житла в м. Кіровограді, а решта 919778,11 грн. в період часу з 01.12.09 р. по 31.10.10 р., перераховані на рахунки ПП ТК «Інвест» та ТОВ «ВКФ Шанс» для будівництва іншого житла в м.Олександрії. Далі отримавши від позичальників заяви про відмову від кредитів у зв'язку зі скрутним матеріальним становищем, не повідомив про ці обставини Головне управління фонду та не здійснив заходи щодо заміни даних позичальників іншими. Натомість уклав з набувачами кредитів договори про відступлення права вимоги боргу по їх кредитним договорам на користь Фонду. За рахунок вказаних коштів ТОВ «Шанс», співзасновники якого були у злочинній змові з ОСОБА_4 було проведено будівництво будинку у м. Олександрія. Як наслідок протиправних дій ОСОБА_4 будинок по вул. Васнецова, 8 у м.Кіровограді не збудовано, квартири, на будівництво яких виділялися кошти статутного капіталу, на розрахункових рахунках позичальників та ТОВ«Комжитлобуд» відсутні. Злочинна група планувала підготувати для продажу окремі квартири в Олександрії, до яких незаконно включити частину квартир, будівництво яких вже було профінансовано за рахунок Держави, та які в подальшому мали стати предметом власності третіх осіб. Крім того, грошові кошти в сумі 2 104 898,57 грн спрямовані Державною іпотечною установою на інвестування будівництва були використані обвинуваченими у господарській діяльності очолюваного ними ТОВ «ВКФ «Шанс», а саме на інвестування будівництва будинку в м. Олександрія, а 248 717,43 грн. витратили на сплату відповідних податків та зборів та забезпечення діяльності ТОВ «ВКФ «Шанс», тобто здійснили фактичне

інвестування очолюваного ними суб'єкту господарювання за рахунок коштів одержаних злочинним шляхом, тобто здійснили їх легалізацію (відмивання) [8].

Таким чином, у **висновку** можливо стверджувати, що досліджуючи способи злочинів у сфері інвестування будівництва слід користуватись як традиційним розумінням способу злочину, так із розглядати технології злочинного збагачення. Адже частина вказаних злочинів вчиняється в сукупності з іншими, які об'єднуються єдиною метою.

Reference:

1. Belkin R. S. Kurs kriminalistiki: v 3 t. M.: Yurist, 1997. T. 3: Kriminalisticheskiye sredstva, priyemy i rekomendatsii, 1997. 478 p. [in Russ.].
2. Belov Ye. V. Moshennichestvo s nedvizhimostyu v zhilishchnoy sfere (sposoby soversheniya i problemy kvalifikatsii) : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.08. M., 2012. 28 p. [in Russ.].
3. Vyrok Holosiyivskoho rayonnoho sudu mista Kyyeva vid 14 lystopada 2012 roku. Sprava № 1-323/12. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27437011> [in Ukr.].
4. Vyrok Holosiyivskoho rayonnoho sudu m. Kyyeva vid 18 lystopada 2013 roku. Sprava № 1-139/12. Provadzhennya №: 1/752/34/13. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35567096>. [in Ukr.].
5. Vyrok Dzerzhynskoho rayonnoho sudu m. Kharkova vid 25 hrudnya 2014 roku. Sprava № 638/10156/13-k. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42132799>. [in Ukr.].
6. Vyrok Pecherskoho rayonnoho sudu m. Kyyeva vid 08.07.2013 roku. Sprava № 1-834/11. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32247812>. [in Ukr.].
7. Vyrok Podilskoho rayonnoho sudu m. Kyyeva vid 20 bereznya 2009 roku. Sprava № 1-224/09. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77715660>. [in Ukr.].
8. Vyrok Svitlovodskoho miskrayonnoho sudu Kirovohradskoyi oblasti vid 25 kvitnya 2018 roku. Sprava № 401/5180/13-k. Provadzhennya № 1-kp/401/8/18. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73675897>. [in Ukr.].
9. Vyrok Svyatoshynskoho rayonnoho sudu mista Kyyeva vid 05 lystopada 2014 roku. Provadzhennya № 1/759/23/14. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41224810>. [in Ukr.].
10. Vyrok Yuzhnoukrayinskoho miskoho sudu Mykolayivskoyi oblasti vid 18 kvitnya 2013 roku. Sprava № 486/481/13-k. Provadzhennya № 1-kp/486/21/2013. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30751436>. [in Ukr.].
11. Volobuyev A. F. Mekhanizm zlochynu ta yoho zvyazok z kontseptualnymy polozhennyamy kryminalistyky : monohrafiya. Kryvyy Rih : Vyd. R. A. Kozlov 2019. 122 p. [in Ukr.].
12. Volobuyev A. F., Smelik V. B. Tekhnolohiyi zlochynnoi diyal'nosti yak obyekt kryminalistychnoho doslidzhennya. Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky: zbirnyk naukovy-praktychnykh materialiv (do 80-richchya zasnovannya Kharkivskoho NDI sudovykh ekspertyz). KH. : Pravo / KHNDI sudovykh ekspertyz im. M. S. Bokarius), Vyp. 3. 2003. P. 148-152. [in Ukr.].
13. Zapototskyy A.P. Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv u sferi budivnytstva. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. № 2. 2017. P. 40-48. [in Ukr.].
14. Knyazyev S.V. Kharakterystyka zlochyniv, shcho vchynyuyut'sya na rynku nerukhomosti v protsesi zabudovy zhytla. Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav. № 4. 2013. P. 110-117. [in Ukr.].
15. Koldin V.YA. Aktualnyye voprosy teorii i metodologii kriminalistiki. Metodologicheskiye i teoreticheskiye problemy yuridicheskoy nauki. M., 1986. P. 154–161 [in Russ.].
16. Kondrat Ye.N. Pravonarusheniya v finansovoy sfere Rossii. Ugrozy finansovoy bezopasnosti i puti protivodeystviya. M.: FORUM, 2014. 928 p. [in Russ.].
17. Kryminalistyka : pidruchnyk / za red. V. YU. Shepit'ka. [2-he vyd., pererobl. i dopov.]. Kyiv : In Yure, 2010. 496 p. [in Ukr.].
18. Pchelina O. V. Teoretychni zasady formuvannya ta realizatsiyi metodyky rozsliduvannya zlochyniv u sferi sluzhbovoyi diyal'nosti : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09; MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2017. 40 p. [in Ukr.].
19. Stepanyuk R.L. Typovi tekhnolohiyi zlochynnoi diyal'nosti v byudzhetniy sferi Ukrainy. Forum prava. 2011. № 1. P. 977–981. Retrieved from : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11crlbcu.pdf>. [in Ukr.].
20. Utkin M.S. Osobennosti rassledovaniya i preduprezhdeniya khishcheniy v potrebitelskoy kooperatsii. Sverlovsk: Izd-vo Sverdl. yurid. in-ta, 1975. 57 p. [in Russ.].
21. Chernyshov H.M. Finansove shakhraystvo v investytsiyno-budivelniy sferi: kryminolohichne doslidzhennya : avtoreferat... kand. yuryd. nauk, spets.: 12.00.08. Odesa. 2016. 20 p. [in Ukr.].

22. Yatskov M.V. Vyyavlennya ta rozsliduvannya shakhraystv iz vykorystannyam «finansovykh piramid» : avtoref. dys.. ... kand. yuryd. nauk zi spets. : 12.00.09. Odesa. 2011. 20 p. [in Ukr.].

Криминалистическая характеристика способов подготовки и совершения преступлений, совершенных в сфере инвестиционного строительства

Виктория Бойко-Джумеля, e-mail: vikrasne93@gmail.com

Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина

Аннотация. Исследуя способы совершения преступлений в сфере инвестирования строительства следует использовать как традиционное понимание способа преступления, так и рассматривать технологии преступного обогащения. Ведь часть указанных преступлений совершается в совокупности с другими, которые объединены единой целью. Анализируя преступления в сфере инвестиционной деятельности кроме уже известных подготовительных действий можно выделить: подыскание инвесторов, то есть потенциальных потерпевших, путем подачи рекламы, или использования личных знакомств; выбор возможного объекта строительства, который будет использован в совершении преступления; при необходимости создания видимости начала его застройки, путем представления строительных планов, фотоснимков недостроенных объектов, установка на территории застройки строительной техники и завоз строительных материалов и т.д. Среди способов совершения можно выделить: присвоение и растрату денежных средств инвесторов путем злоупотребления доверием; присвоение и растрату имущества должностным лицом путем злоупотребления своим служебным положением; преступления, связанные с злоупотреблением властью или служебным положением и злоупотребление полномочиями при заключении договоров инвестирования строительства на условиях, которые невыгодны для одного из субъектов инвестиционной деятельности, и при заключении договоров инвестирования строительства и использовании полученных средств инвесторов не по назначению. Особое место занимают мошенническое завладение средствами инвесторов путем заключения договоров инвестирования строительства без намерения выполнения их условий полностью или частично.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика; классификация; способ подготовки, способ совершения; сфера инвестиционной деятельности; преступления, совершенные в сфере инвестирования строительства

PECULIARITIES OF APPLICATION OF COMMUNICATIVE APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE STUDY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC CONDITIONS OF STUDY

Chichyan Olga Onikivna,

Teacher of the department of language training
Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
e-mail: olgachichyan@gmail.com

Baadzhi Natalya Anatolyevna,

Teacher of the department of language training
Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
e-mail: natalysarioglo@gmail.com

Zaiets Hanna Viktorovna,

Associate Professor of Linguistic Didactics
Odesa National Polytechnic University, Odesa, Ukraine
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5318-5780>
Web of Science Researcher ID: ABG-1412-2020
e-mail: gvzaiets@opu.ua

Antufiev Viktoria Andreevna,

Teacher of the department of language training
Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
e-mail: antufyeva2912@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the application of the communicative approach in the study of a foreign language in higher education institutions with specific learning conditions. It is argued that mastering a foreign language forms a communicative competence in higher education students, which is used as a tool in the dialogue of cultures and civilizations of the modern world within the content defined by the current training program. Developed and recommended to all higher education institutions with specific training conditions that train sailors, police, diplomats, border guards, international lawyers to include in the educational and methodological documentation for the initial discipline "Foreign Language" units, the content of which is set out in the article. It is concluded that a series of classes (units) in the discipline "Foreign Language", which are aimed at the practice of communication of higher education seekers are needed, above all, to remove the fear of students speaking a foreign language not only fluently but also correctly.

Keywords: foreign language, communicative approach, higher education institutions with specific learning conditions.

Актуальність. Сьогодні світ розвивається в умовах глобальних міждержавних та великих приватних міжнародних організацій (різноманітних асоціацій, союзів і фондів), яких в Україні налічується більше 4 тис., з яких більше 300 мають статус міждержавних. У зв'язку з чим кількість ділових зустрічей та заходів, на яких проходить комунікація осіб з різних країн постійно збільшується, тому ще більшого значення набуває вивчення іноземної мови, яка виконую роль важливого засобу спілкування. Також підвищення якості вищої освіти є одним із найважливіших питань розвитку суспільства, а практично-орієнтована підготовка майбутніх фахівців наразі вкрай важлива в умовах глобалізації міжнародних контактів.

Основне призначення іноземної мови, полягає в формуванні здобувачів вищої освіти комунікативної компетенції, яка передбачає оволодіння мовою як засобом спілкування, розвиток умінь використовувати її як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу у межах змісту, визначеного чинною навчальною програмою підготовки фахівців.

Актуалізується зазначене питання в підготовці фахівців, якість виконання функціональних обов'язків яких, напряму залежить від рівня володіння іноземною мовою, а це такі професії як: поліцейський, моряк, дипломат, прикордонник, юрист-міжнародник та інші.

Метою написання статті є виявлення особливостей та наведення практичних завдань при застосуванні комунікативного підходу в вивченні іноземної мови в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Комунікативне вивчення мови розпізнає навчання як комунікативну компетенцію. Таке мовне навчання відрізняється від більш традиційних підходів, у яких акцентується увага на вивченні структурної компетенції у навчанні іноземної мови [1, с. 10].

Д.Х. Хаймс даючи визначення комунікативній компетенції як найбільш загальному терміну для визначення можливостей особи, стверджує, що компетентність залежить від знання мови і від вміння використовувати її залежно від ситуації [2].

Український методист-дослідник О.Б. Тарнопольський у своєму збірнику «Методика навчання англійської мови» виділяє шість принципів організації навчальної діяльності студентів:

- 1) принцип комунікативно-особистісної організації навчальної діяльності;
- 2) принцип обов'язкового використання і раціонального співвідношення алгоритмічних напівевристичних і евристичних навчальних дій під час засвоєння мовленнєвої комунікації;
- 3) принцип організації одночасної навчальної діяльності на заняттях усієї мовної групи студентів під час формування навичок і умінь;
- 4) принцип взаємопов'язаного навчання різних видів мовленнєвої діяльності з урахуванням їх особливостей і прискореним навчанням сприйняття мовлення;
- 5) принцип циклічності побудови навчального процесу;
- 6) принцип раціонального використання рідної мови під час навчання іноземної [3, с. 52].

Зазначене дослідження проведено на прикладі організації навчального процесу в закладах вищої освіти морських спеціальностей та вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання. Застосовані інструменти включали аналіз відповідних теоретичних і методологічних джерел, а також узагальнення досвіду викладачів кафедри мовної підготовки Одеського державного університету внутрішніх справ, а також кафедри лінгводидактики Одеського національного політехнічного університету. Для розв'язання поставлених завдань використано ряд методів, що відповідають меті дослідження, а саме: теоретичний – для вивчення та аналізу навчально-методичної документації, науково-методичної літератури, навчальних програм, посібників, узагальнення інформації для визначення теоретико-методологічних основ дослідження; логічного аналізу – для формулювання основним понять та надання класифікації; конкретно-історичний – для демонстрації динаміки розвитку застосування комунікативного підходу в освітньому процесі підготовки фахівців морських спеціальностей; матеріалістичної діалектики – для встановлення змісту й особливостей складових елементів компетенцій фахівців морських спеціальностей, у сфері морської практики; емпіричні методи – для узагальнення педагогічного досвіду, тестування, спостереження, інтерв'ювання, опитування, обговорення.

В сучасній методиці викладання іноземної мови виділяють чотири підходи: біхевіористський, інтуїтивно-свідомий, свідомий пізнавальний та комунікативний підходи.

Комунікативний підхід спрямований на практику спілкування та передбачає органічне поєднання свідомих і несвідомих компонентів у процесі навчання іноземної мови, тобто засвоєння правил оперування іншомовними моделями відбувається одночасно з оволодінням їх комунікативно-мовленнєвою функцією.

Найбільш ефективно цей метод реалізується, якщо викладач використовує нетрадиційні методи комунікативного спілкування, які стимулюють студента висловлювати свої думки іноземною мовою. Іншомовні навички і вміння формуються завдяки здійсненню студентами іншомовної мовленнєвої діяльності. Студенти оволодівають умениями говоріння, аудіювання, читання та письма. Процес навчання відбувається в умовах рідномовного оточення, тому він не співпадає з процесом комунікації. Навчаючи студентів іноземній мові, викладач вчить студентів спілкуватись даною мовою. Навчання організовується так, щоб воно було подібне процесу природній комунікації. Важливу роль відіграють рольові ігри та різні життєві ситуації.

Так, практичною метою є:

- навчити правильно висловлювати і читати нові слова та словосполучення, розпізнавати їх у тексті, вживати в реченнях, у мовленні;
- розвивати вміння вести бесіду за темою;
- формувати вміння монологічного мовлення (але не треба вивчати текст сам по собі, треба навчати структурам).

Основною метою є:

- розширити знання студентів з теми, що вивчається;
- збагатити словниковий запас студентів;
- ознайомити студентів з історією, географічним положенням країн, їх культурною спадщиною;
- працювати зі словником, із додатковою літературою.

Розвиваюча мета:

- розвинути творчий потенціал учнів на основі використання аналізу, узагальнення, систематизації;

- розвивати кмітливість, логічне мислення і мовленнєву реакцію;
- розвинути фонематичний та інтонаційний слух, мовну здогадку, логічне мислення;
- розвивати слухову та зорову пам'ять;
- розвивати творчу уяву;
- розвивати вміння спонтанно та логічно висловлювати думку.

В якості практичного прикладу застосування комунікативного підходу в навчанні наведемо наступний юніт, який складається з двох частин, перша частина «Перший день на борту судна», друга частина – «Ставлення кадетів до роботи».

Пропонуємо розглянути зазначений юніт, в якому всі вправи спрямовані на розвиток мовних навичок, які необхідно розвивати в ході читання текстів, під час роботи з відео матеріалом, розбору нового лексичного та граматичного матеріалу.

Так, у першій частині юніту описані різні ситуації кадетів, котрі щойно почали працювати на борту судна, для того щоб останні прочитав текст зробили свої висновки щодо першого дня на судні та обговорили різні ситуації. Далі студентам пропонується подивитися відео ознайомлення студентів з правилами безпеки на борту судна, вправи для роботи з відео направлені на те, щоб студенти навчилися обговорювати всі деталі першого дня, з урахуванням всіх принципів комунікативного підходу. Наступною вправою є проектна робота, завдяки якій студенти описують своє бачення першого дня на борту, основні принципи ознайомлення з правилами безпеки.

Основним завданням другої частини юніту є навчити студентів обговорювати поведінку кадетів на борту судна. Для цього пропонується розглянути студентам випадки поведінки різних працівників на судні, також ситуації, які спричинили списання з роботи цих працівників. Основною вправою є обговорення цих випадків та поведінки працівників, щоб списання не сталося. Також студентам пропонується розглянути документ, який розробляється для списання працівників, та вправою є обговорення цього документу з метою виділення неправильної поведінки на судні використанням нової лексики з урахуванням всіх принципів комунікативного підходу.

Основна мета заняття полягає в тому, щоб здобувачі вищої освіти вміли вільно говорити на тему житлового приміщення на судні.

Етапи проведення заняття:

1. Starter
2. Presentation
3. Practice
4. Production

Етап Starter. У першому завданні студентам необхідно описати об'єкти, які вони бачать. Таким чином, розвивається навик вільного говоріння, і в той же час вони трохи починають вникати в тему заняття. Перед презентацією предмета, студенти обговорюють його в парах та презентують його.

Етап Presentation. Після цього викладач плавно переходить на тему заняття та презентує нову лексику. В презентації лексики присутній Choral drilling для того, щоб в подальшому студенти не допускали помилок у вимові нової лексики. Згідно з правилами комунікативного підходу, під час виконання цієї вправи викладачеві необхідно викликати кожного студента і послухати, як кожен вимовляє нову лексику, як показує практика, краще на це витратити пару хвилин на початку заняття, ніж потім все заняття виправляти помилки студентів у вимові нових слів.

Після етапу Presentation йдуть вправи **етапу Practice**, які в комунікативному підході діляться на два основних види, це Controlled і Semi-Controlled.

Прикладом вправи виду **Controlled** є вправа, в якій студентам необхідно з'єднати картинки і опис того, що можна зробити в цьому приміщенні. Потім студентам необхідно перевірити один одного, використовуючи модель, яка дається у вигляді діалогу.

Після цього йдуть вправи для роботи з текстом Pre-Reading, While-Reading і Post-Reading, які за типом є **Semi-Controlled**. Для Pre-Reading студентам необхідно подивитися на схеми і висунути припущення, про що в тексті написано.

Під час вправи **While-Reading** студенти працюють в парі, один студент читає текст і другий клеїть картинку на схему згідно з інформацією, яку вловлює на слух, таким чином студенти вчаться одночасно слухати інформацію і розуміти її і показувати розуміння інформації, приклеюючи картинку до схеми.

Як вправа **Post-reading** студентам необхідно презентувати свої схеми і тим самим відтворити інформацію, яку вони почули. Так само студентам дається план для опису своєї схеми, але при цьому у них немає можливості дивитися в текст, таким чином в якості опори студенти використовують схему, яку зробили і план, який дається викладачем.

Після цього йде ще одне Semi-Controlled. Студентам даються ситуації і вони повинні розіграти в ролях цю ситуацію і тим самим скласти діалог, який в майбутньому допоможе складати питання з приводу житлового приміщення на судні, орієнтуватися в розташуванні приміщень і вміти ставити питання, щоб пройти в місце призначення.

Далі йде етап, який називається **Production**. Головна мета цього етапу є потренувати розмовні навички студентів, так щоб вони могли говорити без опори. Завданням пропонується гра *Speak! Speak! Speak!*

Головною метою розробленого юніту є обговорити з ЗВО їх перші дні на борту судна, таким чином частково зняти мовний бар'єр, який виникне в перший же день спілкування студентів на судні. Також однією з основних цілей є навчити студентів задавати питання щодо ознайомлення студентів з новим місцем роботи, і всі вправи спрямовані на формування і розвиток мовних навичок за допомогою комунікативного походу.

Таким чином, розроблені вправи для проведення циклу занять (юніт) з навчальної дисципліни «Іноземна мова», які спрямовані на практику спілкування здобувачів вищої освіти і потрібні, перш за все, щоб зняти страх останніх говорити іноземною мовою. Мета комунікативного підходу, який виражений у вправах, навчити ЗВО говорити іноземною мовою не тільки вільно, але і правильно. Тому розроблений зазначений юніт можна рекомендувати всім закладам вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку моряків, поліцейських, дипломатів, прикордонників, юристів-міжнародників ввести в навчально-методичну документацію з початкової дисципліни «Іноземна мова» юніт, зміст якого викладено в статті.

References:

1. Johnson K., Morrow K. (1992) *Communication in the Classroom*. Longman Group, 1992. P. 10. (In English)
2. Vdovin V.V. (2007) *Komunikatyvnyi pidkhid yak optimalnyi zasib vyvchennia inozemnoi movy u VNZ* [Communicative approach as the optimal means of learning a foreign language in higher education.]. *Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnika"* [Lviv Polytechnic National University.]. 2007. URL: http://vlp.com.ua/files/07_36.pdf (In Ukrainian)
3. Tarnopolskyi B. (1993) *Metodyka vykladennia anhliiskoi movy* [Methods of teaching English.]. K.: Vyshcha shk., 1993. P. 52. (In Ukrainian)

Особенности применения коммуникативного подхода в изучении иностранного языка в учреждениях высшего образования со специфическими условиями обучения

Чичян Ольга Оникивна, e-mail: olgachichyan@gmail.com

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Бааджи Наталья Анатольевна, e-mail: natalysarioglo@gmail.com

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Заец Анна Викторовна, e-mail: gvzaiets@ou.ua

Одесский национальный политехнический университет, г. Одесса, Украина

Антуфьев Виктория Андреевна, e-mail: antufyeva2912@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Статья посвящена вопросам применения коммуникативного подхода в изучении иностранного языка в учреждениях высшего образования со специфическими условиями обучения. Утверждается, что овладение иностранным языком формирует у соискателей высшего образования коммуникативную компетенцию, которая используется как инструмент в диалоге культур и цивилизаций современного мира в пределах содержания, определенного действующей учебной программе подготовки специалистов. Разработан и рекомендован всем учреждениям высшего образования со специфическими условиями обучения, осуществляющих подготовку моряков, полицейских, дипломатов, пограничников, юристов-международников ввести в учебно-методическую документацию по начальной дисциплине «Иностранный язык» юнит, содержание которого изложено в статье. Сделан вывод, что цикл занятий (юнит) по дисциплине «Иностранный язык», которые направлены на практику общения соискателей высшего образования нужны, прежде всего, чтобы снять страх студентов говорить на иностранном языке не только свободно, но и правильно.

Ключевые слова: иностранный язык, коммуникативный подход, учреждения высшего образования со специфическими условиями обучения.

PHYSICAL TRAINING AS AN ELEMENT OF OFFICIAL TRAINING OF NATIONAL POLICE OFFICERS OF UKRAINE

Izbash K.S.

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine,
e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com

Kuznetsov O.I.

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine,
e-mail: kuzoks@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of physical training as an element of the training of officers of the National Police of Ukraine, emphasizing the issues that appear in the training of police officers and possible ways to improve their level in the course of official activities.

The normative support is indicated, which regulates the issues of organization and carrying out of professional and service training of policemen. The main tasks of the State target social program for the development of physical culture and sports for the period up to 2020 are revealed. Physical training is considered, in accordance with the Regulations on the organization of in-service training of employees of the National Police of Ukraine.

It is established that during physical training of employees of the National Police of Ukraine general and special tasks are solved. It is proved that effective performance of tasks assigned to police officers is impossible without theoretical and methodological knowledge of physical training.

It is substantiated that physical training of officers of the National Police of Ukraine is organized and carried out throughout the training period and is carried out in the form of training and extracurricular activities. It is proved that physical training has a planned and systematic nature.

Keywords: physical training, physical education, policeman, knowledge, National Police of Ukraine, higher educational institution, law enforcement body.

Одним із пріоритетних напрямків діяльності поліцейських є підвищення рівня їх службової підготовки. Процес реформування системи МВС України передбачає підготовку поліцейських в напрямку від розумових здібностей та психологічної стійкості до фізичної та моральної підготовленості. Реалії сьогодення вимагають від поліцейських постійної готовності до виконання завдань різної складності та спрямованості, негайного реагування на реальні ситуації та виконання покладених на них обов'язків в межах службової діяльності.

Водночас велику увагу керівництва МВС України, громадськості, засобів масової інформації привертає процес підготовки поліцейських, діяльність яких відповідатиме вимогам оновленого законодавства.

Метою статті є дослідження фізичної підготовки як складової службової підготовки працівників Національної поліції України, висвітлення проблемних питань, що виникають у процесі підготовки поліцейських та можливих шляхів покращення їх рівня у процесі службової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти кадрового забезпечення правоохоронних органів досліджували такі вітчизняні вчені, як: О.Б. Андрєєва, О.М. Бандурка, В.М. Бесчастний, С.М. Гусаров, О.В. Джафарова, М.І. Іншин, А.М. Клочко, О.М. Ключев, В.В. Коваленко, Н.П. Матюхіна, О.М. Музичук, В.П. Петков, В.В. Сокурєнко, А.А. Старудубцев, С.О. Шатрава, О.Н. Ярмиш та інші. Однак, наукові роботи вказаних вчених лише були лише дотичними до заявленої тематики, що і підтверджує актуальність подальшого наукового опрацювання з окресленої проблематики.

Виклад основного матеріалу. Фізична підготовка як невід'ємна частина професійної підготовки сприяє ефективному виконанню службових завдань, гарантуванню особистої безпеки поліцейських та їх оточенню. Основи професійної підготовки майбутні поліцейські працівники опановують ще під час навчання в вищих навчальних закладах МВС України.

Низький рівень фізичної підготовленості та здоров'я кандидатів на службу органів та підрозділів Національної поліції України, недостатній рівень їх фізичного стану та врахування специфіки майбутньої службової діяльності поліцейських, незначний обсяг занять зі спеціальної фізичної підготовки та інші недоліки чинної програми з фізичної підготовки не дають змогу ефективно вирішувати завдання професійного становлення фахівців. Фізична підготовка як один з основних предметів підготовки поліцейських щодо розвитку їх фізичних якостей та формуванню навичок необхідних для виконання

службових завдань сприяє прискоренню процесу адаптації до нових умов службово-професійної діяльності, зміцненню здоров'я та підвищенню функціональних резервів організму поліцейського.

Нормативно-правовими актами, які регламентують питання організації та проведення професійної та службової підготовки поліцейських, є: Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 року, наказ МВС України «Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовки кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України» № 90 від 9 лютого 2016 року, наказ МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» № 50 від 26.01.2016 року зі змінами та доповненнями, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року» № 115 від 1 березня 2017 року.

Підготовка та розвиток фізичної культури та спорту у поліцейських є досить актуальним питанням. Державно цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту визначила завдання щодо створення умов для підвищення ефективності фізичної підготовки у Збройних силах України інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів та правоохоронних органах та означила результативність загальної, професійно-орієнтованої та спеціальної фізичної підготовки [4].

Відповідно до ст. 30 Закон України «Про фізичну культуру і спорт» фізична підготовка є частиною загальної системи навчання та виховання працівників правоохоронної органів і спрямована на забезпечення фізичної готовності особового складу до професійної діяльності [3].

Фізичне виховання як напрямок підготовки поліцейських у ВНЗ МВС України зі специфічними умовами навчання зводиться до забезпечення високого рівня психофункціональної та рухової підготовленості поліцейських, спроможних вирішувати оперативно-службові завдання, проявляючи при цьому високий рівень стійкості під час фізичного та нервово-емоційного напруження, володіючи на достатньому рівні прикладними навичками та спеціальними вміннями. Основними завданнями фізичної підготовки є формування вмінь до практичних дій в умовах виконання службових завдань, що виникають у процесі службової діяльності для забезпечення законності та охорони правопорядку.

Фізичне виховання у вищих навчальних закладах розглядають як навчальну дисципліну, яка, з одного боку, є фізкультурно-спортивною діяльністю, а з іншого навчальною дисципліною спрямованою на підготовку всебічно розвиненої гармонійної особистості, яка має відмінне здоров'я, фізичну підготовленість та відповідає вимогам майбутнього поліцейського [1].

На думку, Логвиненко М.Л., фізичне виховання (у широкому значенні) - це вид виховної діяльності, специфічною особливістю якої є управління процесом використання засобів фізичної культури з метою сприяння гармонійному розвитку людини. Фізичне виховання (у вузькому значенні) – це педагогічний процес, змістом якого є розвиток і вдосконалення рухових можливостей людини [11, с.104]. Варто наголосити, що фізичне виховання поліцейських здійснюється в рамках навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка».

Відповідно до ст. 72 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено що навчання поліцейських включає: 1) первинну професійну підготовку; 2) підготовку вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання; 3) післядипломну освіту; 4) службову підготовку як систему заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативної службової діяльності [2].

Наказом МВС України від 26.01.2016 № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» визначено види службової підготовки, до яких належать: функціональна підготовка; загально-профільна підготовка; тактична підготовка; вогнева підготовка; фізична підготовка. Відповідно до вказаного наказу фізична підготовка це комплекс заходів, спрямований на формування та удосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності [6].

Під час фізичної підготовки працівників Національної поліції України вирішуються загальні та спеціальні завдання. Загальні завдання передбачають: формування гармонійно розвиненої особи; збереження та зміцнення здоров'я, загартовування організму; підвищення рівня загальної працездатності; оптимізація фізичного та психічного стану; виховання звички до регулярних занять фізичними вправами та здатності до перенесення великих фізичних навантажень; виховання сміливості, рішучості, ініціативності, наполегливості, самостійності, впевненості у своїх силах, психічної стійкості; залучення працівників до регулярних занять фізичною підготовкою та спортом, удосконалення спортивної майстерності; упровадження та вдосконалення різноманітних форм занять фізичними вправами під час праці, навчання та відпочинку. Спеціальні завдання - формування спеціальних знань, умінь і навичок застосування заходів фізичного впливу, прийомів самозахисту та рукопашного бою, обеззброєння та затримання осіб, що загрожують публічному правопорядку, особистій безпеці громадян та поліцейських; забезпечення

особистої безпеки працівників Національної поліції під час виконання службових обов'язків; пересування у різних умовах оперативно-службової діяльності; формування та вдосконалення професійно важливих фізичних якостей: силової та швидкісної витривалості, швидкості реагування, спритності; формування професійно важливих психічних якостей: психічної стійкості; концентрації та переключення уваги, швидкості оперативного мислення, точності ймовірного прогнозування тощо.

Відповідно до вимог навчальних і робочих програм зі спеціальної фізичної підготовки у ВНЗ МВС України зі специфічними умовами навчання, працівники поліції мають опанувати початковий матеріал під час самостійних та індивідуальних занять з метою удосконалення методичної підготовленості з фізичної культури, а саме: самостійне вивчення документів і методичних посібників із фізичної підготовки та спорту, з'ясування завдань і змісту практичних занять щодо виконання вправ і методичних прийомів [8, с. 104].

Теоретичні та методичні знання виявляються у здатності адаптувати, організувати, досліджувати та контролювати процес фізичної підготовки. Знання з фізичної підготовки працівників поліції можна розділити на основні та додаткові які необхідні як під час не фізичної підготовки та і для виконання службових обов'язків.

До основних завдань потрібних для ефективного розвитку фізичних якостей працівника поліції, відносяться: звання методів та форм розвитку основних фізичних здібностей, знання нормативних актів, які регламентують організацію фізичної підготовки в підрозділах Національної поліції України. В свою чергу, додаткові теоретичні знання - правила дотримання особистої гігієни, контролю та самоконтролю під час заняття фізичними вправами.

На думку Селюкова В.С., Кушніренко Р.О., Константинова Д.В., ефективне виконання завдань, покладених на працівників поліції, неможливе без теоретичних знань із фізичної підготовки, як результату володіння поліцейським спеціальною системою знань, умінь, навичок із фізичної підготовки необхідних для виконання повноважень поліцейського, а також життєдіяльності людини [12, с. 339].

Таким чином, під час навчання майбутніх працівників поліції та у процесі службової підготовки поліцейських можливо досягнути найвищої ефективності завдяки комплексному використанню основних і додаткових теоретичних та методичних знань із фізичної підготовки [7, с.10].

Для забезпечення належного стану фізичного здоров'я працівників та рівня їх фізичної підготовленості, особовий склад підрозділів Національної поліції України поділяють на *три* категорії (поліцейські підрозділу поліції особливого призначення; поліцейські територіального підрозділу; поліцейські структурного підрозділу апарату НП, апаратів МТОНП, ГУНП, закладу або установи) та *сім* вікових груп (I - чоловіки та жінки віком до 25 років включно; II - чоловіки та жінки віком від 26 до 30 років включно; III - чоловіки та жінки віком від 31 до 35 років включно; IV - чоловіки та жінки віком від 36 до 40 років включно; V - чоловіки та жінки віком від 41 до 45 років включно; VI - чоловіки та жінки віком від 46 до 50 років включно; VII - чоловіки віком понад 50 років), з урахуванням яких здійснюється організація занять з фізичної підготовки [6].

Фізична підготовка має плановий та системний характер. До системи фізичної підготовки належать: 1) загальна фізична підготовка (далі - ЗФП); 2) тактика самозахисту та особистої безпеки (далі - тактика самозахисту); 3) масові фізкультурно-спортивні заходи та секційні заняття з видів спорту [5]. Навчання з фізичної підготовки передбачає формування та вдосконалення в поліцейських: по-перше, рухових якостей і навичок, необхідних у повсякденній діяльності та в разі виникнення екстремальних ситуацій; по-друге, витривалості, швидкісних і силових рис, які забезпечують можливість переслідування правопорушника та перевагу в силовому протистоянні під час його затримання, зокрема з подоланням природних і штучних перешкод; по-третє, навичок самоконтролю за фізичним станом і станом здоров'я в процесі виконання фізичних вправ; по-четверте, практичних навичок застосування прийомів самозахисту, особистої безпеки, фізичного впливу тощо.

Фізичні вправи, що застосовують у освітньому процесі з фізичної підготовки, поділяються на три основні групи: 1) *основні вправи* - вправи, що відображають усі елементи рухової діяльності, у якій спеціалізується людина. Наприклад, якщо це єдиноборство, то основними вправами будуть різні види поєдинків (змагальні, тренувальні). Ці поєдинки можуть відрізнятися тривалістю, інтенсивністю, певними обмеженнями в умовах, але у всіх випадках дії будуть мати споріднену форму рухів, характер зусиль, ритм і т. ін.; 2) *спеціальні вправи* - спрямовані на вивчення техніки і тактики вибраної дисципліни, а також розвиток фізичних та формування вольових якостей стосовно специфічних умов основної вправи. До цієї групи належать усі підготовчі та імітаційні вправи. Вправи «на техніку» звичайно становлять якийсь елемент, частину руху або ланцюг декількох рухів основної вправи. Наприклад, у спортивній боротьбі спеціальною вправою буде відпрацювання з партнером техніки певного кидка або навіть окремого його елемента, у боксі - відпрацювання техніки прийомів захисту, атаки, або їх комбінацій і т. ін. Спеціальні вправи для розвитку фізичних та вольових якостей завжди більшою або меншою мірою пов'язані з технікою основної вправи. Наприклад, для підвищення швидкості удару в боксі чи карате - цей удар

виконують з додатковим навантаженням, на спеціальних тренажерах або з вольовою установкою на максимальну швидкість руху; 3) *загально-розвивальні вправи* - це засіб гармонійного розвитку фізичних якостей, активного відпочинку, підтримання загальної працездатності. До цієї групи відносяться вправи найрізноманітніших видів спорту: спортивні ігри, циклічні види (біг, плавання, лижі), гімнастичні вправи, силові вправи з використанням тренажерів та іншого знаряддя [9, с. 36].

Під час проведення занять, передбачених тематичним планом для певної категорії поліцейських, змагань та тренувань використовується єдина смуга перешкод. Заняття та складання заліків з фізичної підготовки проводяться в спортивній формі одягу або однострої залежно від теми заняття, що визначається особою, яка їх проводить. Організація спортивно-масових заходів в органах, закладах та установах поліції здійснюється на підставі відповідних нормативно-правових актів, які регулюють цей напрям діяльності, та згідно з календарними планами, положеннями і правилами змагань з видів спорту.

Фізична підготовка поліцейських проводиться під постійним наглядом фахівця медичного підрозділу. Висновок про стан здоров'я працівника поліції робить медичний підрозділ за результатами щорічного медичного обстеження або окремо, після перенесеного працівником захворювання, отримання травми чи поранення.

Таким чином, актуальність фізичної підготовки поліцейських передбачає: по-перше, систематичне підвищення рівня фізичних здібностей майбутніх правоохоронців; по-друге, якісний рівень фізичної підготовки поліцейських зумовлено не тільки специфікою їхньої службової діяльності, а й загальними вимогами до розвитку здорової людини; по-третє, фізична підготовка поліцейського повинна відповідати тим завданням та ситуаціям, які виникають перед поліцейським у процесі його службової діяльності. Саме тому, необхідно більше уваги приділяти вивченню прийомів рукопашного бою, розвитку навичок боротьби та ударної техніки. Заняття з вивчення прийомів боротьби та ударної техніки є важливими для поліцейських територіальних підрозділів поліції оскільки вони, в першу чергу, повинні захистити себе від нападу та затримати правопорушника, який може бути фізично сильнішим за правоохоронця.

Reference:

1. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 1 lypn. 2014 r. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02 lypn. 2015 r. № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Pro fizychnu kulturu i sport : Zakon Ukrainy vid 24 hrud. 1993 r. № 3808-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/3808-12>.
4. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2020 roku : postanova Kabinetu Ministriv vid 1 ber. 2017 r. № 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-p>.
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia z orhanizatsii perevirky rivnia fizychnoi pidhotovky kandydativ do vstupu na sluzhbu v Natsionalnu politsiiu Ukrainy : nakaz MVS Ukrainy vid 9 liut. 2016 r. № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0306-16>.
6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu sluzhbovoi pidhotovky pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy : nakaz MVS Ukrainy vid 26.01.2016 r. № 50. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>.
7. Barko V.I., Ostapovych V.P., Barko V.V. Napriamy vdoskonalennia profesiinoi psykhologichnoi pidhotovky politseiskykh Natsionalnoi politsii Ukrainy. Psychological Journal. April 2018. 14 (4). P. 9-18.
8. Vlasenko I.V., Koteliukh M.O. Napriamky vdoskonalennia sluzhbovoi pidhotovky pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy. Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy : zb. nauk. pr. / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, Kaf. taktich. ta spets.-fiz. pidhot. f-tu № 2. Kharkiv : KhNUVS, 2019. P. 102-106.
9. Didkovskiy V.A., Bondarenko V.V., Kuzenkov O.V. Fizychna pidhotovka pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy : navch. posib. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, FOP Kandyba T. P., 2019. 98 p.
10. Kravchenko I. S. Profesiine navchannia politseiskykh v Ukraini: novelty ta perspektyvy. Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu. 2015. № 4 (II). P. 94–100.
11. Lohvynenko M.L. Fizyчне vykhovannia kursantiv, shcho navchaiutsia v universytetakh zi spetsyfichnymy umovamy navchannia. *Innovatsiyni rozvytok nauky novoho tysiacholittia* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 21-22 kvit. 2017 r. Uzhhorod, 2017. P. 101-104.
12. Seliukov V.S., Kushnirenko R.O., Konstantynov D.V. Fizyчне vykhovannia yak napriamky pidhotovky politseiskykh v Ukraini. *Porivnialno-analitychne pravo*. 2018. № 4. P. 338-340.

Физическая подготовка как элемент служебной подготовки работников Национальной полиции Украины

Избаш Екатерина Сергеевна, e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Кузнецов Олег Ильич, e-mail: kuzoks@ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию физической подготовки как элемента составляющей служебной подготовки работников Национальной полиции Украины, освещению проблемных вопросов, возникающих в процессе подготовки полицейских и возможных путей улучшения их уровня в процессе служебной деятельности. Указано нормативное обеспечение, регламентирующее вопросы организации и проведения профессиональной и служебной подготовки полицейских.

Раскрыты основные задачи Государственной целевой социальной программы развития физической культуры и спорта на период до 2020 года. Рассмотрено физическую подготовку, в соответствии с Положением об организации служебной подготовки работников Национальной полиции Украины. Установлено, что во время физической подготовки работников Национальной полиции Украины решаются общие и специальные задачи.

Доказано, что эффективное выполнение задач, возложенных на сотрудников полиции, невозможно без теоретических и методических знаний по физической подготовке. Обосновано, что физическая подготовка работников Национальной полиции Украины организуется и проводится в течение всего периода обучения и осуществляется в формах учебных и внеучебных занятий. Доказано, что физическая подготовка носит плановый и системный характер.

Ключевые слова: физическая подготовка, физическое воспитание, полицейский, знания, Национальная полиция Украина, высшее учебное заведение, правоохранительный орган.

SUBJECTS OF OWNERSHIP RIGHT OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Zoryana Knysh

Postgraduate student of Civil Law and Procedure
Department of West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6548-3301>
e-mail: knyszoryana@gmail.com

Abstract. The specifics of the ownership right of internally displaced persons have been studied in the article; the methods of protecting ownership right have been characterized; and it has been established that we should first apply the proprietary method, which ensures the return of property from someone else's illegal possession, elimination of obstacles in the exercise of ownership right, and then – binding method, with the help of which the restoration of the property sphere of the internally displaced person occurs.

It has been substantiated that it is advisable to talk not about the protection of ownership right, but about its protection in the context of ownership right of internally displaced persons. In case of the violation there is a specific bearer of the obligation in such legal relations, which is obliged to restore the violated right, which in essence is the result of the application of protection methods.

It has been established that the legal nature of legal relations of ownership right of internally displaced persons is manifested: in the unhindered their exercise of ownership right, which is guaranteed and ensured by national and international regulatory acts; in its protection – taking preventive measures in order to prevent or minimize violation of ownership right of internally displaced persons, as well as in its protection – restoration of the violated right, cessation of illegal actions or compensation for lost property. It has been offered to divide the subjects of relations of ownership right of internally displaced persons into those who: 1) exercise ownership right (an individual with the status of an internally displaced person, the state or the states); 2) secure ownership right (internally displaced persons and the state through its agencies) and 3) protect ownership right (an individual with the status of an internally displaced person, the state through its agencies, public associations, public and charitable organizations, volunteers).

Keywords: internally displaced persons, property, security, protection, methods of protection.

Актуальність. У статті 3 Конституція України закріплено [1], що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Закріплення і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Тому особи зі статусом внутрішньо переміщених осіб, як група населення, що постраждала внаслідок конфлікту на сході України, потребують особливої підтримки з боку держави, яка за допомогою влади та юридичних норм забезпечує захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів.

З-поміж всіх негод та обмежень, яких зазнали фізичні особи внаслідок збройного конфлікту, невіршеним в повному обсязі та важко реалізованим залишається питання, пов'язане із фактичною втратою житла цими особами, збереженням його та права власності на нього, а також, в разі необхідності, поновлення такого права або компенсації за втрачене майно. Адже, як визначено у Конституції України, кожен має право на житло і ніхто не може бути примусово його позбавлений інакше як на підставі закону і за рішенням суду (ст. 47) [1].

Як відомо, існують два абсолютних права – право власності та право держави на безумовний примус. Власність, як і безумовний примус з боку держави, може бути найбільш дієвою гарантією індивідуальної та соціальної свободи. Водночас вони можуть стати жажливими інструментами поневолення людини. Поки власність залишається власністю, тобто є рушійною силою конфлікту, який зачіпає майнові цінності, вона буде обов'язково пов'язаною з певними суб'єктами, які наділені владою та бажанням залишити за собою право на останнє слово. Однак не має сумніву, що існує реальний суб'єкт, якому належить право розпоряджатися долею цього об'єкта, і який, відповідно, є його власником [2, с. 435, 438].

Досліджуючи суб'єктний склад правовідносин власності за участю внутрішньо переміщених осіб варто відштовхуватися не лише від особливостей їх статусу, а й від способу цивільно-правового захисту їх суб'єктивних прав у сфері власності, що виступають об'єктом державного гарантування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праву власності присвячено безліч наукових праць, статей, посібників. Науковці різних епох та поколінь описували ті проблемні аспекти, які були актуальним та потребували вирішення на певному етапі розвитку цього інституту цивільного права. Право власності, його здійснення та захист неодноразово були та продовжують виступати основною темою наукових дискусій як вітчизняних, так і міжнародних науково-практичних конференцій. Так, питаннями захисту права власності займалися С.М. Братусь, О.В. Дзера, О.С. Йоффе, І.С. Канзафарова, В.В. Луць,

Р.А. Майданик, П.М. Рабінович, З.В. Ромовська, В.Є. Рубаник, Є.А. Суханов, І.В. Спасибо-Фатеева, Є.О. Харитонов, Р.Б. Шишка, Я.М. Шевченко, О.С. Яворська та інші вчені. Зокрема, В.І. Теремецький і О.М. Соколов розглянули проблеми, пов'язані із захистом прав внутрішньо переміщених осіб та охарактеризували загальні і спеціальні способи захисту їх майнових прав [3]. Верховний Суд у 2019 році також здійснив огляд практики за цією категорією спорів, підсумувавши та узагальнивши речово-правові способи захисту цивільних прав [4].

Право власності є комплексним об'єктом вивчення різних галузей права, відповідно його регулюють норми конституційного, адміністративного, трудового, земельного права тощо, які забезпечують практичну реалізацію державно-правових норм, насамперед у сфері руху і використання об'єктів власності. Однак, не дивлячись на гостру необхідність нормативного врегулювання забезпечення здійснення прав внутрішньо переміщених осіб та спроби вчених дослідити специфіку права власності осіб, які залишили тимчасово окуповані території, потребує вивчення забезпечення здійснення та захисту права власності внутрішньо переміщених осіб на об'єкти нерухомого та рухомого майна, що знаходяться на території збройного або військового конфлікту та були вимушено залишені їх власниками.

Мета статті полягає у визначенні кола суб'єктів відносин власності внутрішньо переміщених осіб, дослідженні їх правового статусу та підстав участі в цих відносинах.

Виклад основного матеріалу. Центральне місце в системі соціально-економічних прав і свобод громадянина займає право власності, якому, як і іншим правам, притаманні такі ознаки, як фундаментальність, постійність, значимість, особливість механізму охорони, універсальність [5, с. 89].

Відносини власності отримують юридичне вираження як в системі правових норм, що складають інститут права власності, так і в суб'єктивному праві власності, тобто в тій мірі влади, яку закон закріплює за власником. Згідно зі ст. 41 Основного Закону кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Саме визначення власності як «своєї» характеризує сутність права власності, яка полягає у визначеності приналежності майна певній особі – власнику, ставлення його до цього майна як до свого. Саме це передбачає можливість володіння майном, визначення його долі, управління ним на свій розсуд та заборону іншим особам втручатися в правомочності здійснення прав власника й порушувати їх. Відповідно до чинного законодавства власник на свій розсуд володіє, користується та розпоряджається належним йому на праві власності майном та має право здійснювати будь-які дії, що йому не суперечать. Жоден власник не може бути позбавлений цього права чи бути обмежений в ньому, окрім випадків передбачених законом. У зв'язку з цим на власність громадян у повній мірі розповсюджується дозвільний принцип цивільно-правового регулювання.

Відповідно до положень ст. 2 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) суб'єктами права власності є Український народ, фізичні та юридичні особи, держава Україна, АР Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [6]. Незалежно від виду власника, його власність повинна задовольняти його інтереси, не завдаючи при цьому шкоду іншим особам. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщені особи, [7] – це громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, також є власниками певного рухомого і нерухомого майна, право власності на яке підлягає захисту та забезпеченню його повноцінного здійснення. Конституційний принцип непорушності права власності проявляється насамперед як засада впевненості власника в незмінності його становища (забезпечення його прав), в якому він перебуває і яке йому гарантоване державою з усім комплексом відповідних засобів, які остання для цього застосовує [8, с. 104]. За допомогою охорони і захисту права власності в особи з'являється можливість його реалізувати належним чином, а у разі порушення – відновити право або свій майновий стан.

Охорона – це категорія етапу нормального існування суб'єктивного права, причому категорія, що належить до явищ об'єктивного права, яким регулюються ті можливості, що надаються суб'єктам як учасникам конкретних правовідносин. Тобто охорона права власності здійснюється, по суті, за допомогою всієї сукупності цивільно-правових норм, які забезпечують нормальний і безперешкодний розвиток відносин власності. Водночас захист – це категорія суб'єктивного права в порушеному стані, міра можливої поведінки особи, права якої порушені, яку вона обирає з тих можливостей, що їй надаються об'єктивним правом. За допомогою цивільно-правових засобів захисту відновлюється майнове положення власника, право власності якого було порушено. У зв'язку з цим виникає питання, які суб'єкти беруть участь у відносинах власності, що виникають внаслідок переміщення осіб з тимчасово окупованих територій внаслідок збройного конфлікту, який їх правовий статус та які функції на них покладено з метою забезпечення прав цих осіб.

Безумовно, доцільно вести мову не про охорону прав власності внутрішньо переміщених осіб, оскільки це більше превентивна міра, яка може мати місце в тому випадку, коли право власності ще не порушено, але є реальні підстави вважати, що це може статися. Суб'єктами такої охорони виступають

фізичні особи, як власники майна, що охороняється, та держава в особі її органів, яка регламентує спеціальний порядок здійснення права власності в умовах загрози пошкодження чи знищення об'єкта охорони. Здебільшого право власності на об'єкти, що знаходяться на окупованій території, вже порушено, наслідком чого є неможливість особи ним фізично володіти через залишення місця свого постійного проживання та отримання статусу внутрішньо переміщеної особи з усіма відповідними наслідками. Тому стосовно майна внутрішньо переміщених осіб, які були вимушені його залишити на окупованій території, але юридично залишилися його власниками, виникає складне питання: хто є зобов'язальною особою у відносинах захисту права власності цієї категорії громадян: держава Україна, держава-агресор чи конкретна особа (особи), що порушила право власності.

Характерними рисами цивільно-правового захисту права власності є його: 1) гарантованість державою; 2) загальність (можливість отримати такий захист існує для усіх суб'єктів права власності (про це зазначено і в ст. 13 Конституції); 3) його рівність для всіх суб'єктів; 4) повнота захисту (власник, права якого порушені, має право не лише вимагати відновлення стану, який існував до порушення та припинення порушення, але також й право на відшкодування завданої йому майнової і моральної шкоди на підставах, встановлених у ст.ст. 22, 23 ЦК) [9, с. 341].

Статтею 15 ЦК України визначено, що кожна особа має право на захист свого права чи інтересу, спеціальний захист яких визначено у ч. 3 ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [10], де закріплено, що за фізичними особами, незалежно від набуття ними статусу біженця чи іншого спеціального правового статусу, підприємствами, установами, організаціями зберігається право власності та інші речові права на майно, зокрема на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходяться на тимчасово окупованій території, якщо вказане право набуто відповідно до законів України.

Підставою захисту суб'єктивного цивільного права (зокрема права власності) є його порушення, невизнання або оспорювання (ч. 1 ст. 15 ЦК України). Порушення права власності представляє собою протиправну дію (бездіяльність), що має наслідком припинення в особі її права або створення перешкод у процесі його здійснення як повністю, так і частково. У ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» зазначено, що відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію. Держава Україна всіма можливими засобами сприятиме відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди Російською Федерацією [10]. Отже, оспорюваність суб'єктивного права щодо володіння, користування та розпорядження майном пов'язана зі специфічним станом правовідносин, за якого виникає певна невизначеність щодо можливості реалізації суб'єктивних прав у сфері власності.

Відтак мають місце речово-правові способи захисту права власності, тобто ті, що спрямовані на захист речових прав та не пов'язані з якимось конкретними зобов'язаннями. Вони передбачають відновлення належних особі речових прав або ж усунення перешкод чи сумнівів у використанні цих прав (віндикаційний позов, негативний позов, позов про визнання права власності, вимога про виключення майна з-під арешту (вилучення майна з опису), визнання недійсним правового акта чи договору, що порушує право власності тощо) Поряд з ними існують зобов'язально-правові способи захисту права власності, коли пасивний (зобов'язаний) суб'єкт не виконує або виконує неналежним чином покладений на нього договором або законом обов'язок. Так, у зв'язку з військовими діями, що відбуваються на частині території Донецької та Луганської області, порушення, оспорювання або невизнання права зумовлені поведінкою не лише певних осіб, але й сусідньої держави-агресора, яка порушила умови Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року [11], відповідно до якого Росія виступала гарантом безпеки України. Зобов'язально-правові способи захисту захищають право власності та можуть бути спрямовані на задоволення «правомірних очікувань» у набутті у власність певного майна (наприклад, відшкодування збитків у формі сплати грошової суми) [12, с. 39].

Особливістю ж обрання способу захисту права власності внутрішньо переміщених осіб є те, що спочатку застосовується речово-правовий спосіб, що забезпечує повернення майна з чужого незаконного володіння, усунення перешкод у здійсненні права власності, а вже потім – зобов'язально-правовий, за допомогою якого відбувається відновлення майнової сфери внутрішньо переміщеної особи.

Відповідно до п. 24 ст. 2 Кодексу Цивільного захисту «надзвичайна ситуація – це обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю

населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності» [13]. До надзвичайних ситуацій, залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити їх виникнення на території України, належать, зокрема, соціальні та воєнні (п. 4 ст. 5 Кодексу). Тобто, Кодексом цивільного захисту України також регулюються правовідносини щодо виплати компенсацій і відновлення житла під час надзвичайних ситуацій, до яких можуть призводити зокрема і терористичні акти чи збройна агресія. Згідно з п. 1, 7, 8, 9 ст. 86 Кодексу цивільного захисту «забезпечення житлом постраждалих, житло яких стало непридатним для проживання внаслідок надзвичайної ситуації, здійснюється місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання» [13]. Однак, незважаючи на триваючий збройний конфлікт на Сході України, в Україні й досі немає спеціального закону чи функціонуючого порядку надання компенсації за зруйноване/пошкоджене майно приватної власності.

Зрозуміло, що власне фізична особа, яка постраждала внаслідок збройного чи військового конфлікту або якій завдано збитків через втрату або пошкодження її майна, має право звернутися за захистом свого порушеного права. Утім чинним законодавством передбачена й можливість захисту суб'єктивних цивільних прав не самим суб'єктом, права чи законні інтереси якого порушені, а й іншими особами чи органами, яким відповідно до закону надане таке право.

Зокрема, відповідно до Рішення КСУ від 28.11.2013 р. № 12-рп/2013 громадська організація може захищати в суді особисті немайнові та майнові права як своїх членів, так і права та охоронювані законом інтереси інших осіб, які звернулися до неї за таким захистом, лише у випадках, якщо таке повноваження передбачено у її статутних документах та якщо відповідний закон визначає право громадської організації звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших осіб [14]. Згідно зі ст. 16 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» має місце взаємодія органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. Органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень забезпечують додержання прав громадських об'єднань, що надають допомогу внутрішньо переміщеним особам; можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики щодо вирішення питань внутрішньо переміщених осіб [7]. Громадські об'єднання, громадські та благодійні організації, волонтери є частиною громадянського суспільства – системою, яка складається з кількох частин. Це, по-перше, громадські організації (інститути), що виконують соціальні функції; по-друге, механізми взаємодії між суспільством та державою; по-третє, механізми контролю суспільством владних відносин [15, с. 109]. Таким чином, громадські та благодійні організації як учасники захисту права власності внутрішньо переміщених осіб, опікуються правами зазначених осіб, наділені правами і обов'язками щодо захисту їх законних прав та інтересів, а також беруть участь у формуванні і реалізації державної правової політики щодо здійснення та захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Висновки. Правова природа правовідносин права власності внутрішньо переміщених осіб проявляється в безперешкодному здійсненні ними права власності, що гарантується і забезпечується національними та міжнародними нормативно-правовими актами; в його охороні – вчиненні превентивних заходів, з метою недопущення або мінімізації порушення права власності внутрішньо переміщених осіб, а також в його захисті – відновленні порушеного права або припинення дії, що його порушує, або компенсації за втрачене майно. Наведене дозволяє стверджувати, що після порушення права власності зазначених осіб, встановлюється правовий зв'язок відносного типу. У таких правовідносинах з'являється конкретний носій обов'язку, який зобов'язаний відновити порушене право, що за своєю суттю є результатом застосування способів захисту.

Відповідно, залежно від форм участі суб'єктів у відносинах права власності внутрішньо переміщених осіб їх доцільно поділити на тих, що: 1) здійснюють право власності (фізична особа зі статусом внутрішньо переміщеної особи, держава або держави); 2) охороняють право власності (внутрішньо переміщені особи та держава в особі її органів) та 3) захищають право власності (фізична особа зі статусом внутрішньо переміщеної особи, держава в особі її органів, громадські об'єднання, громадські та благодійні організації, волонтери).

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є розгляд питань пов'язаних з визначенням і характеристикою структури правовідносин права власності внутрішньо переміщених осіб (суб'єкт, об'єкт, зміст).

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp>
2. Gurevich G. D. Filosofiia i sotsiologiia prava: Izbrannye sochineniia / per. M.V. Antonova, L.V. Voroninai. SPb.: Izdatelskii dom S.-Peterb. gos. un-ta, izd. iurid. fak-ta S.-Peterb. gos. un-ta, 2004. 848 p.
3. Teremetskyi V. I., Sokolov O. M. Ways to protect the property rights of internally displaced persons [Sposoby zakhystu mainovykh prav vnutrishno peremishchenykh osib]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Pravo. Zb. nauk. pr. 2018. Vyp. 16. P. 30–39.

4. Rechovo-pravovi sposoby zakhystu tsyvilnykh prav: praktyka Velykoi platy Verkhovnoho Sudu. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Prezent_Hudima_zahust.pdf
5. Kharkovskaia tsivilisticheskaia shkola: pravo sobstvennosti: monografiia / pod red. I. V. Spasybo-Fateevoi. Kharkov: Pravo, 2012. 424 p.
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 r. № 1706-VII. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
8. Voitsekhovska Kh. V. Obiekty ta subiekty harantuvannia vkladiv fizychnykh osib: kliuchovi problemy udoskonalennia normatyvnoho vrehuliuvannia. Porivnialno-analitychne pravo. 2015. № 4. S. 103–107.
9. Kharytonov Ye. O. Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchn. / Ye. O. Kharytonov, O.I. Kharytonova, O. V. Startsev. 3-tie vyd., pererob. i dopov. K.: Istyna, 2011. 808 p.
10. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhy m na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 r. № 1207-VII. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
11. Memorandum pro harantii bezpeky u zviazku z pryiednanniam Ukrainy do Dohovoru pro nerozповsiudzhennia yadernoi zbroi: Memorandum, mizhnarodnyi dokument vid 05.12.1994 r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2007. № 13. P. 123.
12. Zakhyst prava vlasnosti. pravovi pozytsii Verkhovnoho Sudu: komentari naukovtsiv / O.P. Pechenyi, I.V. Spasybo-Fatieieva ta in., za zah. red. I.V. Spasybo-Fatieievoi. Kharkiv: EKUS, 2020, 496 p.
13. Kodeks tsyvilnoho zakhystu: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 5403-VI. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5403-17>
14. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam asotsiatsii «Dim avtoriv muzyky v Ukraini» shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen punktu 7 chastyny pershoi statti 5 Zakonu Ukrainy «Pro sudovyi zbir» u vzaiemozviazku z polozhenniamy punktu «h» chastyny pershoi statti 49 Zakonu Ukrainy «Pro avtorske pravo i sumizhni prava»: Rishennia vid 28.11.2013 r. № 12-rp/2013. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v012p710-13>
15. Mykhailovska O. Derzhava i rozvytok instytutiv hromadianskoho suspilstva. Politychnyi menedzhment. 2005. № 3. P. 108-114.

Субъекты права собственности внутренне перемещенных лиц

Кныш Зоряна Игоревна, e-mail: knyszoryana@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6548-3301>
Западноукраинский национальный университет, г. Тернополь, Украина

Аннотация. В статье исследована специфика права собственности внутренне перемещенных лиц, охарактеризованы способы защиты права собственности и установлено, что сначала применяется вещно-правовой способ, обеспечивающий возврат имущества из чужого незаконного владения, устранения препятствий в осуществлении права собственности, а потом – обязательно-правовой, с помощью которого происходит восстановление имущественной сферы внутренне перемещенного лица.

Обосновано, что в контексте права собственности внутренне перемещенных лиц целесообразно вести речь не об охране прав собственности, а о её защите. В случае нарушения в таких правоотношениях появляется конкретный носитель обязанности, который обязан восстановить нарушенное право, что по своей сути является результатом применения способов защиты.

Установлено, что правовая природа правоотношений права собственности внутренне перемещенных лиц проявляется: в беспрепятственном осуществлении ими права собственности, что гарантируется и обеспечивается национальными и международными нормативно-правовыми актами; в его охране – совершении превентивных мер с целью недопущения или минимизации нарушения права собственности внутренне перемещенных лиц, а также в его защите – восстановлении нарушенного права, прекращения противоправных действий или компенсации за утраченное имущество. Предложено субъектов отношений права собственности внутренне перемещенных лиц разделять на тех, которые: 1) осуществляют право собственности (физическое лицо со статусом внутренне перемещенного лица, государство или государства); 2) охраняют право собственности (внутренне перемещенные лица и государство в лице его органов) и 3) защищают право собственности (физическое лицо со статусом внутренне перемещенного лица, государство в лице его органов, общественные объединения, общественные и благотворительные организации, волонтеры).

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица, собственность, охрана, защита, способы защиты.

CRIMINAL LIABILITY FOR TREASON IN THE CONTEXT OF A JOINT FORCE OPERATION

Kononenko Yuri,

Postgraduate student of Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
e-mail: kononenko_yuri@ukr.net

Abstract: The article examines the peculiarities of criminal liability for crimes against the foundations of the national security of Ukraine, including high treason, which head the system of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which indicates that the legislator highly estimates the degree of their public danger. The public danger of high treason lies in the fact that the actions of criminals infringe on the sovereignty, territorial integrity and inviolability of Ukraine, which jeopardizes the existence of Ukraine as a sovereign state. Causing harm to the defense capability of Ukraine or its state security violates the state of protection of state power, as well as the peace and tranquility of the life of the people.

Traditionally, in the science of criminal law, the study of the corpus delicti as a system of obligatory objective (object, subject, victim, actions, consequences, causal relationship, time, place, method, setting, tools and means of committing a crime) and subjective (subject, guilt, motive, purpose) signs are customary to begin with an examination of the object of the criminal offense. The public danger of high treason is determined by all the signs of the corpus delicti of this crime. However, the object of encroachment is of paramount importance in assessing public danger. The generic object of the crimes provided for in Section I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is public relations protected by criminal law to ensure the foundations of the national security of the state, is considered as the protection of the vital interests of a person and citizen, society and the state, which ensures the sustainable development of society, timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to national interests in various fields. The immediate object is public relations that ensure the national security of the state. In particular, the direct object of high treason encompasses several independent groups that constitute the main interests of the state in relation to: sovereignty; territorial integrity and inviolability; defense capability; state security; economic security; information security, which indicates that the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, should be referred to the so-called "multi-object" crimes, while simultaneously causing harm to several social relations. An additional optional object may be human and civil rights and freedoms, economic interests of business entities, as well as public interests protected by law.

Keywords: high treason, social danger, sovereignty, territorial integrity, inviolability, defense capability, state security, economic security, information security.

Until 2014, only a few cases of treason were observed in Ukraine, so Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine was practically not applied and the experience of its increment was absent. Nevertheless, even a single fact of committing this crime poses a serious danger to our state, as such actions can cause considerable damage to the sovereignty, territorial integrity and inviolability, defense capabilities, state, economic or information security of Ukraine. Since 2014, the situation has changed dramatically due to the intensification of Russian armed aggression in eastern Ukraine, the forcible illegal rejection of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, certain districts of Donetsk and Luhansk regions from Ukraine, and their annexation by the Russian Federation. In particular, the analysis of the reporting of the main indicators of the work of pre-trial investigation bodies, prepared by the Prosecutor General's Office of Ukraine for the period 2013 - November 2020, shows a trend of increasing cases of treason. Thus, in 2013, no indictment for treason was submitted to the court. Instead, in 2014 there were 8 such indictments, in 2015 - 7, in 2016 - 50, in 2017 - 89, in 2018 - 127, in 2019 - 123, January-November 2020 pp. - 145.

There are common cases when the special services of the Russian Federation try to carry out large-scale recruitment of Ukrainian citizens, usually military, to commit treason. Often our compatriots deliberately take such a step, betraying the interests of Ukraine. Thus, the issue of protection of relations by criminal law means that provide conditions for the protection of the foundations of national security of Ukraine has become acute. The key to the successful fulfillment of this duty is not only the coordinated activities of the Security Service of Ukraine in the fight against criminal treason, but also the effective response of criminal law to any threat to the national security of Ukraine. As a result, a number of amendments to the Criminal Code of Ukraine were adopted, according to which the statute of limitations on crimes against the national security of Ukraine was abolished, including for treason, and an additional penalty of confiscation of property was established.

Crimes against the foundations of Ukraine's national security, including treason, head the system of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which indicates that the legislator highly values the degree of their public danger. After all, the social danger of treason is that the actions of criminals encroach on the sovereignty, territorial integrity and inviolability of Ukraine, which threatens the existence of Ukraine as a sovereign state. Inflicting damage on Ukraine's defense capabilities or its state security violates the state of protection of state power, as well as the peace and tranquility of people's lives. In addition, it can lead to leakage of state information containing state secrets and when used by foreign intelligence services will be used against the interests of Ukraine and may nullify many years of work on creating new weapons, developing defense plans in a special period, etc. [1, p. . 427]. It is an indisputable fact that "without an analysis of the development of the science of criminal law, it is impossible to develop and move the science itself, and accordingly, to improve legislation, correct the shortcomings of law enforcement practice" [2, p. 46].

Traditionally in the science of criminal law, the study of the crime as a system of mandatory established by law on criminal liability objective (object, subject, victim, action, consequences, causation, time, place, method, situation, tools and means commission of a crime) and subjective (subject, guilt, motive, purpose) signs usually begin with consideration of the object of criminal encroachment. The public danger of treason is determined by all the elements of this crime. However, the object of encroachment is of paramount importance in assessing public danger.

It is undeniable that the object of the crime allows to understand the social and legal nature of the encroachment, its nature and degree of public danger, determines the scope of criminal law, promotes the correct classification of the act, as well as its separation from related crimes [3, p. 100]. "The doctrine of the object of crime - says V. Ya. Tatsiy - is one of the most important issues of the doctrine of criminal law, because the clarification of the essence of the object of crime and the definition of its concept depends on the correct solution of many problems of criminal law protection. Being a system-forming element of the crime, the object allows to reveal the social essence of the crime and to establish its socially dangerous consequences "[4, p. 15]. The doctrine of the object of the crime is the cornerstone of domestic criminal law science, but, paradoxically, it is in this issue that researchers are the least likely to show unity of views [5, p. 125], because the attempt to identify the object is successful only at the formal level [6, p. 70].

It is necessary to start with conceptual approaches to the interpretation of the content of the object of encroachment. In particular, the recognition of the object of the crime of public relations, which are protected by criminal law [7, p. 132; 4, p. 114]. However, "the widespread recognition of social relations as the object of criminal encroachment does not yet give grounds to consider this problem fully resolved," because, as noted by V. Ya. need further research [4, p. 4].

Another approach recognizes the object of crime is the order of public relations protected by criminal law [8, p. 239; 9, p. 43]. Thus, OM Kostenko notes that the object of the crime should be understood as one that guarantees security, ie based on the laws of social nature, the order of relations between people about tangible or intangible objects, which is protected by criminal law. The author argues that the security of an object (tangible or intangible) is a state of its protection, which is a consequence of the existence of a certain order of relations between people about it. Accordingly, any crime encroaches on this order [8, p. 239].

The following approach defines as the object of criminal encroachment the public values which are protected by the criminal law and against which the criminal act is directed and which can be caused or caused damage [10, p. 25–60; 5, p. 133; 11, p. 76; 12, p. 11].

Instead, there is the point of view of scholars, which recognizes the object of the crime of legal good as a certain value, ie material phenomena. The legal good can include anything that will meet the needs of the person, but not everything can actually be harmed by the crime. Life and freedom are considered under such a good, but life itself or freedom is not harmed by crime. Subjects who are deprived of life or freedom suffer from the crime [10, p. 49, 56].

Finally, the representatives of the extreme approach determine the object of the crime a person, the sphere of his life [13, p. 10]. Of course, people suffer as a result of criminal encroachment. However, if we recognize a person as a biological being as an object of crime, it will be impossible to explain the legality of deprivation of life in case of extreme necessity, because the object cannot be placed under the protection of the Criminal Code of Ukraine and not protected [14, p. 21].

Therefore, each of these positions has its advantages and disadvantages. It is advisable to choose the classic and most common approach, according to which the defining feature of the object of encroachment is public relations, which are protected by criminal law, because "it is for the protection of existing public relations issued criminal law, criminal law" [14, p. 14]. In addition, these phenomena are inextricably linked, so it is impossible to encroach on one of them without touching the other to some extent.

It seems that in the study of the object of the crime "treason" three-tier system of objects of crime is more acceptable, because there is no need to systematize and distinguish certain groups of criminal law. It is no coincidence that the criminal law literature states that "a species object must be distinguished, first, only where the genus object consists of a large group of social relations, which can be divided into relatively independent subgroups of relations, each of which

would unite two or more direct objects (possibility of selection), secondly, only when the selection of such a species object will be important in science and (or) practice (expediency of selection) "[15]. This is also due to the fact that the direct object of the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, covers a wide range of public relations that are under criminal law protection.

The analysis of the public relations that the outlined crime causes or threatens to cause harm should begin with the general object. In Part 1 of Art. 1 of the Criminal Code of Ukraine states that the task of the Criminal Code of Ukraine is to provide legal protection of human and civil rights and freedoms, property, public order and public safety, environment, constitutional order of Ukraine from criminal encroachment, peace and security of mankind. This rule therefore determines the list of the most important objects provided by criminal law protection. Thus, the common object of treason, as well as all other crimes under the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, is the whole set of public relations, which are protected from criminal encroachment.

However, it is impossible to reduce the functional significance of the common object to a kind of boundary that separates the scope of the criminal act from the non-criminal. It is also necessary to reveal the essence of the generic object, which means "an object that covers a range of identical or homogeneous in its socio-political and economic essence of social relations, which must be protected by a single set of interrelated criminal law. »[4, p. 85].

In the criminal law literature there is no unanimity in determining the generic object of the crime under Art. 111 "Treason" of the Criminal Code of Ukraine. In general, there are at least three positions. Thus, the representatives of the first claim that the generic object of the crime is national security [16, p. 53], security of the state in its various spheres [17, p. 9; 18, p. 31; 19, p. 281], the main components of which are the priority national interests [20, p. 250]. In addition, some scholars identify the concepts of "national security" and "state security" [21, p. 25; 22, p. 116]. Accordingly, the representatives of the second position recognize the social relations that ensure the stability and normal functioning of state power in general, as well as its individual institutions and bodies, as a generic object of treason. This object has the following components: the foundations of the constitutional order and security of the state; ensuring the normal functioning of public authorities.

Finally, others recognize it as a social relationship that ensures the existence of Ukraine as a sovereign, independent, democratic, social and legal state [23, p. 20]. Each of these positions is definitely worth noting. However, without going into a detailed substantiation of the truth or refutation of the above opinions, to determine the generic object of the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, first of all it is necessary to clarify the meaning of such a concept as "national security".

In addition, it is time to define the legal structure of the "basis of national security", the problems of which are important at any stage of development of the state and related to solving a range of problems in political, military, informational, economic, legal and other spheres of society and the state.

Scientific interpretation of the legal construction "national security of Ukraine" involves first of all the disclosure of the meaning of "security", which is seen as ensuring the protection of its object from danger, creating favorable conditions for life, development and development for the state, man and society [24, p. 14; 25, p. 7]. Thus, security is a state when danger does not threaten, is not caused and can not be caused to certain interests, values [26, p. 73]. In paragraph 1 of Art. 1 of the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" of June 21, 2018, national security is considered as the protection of state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine from real and potential threats. There is no single definition of national security in the criminal law literature. Thus, according to the Law of Ukraine, the directions of the foundations of national security relate to the political, military, economic, social, environmental, scientific, technological and information spheres.

Thus, the generic object of the delineated corpus delicti is characterized by a complex, complex structure and covers public relations to protect the foundations of national security of Ukraine, ensuring the existence of Ukraine as a sovereign, independent, democratic, social and legal state [23, p. 23]. In view of the above, we believe that the generic object of the crimes provided for in Section I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine "Crimes against the foundations of national security of Ukraine" is protected by criminal law public relations to ensure the foundations of national security.

The last level of vertical division of objects of crime is the level of the direct object of the crime, which is its mandatory feature, without the exact establishment of which it is significantly difficult, if not impossible, to provide a criminal assessment of the perpetrator. The immediate object is related to the generic as part and whole. In particular, the generic object is the basis of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, and the direct one is important, first of all, during the implementation of criminal qualification and delimitation of crimes.

Examining the object of the crime, which provides for criminal liability for treason, we note that in scientific sources you can find different definitions of the main direct object of the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine. However, the most common are three approaches. In particular, the representatives of the first direct object of treason determine state security in any sphere. Instead, the representatives of the second approach - public relations to ensure the security of the constitutional order (Articles 109, 110, 111, 114 of the Criminal Code of Ukraine). To substantiate their position, they point out that the security of the

constitutional system presupposes the protection of the state system and its other components: the organization and activity of state power; exercise of power by public authorities; sovereignty and independence, territorial integrity and inviolability of Ukraine [27, p. 268]. Finally, the representatives of the third approach believe that the main direct object of the crime is national security, usually in the field of state security, military, information, economic and scientific and technological spheres [16, p. 57].

Each of these approaches is noteworthy, but needs to be clarified. In particular, the first approach is too narrow, because the commission of a crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, encroaches not only on the state security of Ukraine, but also on economic, information security, which is clearly provided in the disposition of the relevant article ("state, economic or information security of Ukraine"). In addition, state security is encroached upon by such particularly dangerous crimes as terrorist act, sabotage, etc. As for the second approach, it is generally acceptable, but the recognition of public relations to ensure the security of the constitutional order as the main direct object not only of the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, but also crimes that regulate criminal liability for actions aimed at forcible change or overthrow of the constitutional order or the seizure of state power (Article 109 of the Criminal Code of Ukraine), encroachment on territorial integrity and inviolability of Ukraine (Article 110 of the Criminal Code), espionage (Article 114 of the Criminal Code of Ukraine), is unlikely to be successful, as the direct object is important in addressing issues of delimitation of crimes with related ones.

The most successful, in our opinion, is the third approach, because it follows directly from the content of the disposition of Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine. However, we believe that the object of the crime of "treason" should not be recognized national security in the field of state security, military, information, economic and scientific-technological spheres, but rather public relations that ensure national security, because the crime is always directed to change social relations, not to harm something else.

Thus, on the basis of the wording contained in the disposition of Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, it is possible to determine the direct object of the crime. These are, in particular, public relations that ensure the national security of the state. It follows that the direct object of treason consists of the following independent groups that constitute the main interests of the state in the field of: sovereignty; territorial integrity and inviolability; defense capabilities; state security; economic security; information security. Therefore, it indicates that the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, given its direct object, should be attributed to the so-called "multi-object" crimes that simultaneously harm several social relations. It is undeniable that the above groups of public relations are alternative and completely independent objects of the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine. Thus, for the presence of treason it is enough to establish the presence of encroachment on at least one of these groups of relations, on one of the areas of interest of society and the state [28, p. 152].

Conclusions

Thus, the generic object of the crimes provided for in Section I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is protected by criminal law public relations to ensure the foundations of national security, which is seen as protection of vital interests of man and citizen, society and the state. development of society, timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to national interests in various fields. Instead, the direct object is public relations, which ensure the national security of the state. In particular, the direct object of treason covers several independent groups that represent the main interests of the state in the field of: sovereignty; territorial integrity and inviolability; defense capabilities; state security; economic security; information security, which indicates that the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, should be attributed to the so-called "multi-object" crimes that simultaneously harm several social relations. Additional optional objects may be human and civil rights and freedoms, economic interests of economic entities, as well as legally protected public interests.

References:

1. Lutsenko Yu. V. (2012) *Pidstavy ta umovy zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti za derzhavnu zradu* [Grounds and conditions for release from criminal liability for treason]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky* [State and law. Legal and political sciences]. 2012. Vyp. 56. P. 427-432. (In Ukrainian)
2. Khyliuk S.V. (2005) *Nauka kryminalnogo prava Ukrainy (osoblyva chastyna) kharakterni rysy ta perspektyvy rozvytku* [The science of criminal law of Ukraine (special part) is characterized by features and prospects of development]. *Zhyttia i pravo* [Life and law]. 2005. № 3. P. 45-50. (In Ukrainian)
3. Melnyk R. (2014) *Problemy vyznachennia rodovoho obiekta zlochyniv proty pravosuddia* [Problems of determining the generic object of crimes against justice]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy* [Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine]. 2014. № 1. P. 100-107. (In Ukrainian)
4. Tatsii V. Ya. (2016) *Obiekt i predmet zlochynu v kryminalnomu pravi Ukrainy: monohrafiia. Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho* [Object and subject of crime in the criminal law of Ukraine: monograph]. Kh.: Pravo, 2016. 256 p. (In Ukrainian)

5. Yemelianov V. P. () *Vyznachennia obiekta zlochynu u kryminalno-pravovii nauksi: diskusiiini pytannia* [Definition of the object of crime in criminal law science: debatable issues]. *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho institutu* [Bulletin of the Zaporizhia Law Institute]. 2009. № 2. P. 125-135. (In Ukrainian)
6. Kryvulia O.M., Kuts V.M. (1997) *Chy mozhut suspilni vidnosyny buty obiekтом zlochynu?* [Can public relations be the object of crime?]. *Visnyk Universytetu vnutrishnikh sprav* [Bulletin of the University of Internal Affairs]. 1997. Vyp. 2. P. 70-75. (In Ukrainian)
7. Pyontkovskiy A.A. (1961) *Uchenye o prestupleny po sovetskomu uholovnomu pravu* [The doctrine of a crime under Soviet criminal law]. M., 1961. 666 p. (In Russian)
8. Kostenko O.M. (2008) *Kultura i zakon – u protydyi zlu: monohrafiia* [Culture and law - in the fight against evil: a monograph]. K.: Atika, 2008. 352 p. (In Ukrainian)
9. Andrushko P.P., Stryzhevska A.A. (2006) *Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti: kryminalno-pravova kharakterystyka: navchalnyi posibnyk* [Crimes in the sphere of official activity: criminal-legal characteristics: textbook]. K.: «Iurykonsult», 2006. 342 p. (In Ukrainian)
10. Havrysh S. B. (2002) *Kryminalno-pravova okhorona dovkillia v Ukraini* [Criminal legal protection of the environment in Ukraine]. K.: Inst. Zakonod. Verkhovnoi Rady Ukrainy [The law. The Verkhovna Rada of Ukraine], 2002. 636 p. (In Ukrainian)
11. Fesenko Ye. (1999) *Tsinnosti yak obiekt zlochynu* [Values as an object of crime]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine]. 1999. № 6. P. 75-78. (In Ukrainian)
12. Fesenko Ye. V. (2001) *Kryminalno-pravovi zakhyst zdorovia naseleattia (komentar zakonodavstva ta sudovoi praktyky)* [Criminal legal protection of public health (commentary on legislation and case law)]. K.: Istyna, 2001. 192 p. (In Ukrainian)
13. Emelianov V. P. (2002) *Poniatye ob'ekta prestupleny v uholovno-pravovoi nauke* [The concept of the object of crime in criminal law]. *Pravo i bezpeka* [Law and security]. 2002. № 4. P. 7-11. (In Ukrainian)
14. Korzhanskyi M. Y. (2005) *Obiekt i predmet zlochynu: monohrafiia* [Object and subject of the crime: a monograph]. Dnipropetrovsk: Yuryd. akad. MVS; Lira LTD, 2005. 252 p. (In Ukrainian)
15. Rubashchenko M. A. (2013) *Vydovyi obiekt posiahannia na terytorialnu tsilisnist i nedotorkanist Ukrainy* [Species object of encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva: elektr. nauk. fakh. vyd. Nats. un-tu «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho»* [Theory and practice of jurisprudence: electr. Science. profession. view. Nat. un-tu «Jurid. acad. Of Ukraine named after Yaroslav Mudrogo)]. 2013. Vyp. 2. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/39_1.pdf. (In Ukrainian)
16. Dudorov O. O., Pysmenskiy Ye. O. *Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): pidruchnyk* [Criminal law (Special part): textbook]. Luhansk: Vydavnytstvo «Elton-2», 2012. T. 1. 780 p. (In Ukrainian)
17. Streltsova Ye. L. *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk* [Criminal law of Ukraine. Special part: textbook]. Kh.: Odissei, 2009. 469 p. (In Ukrainian)
18. Bandurka O. M., Lytvynova O. M., Bailov A. V., Vasyliiev O. A., Zhytnii O. O. ta in. (2011) *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk* [Criminal law of Ukraine. Special part: textbook]. Kh.: Vyd-vo KhNUVS, 2011. 572 p. (In Ukrainian)
19. Streltsov E. L. (2002) *Uholovnoe pravo Ukrainy. Obshchaia y osobennaia chasty: uchebnyk* [Criminal law of Ukraine. General and special parts: textbook]. Kh.: OOO «Odysei», 2002. 672 p. (In Ukrainian)
20. Andrushka P. P., Honcharenka V. H., Fesenka Ye. V. (2008) *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine]. K.: Dakor, 2008. 1428 p. (In Ukrainian)
21. Klymchuk O. O. (2002) *Kryminalna vidpovidalnist za dyversiiu po zakonodavstvu Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08* [Criminal liability for diversion under the legislation of Ukraine: dis. ... Cand. jurid. Science: special. 12.00.08]. K., 2002. 219 p. (In Ukrainian)
22. Hordiienko S. H. (2003) *Sutnist ta zmist poniattia «derzhavna bezpeka»* [the essence and content of the concept of "state security"]. *Stratehichna panorama* [Strategic panorama]. 2003. № 2. P. 114-120. (In Ukrainian)
23. Stashys V.V., Tatsiia V.Ya. and other (2010) *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: pidruchnyk. 4-te vyd., pererob. i dopov* [Criminal law of Ukraine: General part: textbook. 4th ed., Reworked. and add.]. Kh.: Pravo [Law], 2010. 514 p. (In Ukrainian)
24. Kachynskiy A. B. (2004) *Bezpeka, zahrozy i ryzyk: naukovi kontseptsii ta matematychni metody. Instytut problem natsionalnoi bezpeky; Natsionalna akademiia Sluzhby bezpeky Ukrainy* [Security, threats and risk: scientific concepts and mathematical methods / Institute of National Security; National Academy of Security Service of Ukraine]. K., 2004. 472 p. (In Ukrainian)
25. Bodruk O. S. (2001) *Struktury voiennoi bezpeky: natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekty / Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy; Natsionalnyi in-t problem mizhnarodnoi bezpeky* [Structures of military

security: national and international aspects / Council of National Security and Defense of Ukraine; National Institute of International Security]. K.: NIPMB, 2001. 299 p. (In Ukrainian)

26. Navrotskyi V. O. (2000) *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: kurs lektzii* [Criminal law of Ukraine. Special part: a course of lectures]. K.: T-vo «Znannia», KOO, 2000. 771 p. (In Ukrainian)

27. Chorny R. L. (2013) *Systema zlochyniv proty bezpeky derzhavy za kryminalnym kodeksom Ukrainy* [The system of crimes against state security under the Criminal Code of Ukraine]. *Universytetski naukovi zapysky* [University scientific notes]. 2013. № 1 (45). P. 261-272. (In Ukrainian)

28. Bantyshev O. F., Shamara O. V. (2004) *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy (problemy kvalifikatsii): monohrafiia* [Criminal liability for crimes against the foundations of national security of Ukraine (problems of qualification): monograph]. K.: Vyd-vo NA SB Ukrainy, 2004. 168 p. (In Ukrainian)

Уголовная ответственность за государственную измену в условиях ведения операции объединенных сил

Кононенко Юрий Сергеевич, e-mail: kononenko_yuri@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются особенности уголовной ответственности за преступления против основ национальной безопасности Украины, в том числе и государственная измена, которые возглавляют систему Особенной части УК Украины, что свидетельствует о том, что законодатель очень высоко оценивает степень их общественной опасности. Общественная опасность государственной измены заключается в том, что действия преступников посягают на суверенитет, территориальную целостность и неприкосновенность Украины, что ставит под угрозу существование Украины как суверенного государства. Причинение вреда обороноспособности Украины или ее государственной безопасности нарушает состояние защищенности государственной власти, а также мир и спокойствие жизни народа.

Традиционно в науке уголовного права исследование состава преступления как системы обязательных установленных законом об уголовной ответственности объективных (объект, предмет, потерпевший, действия, последствия, причинная связь, время, место, способ, обстановка, орудия и средства совершения преступления) и субъективных (субъект, вина, мотив, цель) признаков принято начинать с рассмотрения объекта преступного посягательства. Общественная опасность государственной измены определяется всеми признаками состава этого преступления. Однако первостепенное значение при оценке общественной опасности имеет объект посягательства. Родовым объектом преступлений, предусмотренных в разделе II Особенной части УК Украины, является охраняемые уголовным законом общественные отношения по обеспечению основ национальной безопасности государства, рассматривается как защищенность жизненно важных интересов человека и гражданина, общества и государства, при которой обеспечиваются устойчивое развитие общества, своевременное выявление, предотвращение и нейтрализация реальных и потенциальных угроз национальным интересам в различных сферах. Непосредственным объектом являются общественные отношения, обеспечивающие национальную безопасность государства. В частности, непосредственный объект государственной измены охватывает несколько самостоятельных групп, которые составляют основные интересы государства в отношении: суверенитета; территориальной целостности и неприкосновенности; обороноспособности; государственной безопасности; экономической безопасности; информационной безопасности, что свидетельствует о том, что преступление, предусмотренное ст. 111 УК Украины, следует относить к так называемым «многообъектным» преступлениям, одновременно причиняют вред нескольким общественным отношениям. Дополнительным факультативным объектом могут быть права и свободы человека и гражданина, экономические интересы субъектов хозяйствования, а также охраняемые законом общественные интересы.

Ключевые слова: государственная измена, общественная опасность, суверенитет, территориальная целостность, неприкосновенность, обороноспособность, государственная безопасность, экономическая безопасность, информационная безопасность.

LEGAL CLINICS AS THE SUBJECT TO BULLYING PREVENTION

Korniichenko A.,

Graduate student, assistant of the Department of State Law disciplines and administrative law
Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko
Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7826-4386>

e-mail: nastia.richy13@gmail.com

Abstract: The article is devoted to determining the place of legal clinics in the system of subjects of bullying prevention by considering their administrative and legal status and activities. It was found that the administrative and legal status of legal clinics as a subject of bullying prevention is a legal position regulated by administrative law, which consists of a set of interdependent and interconnected structural elements that determine the place of legal clinics in the national system of subjects of prevention of this socially negative phenomenon. It is determined that the main elements of the administrative and legal status of the legal clinic are: 1) conceptual and categorical apparatus; 2) purpose, tasks and functions; 3) principles of activity; 4) structure and organization of work; 5) basic foundations and procedures; 6) external relations (the order of external interaction); 7) the rights and duties of persons involved in the activities of the legal clinic; 8) legal responsibility.

It is noted that the legal clinic is able to fully prevent bullying in the educational environment, thus acting as a subject of its prevention. Such activities of the legal clinic are implemented through theoretical and practical classes, scientific and practical conferences, seminars, round tables, forums, as well as the preparation and distribution of publications to the public on topical legal issues, including the prevention of bullying. It is stated that the legal clinic, through legal education activities, provides participants in the educational environment with all the legal knowledge about the possibility of identifying the act as bullying. Informing on this issue occurs through the prism of the socially negative nature of the act, for which national law provides for legal responsibility. It is concluded that the legal clinic, as an authorized entity for the implementation of measures aimed at preventing bullying, is currently an underestimated structure that needs updated views from both public authorities and the scientific community. In particular, the current legal framework, which defines the provisions of the legal clinic, requires fundamentally new approaches to the regulation of the conceptual foundations of its operation.

Keywords: administrative and legal status, legal clinics, bullying prevention, educational environment, legal education, bullying prevention subjects.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день проблематика булінгу привертає увагу не лише психолого-педагогічну спільноту закладів освіти, а й також органи публічної влади, які почали усвідомлювати негативний характер вказаного явища та необхідність його усунення. В Україні перший крок у цьому напрямі було зроблено органом законодавчої влади, яким у кінці 2018 року прийнято профільний закон, що регламентує механізми протидії булінгу (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII [1]). Означеним Законом було закріплено адміністративну відповідальність за вчинення булінгу, дефініцію, типові ознаки даного діяння, а також процедури відповідного реагування на випадки булінгу та повідомлення про такі випадки правоохоронні структури (зокрема, органи Національної поліції). Передумовою такої активної діяльності стали невтішні статистичні дані, оприлюднені Дитячим фондом ООН, ЮНІСЕФ (United Nations Children's Fund, UNICEF), відповідно до яких у 2017 році близько 67% дітей стикнулися з проблемами булінгу, серед яких 24% його жертви [2].

В той же час, ця ж структура ООН – ЮНІСЕФ у 2019 році наголошує, що майже кожен третій (32,4%) здобувач освіти стає жертвою знущань в закладах освіти [3, с. 7]. Тобто, не дивлячись на законодавчу регламентацію юридичної відповідальності та низку інших запроваджених і здійснених заходів, спостерігається збільшення кількості жертв булінгу.

На нашу думку, це обумовлено низкою причин, серед яких: відсутність реальних механізмів виявлення булінгу; нівелювання керівником закладу освіти різниці між булінгом та сваркою; складність притягнення винних осіб до юридичної відповідальності у судовому порядку; приховування фактів вчинення булінгу як керівництвом освітніх закладів, так і самими жертвами даного діяння. Проте, визначальною причиною таких показників є неправильно обраний курс державної політики, пов'язаної з діянням булінгу в освітньому середовищі. Зокрема, фундаментальною базою для запровадження заходів щодо ліквідації булінгу має стати така політика, що спрямована на запобігання цього соціально-негативного явища, аніж протидію йому.

При такій постановці питання важливого значення набувають суб'єкти запобігання булінгу. Серед них знаходять своє місце юридичні клініки, діяльність яких спрямована на захист прав та свобод людини і громадянина. За таких обставин набуває актуальності діяльність юридичних клінік як суб'єктів запобігання булінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш за все варто зазначити, що юридичні клініки, у наукових розробках як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, не досліджуватися крізь призму адміністративно-правового механізму запобігання булінгу, що також визначає необхідність та доцільність даного дослідження. При цьому, аналізом діяльності юридичних клінік займалися такі вчені-правники як І. Вернидубов, А. Галай, В. Галай, Л. Грицишина, Я. Іваніщ, С. Ківалов, М. Лоджук, В. Муранова, Ю. Оборотов, М. Пашковський, Б. Пипченко, В. Стаднік, М. Туркот, О. Штанько та інші.

Проблематика булінгу ставала предметом наукових досліджень наступних науковців: А. Барліт, Л. Гаращенко, О. Іваній, С. Кравцова, Н. Лесько, Б. Логвиненко, Н. Макаренко, О. Мельничук, І. Сидорук, С. Стельмах, А. Шапкіна й інших.

Таким чином, станом на сьогодні питання юридичних клінік, як суб'єкта запобігання булінгу, є новим для наукового товариства та, відповідно, потребує належного дослідження.

Мета статті – на основі чинної нормативно-правової бази та наявних наукових напрацювань визначити місце юридичних клінік в системі суб'єктів запобігання булінгу шляхом розгляду їх адміністративно-правового статусу і напрямів діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для чіткого формування загального уявлення про юридичні клініки, а також їх місце в системі суб'єктів запобігання булінгу, вважаємо за доцільне, перш за все, визначити правову основу їх діяльності, якою безпосередньо закріплено правовий статус юридичних клінік та окреслено напрями їх діяльності, в межах яких вони безпосередньо можуть виступати як суб'єкти запобігання булінгу.

Правовою основою діяльності юридичних клінік в Україні є національне законодавство, зокрема: Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [4]; Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [5], Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» від 18.10.2001 № 992/2001 [6] та Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 03.08.2006 № 592 [7].

Окрім цього, юридична клініка, будучи структурним підрозділом закладу вищої освіти (далі – ЗВО), має керуватися правовими актами даного ЗВО, перш за все – його Статутом. До того ж, спеціалізованим правовим актом, що безпосередньо визначає правовий статус юридичної клініки є Положення про конкретну юридичну клініку, розроблене її керівником та затверджене вченою радою ЗВО.

Таким чином, на основі вказаних нормативно-правових актів можливо визначити правовий, в тому числі й адміністративно-правовий, статус юридичних клінік загалом або певної конкретної юридичної клініки зокрема. З метою повноти викладу матеріалу, основою для формування місця юридичних клінік в системі суб'єктів запобігання булінгу мають стати також сучасні наукові напрацювання, які, разом з нормативно-правовими актами, слугуватимуть фундаментом нашого наукового дослідження.

Категорія «статус» (від лат. «status») означає становище, стан кого-небудь/будь-чого [8, с. 578]. Традиційно під правовим статусом певного суб'єкта розуміють його становище, визначене нормами права. Так, правовий статус – це закріплене правове становище, правове положення, правовий стан (сукупності прав та обов'язків) суб'єкта права [9, с. 601].

Діяльність, пов'язану з профілактикою, боротьбою та протидією булінгу здійснюють уповноважені суб'єкти, тобто такі, до компетенції яких віднесено можливість реалізації відповідних заходів. Отже, суб'єкт має бути наділений відповідним обсягом прав та обов'язків. За такої постановки питання доцільно вести мову про наявність у них адміністративно-правового статусу.

У наукових колах вчені-адміністративісти по-різному тлумачать категорію адміністративно-правового статусу. Так, під ним розуміють:

- комплекс прав та обов'язків, що закріплені нормами адміністративного права [10, с. 198];
- сукупність суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені нормами адміністративного права за певним органом [11, с. 64];
- сукупність прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, закріплених у нормах адміністративного права [12, с. 92];
- комплекс прав та обов'язків, що виявляється в адміністративній правосуб'єктності [13, с. 70-71].

Не дивлячись на плюралізм думок з приводу дефініції адміністративно-правового статусу, можна визначити відносно стабільну змістовну складову означеного статусу, якою виступає сукупність прав та обов'язків суб'єкта. Окрім цього, із вищенаведеного також випливає, що науковці розкривають категорію адміністративно-правового статусу шляхом перерахування його елементів.

На жаль, у наукових колах на сьогоднішній день відсутнє уніфіковане бачення структурних елементів адміністративно-правового статусу. Зокрема, до них, окрім зазначених прав та обов'язків, також відносять: цілі, компетенцію [14, с. 11-21]; правосуб'єктність, компетенцію та юридичну відповідальність [15, с. 11]; завдання, основні функції, гарантії, форми діяльності, відповідальність та порядок взаємовідносин (підпорядкованість) [16, с. 22]; завдання, цілі, компетенцію, юридичну відповідальність, порядок формування та процедури діяльності [17, с. 378]; компетенцію, правозастосування, юридичну відповідальність та нормативно-визначений порядок створення [18, с. 39]; мету, цілі, завдання, функції, повноваження, компетенцію, відповідальність [19, с. 41].

Звичайно, кожен науковець, в залежності від власних наукових інтересів та предмету дослідження, формує такий комплекс елементів, які найбільш повно розкривають адміністративно-правовий статус того суб'єкта, який ним аналізується. Однак, існують ті елементи, які є загальними для всіх, без виключення, суб'єктів адміністративного права. В свою чергу, до таких елементів, з огляду на вищевикладене, можна віднести: цілі, що складаються з мети та завдань; компетенцію, що включає функції та повноваження, якими фактично виступають права й обов'язки; порядок (або ж процедури) діяльності; юридичну відповідальність.

Окрім наведених, до структури адміністративно-правового статусу, на нашу думку, доцільно також відносити понятійно-категоріальний апарат. Вважаємо, що цей елемент має бути базовим та визначати поняття конкретного суб'єкта на законодавчому рівні, тим самим вказуючи на його стан та місце в системі суб'єктів права.

Отже, враховуючи специфіку юридичних клінік, вважаємо за доцільне під їх адміністративно-правовим статусом, як суб'єкта запобігання булінгу, розуміти регламентоване нормами адміністративного права правове становище, яке складається з сукупності взаємозалежних та пов'язаних між собою структурних елементів, що визначають місце юридичних клінік в національній системі суб'єктів запобігання цьому соціально-негативному явищу.

При цьому, основними елементами адміністративно-правового статусу юридичної клініки виступають: 1) понятійно-категоріальний апарат; 2) мета, завдання та функції; 3) принципи діяльності; 4) структура та організація роботи; 5) основні засади та порядок діяльності; 6) зовнішні зв'язки (порядок зовнішньої взаємодії); 7) права та обов'язки осіб, які беруть участь у діяльності юридичної клініки; 8) юридична відповідальність.

Таким чином, із зазначеного випливає, що адміністративно-правовий статус юридичних клінік являє собою комплексне за змістом та обсягом правове становище, що складається з восьми елементів. За таких обставин можна стверджувати, що детальний аналіз кожного з елементів адміністративно-правового статусу є досить масштабним й складним процесом, а тому може слугувати окремим предметом наукового дослідження, у зв'язку з чим вважаємо за доцільне розглянути лише ті елементи, які безпосередньо стосуються діяльності щодо запобігання булінгу.

Так, юридична клініка – це організація, яка, в загальному вигляді, створюється у формі структурного підрозділу закладу вищої освіти, у межах якого відбувається підготовка студентів за спеціальністю 081 «Право».

В свою чергу, Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затверджене Міністерством освіти і науки України від 03.08.2006 № 592 визначає, що юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III - IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом «Право», і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [7]. На сьогоднішній день вказане легітимне трактування вважається застарілим, адже не в повній мірі розкриває сутність юридичних клінік. Зокрема, із наведеної дефініції помилково можна зробити висновок, що головною метою створення й функціонування юридичних клінік є надання студентам можливості на її базі проходити юридичну практику. Однак, таке твердження не можна вважати цілковито правильним, адже діяльність юридичної клініки є значно ширшою та окреслює цілу низку напрямів своєї діяльності, одним із яких і виступає створення місць для проходження навчальної та виробничої практики. Проте, означений напрям не є домінуючим.

На сьогоднішній день юридична клініка є інтегрованою у традиційний навчальний процес формою інтерактивного навчання, завдяки якому студенти набувають практичних умінь та навичок, не відриваючись від навчання (як це, наприклад, характерно для навчальної або виробничої практики). Тобто, головна перевага юридичної клініки полягає в тому, що вона дає змогу студентам, які не мають ані вищої освіти, ані досвіду роботи, набувати практичних, як соціальних, так і юридичних, навичок шляхом комунікації: по-перше, із досвідченими юристами-практиками (зокрема, адвокатами, нотаріусами), представниками органів публічної влади, правозахисних громадських організацій, інших установ й організацій; по-друге, із реальними клієнтами, які потребують правової допомоги у різних її проявах.

Метою юридичної клініки є:

- підвищення рівня практичних знань, умінь і навичок студентів юридичних спеціальностей;
- забезпечення доступу представників соціально вразливих груп суспільства до правової допомоги;
- формування правової культури громадян;

- підготовка та навчання студентів у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості і людської гідності;
- розширення співробітництва вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців-юристів, із судовими, правоохоронними органами, органами юстиції, державної влади і місцевого самоврядування, з іншими установами та організаціями;
- впровадження в навчальний процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері юридичних послуг [7].

З огляду на зазначене можна вести мову про дуальність мети юридичної клініки, яка полягає, з одного боку, у можливості отримання студентами юридичних спеціальностей практичних навичок юриста, а, з іншого – в отриманні населенням безоплатної правової допомоги шляхом здійснюваних юридичною клінікою консультацій з надання правових послуг або проведення правоосвітніх та правороз'яснювальних заходів.

В даному контексті не менш важливого значення набувають напрями діяльності юридичної клініки, які формуються з урахуванням вищевказаної мети.

З огляду на мету юридичної клініки можна стверджувати про наявність зовнішньої та внутрішньої діяльності юридичної клініки. Внутрішня діяльність передбачає організацію роботи в межах юридичної клініки, її структуру, функції, розподіл обов'язків між особами, які беруть участь у діяльності юридичної клініки й інші організаційно-технічні та розпорядчі аспекти функціонування. Зовнішня діяльність передбачає порядок взаємодії з низкою суб'єктів, які фактично можна поділити на дві групи – «суб'єкти-взаємодії» та «суб'єкти-допомоги». До першої групи варто відносити представників органів державної влади й місцевого самоврядування, зокрема правоохоронних, судових органів, органів юстиції, нотаріату, адвокатури, громадських організацій, а також юридичні клініки інших закладів вищої освіти. Тобто, до означеної групи належать ті суб'єкти, з якими юридична клініка може взаємодіяти у різних формах задля досягнення поставленою нею мети. При цьому, відносини між означеними суб'єктами та юридичною клінікою характеризуються горизонтальними зв'язками. В свою чергу, до другої групи варто віднести соціально-вразливі верстви населення, зокрема, осіб з інвалідністю, ветеранів війни, осіб пенсійного віку, студентів, батьків із багатодітних сімей та всіх інших осіб, які потребують правової допомоги, однак, в залежності від свого соціального становища (зокрема, матеріального) не мають можливості звернутися за допомогою до представників юридичного бізнесу.

З приводу другої вищевказаної нами категорії суб'єктів юридична клініка здійснює свою діяльність у двох напрямках – консультування та роз'яснення правових норм. У межах останнього напрямку безпосередньо й реалізується діяльність щодо поширення правової інформації з метою запобігання булінгу.

Отже, визначивши конкретизовану мету та відповідний напрям діяльності юридичної клініки, який спрямований на її реалізацію, розглянемо інші складові елементи адміністративно-правового статусу юридичної клініки як суб'єкта запобігання булінгу.

Так, визначені мета та напрям діяльності юридичної клініки, а саме – роз'яснення правових норм, конкретизовані у завданнях щодо проведення заходів із правової освіти та просвіти населення.

Відповідно до Національної програми з правової освіти населення, затвердженої Указом Президента України від 18.10.2001 № 992/2001 правова освіта населення полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків. В свою чергу, означена діяльність має бути спрямована на підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді; створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації [6].

Як зазначає М. Лоджук, правова освіта – це вплив на правову свідомість особистості з метою формування правових знань, вмінь та навичок для самостійного розпізнання ним життєвої ситуації (реальної чи умовної) як правової, її самостійного запобігання та подолання. Правова освіта переслідує практичну ціль, яка вбачається у самостійному запобіганні та подоланні правовими засобами тієї чи іншої проблемної правової ситуації суб'єктом отримання правової допомоги [20, с. 144]. З огляду на зазначене можна стверджувати, що юридична клініка, шляхом провадження правоосвітньої діяльності, надає учасникам освітнього середовища усі правові знання щодо можливості ідентифікації діяння як булінгу. Окрім того, інформування з даного питання відбувається крізь призму соціально-негативного характеру означеного діяння, за яке національним законодавством передбачено юридичну відповідальність.

Завдання правової освіти полягає у тому, щоб шляхом набуття правових знань, умінь та навичок сформувати у суб'єкта отримання правової допомоги здатність самостійно та своєчасно: 1) розпізнати реальну проблемну життєву ситуацію як правову чи передбачати можливість її виникнення у майбутньому; 2) вжити необхідних заходів запобігання чи створити умови для ефективного її подолання у

майбутньому (наприклад, закріпити докази); 3) усвідомити необхідність звернення за іншими видами правової допомоги. Правова освіта має яскраво виражений профілактичний характер, оскільки її спрямовано на запобігання проблемних правових ситуацій; її предметом є правосвідомість суб'єкта отримання правової допомоги [20, с.145].

Трансферуючи вказане на досліджувану сферу можна вказати, що юридична клініка здатна повною мірою здійснювати профілактику булінгу в освітньому середовищі, тим самим виступаючи суб'єктом його запобігання. Така діяльність юридичної клініки реалізується шляхом проведення теоретичних і практичних занять, науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, форумів, а також підготовки і поширення публікацій для населення з актуальних правових питань, в тому числі й щодо запобігання булінгу.

В свою чергу доцільно зазначити, що до таких заходів можуть також бути залучені «суб'єкти-взаємодії», педагогічні працівники закладу освіти, в межах якого здійснюється правороз'яснювальний захід, а також науковці, фахівці з певних питань тощо. При цьому необхідно розуміти, що юридична клініка може виступати суб'єктом запобігання булінгу або самостійно, або у синтезі з іншими органами чи організаціями, які також здійснюють діяльність щодо превенції виникнення булінгу в освітньому середовищі (зокрема центри надання безоплатної вторинної правової допомоги або органи Національної поліції).

Наприклад, юридична клініка «**Artium de lex**» Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка протягом 2019-2020 рр. здійснила наступні заходи щодо запобігання булінгу в освітньому середовищі:

1) організовано та проведено шість правоосвітніх заходів у школах м. Кропивницького на тему «Що таке булінг та як йому протидіяти?»;

2) проведено правоосвітній воркшоп «Право неповнолітнього на захист» для учнів десятого правового класу КЗ «Науковий ліцей»;

3) у рамках співпраці з навчально-науковою лабораторією суспільствознавчої освіти, у рамках Всеукраїнського тижня права, проведено правоосвітній захід для КЗ «НВО природно-економіко-правовий ліцей – спеціалізована загальноосвітня школа №8» на тему захисту прав учасників освітнього процесу;

4) спільно з Кропивницьким регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги проведено семінар для студентів факультету історії та права Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка щодо роз'яснення механізмів захисту їх прав як учасників освітнього процесу;

5) спільно з представниками Національної поліції було проведено круглий стіл інформаційно-просвітницького спрямування, що відбувся в форматі «питання-відповідь» (в тому числі були розглянуті питання стосовно діяльності органів Національної поліції з приводу реагування на повідомлення про випадки булінгу в закладах освіти);

6) взято участь у теоретичному занятті, проведеного на базі Кропивницького місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

7) взято участь в круглому столі на тему: «Захист прав і свобод дитини у сучасних умовах», що відбувся на базі Кіровоградського Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, на якому керівником юридичної клініки було висвітлено питання ідентифікації, детермінант й видів булінгу та кібербулінгу в сучасному освітньому середовищі.

Проведені заходи відповідають меті, завданням та напрямкам діяльності, що визначені Положенням про юридичну клініку «**Artium de lex**» Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка від 30.09.2019 [21], а також Планом заходів даної юридичної клініки на 2019-2020 н.р. та 2020-2021 н.р., розроблені керівником юридичної клініки та погоджені завідувачем кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права. В цілому, зазначена юридична клініка здійснює активну правоосвітню та правороз'яснювальну діяльність у межах свого регіону, спрямовану на мінімізацію та усунення такого соціально-негативного явища, як булінг. Зокрема, поточними заходами, які заплановано юридичною клінікою «**Artium de lex**» є **організація та проведення круглого столу на тему: «Булінг вчителів: сучасний стан та шляхи вирішення проблеми»**, а також проведення анкетування та опитування у закладах освіти щодо запобігання булінгу (за умови очної роботи закладів освіти, зокрема шкіл м. Кропивницького).

В рамках кожного із зазначених заходів прямо або опосередковано, в контексті забезпечення державою прав та свобод людини і громадянина, має бути зроблено акцент на негативному характері булінгу та необхідності усунення такого виду діяння з соціальної діяльності загалом та освітнього середовища зокрема. Правовою основою для означених заходів, окрім профільного Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)» від 18.12.2018 № 2657-VIII, стали, перш за все, положення Основного Закону. Зокрема, ст. 3 Конституції України проголошує, що її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Окрім того, ч. 2 ст. 28 Конституції України визначає: «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [4].

Висновки. Отже, здійснивши, на основі чинної нормативно-правової бази та наявних наукових напрацювань, дослідження щодо визначення місця юридичних клінік в системі суб'єктів запобігання булінгу шляхом розгляду їх адміністративно-правового статусу і напрямів діяльності, можна зробити висновок, що юридична клініка посідає особливе місце в означеній системі суб'єктів, діяльність яких спрямована на запобігання булінгу. Це обумовлено тим, що:

– по-перше, юридична клініка не є традиційним суб'єктом адміністративного права, а тому лише опосередковано належить до системи таких суб'єктів, адже не наділена державно-управлінськими (владно-розпорядчими) повноваженнями. Проте, згідно наведених у дослідженні обставин, являється повноцінним суб'єктом здійснення превентивних заходів запобігання булінгу в рамках правоосвітнього та правороз'яснювального напрямку діяльності;

– по-друге, її адміністративно-правовий статус відрізняється від адміністративно-правового статусу уповноважених суб'єктів публічного адміністрування та являє собою (в контексті нашого дослідження) регламентоване нормами адміністративного права правове становище, яке складається з сукупності взаємозалежних та пов'язаних між собою структурних елементів, що визначають місце юридичних клінік в національній системі суб'єктів запобігання булінгу;

– по-третє, не дивлячись на те, що адміністративно-правовий статус юридичної клініки складається з восьми структурних елементів, для визначення діяльності, спрямованої на запобігання булінгу, мають значення лише такі з них: понятійно-категоріальний апарат, мета, завдання, організація роботи, права та обов'язки осіб, які беруть участь у діяльності юридичної клініки та зовнішні зв'язки (порядок зовнішньої взаємодії).

Окрім того, юридична клініка, як уповноважений суб'єкт реалізації заходів, спрямованих на запобігання булінгу, на сьогоднішній день є недооціненою структурою, яка потребує оновлених поглядів як з боку органів публічної влади, так і з боку наукової спільноти. Зокрема, чинна нормативно-правова база, яка визначає положення щодо юридичної клініки, потребує принципово нових підходів до регламентації концептуальних засад її функціонування.

Reference:

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protyidii bulinhu (tskuvanni): Zakon Ukrainy vid 18.12.2018 № 2657-VIII [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Counteraction to Bullying: Law of Ukraine of 18.12.2018 № 2657-VIII] (2018, December 18). Vidomosti Verkhovnoi Rady – Information of the Verkhovna Rada, 5, pp. 33 [in Ukrainian].
2. UNICEF in Ukraine. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> [in English].
3. Behind the numbers: Ending school violence and bullying. Published in 2019 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. UNESCO, URL: <https://www.unicef.org/media/66496/file/Behind-the-Numbers.pdf> [in English].
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of 28.06.1996 № 254k / 96-VR]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 30, pp. 141 [in Ukrainian].
5. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 № 1556-VII]. (2014, July 01). Vidomosti Verkhovnoi Rady – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 37-38, pp. 2004 [in Ukrainian].
6. Pro Natsionalnu prohramu pravovoi osvity naseleennia: Ukaz Prezydenta Ukrainy; Prohrama vid 18.10.2001 № 992/2001 [On the National Program of Legal Education of the Population: Decree of the President of Ukraine; Program from 18.10.2001 № 992/2001]. (2001, October 18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro yurydychnu kliniku vyshchoho navchalnoho zakladu Ukrainy: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 03.08.2006 № 592 [On approval of the Standard Regulations on the Legal Clinic of the Higher Educational Institution of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 03.08.2006 № 592]. (2006, August 3). Official Gazette of Ukraine – Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 32, 680 [in Ukrainian].
8. Sukharev S., Krutskykh V. (Eds.). (2003). Bolshoi yurydycheskyi slovar [Large legal dictionary]. M.: YNFRA-M [in Russian].
9. Barykhyn A. (Eds.). (2004). Bolshoi yurydycheskyi entsyklopedycheskyi slovar [Large legal encyclopedic dictionary]. M.: Knyzhnyi myr [in Russian].
10. Holisnichenko I. (2004). Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs : pidruchnyk [Administrative law of Ukraine. Academic course: textbook]. K.: Yurydychna dumka [in Ukrainian].
11. Kolomoiets T. (2011). Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: pidruch [Administrative law of Ukraine. Academic course: textbook]. K.: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
12. Stetsenko S. (2007). Administratyvne pravo Ukrainy : Navchalnyi posibnyk [Administrative law of Ukraine: textbook]. K.: Atika [in Ukrainian].

13. Fedevych O. (2012). Administratyvno-pravovyi status Derzhavnoho ahentstva Ukrainy z upravlinniazonoiu vidchuzhennia [Administrative and legal status of the State Agency of Ukraine for Management Exclusion Zone]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
14. Shulha V. (1998). Kurs admynystratyvnoho prava y protsessa [Course of administrative law and process]. M.: Yuryinform [in Russian].
15. Avtrohov A. (2008). Administratyvno-pravovyi status derzhavnoho vykonavtsia [Administrative and legal status of the state executor]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
16. Kostiuikov A. (1987). Dolzhnostnoe lytso: admynystratyvno-pravovoi status [Official: administrative and legal status]. Pravovedenye – Jurisprudence, 2, pp. 20-26 [in Russian].
17. Malynovskyi V. (2003). Derzhavne upravlinnia: navchalnyi posibnyk [Public administration: a textbook]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
18. Yakimov A. (2006). Sub'ektyi administrativnoy yurisdiktsii (pravovoy status i ego realizatsiya): monografiya [Subjects of administrative jurisdiction (legal status and its implementation): monograph]. Moskva: VNI MVD Rossii [in Russian].
19. Shamrai V. (2016). Administratyvno-pravovyi status viiskovykh formuvan [Administrative and legal status of military formations]. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economics, finance, law, 1, pp. 37-46 [in Ukrainian].
20. Lodyzhuk M. (2015). Yurydychni kliniky v Ukraini: osvita ta pravova dopomoha : monohrafiia [Legal clinics in Ukraine: education and legal aid: a monograph]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
21. Polozhennia pro Yurydychnu kliniku «ARTIUM DE LEX» Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka [Regulations on the Legal Clinic "ARTIUM DE LEX" of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko]. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka [in Ukrainian].

Юридические клиники как субъекты предотвращения буллинга

Корнийченко Анастасия Александровна, e-mail: nastia.richy13@gmail.com

Центральноукраинский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко,
г. Кропивницкий, Украина

Аннотация: статья посвящена определению места юридических клиник в системе субъектов предотвращения буллинга путем рассмотрения их административно-правового статуса и направлений деятельности. Установлено, что административно-правовой статус юридических клиник, как субъекта предотвращения буллинга – это регламентированное нормами административного права правовое положение, состоящее из совокупности связанных между собой структурных элементов, определяющих место юридических клиник в национальной системе субъектов предотвращения этого социально-негативного явления. Определено, что основными элементами административно-правового статуса юридической клиники выступают: 1) понятийно-категориальный аппарат; 2) цели, задачи и функции; 3) принципы деятельности; 4) структура и организация работы; 5) регламентированные основы и порядок деятельности; 6) внешние связи (порядок внешнего взаимодействия); 7) права и обязанности лиц, участвующих в деятельности юридической клиники; 8) юридическая ответственность.

Отмечено, что юридическая клиника способна в полной мере осуществлять профилактику буллинга в образовательной среде, тем самым выступая субъектом его предотвращения. Такая деятельность юридической клиники реализуется путем проведения теоретических и практических занятий, научно-практических конференций, семинаров, круглых столов, форумов, а также подготовки и распространения публикаций для населения по актуальным правовым вопросам, в том числе и по предотвращению буллинга. Указано, что юридическая клиника, путем осуществления правообразовательной деятельности, предоставляет участникам образовательной среды все правовые знания о возможности идентификации деяния как буллинга. Информирование по данному вопросу происходит сквозь призму социально-негативного характера указанного деяния, за которое национальным законодательством предусмотрена юридическая ответственность.

Сделан вывод, что юридическая клиника, как уполномоченный субъект реализации деятельности, направленной на предотвращение буллинга, на сегодняшний день является недооцененной структурой, которая требует обновленных взглядов как со стороны органов публичной власти, так и со стороны научного сообщества. В частности, действующая нормативно-правовая база, определяющая положение о юридической клинике, требует принципиально новых подходов к регламентации концептуальных основ ее функционирования.

Ключевые слова: административно-правовой статус, юридические клиники, предотвращение буллинга, образовательная среда, правовое образование, субъекты предотвращения буллинга.

THE TYPES OF ADMINISTRATIVE METHODS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE RIGHT OF PERSONS WITH DISABILITIES TO HEALTH CARE

Kozhura Lyudmila Alexandrovna

Professor of the Department of Theory and History of Law State Higher Educational Institution

«Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», Kyiv, Ukraine

e-mail: lepel@ukr.net

Abstract. This scientific article defines the types of administrative methods of public administration of the right of persons with disabilities to health care.

Administrative methods of public administration for the right to health protection of persons with disabilities, in our opinion, should be divided into 4 groups: 1. methods that ensure the functioning of the relevant state and local government bodies; 2. methods that ensure the implementation of the goals and functions of this type of administration; 3. methods that are of a service nature, ensuring the right to health protection of persons with disabilities (permission, registration, licensing); 4. methods that have a managerial nature to ensure the right to health protection of persons with disabilities (monitoring, accounting, audit, standardization, control, supervision, administrative responsibility for violation of the norms that ensure the right to health protection of persons with disabilities).

Keywords: law, social protection of the population, persons with disabilities, healthcare, individual rights and freedoms.

Адміністративні методи публічного адміністрування права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я – це сукупність прийомів та засобів цілеспрямованого владно-організуючого впливу уповноважених суб'єктів публічної адміністрації на поведінку підпорядкованих об'єктів по реалізації завдань і функцій держави щодо забезпечення найбільш досяжного рівня здоров'я осіб з інвалідністю.

Адміністративні методи публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю, на нашу думку, доцільно поділяти на 4 групи:

1. Методи, які забезпечують функціонування відповідних органів держави і органів місцевого самоврядування;
2. Методи, які забезпечують реалізацію цілей і функцій даного виду адміністрування;
3. Методи, які мають сервісну природу забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю (дозвіл, реєстрація, ліцензування);
4. Методи, які мають управлінську природу забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю (моніторинг, облік, аудит, стандартизація, контроль, нагляд, адміністративна відповідальність за порушення норм, якими забезпечується право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю).

Перша група має своїм призначенням забезпечення належної якості управлінського процесу, коли органи управління (посадові особи) коригують свої власні рішення з потребами об'єктів управління. Це засоби, прийоми й дії, пов'язані з підготовкою й реалізацією управлінських рішень, їх правовим закріпленням, організацією й контролем за їх виконанням [1, с.125].

Друга група покликана забезпечити належне функціонування підприємств, організацій та установ сфери охорони здоров'я, які забезпечують реалізацію права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. Їх специфіка виявляється головним чином у впливі на безпосередню діяльність цих об'єктів, що зумовлює необхідність пошуку ефективних засобів і прийомів щодо конкретної системи (підсистеми) публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. Ці методи є похідними від методів першої групи, оскільки вони конкретизують зміст останніх щодо локального кола об'єктів і реалізуються в діяльності всіх ланок системи управління закладами охорони здоров'я, особливо її базового рівня – управлінь і відділів місцевих держадміністрацій або структурних підрозділів органів місцевого самоврядування.

Незважаючи на важливість діяльності суб'єктів публічної адміністрації, які гарантують право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю перша та друга група методів мають координаційно-регулюючий вплив безпосередньо на діяльність самих органів публічного управління сферою охорони здоров'я. Водночас повноцінне досягнення цілей і завдань держави щодо гарантування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є неможливим без запровадження методів прямого (безпосереднього) впливу. Для цих методів, які традиційно називають адміністративними, притаманна односторонність державно-владного впливу суб'єкта управління на об'єкт. Вони виявляються у виданні розпоряджень, рішень, наказів, за невиконання яких об'єкт управління може притягатися до адміністративної або дисциплінарної відповідальності [2, с. 36]. Як зазначається у спеціальній літературі, серед чинників, що призвели до

погіршення стану в деяких сферах державного управління (зокрема в охорони здоров'я населення) слід назвати: відсутність оптимального поєднання централізації й децентралізації; недооцінку адміністративно-правового методу регулювання суспільних відносин, а інколи його змішування з адмініструванням чи адміністративно-командним стилем управління [3, с.162]. Наразі мова йде про застосування третьої та четвертої групи методів публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю, які нами були виокремлені.

Державно-управлінська діяльність завжди була й буде необхідною, але її форми й методи диктують умови суспільного життя. Ось чому процеси, що свідчать про зменшення прямого управлінського впливу на деякі сторони цього знижують ролі держави в особі органів виконавчої влади, як, управляючи здійснюють регулювання, а регулюючи – управління, оскільки мета в них спільна. Досвід світового розвитку доводить, що процесами трансформації суспільних відносин у сфері охорони здоров'я, і в тому числі, забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю необхідно управляти, застосовуючи в тому числі й методи прямого впливу. Але, підкреслимо, сам зміст оперування цими методами має змінюватись з урахуванням потреб осіб з інвалідністю. Їх використання є доцільним, наприклад, для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності.

Третьою групою методів публічного адміністрування права на охорону здоров'я є методи, які мають сервісну природу забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. Це дозвіл, реєстрація, ліцензування.

Підприємства та організації, які засновані громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю мають право на отримання **дозволу на право користування пільгами з оподаткування**. Суб'єктом надання даного виду дозволу є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни (Міністерство соціальної політики України), обласними, Київською міською державною адміністрацією. Дозвіл може бути виданий на квартал, півріччя, три квартали, рік.

Дозвіл підприємствам з філіями, відокремленими підрозділами (у разі наявності) та організаціям, які засновані громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю, надається за умови їх відповідності таким критеріям: 1) кількість осіб з інвалідністю, які мають на підприємствах, в організаціях основне місце роботи, становить протягом попереднього звітного (податкового) періоду не менш як 50 відсотків середньооблікової кількості штатних працівників облікового складу; 2) фонд оплати праці осіб з інвалідністю, які мають на підприємствах, в організаціях основне місце роботи, становить протягом звітного періоду не менш як 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці, що належать до складу витрат згідно з правилами оподаткування податком на прибуток підприємств; 3) сума витрат підприємства, організації з переробки (обробки, інших видів перетворення) сировини, комплектувальних виробів, складових частин, інших покупних товарів (послуг), які використовуються для виготовлення товарів (надання послуг) безпосередньо підприємствами, організаціями, становить не менш як 8 відсотків ціни постачання таких виготовлених товарів (надання послуг); 4) розмір середньомісячної заробітної плати в еквіваленті повної зайнятості інвалідів, які мають на підприємствах, в організаціях основне місце роботи, повинен бути не менше законодавчо встановленого розміру мінімальної заробітної плати; 5) виконання підприємствами, організаціями рішень Мінсоцполітики та обласних, Київської міської держадміністрації.

На нашу думку, дозвіл на право користування пільгами з оподаткування, який надається підприємствам та організаціям, які засновані громадськими організаціями осіб з інвалідністю є дієвим засобом публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю з наступних причин:

1) створює фінансові преференції та заохочення для підприємств та організацій, які засновані громадськими організаціями інвалідів для залучення осіб з інвалідністю до трудової діяльності;

2) особа з інвалідністю, яка зайнята трудовою діяльністю є більш рухливою, задіяна в соціальному житті, перебуває в контакт з оточуючим середовищем та людьми, що забезпечує окрім трудовою також і фізичну зайнятість;

3) зайнятість осіб з інвалідністю є додатковим джерелом доходів останньої окрім, соціальної допомоги, яка встановлена державою. Більший дохід соціально незахищеної особи дає можливість їй отримувати не лише безкоштовну медичну допомогу, яка на жаль, на сьогодні, не завжди відповідає потребам особи з інвалідністю, а також самостійно оплачувати платні медичні послуги, які їй необхідні в силу стану її здоров'я та особливих потреб.

Наступним методом публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є **реєстрація**. Головним суб'єктом, який здійснює реєстраційну діяльність є Міністерство соціальної політики України та його структурні підрозділи.

Так, наприклад, особа з інвалідністю, дитина з інвалідністю, яких зареєстровано внутрішньо переміщеними особами, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України за місцем реєстрації

фактичного місця проживання такої внутрішньо переміщеної особи. Взята на облік внутрішньо переміщена особа з числа осіб з інвалідністю, дитина з інвалідністю має право на забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, на одержання реабілітаційних послуг відповідно до законодавства за місцем проживання. Забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, надання реабілітаційних послуг здійснюється за наявності необхідних документів, що підтверджують право на ці послуги та засоби, а у разі їх відсутності - за даними Централізованого банку даних з проблем інвалідності (для осіб, які звертаються повторно) та індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [4, Ст.7].

Також Міністерство соціальної політики України здійснює реєстраційну діяльність щодо: реєстрації внутрішньо переміщених осіб на право отримання реєстрації роботодавців та даних про зайнятість і працевлаштування інвалідів; реєстрації лікарських засобів та медичних препаратів, які необхідні для осіб з інвалідністю; реєстр осіб з інвалідністю.

Здійснення реєстраційної діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації забезпечує право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю шляхом:

1) надання можливості здійснювати моніторинг кількості осіб з інвалідністю та відповідно прогнозувати необхідні кількісні та якісні показники медичних препаратів, лікарських засобів, організації та проведення заходів щодо здійснення реабілітації тощо;

2) можливість отримання різними категоріями осіб з інвалідністю рівного та вільного вираження права на охорону здоров'я.

Наступним сервісним засобом публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є **ліцензування**.

Так, наприклад, відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів)» ліцензіат, який провадить діяльність з роздрібною торгівлі лікарськими засобами створює необхідні умови для доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до приміщень відповідно до державних будівельних норм, правил і стандартів. При відсутності необхідних умов для доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до приміщень відповідно до державних будівельних норм, правил і стандартів ліцензія на провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) не надається.

Таким чином, за допомогою здійснення ліцензійної діяльності публічна адміністрація має можливість урегулювати питання доступності та безперешкодного доступу до загально-доступних місць для осіб з інвалідністю, що забезпечуватиме їх право на охорону здоров'я. В даному випадку маємо на увазі доступність та створення безперешкодного середовища для відвідування особами з інвалідністю закладів охорони здоров'я, в тому числі, аптек, поліклінік, інших медичних установ, де особа з інвалідністю може отримати необхідне для неї медичне обслуговування чи отримати медичну послугу.

Четвертою групою адміністративних методів публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є методи, які мають управлінську природу забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. До них, на нашу думку, слід віднести: моніторинг, облік, стандартизація, атестація працівників, які працюють з особами з інвалідністю, контроль, нагляд, адміністративна відповідальність за порушення норм, якими забезпечується право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю.

Основним методом публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є **метод контролю**. У самому найзагальнішому значенні поняття «контроль» означає спостереження, нагляд за будь-чим, з метою перевірки відповідності тих або інших дій у галузі виробництва, державного управління або поведінки громадян [5, с. 368]. Під контролем прийнято також розуміти перевірку виконання прийнятих рішень чи обов'язків, покладених державою і суспільством на підприємства, установи, організації, посадових осіб і громадян, дотримання правових і соціальних норм, ліквідацію відхилень від заданих програм діяльності і нормативних вимог [6, с.44].

Контроль за забезпеченням права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю здійснюють усі суб'єкти публічної адміністрації, які нами були визначені в підрозділі 2.2. Наприклад, Міністерство охорони здоров'я є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів.

У свою чергу Міністерство соціальної політики України здійснює контроль за: додержанням законодавства, що регламентує правовідносини у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю; виробництвом технічних та інших засобів реабілітації; відповідності виробів медичного призначення, технічних та інших засобів реабілітації вимогам, встановленим законодавством; Державна архітектурно-будівельна інспекція України

здійснює контроль у сфері житлово-комунального господарства щодо врахування потреб осіб з інвалідністю під час проектування, будівництва, реконструкції та ремонту об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу із залученням до такої діяльності представників громадських об'єднань, які опікуються питаннями осіб з інвалідністю.

Пасивною формою контролю є моніторинг. В словниковій літературі моніторинг запропоновано розуміти як безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 538]. Виходячи з цього стає очевидним, що ці поняття є близькими за значенням, однак, як і нагляд, моніторинг не можна ототожнювати із контролем. Як слушно зазначає О.Ф. Андрійко, моніторинг слід розглядати як різновид контролю, його певну форму, що, у порівнянні з наглядом, за наслідками впливу можна віднести до його пасивної форми. Застосування моніторингу пов'язують із відсутністю ситуації чи процесу у сфері управлінської діяльності, відмежуванням впливу прийнятих управлінських рішень, правових актів на існуючі суспільні відносини. При цьому використовуються в якості методів такої діяльності не стільки перевірки та ревізії, скільки спостереження та аналіз [7, с. 433].

Моніторинг як метод публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю здійснюється за:

- 1) моніторинг умов проживання осіб з інвалідністю в інтернатних установах та в разі виявлення порушень вживати відповідних заходів реагування;
- 2) щотижневий моніторинг, враховуючи дані якого проводяться дієві заходи щодо забезпечення належної соціальної підтримки поранених учасників АТО. Відповідно до даних моніторингу проводиться замовлення та забезпечення поранених учасників антитерористичної операції технічними та іншими засобами реабілітації, передбаченими постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 321 [8];
- 3) заходами щодо забезпечення безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю до об'єктів житлового та громадського призначення згідно з реєстром таких об'єктів;
- 4) забезпеченням доступності об'єктів соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури;
- 5) забезпечення осіб з інвалідністю медичними препаратами, засобами реабілітації тощо.

Наступною формою контролю є **облік**. В загальному значенні облік – це засвідчення, встановлення наявності з'ясування кількості чого-небудь; реєстрація людей із занесенням у відповідні списки для їх використання де-небудь, з'ясування їх наявності, переміщення і таке інше; система реєстрації процесів якої-небудь діяльності в її кількісному та якісному виявах з метою спрямування контролю [9, с. 641]. Отже, облік фактично можна трактувати як різновид, форму державного контролю, який здійснюється під час попереднього контролю. При певній схожості процедури здійснення, облік взагалі позбавлений примусово-владного аспекту. М.П. Кучерявенко, в той же час, пропонує розглядати його як певний метод контрольної діяльності [10, с. 209; 11, с.35].

Відповідно до Положення про Міністерство охорони здоров'я України МОЗ відповідно до покладених на нього завдань, у тому числі, забезпечує замовлення, постачання бланків листка тимчасової непрацездатності, ведення їх обліку та звітності витрачання, розподіл за регіонами згідно із заявами, затверджує форму первинної облікової документації, яка використовується в закладах охорони здоров'я незалежно від рівня надання медичної допомоги і форми власності, порядок її видачі та заповнення, затверджує форми облікової документації хворих на туберкульоз, порядок її видачі та заповнення, а також первинної облікової документації, а також звітності з питань ВІЛ-інфекції/СНІДу та інструкції з її заповнення, затверджує порядок обліку захворювань на туберкульоз [12].

Складовою частиною (елемент) управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, Законів України, інших нормативних актів, додержання дисципліни і правопорядку і полягає в виявленні та попередженні правопорушень, усунення їх наслідків та притягнення винних до відповідальності, без права втручатися в оперативну та господарську діяльність піднаглядних об'єктів, зміни чи скасування актів управління є **нагляд** [13, с. 224]. Головним суб'єктом, який здійснює державний нагляд за додержанням законодавства, яким забезпечено право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є Міністерство охорони здоров'я-України.

Таким чином, у процесі адміністративної діяльності органів публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю на всіх етапах забезпечення державою даного права використовуються різноманітні методи управлінської діяльності, серед яких переважають методи публічного адміністрування, які мають сервісну та управлінську природу. Разом із тим у діяльності цих органів водночас застосовуються як методи, що регулюють їх власне функціонування (методи першої групи), так і методи забезпечення реалізації цілей і функцій публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю (методи другої групи). Використання виокремлених та розкритих нами методів публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю повинно бути комплексним і вибіркоким, відповідно до конкретних обставин, умов, характеру застосування відповідних заходів, особливостей направлення (медичне обслуговування, медична допомога, заходи реабілітації,

соціальні виплати тощо), специфіки здійснення тієї чи іншої управлінської функції. Звичайно, при обранні та застосуванні конкретного методу у системі гарантування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю необхідно враховувати доцільність та результативність його застосування.

Reference:

1. Ihnatchenko I.H. Formy ta metody derzhavnoho upravlinnia kulturoiu v Ukraini: dys. na zdob nauk. stup. kand. yuryd. nauk. zi spets. 12.00.07 «administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo», Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Kh. 2009. 198 p. (In Ukrainian)
2. Upravlenye sotsyalno-kulturnim stroitelstvom. / [H.A.Dorokhova, T.Y.Kozyreva, L.A.Serhyenko, V.Y.Shabailov y dr.] pod red. Yu.M.Kozlova, B.M.Lazareva, A.E. Luneva, M.Y.Pyskotyna. M.: Yuryd. lyt., 1988. 352 s. (Sovetskoe admnystratyvnoe pravo). (In Russian)
3. Bytiak Yu.P. Pravovi zasady upravlinskoï polityky na suchasnomu etapi. Konflikty v suspilstvakh, shcho transformuiutsia: Zb. nauk. st. (Za mater. KhI Kharkiv. politoloh. chyt.). Kh.: Pravo. 2001. P.162-163. (In Ukrainian)
4. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2014 roku № 1706-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady, 2015. № 1. St.1. (In Ukrainian)
5. Энциклопедический словарь / pod obshch. red. V. E. Krutskykh. [2-e yzd.]. M. : YNFRA, 1999. 368 p.
6. Tsvietkov V. V. Reformuvannia derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: problemy i perspektyvy. K. : Oriiany. 1998. 79 p. (In Ukrainian)
7. Vykonavcha vlada i administratyvne pravo / Za zah. red. V. B. Averianova. K.: Vydavnychi Dim «In-Yure». 2002. 668 p. (In Ukrainian)
8. Zvit shchodo vykonannia zakhodiv oblasnoi Kompleksnoi prohramy sotsialnoho zakhystu i sotsialnoho zabezpechennia naselennia oblasti na 2013-2020 roky, zatverdzhenoï rishenniam piatnadtsiatoi sesii oblasnoi rady shostoho sklykannia vid 28 liutoho 2013 roku (zi zminamy) za 2018 rik. URL. http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/upload/zvity/2018/zvit_soc2018.pdf (In Ukrainian)
9. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoï movy / [Uklad. i holova red. V.T.Busel]. K.: Irpin: VTF «Perun», 2001. 1440 p. (In Ukrainian)
10. Kucheriavenko N.P. Nalohovoe pravo: Uchebnyk. Kharkov: Konsum, 1997. 432 p. (In Ukrainian)
11. Liutikov P.S. Derzhavnyi kontrol u haluzi chornoï metalurhii v Ukraini: orhanizatsiino-pravovyi aspekt: dys. na zdob nauk. stup. kand. yuryd. nauk. zi spets. 12.00.07 «administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo», Z. : Zaporizkyi natsionalnyi universytet. 2009. 212 p. (In Ukrainian)
12. Polozhennia pro Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 bereznia 2015 r. № 267. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-p> (In Ukrainian)
13. Administratyvne pravo Ukrainy : [pidruch.] / za red. Yu. P. Bytiaka. Kh. : Pravo, 2001. 528 p. (In Ukrainian)

Виды административных методов публичного администрирования права лиц с инвалидностью на здравоохранение

Кожура Людмила Александровна, e-mail: lepel@ukr.net

Киевский национальный экономический университет имени Ваима Гетьмана, г. Киев, Украина

Аннотация. В данной научной статье определены виды административных методов публичного администрирования права лиц с инвалидностью на здравоохранение.

Административные методы публичного администрирования права на охрану здоровья лиц с инвалидностью, по нашему мнению, целесообразно разделять на 4 группы: 1. методы, которые обеспечивают функционирование соответствующих органов государства и органов местного самоуправления; 2. методы, которые обеспечивают реализацию целей и функций данного вида администрирования; 3. методы, которые имеют сервисную природу обеспечения права на охрану здоровья лиц с инвалидностью (разрешение, регистрация, лицензирование); 4. методы, которые имеют управленческую природу обеспечения права на охрану здоровья лиц с инвалидностью (мониторинг, учет, аудит, стандартизация, контроль, надзор, административная ответственность за нарушение норм, которыми обеспечивается право на охрану здоровья лиц с инвалидностью).

Ключевые слова: право, социальная защита населения, лица с инвалидностью, здравоохранение, права и свободы личности.

ON THE CONCEPT OF USE OF BUSINESS REPUTATION OF BUSINESS ENTITIES

Kravchenko Tetiana Sergeevna,

Post-graduate student of the department of civil law and process
Donetsk National University named after Vasyl Stus
e-mail: Kravchenko_T_S@i.ua

Abstract. One of the main factors of stable and successful development of business entities is a positive business reputation. Proper use of goodwill creates demand for services and products of the business entity, the number of partners and contractors, as well as affects the financial and economic condition of the enterprise. At the same time, the legislation covers actions that are illegal use of business reputation, and responsibility for them. However, the concept of using the business reputation of business entities remains undisclosed, which necessitates further research on this issue. The article explores the concept of "use of business reputation of business entities". An analysis of legislation, scientific literature and law enforcement practice on this issue. A distinction is made between the concepts of "use" and "use". The definition of the concept of using the business reputation of business entities is proposed, the classification of the use of business reputation by the subject composition. The peculiarities of using the business reputation of a business entity by another entity, not the owner of the business reputation, are determined.

Keywords: business reputation, business entity, right to business reputation, intangible nature, use.

В умовах гострої конкурентної боротьби за позиціонування на ринку одним з важливих нематеріальних ресурсів, який має значення для суб'єкта господарювання, виступає ділова репутація. За оцінками експертів, вартість ділової репутації в ринковій вартості підприємства може сягати 80% [1].

Позитивна ділова репутація є ключовою складовою успіху підприємницької діяльності. Зокрема вона визначає можливості суб'єкта господарювання у співпраці з інвесторами та партнерами, збільшенні попиту та споживчої й соціальної лояльності споживачів, формуванні відносин з органами державної влади та іншими суспільними інститутами. Це в своїй сукупності впливає на ефективність та конкурентоспроможність суб'єкта господарювання. Будучи невіддільною від носія, «ділова репутація набувається в процесі розвитку» господарюючого суб'єкта [2, с. 147]. Проте одного процесу формування ділової репутації недостатньо. Важливим є вміння її належного використання у процесі здійснення господарської діяльності. Водночас, у законодавстві України відсутні будь-які положення щодо визначення поняття використання ділової репутації суб'єктів господарювання. Закріплене у господарському законодавстві формулювання «неправомірне використання ділової репутації», яке є антонімом досліджуваного поняття, не дозволяє у повній мірі розкрити сутність та значення досліджуваного поняття.

Дослідженням окремих аспектів використання ділової репутації взагалі та суб'єктів господарювання зокрема займалися О. М. Ерделевський, І. Ф. Коваль, М. М. Малєїна, Н. М. Паригіна, Б. Падучак, Л. В. Федюк та інші. Втім у науці не сформовано визначення поняття «використання ділової репутації суб'єктів господарювання», що впливає на дискусійність і неоднозначність питань змісту, обсягу, суб'єктів використання ділової репутації у сфері господарювання. Це зумовлює доцільність подальшого дослідження даного питання.

Метою статті є науково-теоретична розробка поняття «використання ділової репутації суб'єктів господарювання».

Ділова репутація суб'єкта господарювання являє собою немайнове благо, що формується в результаті оцінки його діяльності з боку учасників відносин, в яких бере участь суб'єкт господарювання [3, с. 98].

Складність визначення поняття «використання ділової репутації суб'єктів господарювання» криється в нематеріальній природі ділової репутації, яка на думку М.М. Малєїної [4, с. 25] проявляється в нематеріальному змісті останньої, вона позбавлена економічних властивостей, не може бути точно оцінена, користування нею відбувається на безоплатній основі і не супроводжується еквівалентними майновими обов'язками інших осіб.

Разом з тим ділова репутація не має вказаних характеристик в їх класичному прояві. Її специфіка полягає в тому, що вона являється цілком реальною частиною активів підприємства поряд з основними засобами [5, с. 81]. У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» визначено, що для того аби конкретний нематеріальний актив насправді був визнаний таким (з точки зору

бухгалтерського та податкового обліку) для конкретного підприємства, у останнього має бути відповідне підтвердження такого права (наприклад, патент, свідоцтво або документ, що підтверджує право його власника на використання (експлуатацію) цього нематеріального активу). Таким чином, наявність відповідних документів на право використання ділової репутації, якими зокрема є договір комерційної концесії, договір вкладу в просте товариство, передавальний акт, який складається при реорганізації підприємства тощо, є безумовними підставами як, власне для правомірного використання ділової репутації, так і для внесення ділової репутації на баланс господарюючого суб'єкта та її грошової оцінки.

У цьому контексті слід зазначити, що приписами ЦК України [6] визначено, що договір комерційної концесії є оплатним (ч. 1 ст. 1115). У ч. 2 ст. 1133 ЦК України вказано, що вклади учасників вважаються рівними за вартістю, а їх грошова оцінка провадиться за погодженням між учасниками. Відповідно, ділова репутація може бути оцінена, а її вартість може бути визначена у грошовому виразі, хоча й умовно. Таким чином, використання ділової репутації не є безоплатним.

Оскільки ділова репутація є особистим немайновим благом та є невіддільною від її правоволодільця, відповідно вона не може виступати самостійним об'єктом обороту. Її носіями є безпосередньо ті предмети матеріального світу, на яких зображено торгівельну марку та фірмове найменування (етикетка, вивіска тощо), адже одночасно з набуттям права на використання об'єктів інтелектуальної власності набувач отримує можливість використовувати ділову репутацію, що належить відчужувачу.

Це в своїй сукупності жодним чином не спростовує нематеріальний характер ділової репутації, а лише вказує на її особливості.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Господарського кодексу України (далі – ГК України) неправомірним використанням ділової репутації суб'єкта господарювання визнаються: неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки; неправомірне використання товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу іншого виробника; порівняльна реклама [7].

У главі II ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» (далі - Закон) закріплено перелік порушень, які згідно чинного законодавства, є неправомірним використанням ділової репутації. Зокрема до них відносяться неправомірне використання позначень (ст. 4), неправомірне використання товару іншого виробника (ст. 5), копіювання зовнішнього вигляду виробу (ст. 6) та порівняльна реклама (ст. 7) [8].

Таким чином, положення ГК України та Закону містять лише перелік порушень, які є неправомірним використанням ділової репутації. Визначення поняття використання ділової репутації суб'єктів господарювання у вказаних нормативно-правових актах відсутнє. Враховуючи, що вказані дії є антонімами досліджуваного поняття, то правомірним використанням ділової репутації логічно вважати правомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки, правомірне використання товару іншого виробника і т.д..

Розкриття змісту поняття «використання ділової репутації суб'єктів господарювання» лише за допомогою переліку дій, які становлять способи використання ділової репутації, не у повній мірі характеризує сутність і особливості цих дій як складової господарської діяльності [9, с. 87]. Ці дії не вичерпують усіх проявів дій, в процесі яких суб'єкт господарювання використовує ділову репутацію.

Юридична особа використовує належну їй ділову репутацію в цілях отримання прибутку, але для інших і цілі інші, тож використання ділової репутації буде полягати в можливостях отримання інших благ, для яких ці юридичні особи створені й проводять свою діяльність [10, с. 269]. Дійсно, мета діяльності суб'єкта господарювання має значення для розуміння мети використання ділової репутації, яка може бути різною. Зокрема, використання ділової репутації сприяє тому, що з господарюючим суб'єктом більше співпрацюють, укладають правочини, вони мають більше клієнтів, прихильників, партнерів, споживачів тощо. Таким чином, вся діяльність господарюючого суб'єкта опосередкована використанням ділової репутації.

Європейський суд з прав людини у справі *Ван Марле проти Нідерландів* від 26.06.1986 року дійшов висновку, що ділову репутацію можна розглядати як майно. У зв'язку з цим у суб'єкта господарювання є правомочності по володінню, користуванню та розпорядженню нею [11, с. 272].

Така позиція є доволі неоднозначною, адже в силу своєї нематеріальної природи та відсутності зовнішнього (матеріального) вираження ділова репутація не може вважатися майном в класичному розумінні цього поняття, як об'єкта цивільного чи господарського обороту. Разом з тим, слід погодитися, що кожен суб'єкт права наділяється певною сукупністю особистих (суб'єктивних) прав, що визначають його правове становище. В їх коло входить, зокрема, й суб'єктивне право на ділову репутацію. Останнє А. І. Денисов визначає як забезпечену юридичною нормою можливість особи (активного суб'єкта) вимагати від інших осіб (пасивного суб'єкта) належної поведінки (вчинити певні дії або утриматися від їх здійснення) [12, с. 455]. Між тим, не зовсім правильним видається те, що зміст суб'єктивного права полягає тільки у вимогах, адресованих зобов'язаним особам, так як при такому підході залишається поза увагою власна поведінка правовласника, а визначення цієї поведінки «в якості можливості вимоги належної поведінки від інших осіб не показує поведінки уповноваженого суб'єкта при наявності належного

виконання пасивним суб'єктом своїх обов'язків і без такої вимоги» [13, с. 114]. Відтак, як зазначає О.М. Д'яченко, роль суб'єктивного права розкривається тільки в зобов'язальних правовідносинах і не висвітлюється в абсолютних правовідносинах, в яких головне полягає в можливості самого уповноваженої суб'єкта [14, с. 58].

В.О. Тархов з цього приводу справедливо вказує на те, що «визначення суб'єктивного права в якості можливості вимагати належної поведінки від інших осіб не показує поведінки уповноваженого суб'єкта при наявності належного виконання пасивним суб'єктом своїх обов'язків і без такої вимоги. Невідомо, в чому в такому випадку полягає суб'єктивне право» [13, с. 114].

В свою чергу, Н.Ю. Нікулічева визначає суб'єктивне право на ділову репутацію як забезпечену законом міру можливої поведінки, яка об'єднує правомочності на визначення ділової репутації та на її використання й відчуження, а також правомочність на захист [15, с. 71].

І.Ф. Коваль, натомість, право на ділову репутацію тлумачить як забезпечену законом можливість суб'єкта господарювання здійснювати на свій розсуд не заборонені законом дії, спрямовані на формування і використання ділової репутації, а також вимагати від інших осіб утримуватись від посягань на неї [16, с. 8].

О.М. Д'яченко визначає це право як можливість суб'єкта формувати, володіти, використовувати і розпоряджатися належною йому діловою репутацією на свій розсуд і в своїх інтересах шляхом вчинення системи юридичних та фактичних дій, а також вимагати від усіх третіх осіб утримуватися від порушень його права на ділову репутацію [14, с. 128].

Розглядаючи правомочності суб'єктивного права на ділову репутацію М.Н. Малєїна відзначає, що їх структура схожа зі структурою права власності: їх власники можуть володіти і користуватися цими правами, але розпорядження ними у формі відчуження неможливе [17, с. 18].

Правомочність використання ділової репутації, Л.В. Федюк, визначає як можливість вилучення з неї корисних властивостей в цілях зміцнення свого положення в діловому обороті, на ринку товарів, робіт і послуг [10, с. 289]. На переконання, Суханок О.О. правомочність користування являє собою юридично забезпечену можливість експлуатації майна, шляхом вилучення з нього корисних властивостей [18, с. 20].

Втім наведені визначення правомочності використання не в повній мірі відповідають правовій природі ділової репутації, яка є нематеріальною. Не зовсім коректним стосовно ділової репутації вживати словосполучення «вилучення з неї корисних властивостей», адже ділова репутація будучи нематеріальною сама по собі не має корисних властивостей (розмір, вага, смак тощо). Відтак, використання ділової репутації відбувається шляхом не безпосереднього впливу на неї, як наприклад це відбувається в процесі їзди на автомобілі, а опосередковано, шляхом вчинення різноманітних дій господарюючим суб'єктом, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності (зокрема, виробництво продукції, укладення договорів і т.д.).

Крім того, вбачається, що науковці в подібному значенні одночасно вживають два поняття «використання» та «користування», проте це є неоднозначним з огляду на наступне.

Згідно тлумачення терміну «використання» у Великому економічному словнику це – отримання користі з чого-, когось; реалізація можливостей для досягнення певної мети [19]. Слово «використання» етимологічно походить від дієслова «користуватися», що означає бути корисним, користуватися з користю [20]. Синонімами даного терміну є вживання, експлуатація, застосування та інші.

Термін «використання» на відміну від «користування», як зазначають лінгвісти, «має відтінок певної зміни стану предмета в результаті цієї дії». Крім того, він вказує на можливість будь-яких суб'єктів вчинювати дії, дозволені фізичною особою-підприємцем чи юридичною особою або законодавством України. В той час як термін «користування» передбачає таку можливість лише для власника [21, с. 6]. Попри схожість термінів «використання» та «користування» знак рівності між ними поставити не можна.

П.В. Тихий, розглядаючи співвідношення термінів «природокористування», «фаунокористування» і «використання дикої фауни», дійшов висновку, що «...для позначення діяльності людей з вилучення та споживання корисних властивостей об'єктів дикої фауни більш виправданим є вживання терміна «використання», який дозволяє враховувати як діяльність користувачів так і власників таких об'єктів», а під фаунокористуванням необхідно розглядати врегульовану нормами права діяльність людей, яка полягає у вилученні та споживанні корисних властивостей відповідних об'єктів, а також діяльність, яка безпосередньо спрямована на таке вилучення та споживання [22, с. 144-145].

Отже, термін «використання» відображає зміну стану предмета в результаті вчинення певних дій, в той час як термін «користування» - процес вчинення таких дій.

При цьому, використовувати ділову репутацію може як власник, так і інша особа, якій надане таке право.

Враховуючи нематеріальну природу ділової репутації, у цьому контексті, слід зауважити, що ділова репутація суб'єкта господарювання, як і право на неї є нерозривно пов'язаною з цим суб'єктом, відповідно інший суб'єкт набуває права використання ділової репутації шляхом отримання об'єктів матеріального світу, права на них чи на інші нематеріальні об'єкти, в яких індивідуалізується господарська діяльність суб'єкта господарювання-власника ділової репутації. Внаслідок цього суб'єкт, що їх отримав, має

можливість використовувати ділову репутацію іншого суб'єкта господарювання. При цьому, він не набуває ділову репутацію чи право на неї у власність та не може нею розпоряджатися. Тобто у діловій репутації виникає особливий, відмінний від решти об'єктів матеріального світу, режим використання іншою особою, ніж у її володільця.

Таким чином, використання ділової репутації суб'єктів господарювання – це сукупність дій власника або інших суб'єктів, наділених суб'єктивним правом на використання чужої ділової репутації, спрямованих на отримання прибутку, формування належного рівня конкурентоспроможності, залучення до співпраці більшої кількості контрагентів.

В науковій літературі способами використання ділової репутації визначають розповсюдження інформації про власну підприємницьку діяльність, розповсюдження товарів та послуг, різноманітних рекламних матеріалів, передача ділової репутації у межах різних договорів [23, с. 20-21].

Окрім того, враховуючи, що ділова репутація не має матеріального виразу, а засобами, що забезпечують її комерціалізацію шляхом матеріального вираження останньої в процесі здійснення її володільцем господарської діяльності є об'єкти інтелектуальної власності [24, с. 52]. Внаслідок використання господарюючим суб'єктом об'єктів інтелектуальної власності (наприклад, комерційного найменування) відбувається використання й ділової репутації.

Виходячи з усього вищевикладеного, використання ділової репутації суб'єктів господарювання являє собою сукупність дій власника або інших суб'єктів, наділених суб'єктивним правом на використання чужої ділової репутації, спрямованих на отримання прибутку, формування належного рівня конкурентоспроможності, залучення до співпраці більшої кількості контрагентів. При чому, використання ділової репутації відбувається шляхом не безпосереднього впливу на неї, а опосередковано, що пов'язано з її нематеріальною природою.

References.

1. Kozlova N. P. Osobnosti formirovaniya delovoj reputaczii sovremennoj kompanii. M. : Dashkov i Ko, 2016.
2. Ostapenko A. Di`lova reputaczi`ya: sutni`st`, skladovi` ta yiyi vpliv na fi`nansovij rozvitok fi`rmi. Vi`snik NTU «KhPI». Ser. Aktual`ni` problemi upravli`nnya ta fi`nansovo-gospodars`koyi di`yal`nosti` pi`dpriyemstva. 2013. № 50 (1023). P. 145–152.
3. Kravchenko T.S. Ponyattya «di`lova reputaczi`ya sub'yekti`v gospodaryuvannya»: viznachennya ta pravova priroda». «Pi`dpriyemnicztvo, gospodarstvo i` pravo». 2019. № 3. P. 93-99;
4. Maleina M.M. Zashhita chesti, dostoinstva, deklvoij reputaczii predprinimatelya// Zakonodatel`stvo i e`konomika. 993. № 24;
5. Khvan O.V. Delovaya reputacziya v sostave nematerial`ny`kh aktivov yuridicheskikh licz i individual`ny`kh predprinimatelej. Severo-Kavkazskij yuridicheskij vestnik. 2012. # 1. p. 80-85;
6. Cy`vil`ny`j kodeks Ukrayiny`: Zakon Ukrayiny` vid 23.11.2018 r. #435-IV/ Verhovna Rada. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>;
7. Gospodars`ky`j kodeks Ukrayiny`: Zakon Ukrayiny` vid 10.11.2018 r. #436-IV/ Verhovna Rada. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>;
8. Pro zaxy`st vid nedobrosovisnoyi konkurenciyi: Zakon Ukrayiny` vid 07.06.1996 r. #237/96/ Verhovna Rada. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>;
9. Koval` G. F. Zakhist prav u sferi` promislovoyi vlasnosti`: problemi zakonodavchogo zabezpechennya ta pravozastosuvannya . K. NDI` V NAPrNU. Lazurit-Poli`graf. 2011. p. 220;
10. Fedyuk L. V. Osobisti` nemajnovi` prava yuridichnikh osi`b: monografi`ya. Prikarpat`s`kij naczi`onal`nij uni`versitet i`meni` Vasilya Stefanika. G`vano-Franki`vs`k. 2013. 500 p.;
11. Shapoval T. Osobly`vosti regulyvannya prava vlasnosti v mizhnarodnomu publicnomu pravi. Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu. Seriya mizhnarodni vidnosy`ny`.2016. Vy`p. 38. P. 268 – 275;
12. Denisov A. I. Teoriya gosudarstva i prava. M.: Yuridicheskoe izd-vo Mi nisterstva yusticzii SSSR, 1948. P. 455;
13. Tarkhov V. A. Grazhdanskoe pravo. Kurs. Obshhaya chast`. Ufa: Ufimskij yuridi cheskij institut MVD RF, 1998. P. 114;
14. D`yachenko E.M. Delovaya reputacziya yuridicheskikh licz: diss. kand. jur. nauk: 12.00.03. Krasnodar. 2005. 176 p.;
15. Nikulicheva N.Yu. Pravo yuridicheskikh licz na delovuyu reputacziyu i ego grazhdansko-pravovaya zashhita: diss. kand. jur. nauk: 12.00.03. Novosibirsk. 2004. 177 P.;
16. Koval` G. F. Pravo na di`lovu reputaczi`yu sub'yekti`v gospodaryuvannya i` jogo pozasudovij zakhist vi`d nepravomi`rnogo vikoristannya: avtoref. dis. kand. jur. nauk: 12.00.04. Donecz`k, 2005. 20 p.;
17. Maleina M.N. Soderzhanie i osushhestvlenie lichny`kh neimushhestvenny`kh prav grazhdan: problemy` teorii i zakonodatel`stva. Gosudarstvo i pravo. 2000. № 2. P. 18;

18. Sukhanok E. A. Lekcii o prave sobstvennosti. M.: Yurid. lit. 1991. P. 238; c. 20;
19. Velikij ekonomičnij slovník. M. 1997. URL: <https://parnyk.com/vikoristannja-ce/>.
20. E'timologičeskij slovar' russkogo jazyka M. Fasmera. URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%B8%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5>
21. Novokhats'kij K. Ye. Problemi vprovadzheniya unormovanoj arkhivnoyi terminologii: «vikoristannya» či «koristuvannya»? Arkhi'vi Ukraini. 2000. # 4-6 (244). S. 4 – 8;
22. Ty'xy'j P.V. Ekologo-pravove reguluvannya special'nogo vy'kory'stannya dy'koyi fauny: dy's. ... kand. yury'd. nauk:12.00.06 / Nacz. yury'd. akad. Ukrainy im. Ya.Mudrogo. Xarkiv, 2000. 165 p.;
23. Mordokhov G. Yu. Sposoby' zashhity' delovoj reputacii sub'ektov predprinimatel'skoj deyatel'nosti: diss. kand. yur. nauk: 12.00.03. Moskva, 2017. 184 p.;
24. Kravchenko T.S. Dilova reputacija sub'ektiv gosподaryuvannya ta ob'ekty' intelektual'noyi vlasnosti: spivvidnoshennya i zv'yazok. Odes'ki yury'dy'chni chy'tannya: materialy' mizhnarodnoyi naukovoprakty'čnoyi konferenciyi (m. Odesa, 9 ly'stopada 2018 roku). 2018. P. 51-53.

К вопросу использования деловой репутации субъектов хозяйствования

Кравченко Татьяна Сергеевна, e-mail: Kravchenko_T_S@i.ua

Донецкий национального университета имени Василя Стуса, г. Винница, Украина

Аннотация. Одним из главных факторов стабильного и успешного развития хозяйствующих субъектов является положительная деловая репутация. Правильное использование деловой репутации формирует спрос на услуги и продукцию хозяйствующего субъекта, количество партнеров и контрагентов, а также влияет на финансово-экономическое состояние предприятия. Вместе с тем, в законодательстве отражены действия, которые являются неправомерным использованием деловой репутации, и ответственность за них. Однако понятие использования деловой репутации субъектов хозяйствования так и остается не раскрытым, что вызывает необходимость дальнейшего исследования этого вопроса. В статье исследуется понятие «использование деловой репутации субъектов хозяйствования». Проведен анализ законодательства, научной литературы и правоприменительной практики по этому вопросу. Осуществлено разграничение понятий «использование» и «пользование». Предложено определение понятия использования деловой репутации субъектов хозяйствования, осуществлена классификация использования деловой репутации по субъектному составу. Определены особенности использования деловой репутации субъекта хозяйствования другим субъектом, не собственником деловой репутации.

Ключевые слова: деловая репутация, субъект хозяйствования, право на деловую репутацию, нематериальная природа, использование, пользование.

ENVIRONMENTAL PROTECTION IN ARMED CONFLICTS AS A PRINCIPLE OF INTERNATIONAL ECOLOGICAL SAFETY

Oksana Miroshnychenko

e-mail: miroshnychenko_o@rada.gov.ua

Abstract. The issues of environmental protection in armed conflicts of international and non-international nature in modern international law are examined in the article. It has been proved that there is a close link between environmental damage, environmental security and armed conflict, as any armed conflict inevitably leads to serious environmental consequences. It is also noted that, according to the United Nations Environmental Program, approximately 40 per cent of internal armed conflicts for over the past 60 years have been related to natural resources, and since 1990 the direct cause of at least 18 armed conflicts were natural resources. It is demonstrated that this issue is currently extremely topical for Ukraine due to the temporary occupation of the Autonomous Republic of Crimea, situation in eastern Ukraine, the system of European (regional) and universal security were largely helpless and ineffective, threatening further sustainable development on the continent. The system of formation and development of the international legal regime of environmental protection in connection with the armed conflict is analyzed. Relevant definitions of such terms and concepts as "methods and means of warfare", "large-scale, long-term and serious damage", "means of environmental impact" are considered. It is stated that the first ideas on the prohibition of use natural environment as a means of warfare were formed in the second half of the nineteenth century and were enshrined in the St. Petersburg Declaration on the Prohibition of Explosives and Ignition Bullets (1868). Subsequently, the obligation of the warring parties not to use the environment as a means of warfare was enshrined in the IV Hague Convention on the Laws and Customs of Land Warfare (1907); the Geneva Protocol prohibiting the use of asphyxiating, poisonous and other similar gases and bacteriological agents in war (1925); Additional Protocol I to the Geneva Conventions of 1949, concerning international armed conflicts (1977); the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Influence on the Environment (1976). It is concluded that the protection of the environment during armed conflict includes the prohibition of the use of methods or means of warfare which are intended to cause, or are expected to cause, large-scale, long-term and serious damage to the natural environment and thus harm the health or life of the population.

Keywords: the principle of environmental protection in armed conflicts, methods and means of conducting hostilities, large-scale, long-term and serious damage, means of influencing the environment, etc.

Однією з концептуальних ідей розвитку сучасного міжнародного права є концепція екологічної безпеки, яка передбачає дослідження екологічних проблем в контексті національної або міжнародної безпеки. Міжнародна екологічна безпека являє собою міжнародний режим, що складається з узгодженого комплексу норм, інститутів, процедур і практики управління, які в сукупності, являють собою «структуру» для всього спектру можливих правових реакцій на будь-яку екологічну проблему, що являє загрозу міжнародній безпеці. Останнім часом в міжнародному праві, зокрема – міжнародному гуманітарному праві (далі – МГП), все більш актуальними стають проблеми захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Слід зазначити, що між екологічною безпекою і збройним конфліктом існує тісний взаємозв'язок, який проявляється в тому, що переважна більшість збройних конфліктів в сучасному світі неминуче призводить до серйозних екологічних наслідків. І навіть після завершення збройних конфліктів наявність екологічних наслідків тривалий час продовжують становити загрозу безпеці держав.

Із захистом навколишнього середовища тісно пов'язана проблема незаконної експлуатації природних ресурсів в ході збройного конфлікту, яка не є новим явищем і не пов'язана виключно із неміжнародними збройними конфліктами. Разом з тим, в останні два десятиліття ця проблема, переважно в завуальованому вигляді як форма фінансування недержавних збройних груп, привернула підвищену увагу на міжнародного рівні. В результаті незаконної експлуатації природних багатств загострилися тривалі конфлікти, зокрема в Анголі, Демократичній Республіці Конго, Кот-д'Івуарі, Ліберії та Сьєрра-Леоне. За даними Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища, за останні 60 років 40 відсотків внутрішніх збройних конфліктів були пов'язані з природними ресурсами, а з 1990 року безпосередньою причиною щонайменше 18 збройних конфліктів були природні ресурси [2].

Додаткової актуальності зазначеній проблематиці надає, на жаль, і той факт, що внаслідок агресії Російської Федерації частина території України наразі є тимчасово окупованою, а це, своєю чергою, ставить перед Україною вкрай важливе завдання визначити та оцінити характер й значущість сучасних викликів і загроз для її національної безпеки в тому числі в контексті екологічних наслідків, пов'язаних із окупацією та веденням бойових дій. Отже, проблематика забезпечення регіональної безпеки, наразі є вкрай

актуальною для України, адже внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим, подій на Сході України, системи європейської (регіональної) та універсальної безпеки виявилися багато в чому безпорадними та неефективними, поставивши під загрозу подальший сталий розвиток на континенті.

Принагідно зауважимо, що 7 грудня 2020 року Генеральна асамблея ООН схвалила чергову Резолюцію «Проблеми мілітаризації автономної Республіки Крим, міста Севастополь, а також районів Чорного та Азовського морів» [4], в якій засуджуються використання Російською Федерацією захоплених нею установ української військової промисловості в окупованому Криму (п. 6 Резолюції), а також закликає Російську Федерацію утримуватись від спроб розповсюдити свою юрисдикцію на ядерні об'єкти і матеріали в Криму (п. 7). Ініціатором проекту цієї резолюції стала Україна та ще 36 держав-членів ООН. Проти українського проекту резолюції проголосували 17 держав на чолі з Росією, за прийняття документа висловилися 63 країни, ще 62 - утрималися.

Питання міжнародного гуманітарного права, в тому числі і захисту навколишнього природного середовища під час збройних конфліктів, в тій чи іншій мірі свого часу висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І.П. Бліщенко, В.Л. Василенко, А.О. Кориневич, М.М. Гнатівський, В.С. Лисик, Ю.М. Колосов, В.М. Репецький, А. Буве, Е. Давід, Х.-П. Гассер та інші.

Метою цієї статті є дослідження існуючих міжнародно-правових механізмів запобігання та протидії використанню природного навколишнього середовища в якості засобу ведення збройного конфлікту.

Використання природного середовища в якості засобу ведення війни суперечить загально визнаним нормам міжнародного права. Норми про захист навколишнього середовища в силу великого значення цієї проблематики містяться в багатьох галузях міжнародного права – морському, повітряному, космічному, гуманітарному. В сучасному міжнародному праві, зокрема, міжнародному екологічному праві, МГП, наразі сформовано систему міжнародно-правових актів, в яких закріплені загальні принципи захисту навколишнього природного середовища. Аналізуючи документи, в яких відтворені ці норми, під міжнародно-правовим захистом природного середовища слід розуміти систему міжнародно-правових засобів, спрямованих на попередження, обмеження та запобігання шкоди природному середовищу в мирний час та в період збройних конфліктів [3].

Уявлення про те, що не можна використовувати навколишнє середовище як засіб ведення війни, склалося в другій половині XIX ст. Вперше така заборона була сформульована у Санкт-Петербурзькій Декларації про скасування вживання вибухових і запалювальних куль від 29 листопада (11 грудня) 1868 року (принцип 2). В Декларації зазначалось, що «використання такої зброї, яке, по нанесенню противнику спричиняє рани, збільшує страждання людей, виведених з ладу, або робить їх смерть неминучою», не відповідає цілям війни. Сучасне міжнародне право забороняє застосовувати засоби і методи ведення війни, які, крім основної мети війни – вивести найбільше число людей з ладу, - завдають при цьому зайвих страждань. Саме з цих приписів випливає обов'язок воюючих сторін не використовувати навколишнє середовище як засіб ведення війни, щоб не завдавати зайвих страждань людям.

До числа основних причин екологічних збитків, що завдаються навколишньому середовищу під час збройних конфліктів слід віднести небезпеку зараження токсичними речовинами, що виділяються при бомбардуванні об'єктів промисловості і міської інфраструктури, вибухи наземних мін, з боєприпасів і боєприпасів, що містять збіднений уран, а також цілеспрямований вплив на природні ресурси, особливо з використанням тактики «випаленої землі» [2].

Проблема захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів може бути розглянута в декількох аспектах. Деякі вчені вважають, що проблема виникнення екологічного стресу під час збройного конфлікту може бути вирішена, якщо буде розв'язана більш загальна проблема – саме існування збройного конфлікту. Поки будуть відбуватися збройні конфлікти, регулювання, що покликане послабити нанесену довікілью шкоду, буде підтримувати ілюзію про можливість війни без екологічних наслідків. Однак в реальності деградація навколишнього середовища – неминучий наслідок будь-якого збройного конфлікту. Отже, дискусія про навколишнє середовище під час збройних конфліктів повинна перейти від «*jus ad bellum*» (норм, що регулюють застосування сили) до «*jus in bello*» (норм, які регулюють фактичну ситуацію збройного конфлікту).

Інший підхід до регулювання захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів свого часу був представлений в працях А. Буве і Ф. Лнтуана. Так, А. Буве вважає, що принципи і норми міжнародного права навколишнього середовища, а також захист навколишнього середовища в контексті міжнародного права прав людини спричинили значний вплив на розвиток норм МГП в контексті захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту. Л. Буве проводить відмінність між нормами МГП, які забезпечують непрямий захист навколишнього середовища, і нормами, які безпосередньо надають захист навколишньому середовищу. Непрямий захист забезпечується положеннями, спеціально не спрямованими на захист навколишнього середовища, і в яких не згадується навколишнє середовище як таке [1; с. 55]. До таких норм слід віднести, по-перше, принципи загального гуманітарного права –

принцип обмеження у виборі засобів і методів ведення воєнних дій і принцип пропорційності. Непрямий захист навколишнього середовища, на думку дослідника, передбачають і деякі договірні норми МГП, які або забезпечують захист приватної власності і цивільного населення під час збройних конфліктів (наприклад, Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни (1907) (ст. 23 п. «ж»), Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949) (ст. 53) або обмежують чи забороняють використання певних засобів ведення військових дій. До останніх слід віднести Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів (1925), яким заборонялося застосування на війні бактеріологічної зброї; Конвенцію про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсичної зброї та про їх знищення (1972); Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (1980).

Принцип обмеження воюючих у виборі засобів і методів ведення воєнних дій спочатку знайшов своє закріплення в ст. XXII IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни (1907), який згодом було відображено у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій (1977). Так, відповідно до п. 3 ст. 35 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій (1977) заборонено використовувати методи чи засоби ведення військових дій, що мають на меті завдати, чи як можна очікувати, можуть завдати масштабну, довготривалу та серйозну шкоду природному середовищу (п. 3 ст. 35). Разом з тим, слід констатувати, що ані в цій статті, ані в інших положеннях Додаткового протоколу I не розкривається сенс самого поняття, що, на нашу думку, послабляє її нормативний зміст.

Одним із основних міжнародно-правових актів в даній сфері є також Конвенція ООН про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976), яка передбачає зобов'язання держав-учасниць, «не застосовувати засоби впливу на природне середовище у військових чи інших ворожих цілях, що мають масштабні, серйозні чи довготривалі наслідки в якості способів руйнування, завдання шкоди будь-якій державі-учасниці», а також «не допомагати, не заохочувати та не підштовхувати будь-яку державу, групу держав чи міжнародну організацію до виконання вище згаданої діяльності» (ст. 1 Конвенції). Для застосування Конвенції наявність однієї з цих умов є достатньою підставою. Під «засобами впливу на природне середовище» в Конвенції розуміються будь-які засоби щодо зміни через навмисне керування природними процесами: динаміки, складу чи структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, чи космічного простору (ст. 2 Конвенції). Зауважимо, що держави-учасниці також взяли на себе міжнародно-правові зобов'язання вживати заходів у відповідності до своїх конституційних процедур щодо заборони та попередження будь-якої діяльності, що суперечить положенням цієї Конвенції.

Значимо, що основна відмінність Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій (1977) та Конвенції ООН про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976) полягає в тому, що Протокол забороняє використовувати методи та засоби ведення війни, що можуть нанести шкоду природному середовищу, тобто порушити її життєво важливу природну рівновагу, а разом з тим послабити військові можливості суперника, нанести шкоду цивільному населенню; а Конвенція забороняє вплив на природне середовище в якості засобу ведення війни, тобто навмисне управління природними процесами в інтересах однієї з воюючих сторін, яке може викликати руйнування озонового шару Землі, цунамі, урагани, землетруси та інші явища, відомі як «геофізична війна». Основним способом ведення такої війни є зміна метеорологічних умов («метеорологічна війна»); знищення рослинного покриву та поверхневого прошарку ґрунту («екологічна війна»). Крім того, Додатковий протокол I робить основний акцент на захист природного середовища незалежно від застосованої зброї, а Конвенція спрямована конкретно на заборону «військового чи будь-якого іншого ворожого» використання засобів впливу на природне середовище. Норми Протоколу застосовуються лише в період збройного конфлікту, а положення Конвенції діють в мирний та воєнний час. Водночас, зауважимо, що Конвенція так і не набула розповсюдженого застосування, залишається здебільшого документом декларативного характеру головним чином, через те, що не передбачає механізмів притягнення держав-правопорушниць до міжнародно-правової відповідальності за порушення її приписів.

Отже, збройні конфлікти завдають величезну шкоду навколишньому природному середовищу, стають безпрецедентною загрозою для міжнародного співтовариства. Реакцією держав у відповідь на таку загрозу є норми МГП щодо захисту навколишнього природного середовища, що постійно розвиваються та вдосконалюються. На нашу думку, існуючий правовий режим не достатній і не ефективний та потребує вироблення окремого міжнародно-правового акту в контексті захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту і забезпечення екологічної безпеки, в якому навколишнє середовище розглядалася б як жертва війни. Більше того, з метою забезпечення дотримання державами-учасницями положень такої конвенції (угоди, договору), доцільно створити спеціалізовану міжнародну міжурядову організацію.

References:

1. Gasser KH.-P. Mezhdunarodnoye gumanitarnoye pravo: Vvedeniye. M.: MKKK, 1995.125 P. [In Russia]
2. Vtoroy doklad po voprosu o zashchite okruzhayushchey sredy v svyazi s vooruzhennymi konfliktami, predstavlenaya Spetsial'nym dokladchikom Mariyey Lekhto. Komissiya mezhdunarodnogo prava. Sem'desyat pervaya sessiya Zheneva, 29 aprelya-7 iyunya i 8 iyulya – 9 avgusta 2019. URL: file:///C:/Users/User_UA/Downloads/A_CN.4_728_R.pdf [UN, New York]
3. Oldrich Dzh. KH. (1997) Kommentarii k Zhenevskogo protokolam. Moskovskiy zhurnal Krasnogo Kresta. sentyabr'-oktyabr'. № 18.P.84.
4. Problema militarizatsiy Avtonomnoy Respubliki Krym i goroda Sevastopol', Ukraina, a takzhe rayonov Chernogo i Azovskogo morey: Rezolyutsiya General'noy Assamblei OON ot 7.12.2020. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3893540 [UN, New York]

Защита окружающей среды во время вооруженных конфликтов как принцип международной экологической безопасности

Мирошниченко Оксана Петровна, e-mail: miroshnychenko_o@rada.gov.ua

Аппарат Верховной Рады Украины, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье исследуются вопросы защиты окружающей среды во время вооруженных конфликтов международного и немеждународного характера в современном международном праве. Аргументируется тезис о том, что между экологическим ущербом, экологической безопасностью и вооруженным конфликтом существует тесная взаимосвязь, ведь любой вооруженный конфликт неизбежно приводит к серьезным экологическим последствиям. Кроме того, акцентируется внимание на том, что по данным Программы Организации Объединенных Наций по окружающей среде, за последние 60 лет примерно 40 процентов внутренних вооруженных конфликтов были связаны с природными ресурсами, а с 1990 года непосредственной причиной менее 18 вооруженных конфликтов были природные ресурсы. Доказывается, что данная проблематика сейчас является крайне актуальной для Украины, ведь в результате временной оккупации Автономной Республики Крым, событий на Востоке Украины, системы европейской (региональной) и универсальной безопасности оказались во многом беспомощными и неэффективными, поставив под угрозу дальнейшее устойчивое развитие на континенте. Проанализирована система становления и развития международно-правового режима защиты окружающей среды в связи с вооруженным конфликтом. Рассмотрены актуальные определения таких терминов и понятий, как «методы и средства ведения боевых действий», «масштабный, долговременный и серьезный ущерб», «средства воздействия на окружающую среду». Доказывается, что первые представления о запрете использования природной среды как средство ведения войны сложились во второй половине XIX века и получили свое закрепление в Санкт-Петербургской декларации о запрете использования взрывчатых и зажигательных пуль (1868). Впоследствии обязанность воюющих сторон не применять окружающую среду как средство ведения войны, нашло свое закрепление в IV Гаагской конвенции о законах и обычаях сухопутной войны (1907), Женевском протоколе о запрещении применения на войне удушливых, ядовитых и других подобных газов и бактериологических средств (1925), Дополнительном протоколе I, который касается вооруженных конфликтов международного характера, к Женевским конвенциям (1977), Конвенции о запрещении военного или любого иного враждебного воздействия на окружающую среду (1976). Суммируется, что защита окружающей среды во время вооруженных конфликтов включает в себя запрет использования методов или средств ведения войны, которые имеют целью нанести, или как можно ожидать, причинят масштабный, длительный и серьезный ущерб природной среде и тем самым нанесут ущерб здоровью или жизни населения.

Ключевые слова: принцип защиты окружающей среды во время вооруженных конфликтов, методы и средства ведения боевых действий, масштабный, долговременный и серьезный ущерб, средства воздействия на окружающую среду и др.

THE ACCUSATORY FUNCTION OF THE PROSECUTOR IN THE COURT STAGES: CONCEPT AND CONTENT

Dmytro S. Mukiienko

National University "Odesa Law Academy"

e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Abstract. The article analyzes the concept and essence of the prosecutor's accusatory activity in the court stages of criminal proceedings. Scientific approaches to the content of criminal procedure functions are determined. The definition of criminal procedural functions of the prosecutor's office is formulated. The system of functions defined by law and assigned to the prosecutor's office is analyzed. The ratio of state and public prosecution is analyzed. Attention is paid to normative conflicts in the formulation of terminological constructions regarding public prosecution. The general and special powers of the prosecutor in court stages are systematized. Procedural features of the prosecutor's activity at different stages of criminal proceedings are outlined.

Keywords: criminal proceedings, prosecutor, accusatory function, court stage, public prosecution.

Значення функцій прокурора у судових стадіях кримінального провадження стає причиною жвавих дискусій у науковому колі вже не перший рік, що зумовлено Конституційною реформою щодо правосуддя, у межах якої законодавець скасував такі функції як: нагляд за додержанням і застосуванням законів, нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян, а також функцію досудового слідства.

Перш за все, на нашу думку, необхідно визначити що саме є кримінальними процесуальними функціями відповідно до науки кримінального процесу.

Ю. М. Грошевий зазначає, що кримінальні процесуальні функції – це виражені у законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального провадження суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі у кримінальному провадженні для захисту своїх прав та законних інтересів. Він зауважує, що виходячи з цього розуміння суті процесуальних функцій, існує три головні функції: обвинувачення, захисту і судового розгляду вирішення справи (правосуддя). Основними вони є через те, що вони завжди обов'язково виявляються в центральній стадії процесу – судовому розгляді, і розрізнення цих функцій визначає загальну побудову судового розгляду [7].

В.С. Зеленецький зауважує, що кримінально-процесуальні функції – це напрямки спрямованої на певний об'єкт одномотивної діяльності, яка характеризується особливою морфологічною структурою і здійснюється з метою реалізації правових, кримінологічних та виховних завдань кримінального процесу, захисту прав і законних інтересів особистості [5, с.9].

І.В. Гловюк стверджує, що кримінально-процесуальна функція – це обумовлений завданнями кримінального провадження певний самостійний напрямок діяльності суб'єкта (суб'єктів) кримінального провадження, що має самостійні завдання, визначає права та обов'язки суб'єкта (суб'єктів)/їх компетенцію та реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством [3, с.367].

О.Г. Яновська кримінальну процесуальну функцію визначає як виражені в законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюється з метою реалізації завдань кримінального провадження суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділення правами для активної участі у справах з метою захисту своїх законних прав [16, с.23].

Водночас В.О. Попелюшко зауважує, що процесуальні функції – це закріплені в законі основоположні підсистеми види (частини, компоненти, напрямки) кримінально-процесуальної діяльності, що здійснюються різними за процесуальними об'єктами суб'єктами (групами суб'єктів) процесу з метою виконання поставлених перед ними завдань та досягнення визначеним законом цілей – як завдань та цілей кримінального судочинства загалом [12, с.67].

На думку А.М. Бабошина, кримінальна процесуальна функція – це окремий напрямок всієї процесуальної діяльності (обвинувачення, захист, судовий розгляд), так і кожного суб'єкта цієї діяльності в різних стадіях кримінального провадження (процесу) [1, с.272].

Проаналізувавши вищезазначені визначення, можна дійти висновку, що *кримінальні процесуальні функції прокуратури* – це основні напрями діяльності прокуратури, що безпосередньо виражають її сутність і призначення, передбачають особливі форми, методи та тактику здійснення діяльності вказаного органу на всіх стадіях кримінального процесу (під час досудового розслідування, судового розгляду, апеляційного/касаційного перегляду справи).

Закон України «Про прокуратуру» від 2014 року встановлює, що на прокуратуру не можуть покладатися функції, які не передбачено Конституцією України. Отож перелік функцій, який зазначається у статті 131¹ Конституції України, є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню, ніякий інший нормативно-правовий акт, зокрема, і сам Закон України «Про прокуратуру» не може містити інших функцій, що покладаються на вказаний орган. Такий підхід законодавця є цілком слушним, бо дозволяє чітко окреслити предметну сферу діяльності органів прокуратури та визначити функціональне місце в державному механізмі цього органу, окреслити сферу впливу та уникнути дублювання функцій з іншими органами державної влади, водночас це, з одного боку, гарантує незалежність прокуратури, а з іншого – стримує можливості її впливу на суспільні відносини у державі [11, с.52].

Відповідно до статті 131¹ Конституції України на прокуратуру України покладено наступні функції: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [6].

Проте після проведення 2 червня 2016 року Конституційної реформи щодо правосуддя (30 вересня 2016 р. набули чинності зміни до Основного Закону), що значно звузило функції прокуратури, законодавець прибрав розділ VII «Прокуратура», замінивши його статтею 131¹, на підґрунті чого у вчених виникло багато питань щодо реалізації прокурором обвинувальної діяльності, бо одні вважають, що обвинувальна діяльність прокурора існує лише на стадії судового розгляду, а саме під час підтримання публічного обвинувачення, а інші – що, дана функція починає реалізуватися і під час досудового розслідування.

Як зазначає В. Гринюк, КПК України 2012 року: 1) регламентував низку нових понять: а) «сторона кримінального провадження з боку обвинувачення», до якої відніс слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, а також потерпілого, його представника та законного представника; б) «державне обвинувачення» як процесуальну діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; в) «обвинувачення» як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК; 2) скасував інститут пред'явлення обвинувачення, замінивши його повідомленням про підозру; 3) розширив права потерпілого та його представника у здійсненні функції обвинувачення [4, с.236].

Новелою чинного законодавства після конституційної реформи у 2016 році є те, що законодавець змінив функцію «підтримання державного обвинувачення в суді» на «підтримання публічного обвинувачення в суді».

Як слушно зазначає Л.І. Лапкін, термін «публічне обвинувачення» є близьким, однак не тотожним, поняттю «державне обвинувачення». Останнє визначалося у п. 3 ст. 3 КПК як «процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення». Загалом, це визначення залишається справедливим і для підтримання публічного обвинувачення. Очевидно, що різниця цих понять полягає у визначенні пріоритетності інтересів, на захист яких спрямована відповідна обвинувальна діяльність прокурора. Від того, чи будуть це інтереси держави, чи суспільства, і залежить розуміння обвинувачення як державного, чи публічного. Крім того, має значення узгодження поняття обвинувачення, яке підтримує прокурор, з обвинуваченням, що підтримується потерпілим. Останнє має назву «приватного», альтернативою якого є саме публічне, а не державне обвинувачення. У цьому значенні можна вважати, що державне обвинувачення, підтримуване прокурором, за своїм характером завжди було публічним, тому при заміні цієї термінології мова йде скоріше про її уточнення, ніж про радикальну зміну форми й змісту обвинувальної діяльності прокурора у кримінальному провадженні [9, с.142-145].

Проте Кримінальний процесуальний кодекс України оперує поняттям «державне обвинувачення», яке, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України, є процесуальною діяльністю прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення[8]. Пункт 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» серед функцій прокуратури визначає підтримання державного обвинувачення в суді [13].

Можна зробити висновок, що існує певна колізія між чинним кримінальним процесуальним законодавством і термінологією Конституції України з приводу саме цього питання.

Водночас І.В. Гловюк зазначає, що законодавець, надавши у ст. 3 КПК визначення поняттям «державне обвинувачення» та «обвинувачення», розглядає їх як базові для діяльності, спрямованої на

викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення, не використовуючи для цієї мети категорію «кримінальне переслідування». У літературі обґрунтовано звертається увага на те, що «повне розуміння поняття «державне обвинувачення» можна отримати лише у зіставленні його з таким поняттям, як «кримінальне переслідування»» [2, с.17-22].

Згідно з п. 12 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів, ухвалених VIII Конгресом ООН з профілактики злочинності і поведінки з порушниками (27 серпня - 7 вересня 1990 р.), під час виконання своїх обов'язків обвинувачі захищають державні інтереси, діють об'єктивно, належним чином враховують положення підозрюваного та жертви і звертають увагу на всі обставини, що мають відношення до справи, незалежно від того, вигідні або не вигідні вони для підозрюваного. Тож, державні інтереси з огляду на концепцію загального інтересу, прав і свобод людини, по суті є тотожними публічним інтересам [15].

Слід звернути увагу, що законодавець не доповнив статтю 3 Кримінального процесуального кодексу визначенням «публічного обвинувачення», натомість залишивши п. 3 «державне обвинувачення», що дещо ускладнює розуміння цього поняття та створює привід для наукових дискусій з цієї тематики.

Проаналізувавши думки науковців з цього питання, можна зробити висновок, що головною відмінністю між поняттями «державне» та «публічне» обвинувачення є те, що «публічне» обвинувачення за своїм змістом та сутністю є ширшим за «державне» обвинувачення. Законодавець такою заміною термінології лише зробив уточнення щодо того, що більш пріоритетними для нашої держави є інтереси суспільства та громадянина, а вже потім за ними ідуть інтереси держави. Цим кроком законодавець підтвердив політику людиноцентризму, яка поступово запроваджується у нашій країні.

Сутність підтримання публічного обвинувачення в суді передбачає діяльність прокурора у кримінальному провадженні, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Регламентується ст. 22 Закону України «Про прокуратуру», яка вказує, що прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись при цьому правами та виконуючи обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України. Отож можна зробити висновок, що Закон, фактично, не регламентує цю функцію, а лише відсилає до Кримінального процесуального кодексу України.

У межах цієї діяльності прокурор має процесуальні повноваження як загального характеру (що надаються всім учасникам судового розгляду), так і спеціального (що визначають його особливий процесуальний статус). До загальних прав і обов'язків прокурора належать такі:

- брати участь під час судового розгляду у допиті свідків сторони обвинувачення та захисту або вимагати їхнього допиту;
- брати участь у безпосередній перевірці доказів;
- виявляти відводи та клопотання, висловлювати під час судового засідання свою думку щодо відводів і клопотань інших учасників судового провадження;
- ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, і висловлювати/подавати щодо них свої зауваження;
- оскаржувати судові рішення в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України;
- додержуватися порядку в судовому засіданні та беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуєчого в суді тощо.

До спеціальних повноважень належать наступні:

- прокурор уповноважений доводити перед судом твердження про вчинення конкретною особою діяння, що передбачено законом про кримінальну відповідальність, з метою забезпечення та притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, іншими словами прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого звинувачують особу, давати правову оцінку кримінальному правопорушенню, висловлювати пропозиції щодо виду та міри покарання тощо;

- прокурор зобов'язаний бути присутнім у судовому засіданні та забезпечити присутність під час судового розгляду свідків сторони обвинувачення з метою їх допиту під час судового розгляду перед незалежним та неупередженим судом, реагувати на будь-які порушення закону, що обмежують права учасників судового провадження;

- прокурор уповноважений пред'являти цивільний позов в інтересах держави в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України «Про прокуратуру»;

- прокурор уповноважений відмовитися від підтримання публічного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [11, с.54-55].

Стадія судового розгляду є ключовою стадією кримінального процесу, бо саме тоді суд вирішує питання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення

(на жодній стадії, яка передуює судовому розгляду, ніхто не в праві однозначно стверджувати про наявність/відсутність вини конкретної особи щодо конкретного протиправного діяння (дії чи бездіяльності)), передбаченого Кримінальним кодексом України, не останню, а, можливо, одну із ключових ролей під час цього відіграє судова промова прокурора, бо саме під час неї державний обвинувач доповідає суду про обставини вчинення події злочину, про особу, яку звинувачують у вчиненні конкретного правопорушення. Мистецтво чітко та лаконічно доводити власні думки, зокрема, і на стадії судового розгляду справи, є невід'ємною частиною кримінальної процесуальної функції прокурора.

На відміну від інших учасників кримінального процесу, які беруть участь у судових дебатах з промовами, прокурор реалізує свою виключну функцію підтримання державного обвинувачення. Її зміст, виходячи із п. 3 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, становить саме процесуальну діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Можна дійти висновку, що промова прокурора спрямована на формування внутрішнього переконання судді (суду) у вчиненні певною особою діяння, що передбачено Кримінальним кодексом України як протиправне. Тобто, промова прокурора під час судових дебатів завжди є обвинувальною, проголошується на виконання відповідної конституційної функції прокуратури і є конкретним зовнішнім виразом процесуальної позиції прокурора, яку він займає в суді першої інстанції [10, с.209].

Прокурор, як визначається в доктрині кримінального процесу, є «володарем обвинувачення», це означає те, що саме він в обвинувальному акті визначає межі судового розгляду, підтвердженням цієї тези виступає ч. 1 ст. 337 Кримінального кодексу України[8], де зазначено, що судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта. Водночас ч.2 вищезазначеної статті дозволяє прокуророві змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення, розпочати провадження щодо юридичної особи[8]. Тобто суд не може виходити за рамки висунутого прокурором обвинувачення, він лише може призначити розмір покарання в менший бік, покращивши при цьому становище особи, натомість не в праві збільшувати його за той, що визначив прокурор. Це є однією з реалізацій принципу економії репресії, що є одним з ключових принципів сучасного кримінального процесу.

Прокурор відповідно до ч. 4 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України та ч. 5 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру» бере участь не лише під час розгляду справи в суді першої інстанції, він також може стати учасником перегляду судових рішень в порядку апеляційного чи касаційного оскарження. Проте ці стадії, на відміну від розгляду справи в суді першої інстанції, не є обов'язковими для кожного провадження. Ці стадії кримінального процесу є доволі специфічними. Засуджений/виправданий чи його захисник не завжди зацікавлені в тому, аби відбувалося апеляційне провадження, трапляються випадки, коли прокурор не погоджується з рішенням суду і має намір його оспорити в апеляційному порядку це може статися через занадто м'яке, на погляд державного обвинувача, покарання, коли суд ухвалив виправдувальний вирок, а прокурор вбачає в діяннях особи ознаки кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України тощо. Відповідно до норм чинного Кримінального процесуального кодексу України суд апеляційної інстанції може скасувати за необхідності вирок, ухвалений судом першої інстанції у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання, збільшити суми, які підлягають стягненню, або в інших випадках, коли це погіршує становище обвинуваченого, лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник[8]. Тобто, вбачається, що роль прокурора в даному випадку має неабияку роль для боротьби з винесенням судами першої інстанції незаконних та необґрунтованих судових рішень, щодо порушення судами прав та інтересів громадян, інтересів суспільства та держави.

Наступною (необов'язковою) стадією після апеляційного перегляду справи є провадження в суді касаційної інстанції, що на сьогодні після проведення у 2016 році судової реформи здійснюється Верховним Судом, у складі якого діють: Велика Палата Верховного суду; Касаційний адміністративний суд; Касаційний господарський суд; Касаційний кримінальний суд; Касаційний цивільний суд[14].

Варто наголосити, що у кожному з вищеперелічених судів утворюються і діють окремі судові палати щодо розгляду окремих категорій справ, до яких входять судді відповідного профілю.

Так само, як і у випадку з апеляційним переглядом справ, прокурори мають право оскаржувати судові рішення (відповідно до ч. 1 ст. 424 Кримінального процесуального кодексу України у касаційному порядку можуть бути оскаржені вирок та ухвали про застосування та відмову у застосуванні примусових заходів медичного/виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду судом в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції), водночас п. 3 ч. 3 тієї самої статті зазначає, що додатково прокурори мають право оскаржувати судові рішення виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж

узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу не може бути укладена.

У рамках питання, що розглядається, щодо обвинувальної функції прокурора під час касаційного перегляду справи, слід зазначити, що на відміну від всіх попередньо розглянутих стадій кримінального процесу, касаційний перегляд здійснюється виключно щодо перевірки законності та обґрунтованості рішення, що оскаржується.

Reference:

1. Baboshyn A.M. Sutnist' ta funktsional'na struktura kryminal'no-protsesual'noyi diyal'nosti prokurora. Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu i prava. 2013. Vyp. № 11. P. 270-275
2. Hlovyuk I.V. Deyaki problemy tumachennya katehoriyi «obvynuvachennya» (normatyvnyy aspekt). Visnyk kryminal'noho sudochynstva. №1. 2015. P. 17-22
3. Hlovyuk I.V. Kryminal'no-protsesual'ni funktsiyi: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktyka realizatsiyi: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.09. Odesa. 2015. 602 p.
4. Hrynyuk V. Rozvytok funktsiyi obvynuvachennya u vitchyznyanomu kryminal'nomu sudochynstvi KHKH-KHKHI stolit'. Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Kryminal'nyy protses. № 2. 2016. P. 233-237
5. Zelenetskiy V.S. Funktsional'naya struktura prokurorskoj deyatel'nosti. Khar'kov: Yurid. in-t, 1978. 78 p.
6. Konstytutsiya Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St.141.
7. Kryminal'nyy protses: pidruchnyk/ YU.M. Hroshevyi, V.YA. Tatsiy, A.R. Tumanyants ta in.; za red. V.YA. Tatsiya, YU.M. Hroshevoho, O.V. Kaplinoyi, O.H. Shylo. – KH.: Pravo, 2013. 824 p.
8. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. St. 88.
9. Lapkin A.V. Deyaki problemy vyznachennya terminolohiyi shchodo diyal'nosti prokurora u kryminal'nomu provadzhenni u zv'yazku zi zminy konstyututsiynoyi rehlementatsiyi funktsiy prokuratury. Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsial'noho rozvytku derzhavy. Kharkiv. 2016. P. 142-145
10. Lapkin A.V. Pravova pryroda obvynuval'noyi promovy prokurora ta vymohy do neyi. Problemy sudoustroyu ta prokuratury. Problemy zakonnosti. 2013. №122. P. 207-215
11. Orhanizatsiya sudovykh ta pravookhoronnykh orhaniv. Navchal'nyy posibnyk. CH.2. / Za redaktsiyeyu L.M. Moskvych. Kharkiv: «Pravo», 2016. 362 p.
12. Popelyushko V.O. Funktsiya zakhystu v kryminal'nomu sudochynstvi Ukrainy: monohrafiya. Natsional'nyy universytet «Ostroz'ka akademiya». Ostroh: Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya», 2009. 634 p.
13. Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. №1697-VII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2015. № 2-3. St. 12
14. Pro sudoustriy i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2016. №31. st. 545
15. Publichne ta pryvatne obvynuvachennya: Velyka palata VS roz'yasnyla riznytsyu. Sudebno-yurydycheskaya hazeta vid 11.07.2019 <https://barristers.org.ua/news/publichne-ta-pryvatne-obvynuvachennya-velyka-palata-vs-roz-yasnyla-riznytsyu/>
16. Yanovs'ka O.H. Kontseptual'ni zasady funktsionuvannya i rozvytku zmahal'noho kryminal'noho sudochynstva: monohrafiya. Kyiv: Pretsedent, 2011. 303 p.

Обвинительная функция прокурора в судебных стадиях уголовного производства: понятие и содержание

Мукиенко Дмитрий Сергеевич, e-mail: dimatsekhan@gmail.com

аспирант Национального университета «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье проанализированы понятие и сущность обвинительной деятельности прокурора в судебных стадиях уголовного производства. Определены научные подходы к содержанию уголовно-процессуальных функций. Сформулировано определение уголовных процессуальных функций прокуратуры. Проанализирована система законодательно определенных и закрепленных за прокуратурой функций. Проанализировано соотношение государственного и публичного обвинения. Обращено внимание на нормативные коллизии в формулировке терминологических конструкций касательно государственного обвинения. Систематизированы общие и специальные полномочия прокурора в судебных стадиях. Определены процессуальные особенности деятельности прокурора в различных стадиях судебного рассмотрения уголовных дел.

Ключевые слова: уголовное производство, прокурор, обвинительная функция, судебная стадия, публичное обвинение.

COOPERATION WITH THE MEDIA DURING INVESTIGATION OF CRIMES INVOLVING STAGING A ROAD ACCIDENT

Yurii Osadchyi

Odesa I.I. Mechnikov National University,

Odesa, Ukraine, Ph.D. student

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0501-4474>

e-mail: osa26091994@icloud.com

Abstract. In the course of close cooperation with the media, investigators and operational units during detection and investigation of crimes involving staged road accidents can obtain a certain amount of verified information on elements of a road accident with signs of staging (possible actors, witnesses, places of concealment of evidence, etc.); verification of certain versions by investigative journalists; ability to influence legal awareness of people (crowd manipulation as a part of staged crime); state of public perception and specificities of an audience taking part in organized protests, etc.

Keywords: cooperation; investigative journalism; the media; crime involving staging a road accident.

Постановка проблеми та її актуальність. Аналіз стану протидії злочинам, пов'язаним з інсценуванням дорожньо-транспортної події, свідчить про високий рівень латентності зазначеної категорії злочинів. Пов'язане це з більшістю об'єктивних та суб'єктивних факторів, з яких можливо виділити: реформування правоохоронних органів, яке супроводжується відтоком професійних кадрів із слідчих та оперативних підрозділів; відсутність досвіду протидії досліджуваній категорії злочинів серед діючих працівників слідчих та оперативних підрозділів на фоні зростання рівня професійності у злочинців, які все частіше використовують при вчиненні та приховуванні наслідків вчинення злочинів різні форми протидії виявленню та розслідуванню (включаючи інсценування дорожньо-транспортної події); нездатність правоохоронних органів впливати на стан злочинності в регіонах, т.ін. Наслідком цих процесів є зневіра суспільства у ефективність діяльності слідчих та оперативних підрозділів.

Поряд з цим збільшується вплив на суспільні процеси засобів масової інформації, які згідно зі стандартним уявленням демократії виражаються у опозиції засобів масової інформації до всіх правоохоронних органів та органів державної влади.

За таких умов особливого значення набуває використання можливостей засобів масової інформації при виявленні, попередженні та розслідуванні злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Взаємодія слідчих із засобами масової інформації, її форми, види та напрями за різних часів були предметом багатьох наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: В. В. Боровикова, П. С. Булатецький, Ю. І. Гололобова, А. Ф.-о. Искендеров, Ю. В. Наумкін, Ю. В. Стеценко, Д. І. Сулейманов, А. О. Токарев, В. Т. Томін, О. М. Тюменцев, та ін. Однак, означені роботи дещо не враховують зміни діючого законодавства, а також особливості вчинення саме злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Метою статті є визначення особливостей взаємодії слідчих та оперативних підрозділів із засобами масової інформації при розслідуванні злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Виклад основного матеріалу. Більшість з форм взаємодії слідчих та оперативних підрозділів із засобами масової інформації досить докладно досліджено. Хотілося б зосередити свою увагу на досить новій формі взаємодії слідчих та оперативних підрозділів із журналістами в процесі здійснення журналістського розслідування.

Стосовно прав і обов'язків журналіста, то, вони передбачені Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, відповідними рішеннями Європейського суду з прав людини, Загальною декларацією ООН прав людини [1], Міжнародним пактом про громадянські і політичні права [5], Окінавською хартією глобального інформаційного суспільства [7], Орхуською конвенцією про доступ до інформації [3], а також в Цивільним кодексом України [11] та законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства» [9], «Про доступ до публічної інформації», тощо.

З урахуванням сучасних умов журналістське розслідування включає висвітлення тих фактів, які були умисно приховані кимось з можновладців або ж випадково загубилися в хаотичній масі інформації та

подій, які заважають їх коректно сприймати; така діяльність потребує використання великої кількості джерел та документів, як секретних, так і публічних [12].

Здебільшого журналістські розслідування: здійснюються за темами-проблемами, які набувають системного характеру в суспільстві; мають викривати мало відому інформацію (яка не повинна містити державну таємницю, ознаки якої визначено у Законі України «Про державну таємницю» [8]; яка не повинна викривати таємницю слідства (ст. 222 КПК України) [4]); повинно ґрунтуватися на результатах об'єктивного дослідження великих масивів інформації; не може бути однобічним (тобто заздалегідь підтасовувати отримані дані під замовлену позицію), а також містити результати експертних думок фахівців у досліджуваній галузі. Це своєрідний творчий аналітичний матеріал, маючий на мету викриття прихованих подій, до яких може бути віднесено інсценовані дорожньо-транспортні події.

На підставі точки зору Голандсько-фломаської асоціації журналістів-розслідувачів, можливо виділити три типи журналістських розслідувань, в залежності від мети таких розслідувань: 1) детективні – спрямовані на виявлення порушень (законодавства, етики службової діяльності тощо); 2) контрольні – спрямовані на перевірку окремих версій (превентивне журналістське розслідування), оцінки діяльності правоохоронних органів (моніторингове журналістське розслідування) та дослідження наслідків журналістських розслідувань з реакцією правоохоронних органів (постконтрольне журналістське розслідування); та 3) сигнальні – спрямовані на виявлення соціально значимих змін у суспільстві, як негативних, так і позитивних, але насамперед таких, які виникли внаслідок впливу конкретної особи, правоохоронного органу тощо [13].

Журналістські розслідування за фактами вчинення злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, здебільшого мають контрольний та сигнальний характер. Результати таких журналістських розслідувань мають орієнтовний характер для правоохоронних органів. Яскраво це видно на журналістських розслідуваннях дорожньо-транспортних подій, у результаті яких загинули можновладці та суспільно відомі особи, такі як С. Драгомирецький, Р. Рапій, В. Чорновіл, М. Медолиз, О. Ємець, В. Малев, Ю. Оробець, М. Лісін, С. Чекашкін, А. Кузьменко, І. Бережна. Тільки завдяки сигнальним журналістським розслідуванням, спрямованим на встановлення обставин дорожньо-транспортних подій за участю зазначених осіб, суспільство має можливість об'єктивно поглянути на події, які сталися, а правоохоронні органи, навіть маючи офіційну позицію про відсутність ознак злочину у цих подіях, вимушені були ще раз провести додаткові слідчі (розшукові) дії та заходи, спрямовані на наявність ознак вбивств з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Як свідчить аналіз матеріалів слідчої практики результати журналістських розслідувань впливають на хід розслідування на його початку. Згідно зі статтею 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР [4]. Схоже положення присутнє у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», який передбачає, що підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації тощо [10]. Таким чином, журналістські розслідування можуть виступати або заявою чи повідомленням про вчинення кримінального правопорушення або самостійно виявленими обставинами, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Крім того, слід пам'ятати, що згідно статті 65 КПК України журналісти не можуть бути допитані як свідки про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Також, згідно зі статтею 275 КПК України, забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час негласних слідчих (розшукових) дій журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру. Однак, на наш погляд, журналіста-розслідувача можна рекомендувати залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення гласних слідчих (розшукових) дій, а також під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій без розкриття конфіденційної інформації професійного характеру.

При цьому можливо підтримати пропозицію окремих науковців щодо надання обмеження імунітету журналістів особливим статусом у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, яке б звільняло його від обов'язку зберігати таємницю, шляхом надання особою, що довірила йому певні відомості, дозволу у визначеному таким довірительом обсязі [6].

Окремо зазначимо про нормативне врегулювання права журналіста на професійну таємницю. Відповідно до статті 162 КПК України, інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації, і яка міститься в речах і документах, належить до охоронюваної законом таємниці. При цьому, законодавець передбачив законний спосіб отримання журналістської таємниці у статті 163 КПК України, згідно якої слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про

надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального процесу доведе можливість використання як доказів цих відомостей та неможливість іншим способами довести обставини, які необхідно довести за їхньою допомогою.

Також слідчим та оперативним підрозділам слід пам'ятати, що журналістське розслідування не як не може бути окремою складовою кримінального процесу, а саме журналістське розслідування закінчується не складанням обвинувального акту, тощо, а публікацією, або іншою формою оприлюднення результатів.

Слід зазначити, що види джерел журналістів-розслідувачів та слідчих і оперативних працівників дещо схожі (а інколи у журналістів навіть ширші), але якщо слідчий спрямовує свою діяльність на виявлення доказів, які відповідають ознакам, передбаченим главою 4 КПК України, то журналіст – розслідувач використовує тільки фактичні данні, які не завжди підпадають у коло доказів. Крім того, журналіст-розслідувач (за результатами неофіційного опитування) використовує фактично методи і прийоми, характерні для слідчої та оперативно-розшукової діяльності (спостереження, аналіз документів, аналіз відкритих джерел інформації, тощо), але отримані у такий спосіб данні можуть для слідчих органів мати тільки орієнтовне значення та порушують діюче законодавство (тому що журналіст-розслідувач не є суб'єктом кримінального процесу та не є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності).

Окремо слід наголосити на тому, що використовуючи засоби масової інформації, слідчі та оперативні підрозділи можуть отримати певний обсяг перевіреної інформації про: складові дорожньо-транспортної події з ознаками інсценування (можливих учасників, свідків, місць приховування доказів, та ін); результати перевірки окремих версій можливостями журналістів-розслідувачів; можливість впливу на правосвідомість населення (маніпулювання ним як складової інсценування); стан масової свідомості та особливості аудиторії, яка приймає участь у організованих акціях протесту, тощо.

Крім того, ступінь довіри населення слідчим та оперативним підрозділам багато в чому залежить від формування через засоби масової інформації позитивного образу слідчого та оперативного працівника, вважаючи на те, суспільна думка останнім часом стає головним критерієм під час оцінки роботи правоохоронних органів. Тому можна говорити про взаємодію задля інформування населення про діяльність правоохоронних органів в цілому та слідчих і оперативних підрозділів, зокрема, формування позитивного образу слідчого та працівника оперативного підрозділу, особливо за наявності резонансних злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Висновки. На підставі викладеного можна запропонувати таку класифікацію видів взаємодії слідчих та оперативних підрозділів із засобами масової інформації при розслідуванні злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події:

1) залежно від учасників взаємодії і виконуваної ними ролі в ній:

- офіційна взаємодія через посередника (Департамент (відділ) комунікації Національної поліції України), яка може бути як в межах діяльності слідчо-оперативних груп (штабів), так окремо від них;

- безпосередня неофіційна (приватна) взаємодія зі представниками засобів масової інформації (журналістів, спеціальних кореспондентів, т.ін.). Практиці відомі випадки, коли окремі слідчі або працівники оперативних підрозділів підтримують творчі зв'язки з представниками ЗМІ більш або менш постійно. Ці зв'язки іноді тривають роками. Між ними виникають вельми доброзичливі, довірчі відносини.

- неофіційна взаємодія з представниками засобів масової інформації з використанням творчої допомоги працівників Департаменту (відділів) комунікації Національної поліції України;

- за участі керівника слідчого або оперативного підрозділу без участі працівників Департаменту (відділу) комунікації Національної поліції України;

- за участі керівника слідчого або оперативного підрозділу, але через Департамент (відділ) комунікації Національної поліції України;

2) залежно від часу й умов (атмосфери) взаємодії:

- постійна (довірча);

- періодична, за ініціативи працівника слідчого або оперативного підрозділу;

- спонтанна, за ініціативи журналіста (подібний вид взаємодії досить часто відбувається у конфліктній ситуації);

3) залежно від джерела отримання інформації щодо злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події:

- за інформацією, отриманою від слідчих або оперативних підрозділів (внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій);

- за інформацією, отриманою внаслідок журналістської діяльності (від учасників інсценування дорожньо-транспортної події, від невстановлених джерел за телефоном довіри; як результат власного незалежного журналістського розслідування). На жаль, не є винятком випадки, коли кримінальні теми; теми, спрямовані на висвітлення ефективності діяльності слідчих, працівників оперативних підрозділів, «досліджує»

некваліфікований журналіст (інколи без необхідних юридичних знань). Досить часто зустрічаються претензійні особистості, які прагнуть утвердитися у даному жанрі, не маючи для цього достатніх знань і досвіду висвітлення тем правоохоронного характеру. Інколи журналісти свідомо створюють опозицію до слідчих та оперативних підрозділів, щоб заробити, як їм здається, авторитет «борця з корупцією» або з непрофесійними діями слідчих та оперативних працівників. Практиці відомі випадки, коли деякі журналісти розмінюються на отримання миттєвої вигоди (у тому числі матеріальної), тому вони діють на замовлення від осіб, причетних до злочинної діяльності [2];

- за інформацією, отриманою від громадських об'єднань при сприянні засобів масової інформації. Здебільшого це можливо за обставин, коли потерпілими від дорожньо-транспортної події виступають можновладці, або суспільно відомі особи, загибель яких суспільство вважає досить «вчасним»;

4) за наявності конфліктної ситуації між слідчими, оперативними працівниками та засобами масової інформації:

- взаємодія за наявності конфліктної ситуації, внаслідок обґрунтованих неправомірних дій слідчих або оперативних працівників. За таких обставин може виникати ситуація, коли правоохоронні органи визнають неправомірність своїх дій, та приймають відповідних заходів щодо виправлення становища, яке склалося (здійснюють службове розслідування, відкривають кримінальні провадження винним працівникам правоохоронного органу, вносять корективи у напрямок досудового розслідування, поновлюють розслідування). Однак, все частіше правоохоронні органи не бажають визнавати власну провину, та ні яким чином не реагують на випадки засобів масової інформації;

- взаємодія за наявності конфліктної ситуації, внаслідок використання необґрунтованих висновків. При цьому підставою таких дій може бути замовлення з боку осіб, причетних до тих чи інших подій, або непрофесіоналізм журналістів, або видання явно замовного матеріалу.

5) в залежності від природи резонансу можливого інсценування дорожньо-транспортної події;

- налагодження взаємодії за наявності резонансу у суспільстві, створеному штучно засобами масової інформації, як за власної ініціативи, так і на замовлення. Деякі журналісти намагаються драматизувати відповідні події, намагаючись вразити уяву громадськості жорстокістю та зухвалістю злочинців, та бездіяльністю правоохоронних органів;

- налагодження взаємодії за наявності реального резонансу у суспільстві за наслідками дорожньо-транспортної події, яка може мати ознаки інсценування (у зв'язку з особою потерпілих від дорожньо-транспортної події (вони можуть бути політичними діячами, громадськими активістами, та ін.), значна кількість загиблих, ушкоджених авто, завдання шкоди навколишньому середовищу, та ін.);

б) за метою, взаємодію слідчих, оперативних підрозділів із засобами масової інформації:

- з обоюдною метою встановлення істини (на наш погляд, це можливо за наявності неофіційної довірчої взаємодії);

- задля підвищення рейтингу засобу масової інформації (може бути як за власної ініціативи ЗМІ, так і на замовлення від зацікавлених осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події);

- з метою подолання протидії виявленню та розслідуванню факту інсценування дорожньо-транспортної події (наприклад, задля подолання впливу корупційних зв'язків на хід розслідування);

- задля сповіщення суспільства про ефективність діяльності правоохоронних органів (задля популяризування діяльності правоохоронних органів та сприяння підвищенню рівня довіри з боку громадськості);

- з профілактичною метою (оприлюднення способів інсценування дорожньо-транспортної події може сприяти підвищенню рівня обізнаності можливих потерпілих від діяльності, наприклад, шахраїв-вимагачів).

Налагодження та використання окреслених форм та напрямів взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації сприятиме виявленню та ефективному розслідуванню злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Reference:

1. Zahalna deklaratsiya prav lyudyny 10 hrudnya 1948 roku: pidpysana 10 hrudnya 1948 r. 995_015. Retrieved from: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Ukr.]

2. Iskenderov A.F.-o. Shchodo pytannya vzayemodiyi spetspidrozdiliv po borot'bi z orhanizovanoyu zlochynnistyuu iz zasobamy masovoyi informatsiyi. *Pivdenoukrayinskyi pravnychyi chasopys*. 2014. № 4. P. 33–42. [in Ukr.]

3. Konventsyya pro dostup do informatsiyi, uchast hromadskosti v protsesi pryynyattya rishen ta dostup do pravosuddya z pytan, shcho stosuyutsya dovkillya vid 25 chervnya 1998 roku: Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_015. [in Ukr.]

4. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy vid 13 kvitnya 2012 r. №4651-VI. Elektron. tekst. dani. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. [in Ukr.]

5. Mizhnarodnyy pakt pro hromadyanski i politychni prava vid 16 hrudnya 1966 roku / Heneralna asambleya OON. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. [in Ukr.]
6. Obozna O.O. Klasyfikatsiya imunitetiv u kryminalnomu protsesi. *Aktualni problemy kryminalnoho prava ta protsesu*: Materialy III Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Kryvvy Rih, 16 chervnya 2017 roku). Kryvvy Rih: Polihrafichna kompaniya «Helios-Prynt», 2017. P. 273-275. [in Ukr.]
7. Okinavska khartiya hlobalnoho informatsiynoho suspilstva vid 22 lypnya 2000 roku. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163. [in Ukr.]
8. Pro derzhavnu tayemnytsyu: Zakon Ukrayiny vid 21 sichnya 1994 roku №3855-XII: stanom na 5 serpnya 2018 r. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>. [in Ukr.]
9. Pro informatsiyni ahentstva: zakon Ukrayiny vid 28 lyutoho 1995 roku № 7495-VR. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95-вр>. [in Ukr.]
10. Pro operativno-rozshukovu diyalnist: Zakon Ukrayiny vid 18 lyutoho 1992 r. №2135-XII: stanom na 12 kvitnya 2017 r. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. [in Ukr.]
11. Tsyvilnyy kodeks Ukrayiny: zakon Ukrayiny vid 16 sichnya 2003 roku № 435-IV. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. [in Ukr.]
12. Hanter M.L. Story-Based Inquiry: A Manual for Investigative Journalists: *UNESDOC Цифровая библиотека*. Retrieved from: <https://goo.gl/Znd7sx>. [in Eng.]
13. Onderzoeksjournalistiek, wat is dat?: *Vereniging van onderzoeksjournalisten*. Retrieved from: <https://goo.gl/Jjp4Cr>. [in Eng.]

Взаимодействие со средствами массовой информации при расследовании преступлений, связанных с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия

Юрий Осадчий, e-mail: osa26091994@icloud.com

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Аннотация. В процессе налаженного взаимодействия со средствами массовой информации при выявлении и расследовании преступлений, связанных с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия, следователи и оперативные подразделения могут получить определенный объем проверенной информации о: составляющих дорожно-транспортного происшествия с признаками инсценировки (возможных участниках, свидетелях, местах сокрытия доказательств, и т.д.), результатах проверки отдельных версий силами журналистов-расследователей; возможности влияния на правосознание населения (манипулирования им как составляющей инсценировка); состоянии массового сознания и особенностях аудитории, которая принимает участие в организованных акциях протеста и т.д.

Ключевые слова: взаимодействие; следственные, оперативные подразделения; журналистское расследование; средства массовой информации; преступления, связанные с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия.

PROBLEMS OF APPLICATION OF CERTAIN PROVISIONS OF THE CRIMINAL PROCEDURAL CODE OF UKRAINE IN THE ACTIVITY OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE

Anatolii Prytula

National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8478-4583>

e-mail: napnu@i.ua

Abstract. The article states the problems of application of certain provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine in the activities of the State Border Guard Service of Ukraine. The author proposes to amend Article 263 of the CPC of Ukraine to authorize the State Border Guard Service of Ukraine to withdraw information from transport telecommunications networks. The author proposes to authorize the State Border Guard Service of Ukraine to conduct pre-trial investigation of criminal offenses and criminal offenses (bodies of inquiry) and to determine the list of criminal offenses that fall within the competence of the State Border Guard Service of Ukraine.

Keywords: criminal process, State Border Guard Service of Ukraine, pre-trial investigation.

Державна прикордонна служба України діє у порядок і спосіб, передбачений Конституцією та Законами України.

Кримінальна процесуальна діяльність Державної прикордонної служби України здебільшого обмежується направленням повідомлень до органів досудового слідства. У 2019 році оперативними підрозділами було направлено 278 повідомлень про вчинення злочину та виконання письмових доручень слідчого, прокурора у кримінальному провадженні. Оперативні підрозділи органів Державної прикордонної служби України відповідно до статті 41 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України виконують письмові доручення прокурора, слідчого. У 2019 році було виконано 3110 таких доручень.

Відповідно до законодавства, Державна прикордонна служба України запобігає, виявляє та припиняє кримінальні правопорушення, протидію яким віднесено до її компетенції. КПК України 2012 року на відміну від КПК 1960 року не визначено таку компетенцію. КПК 1960 року визначав компетенцію Державної прикордонної служби України справами про незаконне переправлення осіб через державний кордон та про використання завідомо підроблених документів при перетинанні державного кордону.

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам визначено завдання здійснювати пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом (далі – КК) України. Фіксація фактичних даних про протиправні діяння повинна відбуватися суворо із вимогами КПК України.

Таким чином вбачається певна правова невизначеність щодо компетенції оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України.

Зазначена невизначеність кримінально-процесуальних завдань при тлумаченні законодавства з урахуванням вимог статті 19 Конституції України може породити кілька юридичних колізій: або нічому не запобігати, або запобігати усім діянням, які передбачені КК України, або застосувати аналогію і запобігати вибірково діянням, які на власний розсуд відносити до своєї компетенції (наприклад віднести до компетенції пошук і фіксацію вибіркового кримінальних правопорушень в контрольованому прикордонному районі або в пункті пропуску, контрольному пункті в'їзду-виїзду).

Підзаконними нормативно-правовими актами (наказами Міністра внутрішніх справ України) на Державну прикордонну службу України покладаються окремі повноваження для забезпечення заходів кримінального провадження, передбачених статтею 208 КПК (уповноваження на затримання підозрюваних осіб, що вчинили злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі).

Проте, вважаємо, що Державна прикордонна служба України могла б ефективніше здійснювати заходи, якби була уповноважена на реалізацію комплексу заходів: «виявлення – затримання – розслідування». Саме за таких умов, діяльність із запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам матиме довгостроковий ефект зі стабілізації криміногенної обстановки на державному кордоні.

Враховуючи те, що з Конституції України виключено ст. 121, яка закріплювала словосполучення «оперативно-розшукова діяльність», а доповнено ст. 131-1 де закріплено словосполучення «негласні слідчі розшукові дії», вважаємо, що існування поняття «оперативно-розшукової діяльності» це лише питання часу, оскільки оперативно-розшукова діяльність знаходиться між розвідувальною діяльністю та кримінальною процесуальною діяльністю.

В даний час можливості оперативно-розшукової діяльності обмежені нормами КПК України.

Вважаємо, що проблему ефективності запобігання кримінальним правопорушенням на державному кордоні можна вирішити шляхом внесення змін до КПК України, якими уповноважити Державну прикордонну службу України здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень та кримінальних проступків (органами дізнання). Це окреслить коло кримінальних правопорушень відповідно до її компетенції.

Нами пропонується такий перелік кримінальних правопорушень: у сфері територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, у сфері господарської діяльності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у сфері службової діяльності, проти волі, честі та гідності особи, проти громадської безпеки, проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) військовослужбовцями Державної прикордонної служби України, а також правопорушення, які вчиняються у виключній (морській) економічній зоні України.

Зазначені пропозиції покликані розвантажити систему досудового розслідування інших правоохоронних органів та гармонізувати кримінальне процесуальне законодавство України із законодавством Європейського Союзу.

Крім того нами пропонується внесення зміни до статті 263 КПК України щодо надання повноважень Державній прикордонній службі України на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж з огляду на зменшення завантаженості оперативних підрозділів Національної поліції та Служби безпеки України.

Проблемы применения отдельных положений Уголовного процессуального кодекса Украины в деятельности Государственной пограничной службы Украины

Притула Анатолий Михайлович, e-mail: naprnu@i.ua
Национальная академия управления, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье констатируются проблемы применения отдельных положений Уголовно-процессуального кодекса Украины в деятельности Государственной пограничной службы Украины. Автором предлагается внесение изменения в статью 263 УПК Украины о предоставлении полномочий Государственной пограничной службе Украины на снятие информации с транспортных телекоммуникационных сетей. Автором предлагается уполномочить Государственную пограничную службу Украины осуществлять досудебное расследование уголовных правонарушений и уголовных проступков (органами дознания) и определить перечень уголовных преступлений, относящихся к компетенции Государственной пограничной службы Украины.

Ключевые слова: уголовный процесс, Государственная пограничная служба Украины, досудебное расследование.

DETERMINING GIFTS RECEIVED AS PUBLIC DISCOUNTS ON GOODS, SERVICES, WINS, PRIZES, PREMIUMS, BONUSES

Riadinska Valeriia,

State Research Institute Ministry of Internal Affairs of Ukraine

e-mail: dndi@mvs.gov.ua

Kostenko Yuliia,

Donetsk National University named after Vasyl Stus, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: dndi@mvs.gov.ua

Abstract: The article examines the issues of determining gifts received as publicly available discounts on goods, services, winnings, prizes, premiums, bonuses in anti-corruption legislation. The development of the definition of these concepts in the current legislation of Ukraine is analysed. Relevant definitions of the terms "public access", "gift", "gift-giving", "discounts", "services", "winnings", "prizes", "premiums", "bonuses" in administrative, civil, commercial law are considered. It is established that the provision of discounts, winnings, premiums, prizes, bonuses has one thing in common: the presence of a certain administrative document that determines the conditions of their receipt, and the actual presence of the document may indicate that discounts, winnings, prizes, bonuses were publicly available, that is, they could be used or could be obtained by anyone who has fulfilled all the requirements provided for in such an administrative document. The use of these concepts in the application of anti-corruption legislation has been studied. It is emphasized that the legal definition of "public discounts on goods, services, public winnings, prizes, premiums, bonuses" is not contained in Ukrainian law. The study indicated a lack of explanation and thorough work on the receipt by special entities of gifts received as public discounts on goods, services, public winnings, prizes, bonuses, premiums, which leads to situations of illegal prosecution within the application of anti-corruption legislation. It is concluded that the permitted gifts, gifts-giving, the acceptance of which by a special entity will not violate the requirements of anti-corruption legislation, include gifts received as public discounts on goods, services, winnings, prizes, premiums, bonuses, if sales, competitions, raffles, etc., as a result of which a reduction in prices for goods or services or the provision of prizes, premiums, bonuses, were applied for a certain and limited period of time, and the special entity fulfilled all pre-specified in the relevant administrative document conditions for participation in such competitions, draws, sales, etc.

Keywords: gifts, public discounts, services, wins, prizes, premiums, bonuses, anti-corruption legislation.

Антикорупційне законодавство України ввело в національну правову систему нове поняття – подарунок. Вперше поняття «подарунок» було використано у Законі України від 05.10.1995 № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією», де зазначалося, що «...подарунок (винагорода), отриманий зазначеними особами за обставин, передбачених п. «а» ч. 2 ст. 1, у тому числі такий, що надійшов без їх відома, а також вартість незаконного одержаних послуг підлягають стягненню (відшкодуванню) в дохід держави» [1]. Фактично, законодавець не надав визначення поняття «подарунок». Аналізуючи зазначене питання Курило Т. С. зазначав, що відсутність визначення цього терміну в антикорупційному законодавстві призвело до того, що на практиці за основу бралось визначення поняття «дарунок», яке закріплено у цивільному законодавстві [2, с. 123]. Проте специфіку «подарунку» в понятті, яке використовувало антикорупційне законодавство, воно не охоплювало, тим самим ускладнюючи правозастосовну практику і дозволяючи уникати відповідальності особам, які вчинювали корупційні правопорушення.

Подальший розвиток антикорупційного законодавства призвів до того, що законодавець у наступному антикорупційному законі – Законі України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції» - зробив спробу уніфікувати національне законодавство з цього питання і застосував поняття «дарунок (пожертва)» (ст. 8) [3], при цьому визначень цих термінів у законі не надав, а отже необхідно було орієнтуватися на цивільне законодавство.

У цивільному праві договір дарування був і залишається однією з найусталеніших угод, основні положення якого закріплюються у главі 55 ЦК України, за якою одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати у майбутньому іншій стороні (обдарованому) безоплатно майно (дарунок) у власність (ст. 717 ЦК України). Поняття пожертви як різновиду договору дарування, що передбачає дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів фізичним особам, юридичним

особам, державі Україна, АРК, територіальній громаді для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети закріплювалося (і закріплюється) ч. 1 ст. 729 ЦК України [4].

Проте визначення дарунку і пожертви, закріплені у цивільному законодавстві, не відповідали меті Закону України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції» за декількома причинами: 1) дарунок (пожертва) відповідно до антикорупційного законодавства не були безвідплатними, оскільки отримання суб'єктами корупційних правопорушень предметів дарунку (пожертви) могло відбуватися за ціною, нижчою мінімальної ринкової, і могло бути фактичною винагородою за рішення, дії чи бездіяльність цих суб'єктів в інтересах того, хто надавав такий дарунок (пожертву), фактично – передбачали здійснення зустрічної дії (чи бездіяльності) в інтересах дарувальника; 2) предметом дарунку (пожертви) за антикорупційним законодавством могли бути переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які не відносяться до предметів договору дарування та пожертви відповідно до цивільного законодавства; 3) дарунок (пожертва) відповідно до антикорупційного законодавства не передбачав ні призначення чи наперед обумовленої благодійної мети (як пожертва згідно цивільного законодавства), ні, тим більше, можливості здійснювати контроль за використанням предмету подарунку та розірвати договір у випадку використання цього предмету не за призначенням. Саме тому в Законі України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції» (надалі – Закон № 1700-VII) було закріплено визначення подарунку – як грошових коштів або іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової [5].

Для спеціальних суб'єктів, визначених у ст. 2 вищевказаного нормативного акту, встановлювався ряд заборон та обмежень щодо отримання подарунків, серед яких заборона безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, заборона отримання подарунків від осіб, що перебувають у підпорядкуванні спеціального суб'єкта, які визначаються у ст. 23, 24 Закону № 1700-VII [5].

Внаслідок введення заборон та обмежень щодо отримання подарунків для спеціальних суб'єктів в теорії та практиці виникає багато питань, пропозиції щодо вирішення яких можна знайти в роботах В. М. Киричка [6], Т. С. Курила [2, с. 123], Н. М. Ярмиш [7, с. 52], О. А. Лупала [8], А. О. Тітко [9, с. 67-68], О. В. Кобець [10, с. 154], О. Гладуна, К. Є. Годуєвої [11, с. 32-37], В. С. Ковальського, О. І. Миколенка, О. Є. Стрельцова, О. І. Клименка [12, с. 98-99], Т. Т. Коломоєць, П. П. Лютікова [13, с. 164-168], З. А. Загинеї [14, с. 36-46], В. Г. Сенік [15, с. 16-20], С. С. Рошупкін [16, с. 198-199] та інших [17, с. 79-84], які розглядали співвідношення понять «подарунок» з іншими суміжними поняттями (неправомірна вигода, дарунок, жертва тощо), особливості одержання подарунків спеціальними суб'єктами, ознаки обмеження одержання подарунків як різновиду адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією тощо, проте певні питання одержання подарунків спеціальними суб'єктами залишаються поза увагою, в той час як на практиці виникають проблеми при реалізації норм ст. 23, 24 Закону № 1700-VII.

Однією з таких проблем є отримання подарунків, які одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси. Так, у грудні 2016 року НАЗК складено протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, стосовно народного депутата України за ч. 1 ст. 172-5 КУпАП, який порушив встановлені законом обмеження щодо одержання подарунку у виді пільги – зниження вартості квартири у м. Києві, площею 194 м², на загальну суму 1 801 600 грн, що у 1307,43 разів перевищило розмір мінімальної заробітної плати. Судом серед іншого досліджено такі докази: договір купівлі-продажу квартири (виходячи з вартості одного квадратного метра – 39 323 грн); копія наказу директора ТОВ «Компанія управління активами «Промислові інвестиції»» від 03.06.2016 (яким встановлено вартість продажу одного квадратного метра квартири у цьому будинку у розмірі 50 000 грн), а також копія наказу від 29.07.2016 (яким передбачено, що вартість продажу квадратного метра визначається шляхом проведення переговорів з покупцем та залежно від терміну оплати може бути встановлена знижка (акційна ціна), проте попередня вартість квадратного метра не скасовується). У судовому засіданні було встановлено, що за придбану квартиру сплачено грошові кошти в розмірі 7 550 000 грн. Згідно з поясненнями особи, що притягалася до адміністративної відповідальності, аналогічна сума за придбання аналогічних квартир на той час зазначалась і на відповідних сайтах агентств нерухомості в мережі Інтернет. Також за даними звіту ПП «Європроспект» про незалежну оцінку квартири, ринкова вартість квартири становила 5 296 000 грн. За результатами розгляду цієї справи Печерський районний суд м. Києва 15 лютого 2017 року провадження в справі закрити за відсутності події і складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172-5 КУпАП. Прийняте рішення мотивоване тим, що з матеріалів справи не вбачається зв'язку між отриманням народним депутатом України знижки та використанням своїх повноважень як народного депутата України, не встановлено конкретні повноваження, у зв'язку з виконанням яких останнім отримано знижку та доведеної впливу

народного депутата на особу, яка надала знижку, тобто суд закрит провадження у справі за відсутністю порушень з боку депутата положень ч. 1 ст. 22, ч. 1 ст. 23 КУпАП [18].

Отже, відсутність роз'яснень та ґрунтовних робіт, які стосуються отримання спеціальними суб'єктами подарунків, що одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси призвело до ситуації, за якої особу було незаконно притягнуто до адміністративної відповідальності.

Метою статті є дослідження окремих правових аспектів визначення подарунків, що одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси.

Легального визначення «загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси» в українському законодавстві не міститься.

В семантичному значенні «загальнодоступний» розуміється як приступний, доступний для всіх (за ціною, можливістю користуватися тощо), зрозумілий для всіх [19].

Поняття «приз (виграш)» згідно з п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України від 06.09.2012 № 5204-VI «Про державні лотереї в Україні» – це кошти, майно, майнові чи немайнові права, які підлягають виплаті (видачі) гравцю у разі його виграшу в державну лотерею відповідно до оприлюднених умов її проведення [20]. Ураховуючи положення Закону України від 15.05.2009 № 1334-VI «Про заборону грального бізнесу в Україні» [21], єдиною легітимною грою, умовами проведення якої передбачається розіграш призового (виграшного) фонду між її гравцями, є державна лотерея, проведення якої регулюється Законом України від 06.09.2012 № 5204-VI «Про державні лотереї в Україні» [20].

Премія (від лат. *Praemia* – нагорода, відзнака) в антикорупційному законодавстві України не визначається. В одному з юридичних енциклопедичних видань роз'яснюється, що премія є однією з форм заохочення за видатні результати, досягнуті в будь-якій області діяльності або заохочувальна плата працівнику за високу кваліфікацію, перевиконання норм виробітку, за якість роботи в додаток до окладу. Премія присуджується, як правило, на конкурсній основі і супроводжується врученням відзнаки, медалі, призу, диплому, грошових коштів і/або інших нагород [22, с. 736]. Таким чином, загалом відзначимо, що премії надаються певним особам у зв'язку з виконанням певних вимог, які наперед обумовлюються організаторами та (або) засновниками відповідних премій.

Бонус (від лат. *bonus* – добрий) – премія, винагорода, наддодок [23]. Чинне законодавство України визначення поняття «бонус» не містить. Відповідне поняття має загальнозживане значення та доктринальне тлумачення і здебільшого розглядається як бонусна знижка.

У загальноприйнятому розумінні бонус – це премія, яка надається покупцеві за певний обсяг придбаної продукції за конкретний період часу. У договорах, як правило, під бонусом сторони розуміють після продажні знижки, які надаються після продажу товару за виконання певних умов, передбачених договором [23]. В економічній енциклопедії «бонуси» визначаються як: 1) додаткова винагорода, доплата (премія), яку отримує торговий посередник у вигляді процента до загальної суми комерційної операції, проведеної за його участю; 2) додаткова знижка на вартість товару, надана продавцем покупцеві відповідно до умов угоди про купівлю-продаж (чи окремої згоди сторін), або для зацікавлення (винагороди) постійних покупців у подальшій співпраці. На ринку існують різноманітні види бонусів (грошових виплат, премій). Бонуси фактично є мотиваційними виплатами. Найпоширенішими їх видами є такі: 1) бонус щоквартальний, щорічний; 2) бонус за рекламу. Як правило, бонуси отримує торговий посередник, що оформлюється у вигляді процента до загальної суми проведеної комерційної операції. Також це може бути додаткова знижка на вартість товару, надана продавцем покупцеві відповідно до умов угоди про купівлю-продаж (або для зацікавлення постійних покупців у подальшій співпраці) [24]. На думку А. М. Амаляна, «в рамках партнерських бонусних програм фактично ми маємо справу з мультикомпонентною угодою: сутність бонусної програми полягає у наданні клієнтам програми (покупцям) її учасниками (продавцями) при (первісній) покупці певної кількості бонусів (балів, залікових одиниць винагороди тощо), які можуть бути погашені (у вигляді продажів зі знижками або безоплатної передачі товарів) при наступних покупках у торговельних закладах. До числа останніх, в залежності від виду програми, може входити або лише той заклад, що надає і погашає бонус, або інші господарюючі одиниці даної торгової мережі, або інші партнери по програмах лояльності». При цьому між поняттям «знижки» та «бонуси» мають місце такі відмінні ознаки: бонуси, на відміну від знижок, надаються раніше від їх використання; необов'язковий характер використання бонусів у разі їх надання; у разі надання знижки ціна змінюється у бік зниження, а при наданні бонуса вона залишається незмінною; диференціації доходів різних учасників бонусних програм [25, с. 6-13].

Поняття «знижка» в антикорупційному законодавстві не закріплюється. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під ним пропонується розуміти зменшення призначеної установленної ціни, норми та інше, виділяються бонусна, дилерська, кількісна, сезонна, спеціальна, торговельна, функціональна, цінова знижки [19].

Поняття «знижка» закріплюється в інших нормативно-правових актах національного законодавства: це тимчасове зменшення ціни товару, яке надається покупцем (споживачам) (ст. 1 Закону України від 30.07.1996 № 270/96-ВР «Про рекламу») [26], зменшення ціни товару виробником (постачальником) під час його продажу (реалізації) (п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ціноутворення» від 21.06.2012 № 5007-VI) [27]. Згідно з ч. 4 ст. 15 Закону України від 12.05.1991 № 1023-XII «Про захист прав споживачів» вживання понять «знижка» або «зменшена ціна» або будь-яких інших, аналогічних за значенням, дозволяється лише з дотриманням таких умов: 1) якщо вони застосовуються до продукції, яку безпосередньо реалізує суб'єкт господарювання; 2) якщо такого роду знижка або зменшення ціни застосовується протягом визначеного та обмеженого періоду часу; 3) якщо ціна продукції є нижчою від її звичайної ціни [28].

У ч. 5 ст. 15 Господарського кодексу України зазначається, що вживання понять «знижка» або «зменшена ціна» або будь-яких інших, аналогічних за значенням, дозволяється лише з дотриманням таких умов: 1) якщо вони застосовуються до продукції, яку безпосередньо реалізує суб'єкт господарювання; 2) якщо такого роду знижка або зменшення ціни застосовується протягом визначеного та обмеженого періоду часу; 3) якщо ціна продукції є нижчою від її звичайної ціни [29].

Надання знижок покупцям на товари (роботи, послуги) та їх розпродаж повинні провадитися на підставі відповідного розпорядчого документа (наприклад, положення про маркетингову політику підприємства або (та) положення про знижки), в якому обґрунтовуються розмір цін та знижок, що застосовуються підприємством (з урахуванням розміру партії реалізованого товару, строків поставки, умов оплати та інших чинників), а також економічна значущість та ефективність маркетингових і рекламних заходів та акцій, що проводяться.

Отже, термін «загальнодоступність» вказує на можливість отримання вигравів, призів, премій, бонусів, певних знижок на товари, послуги будь-якою особою, яка виконала усі, наперед обумовлені у відповідному розпорядчому документі, умови участі у таких розіграшах, розпродажах тощо. Дотримання загальнодоступності нівелює специфіку правового статусу спеціального суб'єкту, якому ці подарунки надаються, пропонуються, а також специфіку її діяльності. Жодних обмежень щодо вартості, періодичності надання, дарування таких подарунків немає.

Окрім того, надання знижок, вигравів, призів, премій, бонусів має спільну ознаку: наявність певного розпорядчого документа, який визначає умови їх отримання [11, с. 32-37]. Власне наявність відповідного документа може свідчити про те, що знижки, виграти, призи, премії, бонуси були загальнодоступними, тобто, ними могли скористатися чи їх могли отримати всі охочі, які виконали всі вимоги, передбачені у такому розпорядчому документі. На думку О. Гладуна та К. Годуєвої, загальнодоступність знижок, вигравів, призів, премій, бонусів «не виключає використання індивідуальних знижок на товари, роботи, послуги. Втім, у даному випадку визначальною буде вартість такої знижки, що не повинна перевищувати дозволеного розміру подарунка». І як приклад ці науковці наводять ситуацію з отриманням подарунка у вигляді дисконтної картки [11, с. 32-37]. На нашу думку, індивідуальні знижки, виграти, призи, премії, бонуси – це антоніми до поняття загальнодоступності. Їх індивідуальний характер означає, що скористатися відповідними привілеями могла персонально конкретна особа. У випадку отримання у подарунок дисконтної картки, правова оцінка вчиненого, на нашу думку, повинна здійснюватися з урахуванням того, чи могли скористатися такими ж пільговими умовами й інші особи, які дотримувалися відповідних умов, що й особа, якій така картка була подарована. Окрім того, для встановлення загальнодоступності знижок, вигравів, призів, премій, бонусів слід встановити, чи був виданий певний розпорядчий документ, в якому прописані всі необхідні умови для отримання дисконтної картки.

Підсумовуючи зазначимо, що до дозволених подарунків, тобто подарунків, прийняття яких спеціальним суб'єктом не порушуватиме вимог антикорупційного законодавства, відносяться подарунки, що одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, виграти, призи, премії, бонуси, якщо розпродажі, змагання, розіграші тощо, за результатами яких передбачалося зниження цін на товари чи послуги або надання вигравів, призів, премій, бонусів, застосовувалися протягом визначеного та обмеженого періоду часу, а спеціальний суб'єкт виконав усі, наперед обумовлені у відповідному розпорядчому документі умови участі у таких змаганнях, розіграшах, розпродажах тощо.

References:

1. Pro borotbu z koruptsiieiu. "On the fight against corruption": Law of Ukraine of 05.10.1995 № 356/95-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80>. (date of application: 06.09.2019) [in Ukrainian].
2. Kurylo T.S. (2017). «Podarunok» yak predmet administratyvnoho pravoporushennia, peredbachenoho st. 172-5 KUPAP, vchynenoho notariusom. "Gift" as a subject of an administrative offense under Art. 172-5 KUPAP, made by a notary". Scientific Bulletin of Kherson State University. Iss. 2. Vol. 3. 123 p. [in Ukrainian].

3. Pro zasady zapobihannia i protydii koruptsii. "On the principles of preventing and combating corruption": Law of Ukraine of 07.04.2011 № 3206-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> (date of application: 06.09.2019) [in Ukrainian].

4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. "Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (date of application: 15.09.2019) [in Ukrainian].

5. Pro zapobihannia koruptsii. "On the prevention of corruption": Law of Ukraine of 14.10.2014 № 1700-VII (Part 1 of Article 1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (date of application: 01.08.2019) [in Ukrainian].

6. *Kyrychko V.M.* (2017). Problema rozmezhuвання kryminalnoi ta administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia zaboron oderzhannia nepravomirnoi vyhody y podarunkiv, shliakhy yii vyrishennia. "The problem of differentiation of criminal and administrative liability for violation of prohibitions on obtaining illegal benefits and gifts, ways to solve it". Problems of legality. Iss. 138. 125 p. [in Ukrainian].

7. *Yarmysh N.S.* (2016). Pro spivvidnoshennia oderzhannia nepravomirnoi vyhody z oderzhanniam zaboronenooho podarunku. "On the ratio of receiving illegal benefits with receiving a prohibited gift". Bulletin of the prosecutor's office. 52 p. [in Ukrainian].

8. *Lupalo O.A.* Deiaki problemy zastosuvannia obmezhenia shchodo oderzhannia podarunkiv v antykoruptsiinomomu zakonodavstvi. "Some problems of application of restrictions on receiving gifts in anti-corruption legislation". URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13833/1/%D0%86%D0%9C%D0%9F%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%84%D0%92%D0%A0%D0%9E%D0%9F%D0%95%D0%99%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%A5%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%86%D0%92_p077-083.pdf (date of application: 01.08.2019) [in Ukrainian].

9. *Titko A.V.* (2018). Oznaky obmezhenia oderzhannia podarunkiv yak riznovydu administratyvnoho pravoporushennia, poviazanooho z koruptsiieiu. "Signs of restriction of receiving gifts as a kind of administrative offense related to corruption". Prykarpattia Juridical Bulletin. Odesa. Iss. 4 (25). Vol. 3. P. 67–68. [in Ukrainian].

10. *Kobets O.V.* (2011). Osoblyvosti prozorosti oderzhannia podarunkiv pratsivnykamy pravookhoronnykh orhaniv ta osobamy, upovnovazhnyymi na vykonannia funktsiy derzhavy. "Peculiarities of transparency of receiving gifts by law enforcement officers and persons authorized to perform state functions". Journal of Kyiv University of Law. Kyiv. No. 4. 154 p. [in Ukrainian].

11. *Hladun O., Hoduieva K.* (2017). Zapobihannia koruptsii shliakhom vstanovlennia obmezhen shchodo oderzhannia podarunkiv. "Prevention of corruption by imposing restrictions on the receipt of gifts". Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine. No. 1 (47). P. 32–37. [in Ukrainian].

12. *Kovalskiy V.S., Mykolenko O.I., Streltsov Ye.M., Klymenko O.I.* (2018). Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii». "Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"". Kyiv: Yurinkom Inter. P. 98–99. [in Ukrainian].

13. *Kolomoiets T., Liutikov P.* (2017). Obmezhenia shchodo oderzhannia podarunkiv yak zasib zapobihannia pravoporushenniam, poviazanyim iz koruptsiieiu: pravovyi aspekt. "Restrictions on receiving gifts as a means of preventing corruption-related offenses: the legal aspect". Entrepreneurship, economy and law. Kyiv. No. 12. P. 164–168. [in Ukrainian].

14. *Zahynei Z.A.* (2018). Zahalnovyznane uiavlennia pro hostynnist yak indyikator koruptsiiohennosti u teksti Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii». "The generally accepted notion of hospitality as an indicator of corruption in the text of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"". Court appeal. No. 2 (51). P. 36–46. [in Ukrainian].

15. *Zahynei Z., Senyk V.* (2018). Blahodiina dopomoha VS podarunok. "Charitable assistance VS gift". Bulletin of the prosecutor's office. No. 11. P. 16–20. [in Ukrainian].

16. *Roshchupkin S.* (2019). Spivvidnoshennia poniat «oderzhannia podarunku» ta «nepravomirna vyhoda». "The ratio of the concepts of "gift" and "illegal benefit"". Entrepreneurship, economy and law. Kyiv, No. 8. P. 198–199. [in Ukrainian].

17. *Riadinska V.O., Kostenko Yu.O., Andrushchenko H.S.* (2019). Shchodo spivvidnoshennia poniat «podarunok» ta «darunok». "Regarding the relationship between the concepts of "gift" and "gift-giving"". Legal horizons. No. 18 (31). P. 79–84. [in Ukrainian].

18. Postanova Pecherskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 15.02.2017 u spravi № 757/60931/16-p. "Resolution of the Pechersk District Court of Kyiv of 15.02.2017 in case № 757/60931/16-p". URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64965686> (date of application: 11.08.2019) [in Ukrainian].

19. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. "Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes". Volume 2. 1971. 143 p. [in Ukrainian].

20. Pro derzhavni loterei v Ukraini. "On state lotteries in Ukraine: Law of Ukraine of 06.09.2012 № 5204-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5204-17> (date of application: 17.10.2019) [in Ukrainian].

21. Pro zaboronu hralnoho biznesu v Ukraini. "On the prohibition of gambling in Ukraine": Law of Ukraine of 15.05.2009 № 1334-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2009. No. 38. Art. 536. [in Ukrainian].

22. Yurydychna entsyklopediia: u 6 t. Red. kol. Yu. S. Shemshuchenko ta in. "Legal Encyclopedia: in 6 vols. Ed. count Yu. S. Shemshuchenko and others. Kyiv: Ukrainian encyclopedia M.P. Bazhana, 2003. Vol. 5. 736 p. [in Ukrainian].

23. Bonusy. Ekonomichna entsyklopediia. "Bonuses. Economic encyclopedia". URL: <http://slovopedia.org.ua/38/53393/377737.html> (date of application: 10.09.2019) [in Ukrainian].

24. Bonusy dlia dystrybiutoriv Debet-Kredyt. "Bonuses for Debit-Credit distributors". 2013. Special issue 10'2013 URL: <https://online.dtkr.ua/Book/%D0%97%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%BA%D0%B8%D0%91%D0%BE%D0%BD%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%90%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97.epub/navPoint-53> (date of application: 11.10.2019) [in Ukrainian].

25. Amalian A.V. (2015). Metodolohichni pidkhody do klasyfikatsii znyzhok ta bonusiv dlia tsilei obliku. "Methodological approaches to the classification of discounts and bonuses for accounting purposes". Business navigator. Research and production journal. No. 2 (37). P. 6–13 (pp. 10–11) [in Ukrainian].

26. Pro reklamu. "On advertising: Law of Ukraine of 30.07.1996 № 270/96-VR". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (date of application: 19.11.2019) [in Ukrainian].

27. Pro tsinoutvorennia. "On pricing": Law of Ukraine of 21.06.2012 № 5007-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (date of application: 19.11.2019) [in Ukrainian].

28. Pro zakhyst prav spozhyvachiv. "On consumer protection: Law of Ukraine of 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (date of application: 19.11.2019) [in Ukrainian].

29. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. "Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 № 436-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No. 18, No. 19-20, No. 21–22. Art. 144. [in Ukrainian].

Об определении понятия подарков, получаемых как общедоступная скидка на товары, услуги, выигрыши, призы, премии, бонусы

Рядинская Валерия Александровна, e-mail: dndi@mvs.gov.ua
Государственный научно-исследовательский институт
Министерства внутренних дел Украины, г. Киев, Украина

Костенко Юлия Александровна, e-mail: dndi@mvs.gov.ua
Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, г. Винница, Украина

Аннотация. В статье исследованы вопросы определения подарков, получаемых как общедоступные скидки на товары, услуги, выигрыши, призы, премии, бонусы в антикоррупционном законодательстве. Проанализировано развитие определения этих понятий в действующем законодательстве Украины. Рассмотрены актуальные определения понятий «общедоступность», «дар», «подарок», «скидки», «услуги», «выигрыш», «приз», «премия», «бонус» в административном, гражданском, хозяйственном праве. Установлено, что предоставление скидок, выигрышей, призов, премий, бонусов имеет общий признак: наличие определенного распорядительного документа, определяющего условия их получения, который может свидетельствовать о том, что скидки, выигрыши, призы, премии, бонусы были общедоступными, то есть, ими могли воспользоваться или их могли получить все желающие, которые выполнили все требования, предусмотренные в таком распорядительном документе. Исследовано использование этих понятий при применении антикоррупционного законодательства. Подчеркнуто, что определение «общедоступные скидки на товары, услуги, общедоступные выигрыши, призы, премии, бонусы» в украинском законодательстве отсутствует. Указано, что отсутствие разъяснений и фундаментальных работ по получению специальными субъектами подарков, получаемые как общедоступные скидки на товары, услуги, общедоступные выигрыши, призы, премии, бонусы, приводит к ситуациям незаконного привлечения к административной ответственности в рамках применения антикоррупционного законодательства. Подчеркнуто, что к разрешенным подаркам, то есть подаркам, принятие которых специальным субъектом не будет нарушать требований антикоррупционного законодательства, относятся подарки, получаемые как общедоступные скидки на товары, услуги, выигрыши, призы, премии, бонусы, распродажи, соревнования, розыгрыши и т.д., по результатам которых предусматривалось снижение цен на товары или услуги или предоставления выигрышей, призов, премий, бонусов, которые применялись в течение определенного и ограниченного периода времени, а специальный субъект выполнил все, заранее оговоренные в соответствующем распорядительном документе условия участия в таких соревнованиях, розыгрышах, распродажах.

Ключевые слова: подарки, общедоступные скидки, услуги, выигрыши, призы, премии, бонусы, антикоррупционное законодательство.

SYSTEM OF PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE COSMETOLOGICAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

Sadovenko Artem

Head of the Second Operative Department of Operative and Search Activities

Directorate of the State Fiscal Service in Zaporizhzhia oblast, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7965-8320>

e-mail: loukik77@ukr.net

Abstract. The author of the article has emphasized the need to introduce a new approach in regard to the objective regulation of the cosmetological services market, where an important role is given to the principles that are the basis for such activities. Administrative and legal regulation of the cosmetological services market has been considered as a systematized purposeful influence on administrative and legal relations in the field of the cosmetological services market. This influence is exercised through legal methods and legal means, and is related to the organizational and legal principles of functioning of the cosmetological services market, as well as to the procedure and conditions for providing cosmetological services to consumers by giving a set of rights and responsibilities to their participants.

It has been noted that while defining administrative and legal principles it is necessary to take into account the fact that the system of principles of administrative and legal regulation of the national cosmetological services market, except of specific principles of administrative law (sectoral principles of law), will include both general principles of law and special principles for the functioning of the market of specified services. The author has suggested own vision of the system of principles of administrative and legal regulation of the cosmetological services market, which consists of: 1) general legal principles of law; 2) sectoral principles (principles of administrative law); 3) special principles of the cosmetological services market.

Keywords: cosmetological services market, cosmetology, cosmetological services, cosmetic services, administrative and legal regulation, principles, grounds.

Актуальність. Сьогодні правове регулювання косметологічної діяльності в Україні характеризуються наявністю прогалин і суперечностей. Наприклад, у п. 15 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [1] зазначено, що особа, котра бажає надавати косметологічні послуги повинна отримати дозвіл на заняття медичною практикою. Схожі положення містяться в Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285 [2]. Фактично такий дозвіл буде свідчити про те, що особа може надавати медичну допомогу та послуги з медичного обслуговування населення. Водночас сумнівною є обґрунтованість отождоження косметологічних і медичних послуг (у межах надання медичної допомоги та медичного обслуговування), адже для надання послуг із візажу навряд чи потрібен дозвіл на заняття медичною практикою, а нанесення макіяжу не є ані медичною послугою, ані послугою з медичного обслуговування. Зазначене свідчить про неспроможність чинного порядку ліцензування здійснення господарської діяльності з медичної практики врегулювати процедуру надання косметологічних послуг, оскільки останні взагалі можуть не мати лікувального ефекту, а отже не може бути віднесені до медичної допомоги, медичного обслуговування чи медичної практики. Зазначене свідчить, що діяльність, пов'язана з наданням косметологічних послуг, також потребує спеціального правового регулювання і створення дієвого механізму захисту прав споживачів. Особливо враховуючи той факт, що сьогодні такі послуги нерідко надаються особами, котрі не мають жодних ліцензій або дозволів. Тому існує необхідність вироблення та впровадження нового підходу щодо об'єктивного регулювання ринку косметологічних послуг за допомогою комплексу правових засобів.

Принципи, форми та методи права – є базовими юридичними категоріями функціонування різноманітних сфер, що регулюються правом, зокрема сфери ринку косметологічних послуг. Без визначення та нормативного закріплення зазначених категорій, з точки зору права, надання косметологічних послуг як і функціонування ринку їх надання вбачається неможливим. Тому надалі доцільно дослідити зміст поняття «принципи адміністративно-правового регулювання», а також сутність його утворюючої категорії адміністративно-правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи права уособлюють основоположні засади функціонування будь-якої сфери та галузі, де виникають і розвиваються правовідносини та функціонують правові

інститути. Зважаючи на це, змісту принципів права, їх класифікації та систематизації було приділено багато уваги з боку науковців-теоретиків права (Л. В. Авраменко, В. Г. Гончаренко, М. С. Кельман, М. І. Козюбра, О. Г. Мурашин, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, М. В. Цвік та ін.) та вчених-адміністративістів (С. М. Алфьоров, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, С. В. Ващенко, В. М. Гарашук, М. М. Долгополова, В. В. Зуй, А. П. Купін, В. І. Теремецький та ін.). Особливої уваги заслуговує монографічне дослідження С. П. Погребняка [3], в якому достатньо ґрунтовно висвітлено зміст основоположних принципів права, а також наукові праці В. І. Теремецького, присвячені принципам адміністративно-правового регулювання податкових відносин [4] і податкового адміністрування [5]. Водночас поза увагою сучасної науки адміністративного права залишається сфера надання косметологічних послуг, а тому для формування системи принципів зазначеної сфери було використано іншу емпіричну базу – законодавчі акти, що регулюють діяльність осіб, які надають косметологічні послуги.

Мета статті полягає у визначенні принципів, на підставі яких здійснюється адміністративно-правове регулювання національного ринку косметологічних послуг і їх систематизації.

Виклад основного матеріалу.

Розгляд змісту й визначення сутності адміністративно-правового регулювання відносин у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства передбачає аналіз тих принципів, на яких воно базується і на практичну реалізацію яких повинен бути спрямований відповідний сектор адміністративного законодавства [4, с. 86].

Адміністративно-правове регулювання є різновидом правового регулювання, тобто «формою регулювання суспільних відносин, яка забезпечує відповідність поведінки їхніх учасників вимогам і дозволам, що містяться у нормі права» [6, с. 218]. Правове регулювання не є чимось новим, штучним, нав'язаним суспільству, навпаки – це невід'ємний юридичний атрибут сучасної правової держави, що має історико-правове коріння. Можна стверджувати, що правове регулювання здійснюється шляхом закріплення конкретних правил поведінки в нормах права, задля досягнення необхідного юридичного результату. Сутність правового регулювання полягає в тому, що держава встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, закріплюючи їх у правових нормах, адресованих громадянам або його окремим групам, очікуючи, що саме обов'язок виконання таких норм «змусить» осіб поводити себе відповідно до загальноприйнятих правил, що діють в певному суспільстві. Зазвичай держава не має абсолютного регуляторного впливу на всі соціальні сфери та відносини, наприклад приятельські чи романтичні стосунки не підвладні правовому впливу, що є достатньо обґрунтованим, з огляду на їх складний багатогранний характер і емоційне забарвлення. Логічно припустити, що під регуляторний вплив держави підпадають соціально-значущі правовідносини та потенційний ризик порушення прав і свобод людини та громадянина під час їх розвитку.

Адміністративно-правове регулювання є різновидом правового регулювання, межі якого окреслюються предметом адміністративного права. Правове регулювання призначене для упорядкування зв'язків між людьми, які можуть бути врегульовані правом, саме тоді, коли адміністративно-правове регулювання спрямоване на відносини, що регулюються виключно нормами адміністративного права. Для визначення змісту адміністративно-правового регулювання необхідно окреслити предмет адміністративного права, який охоплює відносини пов'язані з: «1) діяльністю органів виконавчої влади; 2) внутрішньоорганізаційною діяльністю інших державних органів, підприємств, установ, організацій; 3) управлінською діяльністю органів місцевого самоврядування; 4) здійсненням недержавними суб'єктами делегованих повноважень органів виконавчої влади; 5) розглядом судами справ про адміністративні правопорушення» [7, с. 28]. Отже, нормами адміністративного права регулюються відносини управлінського та організаційного характеру у багатьох суспільно-важливих сферах, включаючи сфери охорони здоров'я, краси та косметології.

Необхідно розмежувати сферу впливу адміністративного права на регулювання ринку косметологічних послуг, яка окреслюється його предметом. Так, під регулювання норм адміністративного права підпадає не вся косметологічна сфера, а лише питання пов'язані з: організаційними засадами функціонування ринку косметологічних послуг; визначенням вимог до порядку надання косметологічних послуг і суб'єктів, які їх надають; організаційними аспектами здійснення косметологічних послуг; притягненням до адміністративної відповідальності суб'єктів, що надають неякісні косметологічні послуги. Встановивши коло відносин у сфері ринку косметологічних послуг, що врегульовуються нормами адміністративного права, надалі з'ясуємо зміст поняття «адміністративно-правове регулювання». І. М. Шопіна зазначає, що це «адміністративно-правовий вплив, здійснюваний за допомогою комплексу адміністративних засобів та інших правових явищ, які в сукупності складають механізм адміністративно-правового регулювання» [8, с. 33]. В. Й. Разводовський під адміністративно-правовим регулюванням розуміє «комбінацію способів правового регулювання, в якій переважають зобов'язання та заборони. Ця комбінація формується через наділення учасників правовідносин суб'єктивними юридичними правами й на них обов'язків шляхом визначення та закріплення у правових актах певних правил поведінки внаслідок правотворчої діяльності уповноважених на це органів (посадових осіб)» [9, с. 169]. Визначення ролі

принципів під час реалізації адміністративно-правового регулювання податкових відносин та їх систематизація була здійснена В. І. Теремецьким [4], який підкреслює, що «адміністративно-правове регулювання податкової сфери ґрунтується на системі специфічних принципів, що є правовою базою діяльності органів податкової системи, а також забезпечує застосування мір адміністративної відповідальності до правопорушників» [5, с. 86].

На нашу думку, адміністративно-правове регулювання ринку косметологічних послуг можна представити як систематизований цілеспрямований вплив, за допомогою правових методів і юридичних засобів, на адміністративно-правові відносини у сфері ринку косметологічних послуг, пов'язані з організаційно-правовими засадами функціонування ринку косметологічних послуг, а також порядком і умовами надання косметологічних послуг споживачам, шляхом наділення їх учасників сукупністю прав і обов'язків.

Зауважимо, що будь-яка юридична діяльність ґрунтується на відповідних засадах, оскільки являє собою систематичну цілеспрямовану діяльність – такі засади в юриспруденції визначаються як принципи. У найзагальнішому розумінні принципи права необхідно розглядати як: «найбільш загальні і стабільні вимоги, що уособлюють суспільні цінності, дозволяють відтворити їх при формуванні та дії права, визначаючи його характер і напрями подальшого розвитку» [10, с. 70] або «керівні засади (ідеї), які визначають зміст, спрямованість правового регулювання суспільних відносин» [11, с. 98]. Від наведених визначень суттєво відрізняється погляд на зміст принципів права, котре пропонує С. П. Погребняк: «це система найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, закріплених у праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні всій системі права і визначають її характер і напрями подальшого розвитку» [3, с. 37]. Принципи права є тим соціальним фундаментом, на основі якого відбувається правове регулювання різних суспільно-важливих сфер, вони мають нематеріальний характер, тому що поєднують у собі національні звичаї, моральні норми, загальноприйняті уявлення про справедливість, котрі формувались протягом тривалого періоду часу. Без сумніву, адміністративно-правовому регулюванню притаманні не лише загальноправові принципи, а і спеціальні принципи адміністративного права. Т. О. Коломоець описуючи останні зазначає, що вони відіграють важливу роль, адже виступають «основними науковими ідеями, об'єктивно зумовленими та стабільними підставами, згідно з якими сформована вся система адміністративного права» [12, с. 10]. Адміністративно-правові принципи є різновидом принципів права, як і адміністративно-правове регулювання є видом загального правового регулювання. Визначаючи адміністративно-правові принципи необхідно враховувати, що окрім специфічних засад адміністративного права (галузевих принципів права), система принципів адміністративно-правового регулювання національного ринку косметологічних послуг буде включати і загальні принципи права, а також спеціальні принципи функціонування ринку зазначених послуг.

До загальних правових принципів зазвичай відносять такі принципи: загальнообов'язковість правових норм; пріоритетність та несуперечність норм права між собою; пріоритет норм права, що містяться в законах над тими, що закріплені в підзаконних нормативно-правових актах; актуальність норм права, їх відповідність існуючим правовідносинам; диференціації правової системи (поділ на галузі та інститути); надання та гарантування особам соціальної свободи, шляхом наділення їх сукупністю прав і свобод; справедливість; презумпція невинності; рівність; гуманізм; демократизм; співвідношення юридичних прав і обов'язків; взаємна відповідальність держави та особи [13, с. 286-287; 14, с. 200-204]; «обмеженість втручання органів влади, посадових осіб у здійснення прав і свобод; захист основоположних прав і свобод людини; неприпустимість будь-якої дискримінації у реалізації прав і свобод; неприпустимість скасування прав і свобод; юридична визначеність; захист довіри; правова безпека особи; заборона зловживання правами; правова законність» [15, с. 239-240; 10, с. 70-76].

Серед принципів адміністративного права виділяють такі: відповідність норм адміністративного права положенням Конституції України та міжнародним договорам; спеціалізація; служіння державної адміністрації суспільству та людині; обмеженість втручання органів виконавчої влади в приватне життя; наділення органів державної виконавчої влади мінімальним обсягом повноважень для виконання поставлених перед ними завдань; співвідношення повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [7, с. 35-42; 16, с. 30]; «заборона свавілля; заснованість на законі; належне врядування; участь у прийнятті рішення; прозорість; підзвітність (відповідальність); ефективність; неупередженість» [17, с. 67-88].

Водночас не можна стверджувати, що всі перелічені вище принципи адміністративного права можуть бути покладені в основу регулювання ринку косметологічних послуг, адже деякі з них виглядають недоречними, як от принцип служіння державної адміністрації суспільству та людині або принцип наділення мінімально необхідними повноваженнями органи державної виконавчої влади. Тому під час визначення системи принципів адміністративно-правового регулювання вказаної сфери вони підлягають диференціації з урахуванням специфіки сфери ринку косметологічних послуг.

Адміністративно-правове регулювання, що уособлює відносини між державою та суб'єктом, який надає адміністративні послуги ґрунтується на засадах: ліцензування, тобто видача дозволів суб'єктам на

надання косметологічних послуг, шляхом встановлення відповідності їх кваліфікації відповідним вимогам; підприємництва, оскільки суб'єкти надання косметологічних послуг здійснюють свою діяльність як фізичні особи-підприємці чи є працівниками салонів краси або приватних клінік (юридичних осіб); охорони здоров'я, зважаючи на те, що косметологічні послуги можуть негативно впливати на здоров'я населення. Отже, до спеціальних принципів регулювання ринку косметологічних послуг необхідно віднести ті, що закріплені у: ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [18]; ст. 5 Закону України «Про підприємництво» [19]; ч. 1 ст. 3 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [1]; ст. 4 Основ законодавства України про охорону здоров'я [20].

Висновки. Наведені вище загально правові принципи, принципи адміністративного права та спеціалізовані принципи становлять основу системи принципів адміністративно-правового регулювання ринку косметологічних послуг, яка, на нашу думку, може мати такий вигляд:

1) загально правові принципи права: загальність норм права; актуальність норм права; диференціація правової системи; справедливість; презумпція невинності; рівність; гуманізм; демократизм; взаємна відповідальності держави перед особою, а особи перед державою; обмеженість втручання органів влади, посадових осіб у реалізацію прав і свобод;

2) галузеві принципи (принципи адміністративного права): відповідність норм адміністративного права положенням Конституції України та міжнародним стандартам; спеціалізація; служіння державної адміністрації суспільству та людині; заборона свавілля органів державної влади та місцевого самоврядування; прозорість; підзвітність (відповідальність); ефективність;

3) спеціальні принципи сфери ринку косметологічних послуг: обов'язковість реєстрації суб'єктів надання косметологічних послуг; публічність здійснення реєстрації суб'єктів надання косметологічних послуг, наявності відкритої інформації про таких осіб; уніфікованість здійснення державної реєстрації, тобто проведення обов'язковості реєстрації суб'єктів надання косметологічних послуг за єдиними вимогами та правилами; об'єктивність, достовірність та вичерпність інформації поданої під час реєстрації суб'єктів надання косметологічних послуг; відкритість інформації про суб'єктів надання косметологічних послуг, окрім тієї, що віднесена чинним законодавством до інформації з обмеженим доступом; врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією, та особливостей державної реєстрації виключно профільним законом; здійснення державної реєстрації за заявницьким принципом, тобто на підставі заяви та інших документів, що подають суб'єкти, котрі бажають зареєструвати себе як таких, що надають косметологічні послуги; свобода підприємницької діяльності гарантує суб'єктам, котрі надають косметологічні послуги в межах підприємництва здійснювати таку діяльність на власний розсуд, а також самостійно вирішувати низку питань пов'язаних із організацією їх діяльності; добровільність залучення особистих коштів та коштів інших юридичних і фізичних осіб не обмежує суб'єктів здійснення косметологічних послуг у розпорядженні власними коштами та коштами наданими іншими особами на організацію здійснення їх професійної діяльності; самостійність здійснення підприємницької діяльності та ціноутворення тісно пов'язаний із принципом свободи підприємницької діяльності та, насамперед, полягає в можливості суб'єктів надання косметологічних послуг самостійно визначати вартість останніх; вільне залучення та використання будь-яких незаборонених ресурсів під час надання косметологічних послуг, зокрема препаратів і обладнання; уніфікованість державної системи ліцензування передбачає встановлення єдиних вимог до ліцензування діяльності суб'єктів, що надають косметологічні послуги; територіальність означає, що суб'єкти здійснення косметологічної діяльності можуть надавати такі послуги вільно на всій території держави; пріоритетність охорони здоров'я полягає в тому, що функціонування ринку косметологічних послуг і безпосередньо їх надання не повинно завдати шкоду життю та здоров'ю споживачів; науковість відображається в тому, що ринок косметологічних послуг і діяльність? пов'язана з їх наданням, повинна мати наукове підґрунтя як у контексті організації функціонування такого ринку, так і в частині надання косметологічних послуг; орієнтація на сучасні стандарти косметології та медицини, у разі коли косметологічна діяльність здійснюється з лікувальною метою.

Запропоновану вище систему принципів адміністративно-правового регулювання ринку косметологічних послуг в Україні не можна вважати вичерпною, утім вона може стати основою розбудови засад адміністративно-правового регулювання ринку косметологічних послуг в Україні. Поряд із принципами важливе значення для реалізації адміністративно-правового регулювання ринку косметологічних послуг мають його методи та форми, які доцільно розглянути в наступних дослідженнях.

References:

1. Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (accessed: 07.09.2020) [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z medychnoi praktyky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.03.2016 № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text> (accessed: 12.09.2020) [in Ukrainian].

3. Pohrebniak S. P. Osnovopolozhni pryntsy py prava (zmistovna kharakterystyka): monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2008. 240 p. [in Ukrainian]
4. Teremetskii V. I. Printsipy nalogovogo administrirovaniia. Chelovek: prestuplenie i nakazanie. 2013. № 1. P. 203-206.
5. Teremetskyi V. I. Printsipy ta funktsii administratyvno-pravovoho rehuliuvaniia podatkovykh vidnosyn. Pravo i bezpeka. 2011. № 4. P. 85-89. [in Ukrainian]
6. Honcharenko V. H. Yurydychni terminy. Tlumachnyi slovnyk. Kyiv, 2004. 320 p. [in Ukrainian]
7. Administratyvne pravo: pidruchnyk / V. M. Harashchuk, V. V. Bohutskyi [ta in.]; za zah. red. Yu. P. Bytiaka, V. M. Harashchuka, V. V. Zui. Kharkiv: Pravo, 2010. 624 p. [in Ukrainian]
8. Shopina I. M. Administratyvno-pravove rehuliuvaniia upravlinnia orhanamy vnutrishnikh sprav Ukrainy: monohrafiia. Kyiv: «MP Lesia». 426 p. [in Ukrainian]
9. Razvodovskiy V.Y. Osoblyvosti normatyvno-pravovoho rehuliuvaniia derzhavno-upravlinskykh vidnosyn u transportnii sferi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2003. Vypusk 23. P. 167-174.
10. Koziubra M. I. Zahalna teoriia prava: pidruchnyk. Kyiv: Vaite, 2015. 392 p. [in Ukrainian]
11. Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Atika, 2001. 176 p.
12. Kolomoiets T.O. Administratyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk. Kyiv: Istyna, 2008. 458 p. [in Ukrainian]
13. Kelman M. S., Murashyn O. H. Zahalna teoriia derzhavy ta prava: pidruchnyk. Kyiv: Kondor, 2005. 609 p.
14. Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk / M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Avramenko [ta in.]; za zah. red. M. V. Tsvika, O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2009. 584 p. [in Ukrainian]
15. Skakun O. F. Teoriia prava i derzhavy: pidruchnyk. Kyiv: Alerta; KNT; TsUL, 2010. 520 p.
16. Alforov S. M., Vashchenko S. V., Dolhopolova M. M., Kupin A. P. Administratyvne pravo. Zahalna chastyna: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2011. 216 p. [in Ukrainian]
17. Bevzenko V. M., Melnyk R. S. Zahalne administratyvne pravo: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vaite, 2014. 376 p.
18. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriyemtsiv ta hromadskykh formuvan: Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/ed20201201#Text> (accessed: 07.09.2020) [in Ukrainian].
19. Pro pidpriemnytstvo: Zakon Ukrainy vid 07.02.1991 № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (accessed: 09.09.2020) [in Ukrainian].
20. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (accessed: 10.09.2020) [in Ukrainian].

Система принципов административно-правового регулирования рынка косметологических услуг в Украине

Артем Садовенко, e-mail: loukik77@ukr.net

Главное управление Государственной фискальной службы в Запорожской области, г. Запорожье, Украина

Аннотация. В статье автором отмечена необходимость внедрения нового подхода к объективному регулированию рынка косметологических услуг, где важная роль отводится принципам, на которых основывается такая деятельность. Административно-правовое регулирование рынка косметологических услуг рассмотрено как систематическое целенаправленное воздействие на административно-правовые отношения в сфере рынка косметологических услуг. Это влияние осуществляется с помощью правовых методов и юридических средств, связано с организационно-правовыми основами функционирования рынка косметологических услуг, а также порядком и условиями предоставления косметологических услуг потребителям, путем наделения их участников совокупностью прав и обязанностей. Замечено, что определяя административно-правовые принципы необходимо учитывать, что кроме специфических принципов административного права (отраслевых принципов права), система принципов административно-правового регулирования национального рынка косметологических услуг будет включать и общие принципы права, а также специальные принципы функционирования рынка указанных услуг. Предложено собственное видение системы принципов административно-правового регулирования рынка косметологических услуг, которая состоит из: 1) общеправовых принципов права; 2) отраслевых принципов (принципов административного права); 3) специальных принципов сферы рынка косметологических услуг.

Ключевые слова: рынок косметологических услуг, косметология, косметологические услуги, косметические услуги, административно-правовое регулирование, принципы, основы.

MANIPULATION OF CONSCIOUSNESS IS A THREAT TO UKRAINE'S INFORMATION SECURITY

Sopilko Iryna

Holder of Postdoctoral Degree in Law, Full Professor,
Dean of the Faculty of Law
National Aviation University, Kyiv
Lubomira Guzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9594-9280>
e-mail: sopilko_i@ukr.net

Cherevatiuk Viktoriya

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor Department of Theory and
History of State and Law of the Faculty of Law
National Aviation University, Kyiv
Lubomira Guzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4077-206X>
e-mail: vitacherev@ukr.net

Abstract .This article is devoted to the problems of information security in modern society. The study clarifies the place of manipulation of consciousness in the system of information security threats. The authors argue that the protection of information sovereignty, the creation of a powerful and effective system of information security of Ukraine, the development of effective strategies and tactics to combat information threats should become priorities of public authorities and civil society institutions.

Keywords: manipulation of consciousness, methods of manipulation, information security, information society, Internet, modern society.

The problem statement and its topicality. We understand very well that the information society hides a number of threats and challenges. It is clear that the Internet is a powerful tool for ensuring each of us the right to freedom of information, an effective tool in the fight against authoritarianism. However, we must take into account the risks, as freedom of access to information is to some extent dangerous, as it requires us to be personally responsible for the analysis of data disseminated in the information space. Are we ready to select in the flow of information the one that actually corresponds to reality. After all, most of what we read is the result of using a certain technique of manipulating information. The well-known researcher of manipulative technologies S. Kara Murza in his monograph "Manipulation of consciousness" gives the following definition: [1, p. 13]. The main methods of manipulating consciousness are well known. These include the method of incomplete information, which leads to erroneous conclusions. The method of imaginary aggravation of passions, as a result of which our consciousness does not have time to perceive information objectively. The method of approval by a dubious majority also very often forces us to support a non-existent majority. We are also often guided by the method of artificially portraying the enemy and using famous people to manipulate our consciousness. This is a far from complete list of methods of manipulating consciousness, and in order for them not to work, the Concept of Information Security should define them as a threat to information security, as the use of such technologies has long been not a secret but a part of our lives. Manipulation of mass consciousness leads to a kind of zombie and is incompatible with the ideas of democracy. In addition, as a result of such influences suffers information state security and information-psychological security of the person.

Vira Valle in his book "Power and Freedom. Requiem for Niccolo Machiavelli "gives us a number of suggestions on how not to be a victim of fake, in particular, you need to analyze the sources of information, read the primary sources of information, never rush to spread unverified information. [2, p. 83].

The purpose of the article is to comprehend and analyze the impact of manipulation of consciousness on information security, the formation of a new system of peace and sustainable development of society, the functioning of mechanisms to combat information threats and modern realities, scientifically substantiate and outline prospects for further development.

Analysis of recent research and publications. Today there is a large number of studies of manipulative influence on public opinion. Shiyani A., Khatyan A., Peleshchyn A., Huminsky R. were engaged in researches

of models of influence. Ukrainian researchers J. Lyubiviy, V. Shklyar, O. Gritsenko, L. Leontieva, V. Rogovets are engaged in researches of manipulative technologies.

Presenting main material. Without a deep understanding of information from the Internet, we are doomed to restrict freedom, because freedom always places higher demands on those who seek to implement it. That is why today the ability to think critically is as important as the system of judgments, which allows you to analyze information in such a way as to make rational decisions based on it. Ilya Bachurin considers globally the ability to think critically is the ability to distinguish lies from truth, which is extremely important in the so-called post-truth era in which we now live [3].

Daniel Kahneman, analyzing the human psyche, distinguishes its two systems. The first one is a quick way of thinking that encourages quick decisions. The second one is analytical work that requires effort and time

Actually, for the development of critical thinking we are offered three tools for its development: Magnifying glass is a presumption of error, everything we read should be questioned. Mirror - in order to understand that we see the world through our own reflection. You should study cognitive distortions and not let them lure you into a trap. Libra - in order to side with the opponent [4].

It is clear that the most effective use of these tools is in educational institutions, especially in the process of higher education, as education and upbringing play a significant role in the development of critical thinking. It is not for nothing that the cult of universities has always existed in the world's leading democracies. It is undeniable that proper education is not only a guarantee of educating a successful citizen, but also a citizen who will be able to recognize manipulation and will not succumb to it. This is especially significant today, when in the conditions of modern information confrontations, expansionist policy of the Russian Federation, the national information space of Ukraine is insufficiently protected from external negative propaganda informational and psychological influences, threats. Therefore, the protection of information sovereignty, the creation of a powerful and effective information security system in Ukraine, the development of effective strategies and tactics to combat media threats should become a priority for public authorities of civil society institutions.

Ilnytska Ulyana, drawing attention to the problems of guaranteeing Ukraine's information security, notes that they are caused by anti-Ukrainian influences that promote the ideas of separatism, violence, national enmity and are attempts to destroy Ukraine's national identity, destroy ethnic harmony, territorial integrity. Information expansion, biased and tendentious coverage of facts and phenomena, and technologies of Russian information and psychological operations are aimed at ensuring dominance in the Ukrainian (as well as global) information space and the maintenance of media superiority. Through Russian propaganda information and psychological campaigns, actions, and media events, not only the public consciousness of the citizens of Ukraine is influenced, but also the world community [5, p.1].

Ukrainian researchers Ya. Lyubyvy and L. Leontieva emphasize that manipulation exists only where there is freedom of choice or at least a formal possibility of alternative actions. It is a pluralistic society, according to many scholars, that provides more opportunities to mask manipulative influence. Ukrainian researchers V. Shklyar, O. Hrytsenko, L. Leontieva, V. Rohovets and others claim that today the most widely used are not some individual techniques, but specially developed manipulative technologies. And in order to resist them, they need the necessary knowledge.

The current state of information security in Ukraine raises many questions. The protection of our state, ordinary Ukrainians from information threats without the participation of the state, without the active position of the public cannot be solved. And each of us can engage in self-education, develop the ability to critically reflect on their own lives, to prevent the use of manipulative technologies to yourself, so that the use of the latter becomes meaningless. It should be remembered that most people believe that they make their own decisions and that they are not subject to manipulative influences. In most cases, this is not true. Therefore, the informatization of society necessitates the introduction in educational institutions, in particular, in universities of the discipline of information security of the state, in order to obtain protection from manipulation, the development of the ability to resist psychological pressure.

Thus, modern information communications, and social networks among them, are becoming increasingly effective communications of social development and interstate relations. Their growing social importance, in turn, determines the growing vulnerability of these elements of the information structure to negative information influences. They have become the objects of information aggression and information wars in recent decades.

Such negative influences are characteristic of the Ukrainian reality today. At the same time, the manifestations of information aggression in social networks deserve special attention, where the presence of state institutions of Ukraine is insignificant, the action of legal instruments focused on the information sphere is ineffective due to lagging behind modern technological progress, and Ukrainian users in the atmosphere always show their civic consciousness, that is especially necessary during information confrontations [6].

The same should be done in such a situation. Is it possible to regulate these processes, is it possible to intervene, limit, because today the Internet has become a tool of propaganda, which is increasingly used by authoritarian countries,

and large corporations have become extremely influential: sometimes even more influential than states. Francis Fukuyama believes that "we have moved from the perception of the Internet as a means of spreading democracy to the understanding that the Internet can be the enemy of democracy." This is used by authoritarian states, for example, in China, everything is controlled on the Internet. There is no such thing in the West, but the most powerful corporations, such as *Google* and *Facebook*, also control most of the information on the Internet, although their goal is different from the Chinese, because they primarily care about their own business.

But the consequences, unfortunately, are negative in the first and second cases. On the one hand, although these companies are not hostile to democracy, they do not necessarily support democracy, as it is sometimes more profitable for them to promote conspiracy theories, as it gives a lot of clicks, but it is not always useful for democratizing the environment. That is why Francis Fukuyama is categorically against censorship, but still considers it necessary to partially regulate the Internet [7]. In Ukraine, the issue of regulating the Internet in order to counteract the manipulation of consciousness is also relevant. According to Antonina Cherevko, the Internet is already regulated, because social relations, regardless of whether they take place offline or online, are regulated by morality, religion or law [8].

It is in this context that it is important that legislation responds quickly to changes and improvements in line with the demands of the digital society and that digital rights are enshrined in law [9]. Users, providers and stakeholders must be involved in regulating the digital space so that the state does not abuse and allow them to interfere with these rights. Strict attempts by the state to regulate the Internet are unlikely to be successful, and the impact on each individual user is unlikely to be effective.

Regulation of the Internet is necessary, first of all, for constant readiness to influence various forms of manipulative character which are shown both in direct, and in online communication, consciously or not, purposefully or involuntarily. It is clear that psychological means of manipulative nature are used largely not in our favor. Our information security in modern society appears as an urgent problem that needs a comprehensive and systematic solution. The state of protection of the psyche from the action of various information factors, manipulative traps that prevent or complicate the formation and functioning of adequate information-orientation basis of human social behavior, hinder the process of socialization of the individual and generally negatively affect his life. Kataev E.S. rightly notes that in the modern world there are many different threats to information security, which affect a person at different levels, by various means, manipulating his consciousness and forming false forms of perception of reality [10].

In Ukraine, the policy of resisting Russian media expansion and manipulation is reduced to minimizing the Russian presence in the national information space. However, in general, the countermeasures of the Ukrainian side are often situational, not fully corresponding to the scale of Russia's manipulative traps and expansion. Therefore, one of the main tasks of counter-propaganda in the long run should be to create a quality competitive national information product and its promotion among the population [11].

In addition, the work of both state and public information structures constantly create a significant information array that reflects the most important, pressing issues of our time. In generalized form, this information can significantly increase the content level of strategic information communications and significantly affect the level of public consciousness.

Back in 2008, S. Kvit pointed out the main forms of pressure on the mass consciousness of Ukrainians. On the one hand, many political forces are exploiting the recurrence of the totalitarian legacy. On the other hand, the latest technologies enable much more effective forms of ideological influences [12, p. 30]. Unfortunately, no significant changes have taken place in 12 years.

So far, the most effective method of counteracting manipulation is to increase the analytical abilities of society, training in methods of critical analysis of messages, as discussed above. In addition, it is necessary to focus on the qualitative ideological component and the use of strategic communications to create relevant developments that would meet the values and interests of target audiences and offer ways and means to achieve the goal, providing society with an understanding of events.

Conclusions.

To resist manipulation, you need to be a fully developed person, be able to think logically. Unfortunately, modern education does not help much, as it usually gives us only knowledge of the profession and skills, but it is not enough. It is believed that manipulation is always an attack on our weak spot. This is the reason why we succumb to it. A highly educated person can also make mistakes, and the smarter a person makes, the more refined he will justify his mistake, using his reason and knowledge for the benefit of the mistake.

Information technology and manipulation can potentially be used both to ensure international stability and security, and to the opposite, to increase threats and challenges.

The concept of information security for Ukraine is revealed through the development and implementation of a purposeful systemic policy to protect national interests from external and internal information threats. One way to implement this strategy is through education.

When reforming the information legislation, it is necessary to take into account the experience of the world's leading countries, as well as to take into account public opinion on this issue.

An important factor in strengthening the information security of the state and the positive development of civil society is the creation of an appropriate information space in the country and abroad.

References:

1. Kara-Murza S.G. Manipulation of consciousness. Kyev Oriyani. 2002. 500 p. P.13
2. Valle V.A. Power and freedom. Requiem for Niccolo Machiavelli. Kyiv: Yurinkom Inter. 2019. 232 p. P.83
3. Bachurin Ilya. Critical thinking - development tips. URL: <https://happymonday.ua/jak-rozvyynuty-krytychne-myslennja>
4. Kahneman Daniel. Thinking fast and slow. 2011. AST. 312 p.
5. Ilnytska U. Information security of Ukraine: modern challenges, threats and mechanisms for counteracting negative information and psychological influences. Political science. Vol. 2, no. 1, 2016. P.1
6. The problems of public safety in the process of development of social networks. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1745:problemi-suspilnoji-bezpeki-v-protsezi-rozvitku-s
7. Why you need to regulate the Internet: says Francis Fukuyama. URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/23656/2019-10-16-chomu-potribno-regulyuvati-internet-vidpovidae-frensis-fukuyama/>
8. Goncharova Katerina. "State in a smartphone" vs data sources: in what direction will the regulation of the Internet in Ukraine URL: <https://detector.media/infospace/article/171278/2019-10-03-derzhava-u-smartfoni-vs-vitoki-danikh-u-yakomu-napryamku-pide-reguly>
9. Simudrov Alexander. Experts believe that digital rights should be enshrined in law. URL: <https://detector.media/infospace/article/137829/2018-05-25-eksperti-ppvazhayut-shcho-tsifrovi-prava-varto-zakripiti-v-zakonodavstvi/>
10. Kataev E.S., Information and psychological security of the individual in a modern society. Bulletin of the National University of Defense of Ukraine 2 (39). 2014. P. 215-220
11. Nersesyan G.A. Media literacy of young people is a guarantee of counteracting information aggression. Investments: practice and experience. № 6. 2018. P. 56-60.
12. Kvit S.M. Mass communications. Textbook. K. : Pub. "Kyiv-Mohyla Academy". 2008. 206 p. c. 30

Манипуляции сознанием - угрозы информационной безопасности Украины

Сопилко Ирина Николаевна, e-mail: sopilko_i@ukr.net,
Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина

Череватюк Виктория Богдановна, e-mail: vitacherev@ukr.net
Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина

Аннотация. Данная статья посвящена проблемам информационной безопасности в современном обществе. В исследовании выясняется место манипуляций сознанием в системе угроз информационной безопасности. Авторы доказывают, что защита информационного суверенитета, создание мощной и эффективной системы информационной безопасности Украины, разработка действенных стратегий и тактик противодействия информационным угрозам должны стать приоритетными задачами органов государственной власти и институтов гражданского общества.

Ключевые слова: манипуляции сознанием, методы манипуляции, информационная безопасность, информационное общество, Интернет, современное общество.

DEFINITION AND ESSENCE OF COVERT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS AS TOOLS OF PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Stankovich Mikhail Ivanovich.,

Candidate of Law, Interregional Academy of Personnel Management, Associate Professor of the Department of Security Management, Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational and Scientific Institute of Law. Vladimir the Great, Kyiv, Ukraine
e-mail: smi.longa@mail.ru

Abstract. This article analyzes the concept of secret investigative (search) actions, as well as emphasizes the essence of secret investigative (search) actions as means of evidence in a criminal proceeding

Keywords: secret investigative (search) actions, operational search activity, concept, analysis, essence

Постановка проблеми. Безпосередньою точкою дотику судово-контрольної діяльності слідчого судді та функції правосуддя є питання дотримання прав і свобод людини під час збирання доказової інформації (що покладається на слідчого суддю) як запорука допустимості отриманих відомостей (що має першочергове значення для суду, який вирішує питання доведеності обвинувачення). Подальший розвиток цього теоретико-методологічного положення, зокрема в напрямі його екстраполяції на питання дослідження судом першої інстанції доказового матеріалу, отриманого під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), зобов'язує дослідити можливість (і необхідність) ознайомлення суду першої інстанції, який розглядає кримінальне провадження по суті, з ухвалою слідчого судді, якою було надано дозвіл на проведення НСРД [1, с.97].

На сучасному етапі розвитку нашої держави завдання науки кримінального процесу полягає у виявленні та узагальненні недоліків і прогалин чинного законодавства, які визнаються практикою, а також у формуванні наукової моделі досудового провадження з огляду на європейський досвід та на нашу українську реальну ситуацію. Йдеться про те, щоб правова форма досудового розслідування оптимального співвідносилась з умовами нашої реальної дійсності, а це вимагає дати відповідь на питання про функціональне призначення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, а також з'ясувати, яким саме чином ця наукова модель досудового розслідування може вплинути на формування інших інститутів досудового провадження [2].

Кримінальний процесуальний кодекс, який був прийнятий 13 квітня 2012 року, досить суттєво модернізував порядок здійснення кримінального провадження, запровадив низку нових інститутів, до яких слід віднести: інститут негласних слідчих (розшукових) дій, заходи забезпечення кримінального провадження, укладення угод, введення інституту слідчого судді тощо. Аналіз його новацій засвідчує, що законодавець не просто оновив кримінальне процесуальне законодавство, а запровадив нову ідеологію досудового провадження. Запропонована в ньому модель розслідування включає проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які в новому КПК України відповідно називаються «слідчі (розшукові) дії» - (гл. 20) і «негласні слідчі (розшукові) дії» - (гл. 21) [3].

Стан дослідження. Теоретичну базу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних вчених, які вивчали різні проблемні аспекти проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Зокрема, праці: М.В. Багрія, Б.Г. Бараненка, Р.І. Благути, В.О. Глушкова, М.Л. Грїбова, А.М. Кислого, В.А. Колесника, С.С. Кудінова, Є.Д. Лук'янчикова, Д.Й. Никифорчука, М.А. Погорецького, Є.Д. Скулиша, Д.Б. Сергєєвой, С.Р. Тагієва, О.Ю. Татарова, В.Г. Уварова, Л.Д. Удалова, Д.М. Цехана, С.С. Чернявського, Р.М. Шехавцова, М.Є. Шумили та ін.

Мета дослідження полягає в аналізі підходів, як вчених, так і практиків до визначення поняття негласних слідчих (розшукових) дій, а також розглянути сутність негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Проведеним дослідженням встановлено, так 85 % опитаних суддів, 72 % - працівників прокуратури, 69 % слідчих і 96 % - оперативних працівників, вважають, що, юридичні колізії у новому КПК України, псевдоновації, змішування функцій і понять, деформація повноважень і процесуального статусу свідчать про соціальну і правову неефективність окремих положень нового кримінального процесуального закону щодо використання результатів проведення ОРЗ та НСРД як доказів в ході судового провадження.

У підсумку погоджуємося із позицією сучасних вітчизняних учених, що під час застосування на практиці нового законодавства завжди виникають певні непорозуміння та правові колізії. Для адаптації до

вимог КПК України та правильного застосування всіх його положень потрібен певний час та сучасна правова практика [4].

Хоча свою позицію щодо прийняття нового КПК України й висловило чимало науковців, проте на сьогодні є лише поодинокі публікації у фахових виданнях, присвячені аналізу нововведень у вітчизняному законодавстві щодо оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності.

Ми погоджуємося з О.А. Білічаком, який констатує, що науковцями проводились дослідження існуючих проблем регулювання негласних слідчих (розшукових) дій, вивчалось їх співвідношення із оперативно-розшуковими заходами у діяльності уповноважених суб'єктів із розкриття та розслідування злочинів, аналізувалися проблеми фіксування та використання їх результатів у доказуванні на досудових та судових стадіях кримінального провадження. Поряд з тим практично поза увагою дослідників лишилися проблеми визначення змісту відповідного понятійно-категоріального апарату, та зокрема, поняття «негласних слідчих (розшукових) дій» [5, с. 69].

Так, наприклад С. В. Страхова зазначає, що значною частиною фахівців підкреслювалася неординарність такого кроку законодавця, адже «кримінальний процесуальний кодекс України вперше в історії вітчизняної юриспруденції надав процесуальний статус спеціальним негласним заходам, спрямованим на пошук та фіксацію даних про підготовку та вчинення злочинів та осіб, які їх вчинили, визначаючи останні як негласні слідчі (розшукові) дії» [6, с. 44].

КПК України (2012 р.) значно розширив засоби збирання доказів у кримінальному провадженні шляхом закріплення в ньому загальної процедури проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Уведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) до системи кримінального процесу законодавцем здійснено вперше, адже раніше порядок провадження досудового розслідування злочинів здійснювався в інших організаційно-правових формах, де вказані дії мали статус оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) і могли проводитись лише уповноваженими на те оперативними підрозділами [7, с. 180].

Відповідно до статті 246 нового КПК негласними слідчими (розшуковими) діями визнається різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [8, с.140].

Проте науковці пропонують інші визначення даного поняття, наприклад Є. Д. Скулиш. прийшов до висновку, що негласними слідчими (розшуковими) є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів, або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню [9].

Багато вчених звернули увагу на такі зміни в законодавстві. За словами Є.Д. Скулиша, «уведення до системи досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій є надзвичайно прогресивним кроком законодавця, що спрямований на її удосконалення» [9].

В той же час, М.А. Погорєцький зазначає, що завдяки таким діям розкриваються та розслідуються понад 85 % тяжких й особливо тяжких злочинів, а вчинених в умовах неочевидності, організованими злочинними угрупованнями, проти основ національної безпеки – 100 %. Проте негласні слідчі (розшукові) дії, як і будь-які негласні засоби отримання доказів, відповідно до результатів аналізу зарубіжної та вітчизняної оперативно-розшукової, слідчої та судової практики, можуть бути не лише ефективним засобом отримання доказів у кримінальному судочинстві, а й засобом грубого порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, які потрапляють до його сфери. Тому застосування таких засобів у кримінальному процесі потребує як постійного вдосконалення їх оперативності, так і процесуальних гарантій законності [10].

Так, Ф.В. Шиманський та Є.Д. Скулиш, досліджуючи правову природу та розуміння сутності НСРД, під негласними слідчими (розшуковими) діями розуміють дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів про злочин та особу, яка його вчинила, у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [11].

Слід звернути увагу й на думку О.А. Білічака, який вважає, що негласними слідчими (розшуковими) є дії суб'єктів досудового розслідування на визначених законом підставах із застосуванням спеціальних засобів та методів, відомості про які становлять державну таємницю, що полягають у негласному спостереженні та (або) контролі за діями й поведінкою окремих осіб, річчю або місцем, здобутті зразків для порівняльного дослідження з метою отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, встановлення місцезнаходження осіб, котрі переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду та оголошені в розшук.

Також О.А. Білічак висловлю думку, що негласні слідчі (розшукові) дії є невід'ємною складовою системи слідчих дій, проведення яких спрямовується на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК), встановлення місцезнаходження осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді и суду та оголошені в розшук. Найбільш суттєвою ознакою негласних слідчих (розшукових) дій слід вважати те, що вони здійснюються в негласній формі; під час їх провадження можуть використовуватись спеціальні

технічні засоби та відносини конфіденційного співробітництва [5, с. 72-73]. З даною позицією вище вказаного дослідника ми погоджуємося.

За результатами аналізу наукової літератури, найбільш зрозуміле поняття негласних слідчих (розшукових) дій надано авторами посібника «Негласні слідчі (розшукові) дії» за загальною редакцією професора Д.Й. Никифорчука, які під ними розуміють законодавчо передбачені організовані дії або сукупність таких дій, що проводяться суб'єктами кримінального процесу з використанням технічних й оперативно-технічних засобів, а також способів і прийомів реалізації зазначених дій з метою вирішення основних завдань і досягнення головних цілей кримінального судочинства [12, с. 33; 13].

Цікавою з цього приводу є думка Д. А. Чухраєва, який зазначає, що негласні слідчі (розшукові) дії – це процесуально-оперативні заходи, які проводяться уповноваженими кримінальним процесуальним законом, іншими законами та підзаконними актами, суб'єктом у визначеному для кожного з них порядку з метою оптимізації виявлення, припинення, запобігання, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень [13, с. 72-73].

Таким чином, С. Р. Тагієв констатує, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Отже, враховуючи наведене визначення, втілене у ч. 1 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії не відокремлюються від інших слідчих (розшукових) дій, а є їхнім різновидом та регулюються у загальному порядку, передбаченому КПК України, іншими Законами України та підзаконними нормативно-правовими актами [14, с.84].

Так, наприклад у монографічному дослідженні С. Р. Тагієв зазначає, що «проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України», слід розуміти систему організаційних, процесуальних, негласних, оперативно-розшукових дій, належним чином погоджених, у деяких випадках під судовим контролем, які проводяться уповноваженими суб'єктами на виконання завдань кримінального провадження у строки, передбачені чинним законодавством, з метою отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, якщо такі дані не можна отримати в іншій спосіб [14, с.92].

Отже, визначивши поняття негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі, необхідно дослідити їхню сутність, значення та особливості процесуального статусу відповідно до КПК України. Поставлені завдання зумовлюють проведення доктринального аналізу інституту негласних слідчих (розшукових) дій і висвітлення поглядів учених-процесуалістів щодо його значення у системі досудового розслідування.

М.І. Костін, вивчаючи передумови та генезис формування інституту негласних слідчих (розшукових) дій, мету впровадження у вітчизняну практику кримінального судочинства цього інституту вбачає у забезпеченні балансу особистих і публічних інтересів, наповненні новою «життєвою силою» національних процесуальних механізмів у єдиному руслі підвищення ефективності розслідування та реального забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, потреб суспільства. Указані нововведення, зазначає науковець, зумовлені обранням Україною на шляху законотворчих перетворень такого критеріального орієнтира, як практика Європейського суду з прав людини. На підставі аналізу практики цього Суду автор робить висновок, що право держави на таємне втручання у права громадян визнається Європейським судом з прав людини допустимим за наявності двох суттєвих умов:

1) якщо воно здійснено винятково з метою, визначеною у ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод (ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР), а саме: органи державної влади не можуть втручатись у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя, винятком становлять випадки, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [15].

Варто зазначити, що загальним принципом у встановленні балансу між конкуруючими інтересами є дотримання пропорційності при впровадженні обмежень. Цей принцип був сформульований Європейським судом з прав людини у справі «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» у 1983 році: вислів «бути необхідним у демократичному суспільстві» означає: щоб бути сумісним з Конвенцією, втручання повинно, серед іншого, відповідати «нагальній соціальній потребі» і бути «пропорційним до мети, що переслідується»; і далі – «закон, що надає повноваження на обмеження, повинен передбачати їх обсяги»; [16].

2) якщо це втручання було здійснено способом, визначеним Законом. Тобто, пояснює автор, способом, визначеним не відомим нормативно-правовим актом таємного характеру, а доступним для сприйняття суспільством, гласним нормативним актом, що має найвищу юридичну силу і спроможний гарантувати найбільший захист прав людини. Остання вимога, на думку науковця, покликана зробити вказане втручання держави передбаченим для громадян, істотно утруднити зловживання владних інституцій і несумлінних виконавців та надати особам, права яких були обмежені, ефективні засоби контролю й правового захисту. [17].

Слушною є думка С. Р. Тагієва, який визначає, що ключовим компонентом у понятті «негласні слідчі (розшукові) дії» є правовий феномен негласності, який першим до свого змісту включила наука і практика

оперативно-розшукової діяльності, а вже потім – кримінальний процес. Проте викладене не впливає істотним чином на етимологічну та змістовну сутність цього феномена [14, с. 63].

Враховуючи вищевикладене, окремо слід наголосити, що негласні слідчі (розшукові) дії об'єднує те, що в ході їх провадження відбувається створення спеціальних умов, що забезпечує здійснення контролю за діями окремих осіб, що підготовлюють або вчиняють тяжкі, особливо тяжкі злочини з метою їх припинення та розкриття.

В. Комашко, констатує, що негласними слідчими (розшуковими) діями є дії, що здійснюються за наявності визначених чинним законодавством підстав уповноваженими суб'єктами, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, окрім визначених законом випадків. На нашу думку, визначення поняття негласних слідчих (розшукових) дій має стати об'єктом окремих теоретико-правових досліджень та окремого напряму розвитку теорії кримінального процесуального права. Крім того, при визначенні контролю за вчиненням злочину доцільно враховувати й загальні ознаки, притаманні НСРД [18, с.102; 19].

Слід зазначити, що негласність може бути абсолютною або відносною. У разі абсолютної негласності про проведення негласних слідчих (розшукових) дій поінформованими є тільки особи, які ухвалюють рішення про їх здійснення, оперативні співробітники, яким доручається виконання відповідного рішення, а також особи, які залучаються до проведення НСРД (конфіденти, співробітники оперативно-технічних та оперативно-розшукових підрозділів). У разі відносної негласності НСРД про їх проведення не знають тільки особи, стосовно яких вони здійснюються, а їх результати, отримані в таємниці від зацікавлених осіб, згодом можуть бути піддані гласності [20, с. 421]

Так, наприклад В. В. Вінчук, В. В. Гаштур вважають, що введенням до кримінального процесу України інституту негласних слідчих (розшукових) дій розширилися можливості підозрюваних, обвинувачених та інших зацікавлених осіб застосовувати різноманітні заходи протидії органам досудового розслідування та суду на всіх стадіях кримінального процесу, особливо на судових, де в органів обвинувачення ефективні засоби викриття такої протидії та протистояння їй взагалі відсутні. [20, с. 421]

За дослідженням Д. Б. Сергєєвої, такі правові конструкції щодо використання результатів НСРД не повною мірою забезпечують ефективне використання результатів негласних засобів отримання інформації про злочин у кримінальному процесі, не створюють ефективної моделі вирішення проблеми їх використання в практичній площині, про що зазначають 18 % опитаних слідчих ОВС та СБ України [21, с. 97].

Як раніше вказувала одна з авторок цієї статті, міжнародний досвід боротьби з організованою злочинністю показує, що певна державна політика може істотно ускладнити активність організованих злочинних угруповань, зробити її неефективною, що в підсумку веде до переносу арени кримінальної діяльності злочинних планів в інші країни. Одним з елементів державної політики виступає ухвалення законодавства, яке заважає заробити гроші у кримінальний спосіб, полегшує виявлення злочинців і доведення їх провини [22, с. 293].

Слід відмітити, що ряд авторів Б.І. Бараненко, О.В. Бочковий, К.А. Гусєва зазначають, що проводити НС(Р)Д, крім слідчого, який здійснює досудове розслідування, управі за його письмовим дорученням уповноважені законодавством оперативні підрозділи правоохоронних органів (ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України). При цьому оперативні співробітники цих підрозділів користуються під час проведення НС(Р)Д повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України). Вищезазначене положення має дуже важливе практичне значення, оскільки саме воно слугує фактором забезпечення цілковитої легітимності й завершеності процесуального документування фактичних даних, отриманих згаданими співробітниками вказаним шляхом. *Але водночас це вимагає від співробітників оперативних підрозділів повної обізнаності щодо поняття й сутності негласних слідчих (розшукових) дій, їх різновидів, нормативно-правової регламентації проведення тощо.* Саме дані питання й є предметом розгляду в цьому розділі. [23, с. 42].

Зокрема, В. Городовенко зазначає, що основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних шляхів та засобів, які використовуються у процесі оперативно-розшукової діяльності [24].

Згідно з ч. 1 ст. 223, ч. 1 ст. 256 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, як різновид слідчих дій, у цілому також спрямовані на формування та перевірку доказів сторони. У свою чергу, здобуті в результаті їх проведення речові докази і документи відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України слід розглядати як процесуальні джерела доказів сторони. Водночас вони можуть мати і розшуковий характер, наприклад, у разі встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду та оголошена в розшук. [25, с.53-54].

Проведене анкетування слідчих працівників показало, що позитивний ефект у процесі документування у кримінальному провадженні під час судового розгляду мають негласні слідчі (розшукові) дії з використанням технічних засобів, аудіоконтролю місця – 79,3 %, відеоконтролю місця – 73,3 %, зняття інформації з каналів зв'язку – 47,3 %; контролю за телефонними розмовами – 66,6 %.

Україна як молода держава переживає важливий новий історичний етап свого розвитку. На порозі третього тисячоліття вона здобула незалежність, свободу, право розпоряджатися власним майбутнім. Це створило передумови для розбудови держави, динамічного та неухильного зростання якісних показників, визначення своїх пріоритетів і партнерів, а також входження до світового співтовариства [26, с. 49].

Наукові дослідження, спрямовані на вдосконалення положень КПК України щодо окремих негласних слідчих (розшукових) дій, сприятимуть підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування з виконання завдань кримінального провадження. Слабка теоретична підготовка слідчих, детективів, а іноді і прокурорів, у питаннях підготовки та проведення НСРД, а серед суддів – відсутність чіткої судової практики. Крім того, серед адвокатської спільноти інституту НСРД взагалі приділяється дуже мало уваги.

До проблемних питань застосування інституту негласних слідчих (розшукових) дій у практичній діяльності слідчих, прокурорів, слідчих суддів, суду ми відносимо, зокрема:

- на практиці важливе значення має організація проведення НСРД та взаємозв'язок між слідчим, детективом, прокурором та слідчим суддею;

- внесення змін у ст. 247 КПК про порядок розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів створило певні проблеми перед суб'єктами їх проведення. Відсутність дефініції «правоохоронний орган» дозволяє відносити до цієї категорії величезне коло осіб, які є об'єктами проведення НСРД;

- у своїй практичній діяльності слідчий, прокурор та слідчий суддя стикаються також з наступними проблемами:

а) формальне оформлення клопотання:

- у слідчого судді відсутня можливість перевірити достовірність відомостей про ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспорту, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, по якому може здійснюватись втручання у приватне спілкування;

- у слідчого судді відсутня можливість ознайомитись з матеріалами кримінального провадження, щоб оцінити факт неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, у інший спосіб;

б) відсутність механізму контролю за припиненням подальшого проведення НСРД, якщо у цьому відпала необхідність;

в) важливою проблемою залишається повідомлення осіб, щодо яких проводиться НСРД. Необхідно вдосконалити ст. 253 відносно своєчасного повідомлення осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД. Має панувати правило, що несвоєчасне повідомлення про проведені НСРД є підставою для виключення отриманих результатів з числа доказів (приклад – досвід США);

г) проведення такого НСРД, як встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, за умов його незаконного заволодіння потребує санкції слідчого судді. Таке рішення може приймати слідчий за згодою прокурора. Це дозволить оперативно, з малими витратами отримати позитивні результати;

д) Ст. 269-1 КПК – моніторинг банківських рахунків. Право проведення даного НСРД слід надати и іншим суб'єктам проведення НСРД, оскільки останніми роками все частіше вчиняються злочини з використанням банківських рахунків;

е) дуже багато питань та проблем виникає під час проведення контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК). Особливо слід зупинитись на проблемах, коли співробітники правоохоронних органів «стимулюють» осіб до скоєння злочину з метою отримання свідчень по роботі [14, с. 88-89].

Висновок. Обґрунтовано, що поняття та зміст проведення негласних слідчих (розшукових) дій доцільно визначати через їх теоретичну процесуальну модель, а саме: а) це різновид слідчих (розшукових) дій; б) ключова ознака – негласність; в) тісний зв'язок з оперативно-розшуковою діяльністю; г) структурно-логічна побудова їх системи залежно від тяжкості вчиненого злочину та факту втручання у приватне спілкування; д) полісуб'єктність проведення, що передбачає здійснення взаємодії між учасниками кримінального провадження; е) переважне проведення у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [27].

Розглянувши поняття та сутність негласних слідчих (розшукових) дій необхідно звернути увагу на їх систематизацію. Відомості про даний інститут слідчих (розшукових) дій містяться в главі 21 КПК України.

References:

1. Poliukhovych, O. I. (2016) *Do pytannia vykorystannia yak dokaziv materialiv, otrymanykh za rezultatamy provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii (za materialamy sudovoi praktyky)* [On the issue of using as evidence materials obtained by the results of covert investigative (search) actions (on the materials of judicial practice)]. *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva* [Journal of Civil and Criminal Justice]. 2016. N 3. P. 97-108. (In Ukrainian)

2. Dyvak M.M. (2012) *Poniattia ta systemy pryntsyypiv upravlinnia personalom* [Concepts and systems of principles of personnel management]. *Aktualni problemy zastosuvannia novoho kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy ta tendentsii rozvytku kryminalistyky na suchasnomu etapi : m-ly Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 5 zhovt. 2012 r.) / MVS Ukrainy ; Khark. nats. un-t vnutr. sprav ; Kryminolohichna asotsiatsiia*

Ukrainy [Actual problems of application of the new criminal procedural legislation of Ukraine and tendencies of development of criminology at the present stage: m-ly Vseukr. scientific-practical conf. (Kharkiv, October 5, 2012) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine; Hark. nat. University of Internal Affairs affairs; Criminological Association of Ukraine]. Kh. : KhNUVS, 2012. P. 28-31. (In Ukrainian)

3. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: pryiniaty Verkhovnoiu Radou Ukrainy Zakonom № 4651-UI vid 13.04.12; Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zviazku z pryiniattiam Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy». № 4652-UI vid 13.04.2012: stanom na 1 veresnia 2012 r.* [Criminal Procedure Code of Ukraine: adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine by Law № 4651-UI of April 13, 2012; Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in Connection with the Adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine". № 4652-UI dated 13.04.2012: as of September 1, 2012]. H.: Pravo, 2012. 392 p. (In Ukrainian)

4. Strakhova S. V. (2014) *Aktualni problemy zastosuvannia polozhen Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo okremykh slidchykh dii* [Actual problems of application of provisions of the Criminal procedural code of Ukraine concerning separate investigative actions]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Legal scientific electronic magazine]. 2014. № 2. P. 107–111. (In Ukrainian)

5. Bilichak O.A. (2015) *Shchodo poniattia «nehlasni slidchi (rozshukovi) dii»* [Regarding the concept of "covert investigative (investigative) actions"]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii Yurydychni nauky* [Scientific Bulletin of Kherson State University.- Series Legal Sciences]. Vypusk 3. Tom 3. 2015. P. 69-73. (In Ukrainian)

6. *Osoblyvosti prokurorskoho nahliadu za doderzhanniam zakoniv pid chas provedennia dosudovoho rozsliduvannia u formi protsesualnoho kerivnytstva dosudovym rozsliduvanniam: zbirnyk lektsii* [Peculiarities of prosecutorial supervision over observance of laws during pre-trial investigation in the form of procedural guidance of pre-trial investigation: collection of lectures]. K.: *Natsionalna akademiia prokuratury* [National Academy of Prosecutors]. 2013. 111 p. (In Ukrainian)

7. Hrybovskiy O.V. (2015) *Operatyvno-rozshukovi zakhody ta nehlasni slidchi (rozshukovi) dii pid chas vyivlennia y fiksatsii oderzhannia nepravomirnoi vyhody* [Operative-search measures and covert investigative (search) actions during the detection and fixation of obtaining illegal benefits]. *Yurydychnyi chasopys Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy* [Legal Journal of the National. acad. internal Affairs of Ukraine]. 2015. № 1. P. 180-190. (In Ukrainian)

8. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy, Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zviazku z pryiniattiam kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy»: chynne zakonodavstvo z 19 lystopada 2012 roku: (ofits. tekst)* [Criminal Procedure Code of Ukraine, Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in Connection with the Adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine": current legislation from November 19, 2012: (official text)]. K.: Palyvoda A.V., 2012. 382 p. (In Ukrainian)

9. Skulysh Ye.D. (2012) *Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii za kryminalno- protsesualnym zakonodavstvom Ukrainy* [Unspoken investigative (search) actions under the criminal procedure legislation of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine]. 2012. № 2(26). P. 15-23. (In Ukrainian)

10. Pohoretskyi M.A. (2013) *Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii: problemy provadzhennia ta vykorystannia rezultativ u dokazuvanni* [Neglasni sledchi (rozshukovi) diyi: problemy provadzhennia ta vykorystannia rezultiv u dokazuvannya]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav* [Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs]. 2013. № 1. P. 270-276. (In Ukrainian)

11. Skulysh Ye.D. (2012) *Systema nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii za Kryminalnym protsesual- nym kodeksom Ukrainy* [System of covert investigative (search) actions under the Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu* [Scientific Bulletin of Chernivtsi University]. 2012. Vyp. 618: Pravoznavstvo URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vnapu/2012_2. (In Ukrainian)

12. Nykyforchuk D. Y., Nikolaiuk S. I., Kozachenko O. I. ta in. (2012) *Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii : kurs lektsii* [Unspoken investigative (search) actions: a course of lectures]. K. : NAVS, 2012. 138 p. (In Ukrainian)

13. Chukhraev D. A. (2014) *Shchodo vyznachennia definitsii nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii* [On the definition of the definition of covert investigative (search) actions]. *Naukovyi visnyk KhDU* [Scientific Bulletin of KSU]. 2014. Vyn. 2. T. 4. P. 159-162. (In Ukrainian)

14. Tahiiiev S. R. (2015) *Instytut nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u kryminalnomu protsesi Ukrainy: teoriia i praktyka. – monohr.* [Institute of covert investigative (search) actions in the criminal process of Ukraine: theory and practice. - monograph]. Chernihiv : Desna Polihraf, 2015. 512 p. (In Ukrainian)

15. *Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv №№ 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii: Zakon Ukrainy vid 17 lypnia 1997 roku № 475/97-VR* [On Ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, First Protocol and Protocols №№ 2, 4, 7 and 11 to the Convention]. Law of Ukraine of 17 July 1997 № 475/97-BP / Verkhovna Council of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>. (In Ukrainian)

16. Kylvkaly U., Chefranova E. A. (2001) *Evropeiskaia konventsia o zashchite prav y osnovnykh svobod. Statia 8 Pravo na uvazhenye chastnoi y semeinoi zhyznyi, zhylyshcha y korrespondentsyy: pretседенты y*

kommentaryy : ucheb.-metod. posobyе [European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Article 8 The right to respect for private and family life, housing and correspondence: precedents and comments: [textbook. manual]]. M. : *Rossyiskaia Akademyia Pravosudyia* [Russian Academy of Justice], 2001. P. 98. (In Russian)

17.Kostin M.I. (2013) *Pryroda nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u systemi «lohichnoho dokazuvannia»* [The nature of covert investigative (search) actions in the system of "logical proof"]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav* [Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs]. 2013. № 2 (6). P. 250-251. (In Ukrainian)

18.Komashko V. (2014) *DOKTRYNALNI PIDKHOdy DO VYZNACHENNIa PONIAITTIa KONTROLIu ZA VCHYNENNIaM ZLOChYNU* [DOCTRINAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF CONTROL OVER THE COMMITMENT OF A CRIME]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy* [Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine]. № 4. 2014. P. 98-105. (In Ukrainian)

19.Komashko V. V. (2014) *Teoretyko-pravove vyznachennia kontroliu za vchynenniam zlochynu* [Theoretical and legal definition of control over the commission of a crime]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav* [Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs]. 2014. № 4. P. 446-456. (In Ukrainian)

20.Tatsiia V. Ya., Hroshevoho Yu. M., Kaplinoi O. V., Shylo O. H. (2013) *Kryminalnyi protses: pidruchnyk*. [Criminal proceedings: a textbook]. Xarkiv: Pravo, 2013. 824 s. (In Ukrainian)

21.Vintsuk V. V., Hashtur V. V. (2016) *Shchodo pytannia vvedennia operatyvno-rozshukovykh zakhodiv u systemu kryminalnoho provadzhennia v statusi nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii* [On the issue of introducing operational and investigative measures in the system of criminal proceedings in the status of covert investigative (search) actions]. *PRAVO I BEZPEKA* [LAW AND SECURITY]. 2016. № 4. (63). P. 56-60. (In Ukrainian)

22.Serhieieva D. B. (2014) *Rezultaty nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii: problemni aspekty vyznachennia* [The results of covert investigative (search) actions: problematic aspects of the definition]. *Pravo i hromadianske suspilstvo* [Law and civil society]. 2014. № 1. P. 97-106. (In Ukrainian)

23.Vintsuk V. V. (2013) *Shliakhy udoskonalennia protydii orhanizovanii zlochynnosti za chasiv Nezalezhnosti Ukrainy* [Ways to improve the fight against organized crime during the Independence of Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka* [Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after EA Didorenko]. 2013. Spetsvyp. № 6. P. 286–299. (In Ukrainian)

24.Horodovenko V. (2013) *Sudovyi kontrol za provedenniam slidchykh (rozshukovykh) i nehlasnykh slidchykh dii* [Judicial control over the conduct of investigative (investigative) and covert investigative actions]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy* [Word of the National School of Judges of Ukraine]. 2013. № 1. P. 15-20. (In Ukrainian)

25.Blazhivskiy Ie.M., Koziakov I.M., Mukhin V.V. and other (2014) *Protseusualne kerivnytstvo prokurorom nehlasnymy slidchymy (rozshukovymy) diiamy: nauk.-prakt. posib*. [Procedural guidance of the prosecutor by covert investigative (investigative) actions: scientific-practical. way]. K. : *Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy* [National Academy of Prosecutors of Ukraine], 2014. 304 p. (In Ukrainian)

26. Sevruc V.H., Pavlenko S.O. (2016) *Protydiia zlochynam, shcho vchyniautsia orhanizovanyimi hrupamy ta zlochynnyimi orhanizatsiiamy, sformovanyimi na etnichnii osnovi* [Counteraction to crimes committed by organized groups and criminal organizations formed on an ethnic basis]. *Naukovyi visnyk Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy* [Scientific Bulletin of the National. acad. internal Affairs of Ukraine]. 2016. № 1(98). P. 49-62. (In Ukrainian)

27.Tahiiiev S. R. (2015) *Poniattia ta zmist nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii* [The concept and content of covert investigative (search) actions]. *Visnyk Khersonskoho derzh. Un-tu. Seriia: yurydychni nauky* [Bulletin of the Kherson state. Un-tu. Series: legal sciences]. 2015. Vypusk 1 (tom 3). P. 117-121. (In Ukrainian)

Определение и сущность негласных следственных (розыскных) действий как инструмент доказывания в уголовном производстве

Станкович Михаил Иванович.,

кандидат юридических наук, Межрегиональная академия управления персоналом, доцент кафедры управления безопасностью, правоохранительной и антикоррупционной деятельности Учебно-научного института права им. Владимира Великого, г. Киев, Украина

Аннотация. В данной статье анализируется понятие негласных следственных (розыскных) действий, а также отмечается сущности негласных следственных (розыскных) действий как средства доказывания в уголовном производстве.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, оперативно-розыскная деятельность, понятие, анализ, сущность

LAW ENFORCEMENT FUNCTION OF THE STATE IN THE FIELD OF TAXATION: CONCEPTS, CONTENT, STRUCTURAL ELEMENTS

Vladyslav I. Teremetskyi

West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

e-mail: vladvokat333@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2667-5167>

Serhii O. Dmytrenko

Prosecutor General's office of Ukraine, Kyiv, Ukraine

e-mail: dmytrenko_sergii@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1668-8896>

Abstract. The authors of the article have suggested the results of the research on the concept and content of the law enforcement function of the state in the field of taxation. The authors have defined the special integrative features of the law enforcement function, which unites the directions of the state activity and the directions of the influence of law on public relations that require protection and defense.

A broad approach to understanding the content of the law enforcement function of the state has been supported, according to which its components include not only law enforcement (human rights) activities, but also activities aimed at creating conditions for optimal operation of legal institutions, effective exercise of the rights and freedoms of an individual and other subjects of law, as well as their performance of legal duties. It has been emphasized that there are no grounds for identifying the law enforcement function in the field of taxation exclusively with the activities of financial investigation agencies, bringing violators to administrative, financial and criminal liability.

The structural analysis of the content of the state's law enforcement function has been carried out, which gave grounds for distinguishing the following its elements: purpose, legal means (norms of law, legal status of security relations' participants, legal and organizational forms and methods of authorized entities' activities), legal result (legal fact; emergence, change and termination of legal relations; emergence, change, termination and resistance to the emergence of the rights and obligations of the participants of the protected relations). A special and sectoral feature for the implementation of this function in the field of taxation is the two-vector nature of the used means: their focus on a taxpayer and the tax agencies.

The authors have offered to include the relevant sub-functions into the content of the law enforcement function of the state in the field of taxation, which were added except classic components of law enforcement activity, by information and analytical activities of tax agencies, consideration of complaints and appeals of taxpayers, state financial monitoring.

Keywords: law enforcement function, state, taxation, taxpayers, structural analysis.

Актуальність дослідження. Проблема визначення функцій держави та правових засобів їх реалізації є актуальною для сучасної юридичної науки. Зважаючи на стрімкий розвиток наукових уявлень про відносини суспільства й держави, завдання органів публічної адміністрації у формуванні та реалізації державної політики у всіх сферах суспільного життя, імплементацію в національне законодавство визнаних на міжнародному рівні вимог до діяльності органів влади, цифровізацію відносин публічного управління та адміністрування, проблематика правового забезпечення реалізації функцій держави набуває особливого значення. Завданням наукових досліджень у цьому напрямі є не лише переосмислення змістовного наповнення таких функцій, але й перегляд усталених уявлень про кореляцію правових засобів реалізації функцій держави, що є актуальним саме для правоохоронної функції держави.

Питання реалізації правоохоронної функції держави у сфері оподаткування є одним із найгостріших у сучасних процесах реформування системи адміністрування податків, зборів, платежів. При цьому окремі вчені помилково звужують вказану функцію до відповідальності за правопорушення у сфері оподаткування. Утім зміст правоохоронної функції держави у сфері оподаткування набагато ширший і вимагає комплексного вирішення проблем правового та інституційного забезпечення її реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняттю, видам та класифікації, змісту конкретних функцій держави та права було приділено багато уваги з боку науковців-теоретиків права (С. К. Бостан, М. С. Кельман, М. І. Козюбра, М. М. Марченко, О. В. Петришин, П. В. Онопенко, О. Ф. Скакун, М. В. Цвік, Ю. С. Шемшученко та ін.) та вчених-адміністративістів (В. Б. Авер'янов, В. В. Галунько, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, О. М. Миколенко, Ю. В. Пирожкова, С. Г. Стеценко, В. С. Шестак та ін.).

Проблематика правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави у сфері оподаткування дотепер не була предметом комплексних спеціально-юридичних досліджень. Водночас підґрунтям для оновлення доктринального розуміння правоохоронної функції в галузі оподаткування є праці В. І. Теремецького, яким досліджено особливості адміністративно-правового регулювання

податкових відносин в Україні [1], О. М. Резніка, який вивчив адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України [2], Н. О. Гуторової, яка висвітлила основні проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України та напрями їх вирішення [3], а також монографічне дослідження, присвячене правовому регулюванню управлінської та правоохоронної діяльності у сфері оподаткування [4].

Наведені, а також інші праці фахівців із окресленої проблематики, є основою для переосмислення змісту правоохоронної функції держави у сфері оподаткування, форм та методів її реалізації, а також напрямів подальшого вдосконалення.

Мета статті полягає у визначенні з урахуванням останніх досягнень юридичної науки змісту правоохоронної функції держави та особливостей її реалізації у сфері оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Вивчення змісту правоохоронної функції держави та її галузевих особливостей у сфері оподаткування доцільно розпочати із дослідження семантики терміну «функція», який у юриспруденції розуміється як діяльність, той вплив, який повинна здійснювати та чи інша система (держава, право, державний орган, наука, теорія та ін.), щоб вирішити поставлені перед нею завдання, досягти своїх цілей [5, с. 27]. Оскільки правоохоронна функція є особливою категорією юридичної науки, що інтегрує два взаємопов'язаних поняття: «функція держави» і «функція права», варто проаналізувати й наявні в науці дефініції цих правових явищ. Так, функції держави визначають як динамічні, властиві конкретному історичному етапу основні напрями діяльності держави, які виражають її сутність і соціальне призначення, покликані реалізовувати управління суспільством і поставлені перед нею цілі та завдання [6, с. 20]. Як напрями або види впливу права на суспільні відносини визначають і функції права [7, с. 704].

Правоохоронну функцію розглядають як одну з основних функцій держави і права, однак переважна більшість її дефініцій аналогічні визначенню функцій держави або функцій права і не дають можливість скласти уявлення про зміст такої функції. Так, В. І. Осадчий вважає, що правоохоронна функція – це гарантування функціонування суспільних відносин, врегульованих правом [8, с. 90]; П. В. Онопенко розуміє її як об'єктивно зумовлені охоронними правовими потребами держави й сутністю державної влади однорідні стійкі напрями її діяльності із задоволення цих потреб [9, с. 9]; Ю. І. Крегул доводить, що охоронна функція права є зумовленим соціальним призначенням напрямом правового впливу, що націлений на охорону загальнозначущих, найголовніших суспільних відносин, їх недоторканість [10, с. 51].

Такі загальні формулювання дають можливість для широкого тлумачення правоохоронної функції держави і права, дослідження її різних аспектів існування й дозволяють дійти висновку, що правоохоронна функція є одним із напрямів діяльності держави, що спрямований на забезпечення стійкості та непорушності функціонування правовідносин і реалізується через систему права (галузі, інститути, норми права тощо), через нормативно-правові акти, договори, прецеденти та акти застосування права, а також через діяльність органів державної влади [7, с. 704].

Однак у літературі зустрічається і вузький підхід до тлумачення змісту правоохоронної функції. Так, її зміст визначають як здійснювану державою діяльність внаслідок скоєних посягань на правопорядок. Ця функція розглядається як бар'єр, перешкода для небажаних антисоціальних дій. Деякі вчені вважають, що змістом досліджуваної функції є охоронна діяльність, тобто припинення правопорушення й боротьба з ним [11, с. 955]. Р. Я. Шай, досліджуючи правоохоронну функцію правової держави, до її складових відносить: 1) профілактику правопорушень, які тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права; 2) захист життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб; 3) охорону громадського порядку, громадської безпеки і власності; 4) ресоціалізацію; 5) оперативно-розшукову діяльність; 6) розслідування злочинів; 7) судовий розгляд справ; 8) розгляд справ про адміністративні правопорушення; 9) розгляд справ про фінансові та адміністративно-господарські правопорушення (тобто розгляд справ про адміністративні правопорушення, скоєні юридичними особами або громадянами-підприємцями); 10) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання й досудового слідства та прокурорів [12, с. 15].

На нашу думку, такі полярні за змістом підходи до визначення сутності правоохоронної функції держави зумовлені її ототожненням із правоохоронною діяльністю держави. Однак ці поняття не однопорядкові й перебувають у родово-видових зв'язках загального та одиничного. Базовою категорією варто визначити саме правоохоронну функцію держави, яка реалізуються в різних видах юридичної діяльності, лише одному з яких – правоохоронній діяльності – відповідатиме наведений Р. Я. Шаєм перелік юридичних процедур.

Варто погодитись, що більш доцільнішим є широке розуміння змісту цієї функції, яке в її зміст включає не лише правоохоронну (правозахисну) діяльність, а й діяльність, спрямовану на створення умов для оптимальної дії правових інститутів, ефективного здійснення прав і свобод особистості та інших суб'єктів права і виконання ними юридичних обов'язків. Державне управління у цій сфері не зводиться тільки до боротьби з посяганнями на правопорядок і покарання винних у їх скоєнні, а втілюється в єдності різноманітних державних заходів щодо забезпечення, охорони, захисту та відновлення правового порядку. У єдності цих моментів і треба вбачати зміст правоохоронної функції [13, с. 160].

Отже, відсутні підстави ототожнювати правоохоронну функцію у сфері оподаткування виключно з діяльністю органів фінансових розслідувань, притягнення порушників до адміністративної, фінансової,

кримінальної відповідальності. Особливість її реалізації у сфері оподаткування характеризуватиметься двовекторністю застосовуваних засобів: вони спрямовані як на платника податків, так і на податкові органи. Правоохоронна функція держави у сфері оподаткування може бути виявлена як у встановлених для учасників охоронюваних відносин правилах поведінки, так і в індивідуально-конкретних владних веліннях уповноважених державних органів. Саме такі індивідуальні приписи та організаційні заходи складають зміст адміністративно-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави.

Комплексний характер правоохоронної функції держави у сфері оподаткування дає підстави для її розгляду як системи, що включає в себе певні елементи поєднані різними типами структурних та функціональних зв'язків. Вивчаючи елементи правоохоронної функції держави у сфері оподаткування варто звернути увагу на напрацювання О. М. Миколенко, котра виділила такі структурні елементи функцій адміністративно-деліктного права: ціль, засоби і результат адміністративно-деліктного правового регулювання. Вивчаючи зміст правоохоронної функції держави у сфері оподаткування, можна взяти за основу названий підхід у частині структурних елементів функцій, однак уточнити їх змістовне наповнення. Згідно з запропонованим вченою підходом, мета (ціль) правоохоронної функції держави у сфері оподаткування – це той кінцевий результат, якого прагнуть досягти суб'єкти правотворчої діяльності, закріплюючи відповідні норми права в національному законодавстві [14, с. 4]. З огляду на наведену вище характеристику правоохоронної функції як загальнотеоретичної категорії, зазначимо, що мета такої функції у сфері оподаткування буде пов'язана не стільки із суб'єктами правотворчої діяльності, скільки із суб'єктами правозастосування. Правоохоронна функція держави – завжди пов'язана з реалізацією норм права уповноваженими на те суб'єктами. Останні не обов'язково матимуть безпосередній зв'язок з державою. Уповноваження на реалізацію окремих правових засобів матимуть як банки, так і інші фінансові установи, платники податків.

До правових засобів як елементів функцій адміністративно-деліктного права О. М. Миколенко відносить первинні правові засоби (адміністративно-деліктні норми, процесуальні права й обов'язки учасників провадження в справах про адміністративні правопорушення), правові форми (підінститути адміністративно-деліктного права) і конкретні юридичні засоби (заходи примусу, передбачені нормами адміністративно-деліктного права), які є юридично дієвими для досягнення цілей адміністративно-деліктного права [14, с. 4].

Погоджуючись із таким підходом, пропонуємо його модифікацію стосовно правоохоронної функції. Первинні правові засоби включатимуть норми податкового, адміністративного, фінансового та кримінального права. Держава, прагнучи забезпечити стійкість правовідносин у сфері оподаткування, створила міжгалузевий інститут адміністрування податків, зборів, платежів та відповідальності у сфері оподаткування, що відображено в категорії правового статусу платника податків, податкового органу, суб'єкта фінансового моніторингу та в проектах актах законодавства, якими передбачено створення органів фінансових розслідувань (економічної) безпеки на заміну податковій міліції.

Уточнимо й підхід щодо конкретних юридичних засобів, до яких варто віднести не лише заходи державного примусу (кримінального, адміністративного, податкового), але й інші методи, що можуть бути застосовані уповноваженими суб'єктами (заохочення, переконання, координація, реординація).

Щодо результату як елемента правоохоронної функції у сфері оподаткування, то слід підтримати вчену в тому, що ним є факт об'єктивної дійсності, який свідчить про досягнення чи недосягнення мети [14, с. 4].

Висновки. Правоохоронна функція держави у сфері оподаткування є одним із напрямів діяльності держави, що спрямований на забезпечення стійкості та непорушності функціонування податкових правовідносин і реалізується через систему таких елементів як мета, правові засоби (норми права, правові статуси учасників охоронних відносин, правові та організаційні форми і методи діяльності уповноважених суб'єктів), юридичний результат (юридичний факт, виникнення, зміна, припинення правовідносин, виникнення, зміна, припинення, перешкоджання виникненню прав і обов'язків учасників охоронюваних відносин). Її зміст складатимуть такі види юридичної діяльності уповноважених суб'єктів, як: 1) застосування заходів адміністративного попередження; 2) тлумачення норм податкового права з метою однакового їх застосування платниками податків та податковими органами; 3) контрольно-наглядова діяльність, зокрема державний фінансових моніторинг; 4) інформаційно-аналітична діяльність податкових органів; 4) розгляд скарг платників податків в адміністративному та судовому порядку; 5) дисциплінарне провадження; 6) оперативно-розшукова та кримінально-процесуальна діяльність; 7) провадження у справах про адміністративні правопорушення; 8) провадження по застосування штрафних (фінансових) санкцій; 9) виконавче провадження.

Перспективами подальших наукових розвідок у цьому напрямі варто назвати розробку питань адміністративно-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави у сфері оподаткування за виділеними напрямками, що сприятиме вдосконаленню її правових засобів та національного законодавства.

References:

1. Teremetskyi V.I. Administratyvno-pravove rehuliuвання podatkovykh vidnosyn v Ukraini: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00. 07. Kharkiv, 2012. 504 p.

2. Riezniuk O.M. Administratyvno-pravovi zasady diialnosti pravookhoronnykh orhaniv iz zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00. 07. Sumy, 2019. 498 p.
3. Hutorova N.O. Problemy kryminalno-pravovoi okhorony derzhavnykh finansiv Ukrainy: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv, 2002. 429 p.
4. Pravove rehuliuвання upravlinskoї ta pravookhoronnoї diialnosti u sferi opodatkuvannya: kolektyvna monohrafiia / O.P. Riabchenko, O.V. Dzharfara, S.O. Shatrva, V.P. Bila ta inshi Kharkiv: Panov, 2016. 472 p.
5. Obshchaia teoriia gosudarstvo i prava: Akademicheskii kurs v trekh tomakh / otv. red. N.M. Marchenko. M.: Norma, 2007. T. 2. 804 p.
6. Marushchak O.A. Funktsii derzhavy: vyznachennia poniattia. Derzhava ta rehiony. Seriia Pravo. 2019. № 3. P. 17-21
7. Funktsii prava. Yurydychna entsyklopediia: u 6 t. / red. kol. Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) K.: Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana, 2004. T. 6: T – Ya. 768 p.
8. Osadchyi V.I. Pravookhoronni orhany yak subiekty kryminalno-pravovoho zakhystu. Pravo Ukrainy. 1997. № 11. P. 71-75.
9. Onopenko P.V. Pravookhoronni funktsii ukrainskoi derzhavy: avtoref. dys. ... kand.. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 2005. 18 p.
10. Krehul Yu. I. Administratyvne pravo i protses: navch. posib. Kyiv, 2012. 223 p.
11. Kovbasiuk Yu. V., Mykhnenko A.M. Funktsii derzhavy. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. K.: NADU, 2011. T. 1. 1290 p.
12. Shai R.Ia. Pravookhoronna funktsiia pravovoi derzhavy: teoretyko-praktychni aspekty: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Lviv, 2012. 20 p.
13. Botvinov R. Osoblyvosti realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. 2016. VYP. 4 (49). Ch. 1. P. 156-163.
14. Mykolenko O.M. Fukntsii administratyvno-deliktnoho prava (teoretyko-pravovyi aspekt): dys. ... dokt. yuryd. nauk. Odessa-Zaporizhzhia. 2018 484 p.

Правоохранительная функция государства в сфере налогообложения: понятие, содержание, структурные элементы

Теремецький Владислав Іванович, vladvokat333@ukr.net

Западноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна

Дмитренко Сергей Александрович, dmytrenko_sergii@ukr.net

Офис Генерального прокурора, г. Киев, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия и содержания правоохранительной функции государства в сфере налогообложения. Определены особые интегративные качества правоохранительной функции, которая объединяет направления деятельности государства и направления воздействия права на общественные отношения, нуждающиеся в охране и защите.

Поддержан широкий подход относительно понимания содержания правоохранительной функции государства, согласно которому ее составляющими являются не только правоохранительная (правозащитная) деятельность, но и деятельность, направленная на создание условий для оптимального действия правовых институтов, эффективного осуществления прав и свобод личности и других субъектов права и выполнения ими юридических обязанностей. Указано на отсутствие оснований для отождествления правоохранительной функции в сфере налогообложения исключительно с деятельностью органов финансовых расследований, привлечением нарушителей к административной, финансовой, уголовной ответственности.

Осуществлен структурный анализ содержания правоохранительной функции государства, что дало основания для выделения таких ее элементов: цель, правовые средства (нормы права, правовой статус участников охранительных отношений, правовые и организационные формы и методы деятельности уполномоченных субъектов), юридический результат (юридический факт; возникновение, изменение и прекращение правоотношений; возникновение, изменение, прекращение и препятствование возникновению прав и обязанностей участников охраняемых отношений). Специально-отраслевой особенностью реализации этой функции в сфере налогообложения названа двухвекторность применяемых средств: их направленность на налогоплательщика и в налоговые органы.

Предложено в содержание правоохранительной функции государства в сфере налогообложения включать соответствующие подфункции, к которым, кроме классических составляющих правоохранительной деятельности, добавлена информационно-аналитическая деятельность налоговых органов, рассмотрение жалоб и обращений налогоплательщиков, государственный финансовый мониторинг.

Ключевые слова: правоохранительная функция, государство, налогообложение, налогоплательщики, структурный анализ.

LEGAL TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL FUNCTION OF THE STATE FOR THE PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES: THE EXPERIENCE OF EU COUNTRIES

Tkachenko I. M.

Senior Lecturer of the Department of Law and socio-economic relations,
Kirovograd Institute human development "Ukraine",
Poltavska str. 40, Kropyvnytskyi, Ukraine
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0144-0708>
e-mail: ipa_tkachenko_2006@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the issue of legal trends in the implementation of the social function of the state for the protection of persons with disabilities based on a study of foreign experience of the EU. In the article the system of social protection is understood as a specific type of activity aimed at redistribution of funds in favor of social services. The author considers the legislative and regulatory materials of such countries as Germany, France and Italy. The article studies the structural features of the legal support system and administrative-procedural aspects of its implementation. The main legislative acts of the countries in the field of protection of persons with disabilities are studied. The question of the institutional mechanism of protection of persons with disabilities is investigated. The author focuses on the special benefits provided for people with disabilities, namely benefits for medical rehabilitation, benefits aimed at participating in life at work and benefits aimed at participating in community life. The provisions of non-discrimination in the context of gender mainstreaming in relation to the special needs of women with disabilities are emphasized. The issue of non-discrimination is also implemented in the format of cooperating contact centers, including various forms of discrimination, including disability. In addition, attention was paid to monitoring activities in countries for people with disabilities, including through the media. Taking into account foreign experience, it is emphasized that the monitoring body examines the direct impact of international legal provisions and summarizes the results of the national system of research, statistical information, research and assessments of the situation of people with disabilities. Attention is paid to the creation of special financial funds to support a special category of people. The transversality of the issue at the national level is emphasized, which necessitates branching out and the availability of separate disability officers and their accessibility in each ministry. At the same time, the article identifies the need for the formation of interdepartmental government agencies in order to identify and address relevant issues related to people with disabilities.

Keywords: persons with disabilities, social function of the state, disabled people, foreign experience, non-discrimination, provision, support, integration

Вступ. Система соціального захисту є специфічним видом діяльності, спрямованої на перерозподіл коштів на користь соціального обслуговування населення. Система соціального захисту у розвинених складалася протягом практично всієї історії становлення та функціонування ринкового суспільства.

У різні періоди історії панували різні форми регулювання. Передумовою створення цих систем став вплив цілого ряду чинників соціального і економічного порядку. Перш за все, це урбанізація способу життя, індустріалізація, монополізація економіки. Потім – поява промислового пролетаріату, активізація класової боротьби, створення профспілок, які служили з метою взаємодопомоги.

Розглядаючи систему соціального захисту зарубіжних країн та їх чинного законодавства безпосередньо проблематики у сфері захисту осіб з обмеженими можливостями, зупинимося на країнах досить вдало реалізуючих цю функцію, таких як Німеччина, Італія та Франція.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб мати можливість зрозуміти та оцінити розвиток соціальної політики у зазначених країнах щодо осіб з обмеженими можливостями, необхідно коротко візуалізувати структурні особливості системи правового забезпечення та адміністративно-процедурні аспекти його реалізації.

Відтак, насамперед звернемо увагу на досвід Німеччини.

Відповідно до німецького законодавства, люди з обмеженими можливостями мають право на допомогу та допомогу з метою запобігання, усунення або покращення своєї інвалідності. Загальною метою є подолання, наскільки це можливо, наслідків інвалідності та надання можливості інвалідам брати участь у всіх сферах життя суспільства, особливо на ринку праці та в житті громади. Федеральний уряд зобов'язаний забезпечити безбар'єрне проектування та будівництво громадських будівель, вулиць тощо та забезпечити безбар'єрний доступ до зв'язку, особливо в галузі адміністративних веб-сайтів, офіційних форм та повідомлень. У сфері громадського транспорту всі об'єкти та засоби пересування (автобус, поїзд,

літак) також повинні бути безбар'єрними. Люди з обмеженими можливостями користуються спеціальними правами на працевлаштування, додатковими надбавками та пільгами, такими як податкові пільги, безкоштовний громадський транспорт та звільнення від зборів за радіо та телебачення.

Основними закони, що забезпечують права та пільги для людей з обмеженими можливостями є: Книга 9 Соціального кодексу [1] та Закон про рівні можливості для інвалідів [2].

Обидва закони реалізують загальний принцип, встановлений німецькою Конституцією, що жодна особа не може бути дискримінована через свою інвалідність [1]. Крім того, ці закони також мають на меті забезпечити всім особам з обмеженими можливостями та їхнім сім'ям життя з рівноправною участю у всіх сферах життя.

Соціальний кодекс передбачає, що інваліди отримують спеціальні пільги для того, щоб жити самовизначеним життям, мати рівні можливості для участі у суспільстві та щоб уникнути будь-якої дискримінації або протидіяти їй. Окрім того, враховуються особливі потреби жінок та дітей з обмеженими можливостями. До переваг, зокрема, належать: пільги щодо медичної реабілітації; пільги, спрямовані на участь у житті на роботі та переваги, спрямовані на участь у житті громади [1].

Закон про рівність інвалідів полягає у забезпеченні рівних прав для людей з обмеженими можливостями в громадських та приватних зонах та наданні їм можливості прожити життя з якомога меншою сторонньою допомогою. Закон, зокрема, включає положення щодо: заборони дискримінації інвалідів державними органами; положення, що відповідають особливим потребам жінок-інвалідів («інтеграція гендерних питань»); зобов'язання федерального уряду забезпечити безбар'єрні будівлі, адміністративні процедури та доступ до інформаційних технологій, безбар'єрне середовище щодо реалізації права на демократичні вибори та безбар'єрний доступ до закладів харчування та транспортних засобів.

У Німеччині функціонують два центральні органи влади, які відповідають за захист та просування інтересів осіб з обмеженими можливостями, включаючи захист прав, забезпечених Книгою 9 Соціального кодексу Німеччини [1].

До таких установ належать:

- Інтеграційний офіс (Integrationsamt);
- Федеральне бюро зайнятості (Bundesagentur für Arbeit).

Інтеграційний офіс відповідає за питання на робочому місці, включаючи збір та розподіл збору за квоту для осіб з інвалідністю, особливий захист від звільнення непрацевдатних працівників та розподіл додаткових виплат за участь осіб з обмеженими можливостями у працевлаштуванні. Федеральне бюро зайнятості відповідає за кар'єрні поради, заходи щодо працевлаштування безробітних осіб з обмеженими можливостями та нагляд за зобов'язанням роботодавця забезпечувати їх місцем роботи.

Усі організації, які представляють людей з обмеженими можливостями на рівні федеральних земель або на федеральному рівні, мають право звернутися до суду з позовом щодо інваліда за згодою інваліда, якщо права інваліда відповідно до закону порушуються. Те саме право поширюється на всі організації які представляють осіб з обмеженими можливостями на федеральному рівні та які визнані Федеральним міністерством охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Наступною країною до розгляду є Італія.

В Італії сьогодні діє Рамковий закон про допомогу, соціальну інтеграцію та прав осіб з обмеженими можливостями [2], який серед іншого, має на меті гарантування поваги людської гідності, а також прав на свободу та автономію осіб з обмеженими можливостями, при цьому сприяючи їх інтеграції в сім'ї, школі, роботі та суспільстві; запобігання та усунення негативних умов, що зупиняють розвиток людини, максимально можливий рівень автономії та участі у соціальному житті, а також користування громадянськими, політичними та вотчинними правами; досягнення функціональної та соціальної реабілітації людей з фізичними та сенсорними порушеннями, забезпечуючи при цьому належні послуги та заходи профілактики, догляду та реабілітації, а також правовий та економічний захист; підготовка адекватних ініціатив для подолання маргіналізації та соціальної ізоляції [2].

Основну роль у процедурах оцінки стану осіб з обмеженими можливостями в Італії відіграє Національний інститут соціального забезпечення (INPS Istituto Nazionale della Previdenza Sociale). Комісії з оцінки INPS покликані перевірити всі форми оцінки інвалідності, що видаються комісіями з оцінки місцевих підрозділів охорони здоров'я.

Указом міністрів 21/6/07 [3] уповноваженим асоціаціям та організаціям дозволено здійснювати правовий захист людей з обмеженими можливостями чи жертвами дискримінації та включено до спеціального списку, створеного Президентом Ради Міністрів – Департаментом рівних можливостей, що є підрозділом підтримки Президента Ради, який бере участь у просуванні та координації політики в галузі прав людини, рівних можливостях та справедливому ставленні, а також у державних діях, спрямованих на попередження та усунення будь-якої форми та причини дискримінації.

Зазначимо, що цей відділ організував дуже широкий спектр ініціатив, спрямованих на протиставлення дискримінації, пов'язаної з інвалідністю. З вересня 2010 року діяльність контактного центру з питань расової та етнічної дискримінації була розширена на інші форми дискримінації, серед яких інвалідність. Розпочато збір звітів та розпочато моніторингову діяльність в інформаційних ЗМІ.

25 червня 2016 року в Італії набуло чинності законодавство, що встановлює заходи на користь інвалідів. Так, Закон № 112 від 22 червня 2016 року, Положення про допомогу особам з важкими вадами, які позбавлені аліментів на сім'ю. Новий Закон передбачає допомогу, догляд та захист людей з важкими вадами, спричиненими природним старінням чи захворюваннями, а також позбавленими сімейної підтримки, оскільки вони або бракують обох батьків, або їхні батьки не в змозі забезпечити належну підтримку [4].

Закон створює Фонд допомоги особам з важкими вадами, позбавлених сімейної підтримки при Міністерстві праці та соціальної політики. Регіони, місцеві структури, квазідержавні структури та приватні партії, що мають перевірений досвід надання допомоги інвалідам, також можуть внести вклад у Фонд. Географічні регіони повинні визначити власні критерії розподілу та вилучення коштів для окремих бенефіціарів [4].

У Франції наразі діє Закон № 2005-102 від 11 лютого 2005 року про рівні права та можливості, участь та громадянство осіб з обмеженими можливостями. Закон встановив принципи права на компенсацію та право на доступність. Щоб гарантувати фізичні права, відповідно до Закону створено інструмент, що гарантує їх здійснення, а саме відомчі будинки для інвалідів. Цей закон скасував попередні технічні комітети з професійної рекласифікації та відомчих комісій спеціальної освіти [5].

Натомість вона створила Відомчий будинок для інвалідів (Maison Départementale des Personnes Handicapées). Місія цієї установи чітко зазначена у звіті Комітету Сенату з соціальних питань від 29 червня 2009 року, а саме: інформація, прийом та прослуховування інвалідів, допомога у визначенні їх життєвого плану, оцінка запитів, рішення про розподіл та орієнтацію, моніторинг виконання зазначених рішень; нарешті підтримка і посередництво. Кожен будинок має комісію для права та самостійності інвалідів. Комісія відіграє дуже важливу роль, оскільки для дитини, як і для дитини будучи дорослим, вона приймає рішення щодо своєї освітньої чи професійної орієнтації та позначає заклад, в який людина може поїхати. Вона виправляє, також ступінь непрацездатності та характер та кількість соціальних виплат, які можуть бути надані [6].

Оскільки політика щодо інвалідності за своєю суттю є трансверсальною, французька влада призначила не одну адміністрацію, а референтів з питань інвалідності та доступності у кожному міністерстві. Таким чином, є контактні точки в кожному кабінеті міністрів та у кожній міністерській адміністрації. Ці радники з питань інвалідності та інвалідності відповідають за контроль за виконанням циркуляра прем'єр-міністра від 4 вересня 2012 року, підтвердженого таким від 4 липня 2014 року щодо включення інвалідності до законопроектів [7].

Окрім того, створено механізм координації контактних пунктів. Цю місію передано Міжвідомчому комітету з питань інвалідності, створеному указом № 2009-1367 від 6 листопада 2009 р. Генеральний секретар може вимагати та об'єднувати, за необхідності, референтів з питань інвалідності та доступності, щоб контролювати та координувати виконання рішень, прийнятих міжвідомчим комітетом. У більш загальному плані Генеральний секретар відповідає за визначення, координацію та оцінку політики щодо людей з обмеженими можливостями та направляє роботу для Національної конференції з питань інвалідності. З метою зміцнення тісних зв'язків між цим координаційним механізмом та представниками людей з інвалідністю, Генеральний секретар також виконує функції секретаря Національної консультативної ради з питань інвалідності [8].

Уряд визначив захисника прав цим механізмом. Захисник прав забезпечує спільно з Національною консультативною комісією з прав людини, Французькою радою з питань інвалідів з європейських та міжнародних питань та Національною консультативною радою з питань інвалідів, моніторинг застосування Конвенції в рамках моніторингового комітету.

Держава в особі Генерального секретаріату Міжвідомчого комітету з питань інвалідності також бере участь у розгляді справи. Комітет з моніторингу збирається раз на рік під головуванням захисника прав. Під час зустрічей представлена робота Комітету ООН з прав інвалідів. Крім того, Моніторинговий комітет має намір продовжити правове дослідження, розпочате у 2014 році, щодо прямого впливу положень конвенції та підвести підсумки національної системи досліджень, статистичної інформації, досліджень та оцінок становища людей з інвалідністю [9].

Висновки. Таким чином, на підставі вивчення законодавчих та нормативних актів таких країн як Німеччина, Франція та Італія досліджено структурні особливості їх системи правового забезпечення та адміністративно-процедурні аспекти його реалізації. Серед позитивного зарубіжного досвіду доцільного до імплементації відзначимо: спеціальні пільги, що передбачені для осіб з обмеженими можливостями, а саме пільги щодо медичної реабілітації, пільги, спрямовані на участь у житті на роботі та переваги, спрямовані на участь у житті громади; положення щодо недискримінації у контексті інтеграції гендерних питань, а саме особливих потреб жінок-інвалідів; створення формату контактних центрів, що співпрацюють, включаючи різні форми дискримінації, серед яких інвалідність; реалізація моніторингової діяльності у країнах щодо осіб з обмеженими можливостями, у тому числі шляхом інформаційних ЗМІ, та функціонування окремого моніторингового органу, що досліджує прямий вплив міжнародно-правових конвенційних положень та підводить підсумки національної системи досліджень, статистичної інформації, досліджень та оцінок становища людей з інвалідністю; створення спеціальних фінансових фондів із підтримки особливої категорії осіб; формування міжвідомчих державних структур з метою встановлення та вирішення дотичних проблемних питань щодо осіб з обмеженими можливостями.

References:

1. Circular of September 4, 2012 relating to the inclusion of disability in draft laws. (2009). Retrived from: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000026344613/> [in France].
2. Decision n ° 2009-582 DC of June 25, 2009. (2009). Retrived from: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2009/2009582DC.htm> [in France].
3. Decree n ° 2009-1367 of 6 November 2009 creating the interministerial committee for disability. (2009). Retrived from: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000021245493> [in France].
4. Ministerial Decree 53 of 21 June 2007 - Rankings of teaching institutes 2007-2009. (2007). Retrived from: <http://www.flcgil.it/leggi-normative/documenti/decreti-ministeriali/decreto-ministeriale-53-del-21-giugno-2007-graduatorie-di-istituto-docenti-2007-2009.flc> [in Italian].
5. Law 104, for assistance, social integration and the rights of persons with disabilities. (2017). Retrived from: <https://inclusivemindset.org/2017/07/02/legge-104-lassistenza-lintegrazione-sociale-diritti-delle-persone-handicappate/> [in Italian].
6. Law 22 June 2016, n. 112 "Provisions on care for people with severe disabilities without family support". (2016). Retrived from: <http://www.handylex.org/stato/l220616.shtml> [in Italian].
7. Law No. 2005-102 of 11 February 2005 on equal rights and opportunities, participation and citizenship of persons with disabilities. (2005). Retrived from: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT00000809647> [in France].
8. Neuntes Buch Sozialgesetzbuch - SGB IX. (2018). Retrived from: https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_9_2018/SGB_IX.pdf [in German].
9. Initial report of the French Government. (2016). Version from 21st March 2016. Retrived from: https://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2016/10/rapport_du_gouvernement_en_application_de_la_convention_internationale_de_lonu_sur_les_droits_des_personnes_handicapees_.pdf [in France].

Правовые тенденции реализации социальной функции государства по защите лиц с ограниченными возможностями: опыт стран Европейского Союза

Ткаченко И. М., e-mail: ipa_tkachenko_2006@ukr.net

Кировоградский институт развития человека «Украина», г. Кировоград, Украина

Аннотация. Статья посвящена проблематике правового тенденциями реализации социальной функции государства по защите лиц с ограниченными возможностями на основе исследования зарубежного опыта ЕС. В статье система социальной защиты понимается специфическим видом деятельности, направленной на перераспределение средств в пользу социального обслуживания населения. Автором к рассмотрению взяты законодательные и нормативные материалы таких стран как Германия, Франция и Италия. В статье изучаются структурные особенности системы правового обеспечения и административно-процедурные аспекты его реализации. Изучены основные законодательные акты стран в сфере защиты лиц с ограниченными возможностями. Исследован вопрос институционального механизма защиты лиц с ограниченными возможностями. Автором акцентировано внимание на специальных льготах, предусмотренных для лиц с ограниченными возможностями, а именно льгот по медицинской реабилитации, льгот, направленных на участие в жизни на работе и преимущества, направленные на участие в жизни общества. Подчеркнуты положения дискриминации в контексте интеграции гендерных вопросов особых потребностей женщин-инвалидов. Вопрос дискриминации реализуется также в формате контактных центров, сотрудничающих, включая различные формы дискриминации, среди которых инвалидность. Кроме того, обращено внимание на мониторинговую деятельность в странах отношении лиц с ограниченными возможностями, в том числе путем информационных СМИ. Учитывая зарубежный опыт, подчеркнуто, что мониторинговый орган исследует прямое влияние международно-правовых конвенционных положений и подводит итоги национальной системы исследований, статистической информации, исследований и оценок положения людей с инвалидностью. Обращается внимание на создании специальных финансовых фондов по поддержке особой категории лиц. Подчеркнута Трансверсальность проблематики на уровне страны, что обуславливает необходимость разветвления и наличия отдельных референтов по вопросам инвалидности и их доступности в каждом министерстве. Вместе с тем, в статье определена необходимость формирования межведомственных государственных структур с целью установления и решения касающихся проблемных вопросов в отношении лиц с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: лица с ограниченными возможностями, социальная функция государства, инвалиды, зарубежный опыт, недискриминация, обеспечение, поддержка, интеграция.

DIGITALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION AND HARMONIZATION OF DIGITAL MARKETS OF UKRAINE

Zaiets Oleksandr Mikhailovich

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Cybersecurity and Information Support of
Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
Web of Science Researcher ID: AAE-1646-2020
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4426-5241>
e-mail: zaec_1985@meta.ua,

Ismailov Karen Yurievich

Candidate of Sciences (Law), Associate Professor,
Head of the Department of Cybersecurity and Information Support of
Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5137-2507>
e-mail: 0997060070@ukr.net

Honcharov Andrii Viktorovich

Candidate of legal sciences, associate professor of the department of general legal disciplines
Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2430-2789>
e-mail: goncharov-82@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the issues of information support of public administration in the field of insurance, change its role in the context of administrative reform and implementation of European principles and standards of public administration. The study focuses on the study of the features of administrative and legal means of public administration, necessary for the regulation of relations between the subject's insurance market and other participants in insurance relations. As a result of scientific research, the authors determined that public administration in the field of insurance, being an important part of public administration, performs regulatory, control and organizational, informative functions in the insurance sector, thus ensuring the sustainable development of insurance activities, as well as in general promoting the democratic development of the state and society at the level of European standards.

Keywords: public administration, administrative reform, administrative and legal means, digitalization, informative functions.

Introduction. The key trend of the beginning of the third millennium is the transition of mankind to the era of information society, accompanied by an unprecedented growth of the role of information and knowledge in all spheres of society in general and in public administration in particular. The world information space has already been formed, which determines new forms of social relations and management, mass communication and interaction, way of life and way of thinking. There is an active shift and complication of various and diverse social processes that are beginning to interact with each other and flow into the global information space as elements of the global network structure of mankind.

New paradigms of culture, economy, and public administration are emerging. In such conditions, the problem of conceptual rethinking of the place and role of knowledge, information, information technology in the system of public administration, including - information and analytical support of public administration in the field of insurance, is extremely relevant.

The new paradigm of public administration in the information society era presupposes the transition from administrative-command forms of organization of management processes to information-structured ones, because in new conditions effective governance can be provided only by public administration decisions based on complex, systematic and logical information. Information resources and information processes in general become the main prerequisites for the effective functioning of public administration systems. This requires public authorities to implement systems and structures of information and analytical support of government agencies, the use of new forms and technologies of information use, new technologies for its collection, processing and analysis, creation and interaction of information databases and more.

In modern conditions, any decision-making of public administration and construction of a strategic course of development of the state and society should be based on proper information and analytical support, preliminary development of alternatives to such decisions and qualified assessment of each of them.

The subject of public administration, the head of the authority, should always take into account the probability of the emergence of new aspects of the problem situation, as well as the possibility of new problem situations in the course or as a result of the management decision. Thus, the effectiveness of public administration decisions and processes of public administration in general at the present stage directly depends on the availability and quality of functioning of systems, services and structural units for information and analytical support.

Carrying out administrative reform, changing the basic principles of building domestic administrative and legal institutions, implementing European principles and standards of public administration make it necessary to review and reassess the importance of public administration in regulating public relations, in particular in the field of insurance. After all, insurance is an integral attribute of modern life, which, firstly, provides reliable protection of property interests of individuals and legal entities through the implementation of a mechanism to prevent or reduce the consequences of predictable or unforeseen events (insured events); secondly, having great investment opportunities and significant potential for national and regional innovation and investment programs, contributes to the continuous reproduction and development of the economy; third, being an important component of the financial system, acts as a guarantor of financial stability and economic security of the state as a whole. However, such a role of this institution becomes possible only with the appropriate level of development of the insurance market and effective state regulation of insurance activities, in which the coordinated actions of public administration aimed at regulating relations between insurance market participants are of paramount importance.

Despite the fact that public administration has become widespread in recent years, today it should be noted the lack of a legislative definition of this concept. Therefore, it is necessary in the study to study the scientific developments of scientists, which highlights public administration as a systemic phenomenon that has specific societal values to ensure the provision of administrative services in accordance with European standards by implementing the principles of democratic governance.

In particular, V. Kolpakov, considering the forms of public administration, defines public administration as the activity of public administration entities to implement their functions within the established competence [1, p. 43].

Public administration is a close concept to public administration and some researchers often identify them. However, agreeing with the opinion of V. Martynenko, it should be noted that public administration is a form of public administration, which is carried out by representative bodies of democratic governance through their executive structures [3, p. 20–21]. Supporting this position, K. Kolesnikov notes that public administration is a component of public administration, the purpose of which is to ensure the democratic development of the state and society at the level of world standards through the use of the latest management methods and technologies [4, p. 44].

N. Obushna, substantiating the theoretical foundations of public administration as a qualitatively new model of public administration, emphasizes that public administration was the basis of the mechanism of implementation in practice of classical management theory in the public sector, which preceded the emergence of modern management theory, which is reduced to the effective functioning of the entire system of political institutions. At the same time, the peculiarities of public administration are ensuring the implementation of government decisions through the use of democratic, public, liberal forms and methods of managing social and economic development of society, which is only part of public administration [5, p. 54–58].

Sometimes scientific sources use two approaches to define public administration: 1) in the narrow sense, when public administration is understood as a professional activity of civil servants, which includes all activities aimed at implementing government decisions, studying, developing and implementing government policies; 2) in a broad sense, public administration is seen as a coordinated action of the legislature, the executive and the judiciary on public affairs, which differs significantly from private sector administration, but involves a significant number of private groups and individuals working in different companies or communities; are important in shaping public policy and are part of the political process. It is in a broad sense that the concept of "public administration" in the modern domestic scientific literature corresponds to the concept of "public administration" [6, p. 4].

In the theory of public administration, public administration is presented as: a kind of management activities of public authorities, through which the state and civil society provide self-government (self management) of the entire social system and its development in a certain direction [7, p. 488]; management activities of executive authorities, local governments, other public authorities, which provides influence on the social system as a whole through appropriate forms, mechanisms, tools and procedures, while ensuring the movement of the social system and its development in the necessary direction [8, p. 149].

Thus, public administration in the field of insurance is an important component of public administration, the content of which is the activities of public administration, aimed at implementing laws and other regulations by making administrative decisions to ensure the interests of insurance entities and providing statutory administrative services to insurance market participants.

In the field of insurance, a significant number of entities are endowed with public administration powers. Analysis of the nature of these powers and taking into account the extent of their impact on the insurance industry allows to distinguish between general and special subjects of public administration in this area. Common subjects include the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, ie those subjects of public administration that determine the general principles of socio-economic development of the state, the main directions of state policy and legal principles of regulation of insurance relations. and approval of insurance market development programs, control the financing of these programs, etc. The main tasks of the general subjects of public administration in the field of insurance are the implementation of their rule-making activities and the performance of control and supervisory functions.

The activities of special subjects of public administration are directly related to the implementation of state policy in the field of insurance at all levels (national, regional, local). Such entities may include the authorized body exercising state supervision over insurance activities, the Ministry of Finance of Ukraine, the State Regulatory Service of Ukraine and other state bodies and local governments whose activities are aimed at providing administrative services to insurance market entities, conducting inspections activities of insurance organizations in order to improve analytical and information-accounting support, information-advisory work, etc.

Despite the active changes as a result of measures to optimize the system of central executive bodies, one of the problems of public administration is the duplication of the same powers, which leads to irrational use of human resources, significant financial costs, development of identical regulations and operational documentation, and in general to reduce the efficiency of the system of public administration in the field of insurance. According to the Draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Consolidation of Functions on State Regulation of Financial Services Markets" № 2413a dated 20.07.2015, the functions of control and supervision over the insurance market are to be transferred to the National Bank of Ukraine. The analysis of this bill shows that the reform of the system of state regulation of the financial market of Ukraine meets modern global trends of consolidation of control and supervisory functions in a single institution and is the basis that creates conditions for economic growth and implementation of tasks towards integration into the European and world community. However, these changes need to be implemented only in an evolutionary way, which will allow a gradual transition to a system of mega-regulation by strengthening financial services markets, universalizing financial institutions, unifying regulatory and supervisory rules, and eliminating legal conflicts and contradictions between a number of laws and conditions of state regulation of the financial sector of the economy.

European principles of administrative law play an important role in the transformation of administrative and legal institutions and the reform of the public administration system. Despite the fact that these principles have received only a fragmentary consolidation at the legislative level (for example, in the Code of Administrative Procedure of Ukraine of 06.07.2005), they are recognized at the doctrinal level and form the basis for implementing democratic standards of public administration, in particular insurance [9, p. 128]. Their perception in the legal field contributes to the effective implementation of the "human-centric" concept of state activity, which provides for the priority and ability of people to exercise their rights in relations with public administration, which ensures an appropriate level of relations between public authorities and individuals.

Examining the content of public administration in the field of insurance, it should be noted that the activities of public administration entities can be expressed in both legal and non-legal form. Legal forms of public administration in the field of insurance include those whose use causes legal consequences (for example, the adoption of regulations and individual acts on insurance, establishing rules for the formation, accounting and placement of insurance reserves and reporting indicators, registration and other significant actions) . Non-legal forms include those whose use has no direct legal significance (for example, conducting audits, various meetings, consultations by public administration entities authorized to act in the field of insurance) [1, p. 47–48].

In carrying out their activities in the process of regulating insurance relations, public administration entities use a variety of administrative and legal means, ie the whole set of techniques and methods necessary to implement state policy in the field of insurance and protect the rights and interests of insurance market participants. Among the administrative and legal means of public administration in the field of insurance, registration and control means are of special importance.

The peculiarity of the use of registration tools by public administration entities is due to the fact that insurance activities are possible only after registration of the insurance company and obtaining a permit (license) for the relevant type of insurance in public administration bodies or their structural units. Registration activities within the public administration in the field of insurance are carried out in order to officially recognize the legality of the insurance organization, giving insurers rights and responsibilities, accounting for insurance reserves, etc.

Equally important are the control tools of public administration in the field of insurance, because control and supervision, which is closely related to it, are aimed at ensuring sustainable development of the insurance market and the efficiency of insurance activities, which, in turn, significantly affects the organization of market competitive relations, achievement of economic, social and other goals of the state. Implementation of control

means by public administration bodies and their structural subdivisions ensures inspections of correctness of application of insurance legislation by subjects of insurance activity and reliability of their reporting, control over insolvency of insurers in accordance with their insurance obligations to policyholders.

Management activities in the field of insurance are carried out by issuing organizational and administrative documents. Documentation is used as a way and means of implementing management functions. In this case, the documents contain information that must be securely stored for some time.

Recently, the management functions have become significantly more complicated and the scope of tasks assigned to insurance bodies has increased, and the requirements for the quality of documents are changing. At the same time, information technologies are being actively introduced as a means of automating processes related to documented information. In addition, new legal objects have appeared in the legislation - electronic document and electronic digital signature, new forms of relations based on electronic document circulation are being developed.

On the agenda in Ukraine is the issue of intensifying the introduction and development of electronic public administration in all spheres of society, one of the important components of which is electronic document management. This will allow to obtain such important qualities of public administration as the efficiency of electronic documents exchange, the possibility of their remote processing, approval and signing, will ensure the accumulation and general availability of arrays of documents, will make it natural to create and use electronic archives.

The basis of information and analytical support of the organization is primarily the processing of documents that are subject to creation, recording and accounting in a certain form.

Documents are used in various fields of knowledge, areas of human activity and social life. They are the object of study of various scientific disciplines and therefore the concept of the document is ambiguous and depends on in what field and for what it is used.

For the introduction of electronic document management before insurance companies, first of all, the task of creating a regulatory framework that ensures its implementation through proper organization of relevant processes and compliance with requirements for paperwork, unification of organizational and administrative documentation systems, development of a single state system of office work, a single system management documentation, etc. It should also be the basis for the settlement of relations between entities in such qualitatively new areas of activity as e-commerce, e-commerce, electronic reporting, provision of electronic (administrative) services through specialized information systems and public networks, including the Internet.

To this end, two basic laws of Ukraine were adopted: "On electronic digital signature" [10] and "On electronic documents and electronic document management" [11]. It should be noted that the provisions of the first of these laws meet the requirements of Directive 1999/93 / EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on the system of electronic signatures applicable within the Community [12]. With the adoption of these laws, subject to certain requirements, the electronic digital signature was equated in legal status to a handwritten signature (seal), established the basic organizational and legal principles of using an electronic document and the use of electronic document management.

The Law of Ukraine "On Electronic Documents and Electronic Document Circulation" [11] regulates relations related to the sending, transmission and receipt of an electronic document. In particular, the sending and transmission of an electronic document is carried out by the author or intermediary in electronic form by means of information and telecommunication systems or by sending electronic media on which this document is recorded. In this case, the electronic document is considered to be received by the addressee from the time of receipt of the author's notice in electronic form from the addressee of its receipt, unless otherwise provided by law or prior agreement between the subjects of electronic document management. Verification of the integrity of an electronic document is performed by verifying the authenticity of the electronic digital signature imposed on it.

In pursuance of these laws, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted a number of resolutions that specified the regulation of relations in this area, in particular:

- "On approval of the Procedure for certifying the availability of an electronic document (electronic data) at a certain point in time" [13];
- "On approval of the Procedure for accreditation of the key certification center" [14];
- "On approval of the Regulations on the central certification body" [15];
- "On approval of the Procedure for the use of electronic digital signatures by public authorities, local governments, enterprises, institutions and organizations of state ownership" [16];
- "On approval of the Standard procedure for electronic document management in the executive branch" [17];
- "On approval of the Procedure for mandatory transfer of documented information" [18].

These regulations, among others, are aimed at creating and developing in Ukraine public key infrastructure (PKI - Public Key Infrastructure) to ensure the use of electronic digital signature, especially the creation of its subjects - the central certification authority and regulatory authority, as well as certification authorities. Creation and maintenance of activity of other subjects of this infrastructure - the centers of certification of keys, including the accredited centers of certification of keys, is carried out by representatives of business.

Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Standard procedure for electronic document management in the executive branch" [17] establishes general rules for documenting management activities in electronic form and regulates the implementation of electronic documents from the moment of their creation or receipt to send or transfer to the appropriate archive. In this case, all other actions with electronic documents are performed in the authority in accordance with the requirements for actions with documents on paper, provided by the instructions on the records of this body. The Standard Procedure applies to all electronic documents created or received by a public authority.

In this case, each insurance company, regardless of ownership, specifies for its needs the general rules of documentation in electronic form and regulates the performance of actions with electronic documents in accordance with the law.

Enterprises, institutions and organizations carry out electronic document management only if they use reliable means of electronic digital signature, which must be confirmed by a certificate of conformity or a positive opinion on the results of state examination in the field of cryptographic protection of information received from the State Special Communications Administration. public key certificates from their signatory employees. In this case, electronic document management is carried out through special telecommunications networks or public telecommunications networks, and the sending of electronic documents through public telecommunications networks is carried out by the decision of the head of this body.

According to the law, the electronic document management system must meet the requirements of regulations in the field of information protection. In particular, this applies to the provisions of the Law of Ukraine "On Information Protection in Information, Telecommunication and Information-Telecommunication Systems" [19] and the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of Rules for Information Protection in Information, Telecommunication and Information-Telecommunication Systems" [20].

Creation of archives of electronic documents, their submission to archival institutions of Ukraine and storage in these institutions is carried out in the order determined by the legislation. In particular, the order of the State Committee of Archives of Ukraine approved the "Procedure for storage of electronic documents in archival institutions" [21].

Unified mandatory information security standards have not yet been introduced for insurance companies in Ukraine, although such standards have long been applied by foreign insurers. Given that the information security policy of banking institutions is developed independently, today domestic insurers, based on foreign experience and experience in implementing information security policy in banking and other activities, as well as international information security standards, can independently develop their own information security policy.

Among the international standards of information security (ISO / IEC 27001 and ISO / IEC 27002), the information security policy is described by the standard ISO / IEC 27002, the latest version of which was released in 2013. The ISO / IEC 27001 standard is used to implement the information security management system. It prescribes the algorithms according to which the information security system should be implemented [22], while ISO / IEC 27002 provides explanations, describes in detail the steps for system implementation, includes recommendations and explanations for the prompt and correct implementation of all requirements [23]. In case of introduction of the information security system the company receives the certificate on assignment of the standard ISO / IEC 27001.

To improve and enhance the effectiveness of administrative and legal regulation of compulsory civil liability insurance of motor vehicle owners, we propose to change the outdated procedures of interaction and build a mutually beneficial partnership between insurers and policyholders, increase the level of social protection of car owners.

In December 2017, the Motor Transport Insurance Bureau offered a new possibility to quickly resolve the accident without the need to call the police - an electronic European protocol. From now on, every driver can settle the insured event by filling in a simple electronic form of the European protocol from his phone or tablet. Automating this process can significantly reduce the settlement time for drivers involved in the accident and reduce the burden on the police and the judiciary.

In February 2018, an electronic policy of compulsory civil liability insurance for land vehicle owners was launched in Ukraine. Each driver was given the opportunity to enter into a contract directly via the Internet without having to carry a policy form. In total, more than 16,000 electronic policies have been concluded. However, the possibility of concluding an electronic contract is still not enshrined in the relevant law, but is regulated through other bylaws.

The introduction of the system of operative verification of information on the insurance coverage of a car owner by the National Police of Ukraine in the development and implementation of an electronic policy is an effective process of information exchange, which on the one hand will strengthen the car owner's confidence as insurance protection. without additional requests to the central database of the Motor (transport) insurance bureau.

The model of public administration that was formed in Ukraine during independence remains overly centralized. To change the existing management paradigm, it is necessary to implement systemic reforms aimed at decentralization. Decentralization is characterized by the transfer of power to the local level in order to improve the quality of public services to citizens. Such a large-scale modernization of the public administration system requires balanced approaches and solutions.

For the effective reform of public administration in the direction of decentralization, the political vision of the goals, objectives and mechanisms of such reform becomes crucial. We can agree that during the period that has passed since the years of Ukraine's independence, significant changes have taken place both in the system of state power and at the level of civil society. Such transformational changes require further steps to reform public administration in the new realities. An updated software and conceptual support for its implementation is needed. There is a need for significant theoretical and methodological development and rethinking of many areas of public administration reform. Given that some measures in the field of public reform have been implemented, but over time have lost their relevance, there is a need to significantly adjust strategic and tactical approaches to public reform in a decentralized environment. The task of public administration reform in the context of decentralization should be not only to change the functions and structure of the public authority, but also to radically change the entire system of public administration in Ukraine, to identify and implement mechanisms for continuous improvement and self-improvement of public administration.

The creation of digital infrastructures is a major factor in expanding citizens' access to the global information environment and knowledge. In 2011, free access to the Internet was recognized by the UN as a fundamental human right - digital law. Therefore, the need for access to information on administrative services and the possibility of influence and legal support must be provided by the authorities and is the basis of public administration.

The interaction between public authorities and the citizen should be based on the openness and quality of services provided by the state and is impossible without appropriate technological support, which is evolving from informatization to digitalization of public administration.

The creation of digital infrastructures is a major factor in expanding citizens' access to the global information environment and knowledge. In 2011, free access to the Internet was recognized by the UN as a fundamental human right - digital law. Therefore, the need for access to information on administrative services and the possibility of influence and legal support must be provided by the authorities and is the basis of public administration.

The interaction between public authorities and the citizen should be based on the openness and quality of services provided by the state and is impossible without appropriate technological support, which is evolving from informatization to digitalization of public administration.

Ukraine demonstrates insufficient progress in the transition of e-government to digitalization of public administration and harmonization of digital markets towards achieving the goals proposed by the EU for the Eastern Partnership countries in the Joint Working Document "Eastern Partnership - 20 Expected Results by 2020" [5]. In this situation, in order to move to practical and effective actions in all areas of digital harmonization in Ukraine, a set of strategic documents should be developed, synchronized with each other and supported by careful analysis.

In the legal field, the introduction of digital governance in Ukraine is defined by the Concept of Development of Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020, which was approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018 №67-r and can be considered a plan of action and digital agenda of Ukraine.

This Concept is a short-term and initial tool for the development and stimulation of domestic markets for consumption, implementation and production of digital technologies, contains a vision of economic transformation from traditional to efficient digital.

It identifies priority steps to implement appropriate incentives, create conditions for digitalization in various sectors of the economy and public life, challenges and tools for digital infrastructure development, acquisition of digital competencies by citizens, and identifies critical areas and projects of public administration. Prior to the adoption of this Concept, these provisions were developed by scientists and practitioners in this field during the preparation and continuation of work on the implementation of the project "Digital Agenda of Ukraine - 2020".

A new generation of talented, ambitious and patriotic Ukrainians, with the help of Western partners who have already passed this path and are helping to implement it in Ukraine, is developing and implementing tools for public control over service activities and digitalization of public administration.

In particular, the EGOV4Ukraine project will improve the process of providing public services at these levels through the development and implementation of the state data exchange system "Trembita" and the information system for administrative service centers "Vulyk". These information and communication technologies will make the work of public administration more transparent and efficient, and the process of providing such services and access to databases more efficient, easy and transparent.

Conclusions. Summing up, it should be noted that public administration in the field of insurance is an important component of public administration, the content of which is the activities of public administration to ensure the interests of insurance entities and provide statutory administrative services to insurance market participants through administrative acts (adoption regulations and operational acts, conducting audits, consultations, etc.). In the process of carrying out their activities, public administration entities perform a number of functions, including regulatory (development and adoption of regulatory and methodological documents on insurance activities), control (control and supervision of insurance companies) and organizational (defining the principles of the insurance market and the organization of relations between participants in insurance relations), which ensures the regulation of relations between insurance market participants and

other participants in insurance relations, sustainable development of insurance activities and generally contributes to democratization of social processes at world standards.

Reference:

1. Kolpakov V. K. *Ponyattya form publichnoho administruvannya* [The concept of forms of public administration]. *Administratyvne pravo i protses* [Administrative law and law]. 2012. № 2(2). P. 43–51.
2. Chernov S. I. *Tekst leksiy z dystsypliny «Publichne administruvannya»* [Text of lectures on the discipline "Public Administration"]. Kh.: KhNUMH, 2014. 97 p.
3. Martynenko V. M. *Demokratychnye vryaduvannya: problemy teorii ta praktyky. Publichne upravlinnya: teoriya ta praktyka: zb. nauk. pr.* [Democratic governance: problems of theory and practice] 2010. № 1. P. 16–22.
4. Kolesnykova K. O. *Spivvidnoshennya derzhavnoho upravlinnya ta publichnoho administruvannya u protsesi suspil'noyi transformatsiyi* [The ratio of public administration and public administration in the process of society new transformation]. *Publichne upravlinnya: teoriya ta praktyka* [Public administration: theory and practice]. 2013. Vyp. 3. P. 41–45.
5. Obushna N. I. *Publichne upravlinnya yak nova model' orhanizatsiyi derzhavnoho upravlinnya v Ukraini: teoretychnyy aspekt* [Public administration as a new model of public administration in Ukraine: theoretical aspect]. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya* [Effectiveness of public administration]. 2015. Vyp. 44(1). P. 53–63.
6. Mel'tyukhova N. M., Korzhenko V. V., Didok Yu. V. [ta in.] *Zarubizhnyy dosvid publichnoho administruvannya: metod. rek.* [Foreign experience of public administration: method. rivers]. K.: NADU, 2010. 28 p.
7. Kovbasyuk Yu. V. [ta in.] *Entsyklopediya derzhavnoho upravlinnya: u 8 t.* [Encyclopedia of public administration: in 8 volumes] K.: NADU, 2011. T. 8. 630 p.
8. Kruhlov V. V. *Publichne administruvannya v protsesi derzhavno-pryvatnoho partnerstva* [Public administration in the process of public-private partnership]. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya* [Act problems of public administration]. 2015. № 1. P. 145–153.
9. Averyanova V. B., Pukhtets'ka A. A. *Yevropeys'ki pryntsypy administratyvnoho prava: Monohrafiya* [European principles of administrative law: Monograph]. K.: *Institut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho* [Institute of State and Law. VM Koretsky], 2012. 237 p.
10. *Pro elektronnyy cifrovij pidpis : Zakon Ukrainy vid 22 travnya 2003 r. № 852-IV* [On electronic digital signature: Law of Ukraine from May 22, 2003 № 852-IV]. URL: <http://www.rada.gov.ua>
11. *Pro elektronni dokumenty ta elektronnyy dokumentoobig : Zakon Ukrainy vid 22 travnya 2003 r. № 851-IV* [About electronic documents and electronic document flow: Law of Ukraine of May 22, 2003 № 851-IV]. URL: <http://www.rada.gov.ua>
12. *Direktiva 1999/93/ES Yevropejskogo Parlamentu ta Radi vid 13 grudnya 1999 roku "Pro sistemu elektronnykh pidpisiv, sho zastosovuyetsya v mezhah Spivtovaristva"* (DIRECTIVE 1999/93/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 1999 on a Community framework for electronic signatures, *Oficijnij zhurnal L 013, 19/01/2000 p. 0012 – 0020. Pereklad zdiysneno Centrom perekladiv aktiv Yevropejskogo prava pri ministerstvi yustitsiyi Ukrainy*) [Directive 1999/93 / EC of the European Parliament and of the Council of December 13, 1999 "On the system of electronic signatures that applicable within the Community" (DIRECTIVE 1999/93 / EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 1999 on a Community framework for electronic signatures, Official Journal L 013, 19/01/2000 p. 0012 - 0020. Translated by the Center translations of acts of European law at the Ministry of Justice of Ukraine)]. URL: <http://uazakon.com/document/spart50/inx50337.htm>.
13. *Pro zatverdzhennya Poryadku zasvidchennya nayavnosti elektronnoho dokumenta (elektronnykh danih) na pevnij moment chasu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 travnya 2004 r. № 680.* [About the statement of the Procedure for certification of existence of electronic document (electronic data) at a certain point in time: Resolution Of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 26, 2004 № 680]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
14. *Pro zatverdzhennya Poryadku akreditatsiyi centru sertifikatsiyi klyuchiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 lipnya 2004 r. № 903* [On approval of the Procedure for accreditation of the certification center keys: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 13, 2004 № 903]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
15. *Pro zatverdzhennya Polozhennya pro centralnij zasvidchuválny organ : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnya 2004 r. № 1451* [On approval of the Regulations on the central certification body: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 28, 2004 № 1451]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
16. *Pro zatverdzhennya Poryadku zastosuvannya elektronnoho cifrovogo pidpisu organami derzhavnoyi vladi, organami misceвого samovryaduvannya, pidpriyemstvami, ustanovami ta organizatsiyami derzhavnoyi formi vlasnosti : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnya 2004 r. № 1452* [About the statement of the Order of application of electronic digital signature by public authorities, local authorities self-government,

enterprises, institutions and organizations of the state forms of ownership: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 28 2004 № 1452]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

17. *Pro zatverdzhennya Tipovogo poryadku zdijsnennya elektronnoho dokumentoobigu v organah vikonavchoyi vladi : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 28 zhovtnya 2004 r. № 1453* [On approval of the Standard procedure for electronic implementation document circulation in executive bodies: Resolution of the Cabinet Minister of Ukraine of October 28, 2004 № 1453]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

18. *Pro zatverdzhennya Poryadku obov'yazkovoyi peredachi dokumentovanoyi informaciyi : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 28 zhovtnya 2004 r. № 1454* [On approval of the Procedure for mandatory transfer documented information: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from October 28, 2004 № 1454]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

19. *Pro zahist informaciyi v informacijnih, telekomunikacijnih ta informacijno-telekomunikacijnih sistemah : Zakon Ukrayini vid 5 lipnya 1994 r. № 80/94-VR* [On information protection in information, telecommunications and information and telecommunication systems: Law of Ukraine of July 5 1994 № 80/94-BP]. URL: <http://www.rada.gov.ua>

20. *Pro zatverdzhennya Pravil zabezpechennya zahistu informaciyi v informacijnih, telekomunikacijnih ta informacijno-telekomunikacijnih sistemah : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 29 bereznya 2006 r. № 373* [About the statement of Rules of maintenance of protection of the information in information, telecommunication and information-telecommunication systems: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 29, 2006 № 373]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

21. *Pro zatverdzhennya Poryadku zberigannya elektronnih dokumentiv v arhivnih ustanovah : Nakaz Derzhavnogo komitetu arhiviv Ukrayini vid 25 kvitnya 2005 r. № 49* [About the statement of the Order of storage of electronic documents in archival institutions: Order of the State Committee of Archives of Ukraine from April 25, 2005 № 49]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

22. Domarev V.V. *Bezpeka informacijnih tehnologij. Metodologiya stvorenniya sistem zahistu* [Information technology security. Methodology creation of protection systems]. URL: <http://domarev.kiev.ua>.

23. Dreshpak VM *Informacijno-analitichne zabezpechennya organiv miscevoyi vladi : navch. posib. / V. M. Dreshpak, T. M. Brus, O. V. Tinkovan ta in. ; za zag. red. V. M. Dreshpaka ; Nac. akad. derzh. upr. pri Prezidentovi Ukrayini, Dnipropetr. region* [Information and analytical support of organs local government: textbook. way. Nat. acad. state at To the President of Ukraine, Dnipropetrovsk. region]. Dnipropetrovsk: DRIDU NADU, 2007. 159 p.

Диджитализация общественного управления и горманизация цифровых рынков Украины

Заец Александр Михайлович, e-mail: zaec_1985@meta.ua
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Исмаилов Карен Юрьевич, e-mail: 0997060070@ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Гончаров Андрей Викторович, e-mail: goncharov-82@ukr.net
Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Мариуполь, Украина

Аннотация. Статья посвящена вопросам информационного обеспечения государственного управления в сфере страхования, изменения его роли в контексте административной реформы и внедрения европейских принципов и стандартов государственного управления. В центре внимания исследования - изучение особенностей административно-правовых средств государственного управления, необходимых для регулирования отношений между субъектом страхового рынка и другими участниками страховых отношений. В результате научных исследований авторы определили, что государственное управление в сфере страхования, являясь важной частью государственного управления, выполняет регулирующие, контрольные и организационные, информационные функции в страховой сфере, обеспечивая тем самым устойчивое развитие страховой деятельности. а также в целом содействие демократическому развитию государства и общества на уровне европейских стандартов.

Ключевые слова: государственное управление, административная реформа, административно-правовые средства, цифровизация, информационные функции.

PERSONAL AND MORAL-ETHICAL QUALITIES AS ONE OF THE MAIN REQUIREMENTS FOR THE CANDIDATE ADVOCATES

Vladyshevska V.,

assistant of the Department of Judicial and Law-Enforcement Bodies System

National University "Odesa Law Academy"

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9666-5995>

e-mail: viktorii.vladyshevska@onua.edu.ua

Abstract. The article is devoted to the research and analysis of law, which includes the requirements for becoming an advocate and advocacy. Main attention is drawn to the fact that the selection of candidates advocates should be carried out not only by the criterion of theoretical knowledge and practical skills, but also on the personal and moral and ethical qualities, since all these features form a complete identity of the candidate, and create conditions for higher status of an advocate. The proposals for legal consolidation of professional and personal and moral and ethical requirements for applicants to lawyers are substantiated.

Keywords: acquiring the right to advocacy, requirements for acquiring the status of advocate, advocate's ethics, moral and ethical requirements.

Formulation of the problem. High morality and moral culture have a special importance for the advocate, because this profession imposes to society the ideas of such high moral and legal principles as the rule of law, justice, and humanity, impartiality, without which it is impossible to meet the challenges of building a democratic and humane society. The legislation on advocacy and legal practice, and advocacy in a whole must meet ethical requirements. In continuation of this position it is necessary to refer to the personal and moral and ethical requirements for the person who wishes to practice advocacy.

Condition of research. The problems of organization and advocate's activity, implementing of ethical foundations of advocate's activity have been the subject of research of scientists and lawyers for a long time. In particular, the diverse as N. M. Bakyanova, E. V. Vaskovskyi, T. V. Varfolomeeva, Yu. M. Groshevyi, Ya. P. Zeykan, A. F. Koni, P. V. Makalynskyi, O. D. Svyatotskyi etc. Not reducing the theoretical significance of these scientific works, unfortunately, we must note the insufficient extent of modern research is the question of personal and ethical requirements for the person who intends to practice law.

The purpose of research is to identify the moral and ethical and personal requirements for candidate advocates in the light of legal analysis of ethical principles and rules of advocate's activity.

The presentation of research. The word "advocate" comes from the Latin root *advocatus*, which means "invited" that is invited to defend in court, to conduct a case [7, p. 167]. In turn, the word «advocatus» is derived from the Latin word *advocatio* – request the assistance. That this turns the essence of the profession of advocate, which is to use all the knowledge and practical skills of advocate for the implementation of the main social function of the legal profession – "ensuring the right to defence against accusation and providing legal assistance in deciding cases in courts and other state bodies" [1]. The Preamble of the Rules of advocate's ethics states that the vital importance of the advocacy's functions requires that advocates should follow high ethical standards of conduct. [4].

In view of this analysis it is necessary to apply to the requirements applicable to the candidate advocates. IT's claimed to practice advocacy according to the requirements of art. 6 of the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice" from 05.07.2012 (hereinafter-Law), for becoming an advocate, a person must meet the following requirements: to have complete higher legal education gained in Ukraine, or complete higher legal education gained in foreign countries and recognized in Ukraine as prescribed by law; can speak the official language; have a minimum of two-year experience in the legal field, namely the experience in the specialty after the obtaining complete higher legal education. Also, a person who intends to become an advocate shall pass the qualification test; complete probationary training (except as prescribed by law); take the oath of the Ukrainian advocate and receive a certificate authorizing him for legal practice. At the same time a person cannot be an attorney if him: 1) has outstanding or unexpunged convictions for grave or especially grave crimes, or crimes of medium gravity punished by deprivation of freedom; 2) is deemed by court to be legally incapable or to have limited legal capacity; 3) was deprived of the right of legal practice – during two years after the resolution to deprive them of the right of legal practice; 4) was dismissed from the post of a judge, prosecutor, investigator, notary, from civil service or from service in the bodies of local self-government because of oath-breaking or corruption-related crimes – during three years after such dismissal [5].

At the same time, it is necessary to emphasize that while the legislative consolidation procedures and requirements for acquiring professional status of advocate is impossible to ignore claims to moral and ethical qualities of the candidates, because as Michel de Montaigne claimed "to be an advocate is a complex, elegant art. In addition to professional skills, you need knowledge to have innate personal qualities and to be called of God [2].

N. M. Bakayanova, investigating and analyzing the ethical foundations of activities of advocate-defender, draws attention to the fact that "advocacy related to the problems of morality. Solving these problems, of course, is based on moral ideals, principles and feelings of advocate. The role of the regulators of conduct in all cases is fulfilled by very specific, proven practices and traditionally provided requirements of legal ethics [6, c. 48]. However, the author classifies ethical requirements to advocate as follows: 1) the requirements contained in the rules of international law; 2) requirements, which are enshrined in national legislation; 3) claims recognized in documents that have no legal character; 4) requirements, which are not fixed in official documents.

However, a characteristic feature of such requirements is that they apply to the activities of a lawyer after his acquisition of the status of advocate. Thus, the deontological qualifying requirements to candidate advocates with educational and professional requirements would amount to a single system, are not established.

For these reasons, it appears appropriate to identify personal and moral and ethical requirements for these persons.

Under the personal and moral and ethical requirements is to be understood the complex requirements to the intellectual and general cultural level, personal and professional qualities, which a candidate advocate should have.

There is a state standard, which provides a list of the most important personal qualities of person who receives a state diploma in Law. In the qualifying characteristics of such graduate indicated that a lawyer must have civic maturity and high social activity, know the rules of professional ethics, have a high level of legal and psychological culture, deeply respect the rule of law and care for social values, honour and dignity of a citizen, be humane, have the appropriate level of moral consciousness, persistent moral beliefs, have a sense of duty, responsibility for the fate of people and assignments to be principled and independent while ensuring rights, rights, freedoms and lawful interests of the individual and his social protection, have the necessary will and perseverance in carrying out legal decisions taken, feelings of intolerance to any violation of the law in his own career. All lawyers regardless of the type of legal activity must meet these criteria [3].

In turn, there is quite a logical question: is it possible to identify all moral and ethical quality of a person before he independently begins to provide professional legal aid? And if so, how is it possible?

It is appropriate to note the following:

Firstly, one of the stages to identify the moral and personal qualities of the candidate are Qualification and Disciplinary Bar Commission inspection.

According to Art. 8 of the Law the person address the Qualification-Disciplinary Bar Commission in a residence with the application for admission to taking the qualification exam. In order to verify the completeness and reliability of information reported by the person who wishes to become a lawyer, and with the written consent of such person, qualification commission of the bar, qualifying chamber or its member may request the public authorities, local governments, their officers and officials, enterprises, institutions and organizations regardless of ownership and subordination, public associations, which are required within ten working days of receipt of the request to provide the necessary information. The refusal of the provision of information on the request, untimely or incomplete provision of information, untrue information, entails liability under the law. In case of failure by the person who wishes to become an advocate of the written consent to verify the completeness and accuracy of the information reported, the person is not allowed to qualifying examination;

Secondly, one of the entry requirements of professional status is probation. At this stage, finding himself face to face with the future profession, mastering all its aspects and difficulties candidate advocate the best way shows how his personal skills: analytical abilities, perseverance, determination, endurance, prudence and keeping peace integrity, diligence, independence, self-control, and both the moral qualities: honesty, integrity, discipline, diligence, responsibility, culture of behaviour, including tact, kindness, tolerance, courtesy. Exactly during probation is the formation of a person as an expert under the influence and supervision of an experienced advocate-manager, experience and morality of which is undoubtedly, laid his professional skills with the principles of legal ethics. It should be noted that individual psychological quality of person required achieving positive motivation of professional advocacy, its efficiency and effectiveness, formed throughout its life, particularly in learning, work, and entry of individual and general social skills. Question is not only about the set of special natural qualities, but also the outlook of man, his spiritual development. This component of professionalism is important to master the profession of advocate and be them in fact, realize the social significance and importance of the work.

In light of the foregoing, it seems appropriate to propose to check the moral and ethical qualities of the applicant at the time of the last qualification exam, for example, in the form of an interview. Analysis of rules governing the procedure, method of passing a qualifying examination shows that during it there are only theoretical knowledge and practical skill, that is only a professional qualification person is set. Therefore, the interview would make it possible to identify and evaluate the moral and ethical aspects of conduct of the individual.

Conclusions. Summing up, it should be noted that the selection of candidates advocates not only the criterion of knowledge, but also on the personal and moral and ethical qualities fully justified, as all these features form a complete identity of the candidate, and set the stage for the title of "advocate". Therefore, it appears that Part 2 of Art. 9 of the Law of Ukraine "On Advocacy and legal practice" can be outlined as follows: "The qualification examination is to identify the theoretical knowledge in law, the history of advocacy, legal ethics of the person who wishes to become an advocate, level of practical skills and abilities to use law and moral and ethical qualities of the candidate".

The proposed idea should be implemented in the law only after comprehensive discussion among the legal community with the development of clear criteria by which it would be reasonable to estimate the identity of the applicant, candidate's areas of life that could be the subject of study, created a procedural mechanism for such verification.

References:

1. Konstytutsiya Ukrainy. Pryiniata na p'iatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Myshel de Monten Monten M. Opyty. Yzbrannye proyzvedeniya v 3-kh tomakh. Myshel Monten; per. s fr. A. S. Bobovycha. Tom I. Moskva : Holos, 1992. 384 p.
3. Poklonska O. Iu., Kompaneitsev S. V. Profesiino znachushchi yakosti advokata: deontolohichni pidkhid URL: <http://www.pap.in.ua/4/1/Poklonska%20O.Yu.,%20Kompaneitsev%20S.V.pdf>
4. Pravyla advokatskoi etyky. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf
5. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 №5076-VI. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2013. № 27. St. 282.
6. Tavartkiladze N. M. Etychni osnovy diialnosti advokata-zakhysnyka. dys... k. iu. n: 12.00.10; Odeska natsionalna yurydychna akademiia. Odesa, 2003. 215 p.
7. Andryevskoho Y. E. Entsyklopedycheskyi slovar. T. 1. Sankt-Peterbuh : Semenovskaia Typo-Lytohrafyia, 1890. № 92. 482 p.

Профессионально-личностные и морально-этические качества как одно из главных требований к претенденту в адвокаты

Владишевская Виктория Викторовна, e-mail: viktoria.vladyshevska@onua.edu.ua
 Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию и анализу правовых норм, в которых предусмотрены требования для получения статуса адвоката и осуществление адвокатской деятельности. Сосредоточено внимание на том, что отбор кандидатов в адвокаты должен проводиться не только по критерию уровня теоретических знаний и практических навыков, но и с учетом личностных и морально-этических качеств, поскольку все указанные черты формируют целостную личность кандидата, и создают предпосылки для получения высокого статуса адвоката. Обосновываются предложения нормативно-правового закрепления профессионально-личностных и морально-этических требований к претендентам в адвокаты.

Ключевые слова: приобретения права на занятие адвокатской деятельностью, требования к получению статуса адвоката, адвокатская этика, морально-этические требования.

FOREIGN EXPERIENCE IN REGULATION OF CRIMINAL LIABILITY FOR HOOLIGANISM

Vita Ponomarenko

Post-graduate student of criminal law department Criminology and Judicial Institute of the State and Law Institute of V. Koretsky of the National Academy of Sciences of Ukraine
e-mail: vita-p92@ukr.net

Abstract. The article deals with a comparative legal study of responsibility for group hooliganism in the legislation of Ukraine and the legislation of individual EU member states and post-Soviet countries.

Within the framework of a comparative legal study, the relevant articles of the criminal codes of the countries of the post-Soviet space are analyzed due to the presence of common signs of the placement of crime warehouses in the criminal codes of such countries. At the same time, in view of the ongoing European integration processes in Ukraine, we have analyzed the criminal legislation of individual countries of the European Union regarding the responsibility in these countries for criminal acts of hooliganism and the criminal-law significance of complicity in committing relevant crimes.

It is established that the content of the objective side of the crime of «Hooliganism» under Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine and most countries of the post-Soviet space differs, and in fact the difference is that the responsibility comes for the hooligan acts, which are accompanied by the use of violence or threat of its use, or the destruction or damage to other people's property. The rules of EU law also indicate the focus of actually hooliganism on harming a person or property.

Thus, the analysis makes it possible to conclude that it is advisable to determine the disposition of Article 296 of the Criminal Code of Ukraine as committing acts that violate public order, accompanied by the use of violence or threat of its use, or the destruction or damage to someone else's property.

We believe that such proposals will eliminate the unclear signs of the objective side of the crime under Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine, which will contribute to the correct criminal qualification of hooliganism as in part 1 of Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine, as well as in the legislation defined in Part 2 of Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine forms of complicity.

Regarding the forms of complicity as qualifying and especially qualifying features of the crime of «hooliganism», it is advisable to use the foreign experience of the countries of the former Soviet Union and to establish other forms of complicity as qualifying features in Part 2 of Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine, such as «a group of persons by prior agreement» and «organized group».

Such proposals are also substantiated by an analysis of EU law, in which responsibility for hooliganism is provided precisely for acts of complicity, and the publicity and publicity of their commission further indicates a breach of public order. Therefore, it is mandatory to have criminal charges brought by a group of persons committing such actions jointly (Kingdom of the Netherlands), jointly or by prior arrangement (Kingdom of Denmark), or by a concerted effort (Swiss Confederation), awareness of joint actions with other people in the crowd (Republic of Poland).

Keywords: group hooliganism, group of persons, group of persons by prior conspiracy, organized group, criminal qualification, hooligan motive.

Постановка проблеми та її актуальність. Одним із основних джерел пошуку шляхів удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність слугує порівняння способів кримінально-правової охорони відповідного порядку суспільних відносин у законодавстві інших держав.

Зазначимо, що відповідальність за вчинення хуліганства у такій формі співучасті як група осіб передбачено лише у ч. 2 ст. 296 КК України. Врахування такої форми співучасті здійснюється при кримінально-правовій кваліфікації за ч.ч. 3, 4 ст. 296 КК України. При цьому, способи врахування при кваліфікації за ст. 296 КК України наявності інших форм співучасті, визначених у ст. 28 КК України судовою практикою чітко та однозначно не визначено.

Чинний Кримінальний кодекс України розроблено у тому числі на підставі положень Модельного кодексу для країн-СНД, разом з тим у зв'язку із наявністю угоди про асоціацію України з Європейським Союзом та обраним державою вектором євроінтеграції значний інтерес становлять питання гармонізації законодавства України з законодавством держав-членів ЄС, встановлення схожих або ж однакових підходів до охорони порядку суспільних відносин кримінально-правовими засобами.

Кримінальне законодавство України не може існувати ізольовано, що свідчить про необхідність врахування глобалізаційних процесів у світі як одну з підстав його удосконалення. Слушною при цьому

вважаємо позицію академіка О. Костенка про те, що важливою проблемою юридичної глобалістики є визначення закономірностей і відповідних їм тенденцій розвитку національної юриспруденції в умовах глобалізації. Глобалізація не повинна сприйматися як добровільна або примусова рецепція національною юриспруденцією правил чужого законодавства або імплементація міжнародно-правових актів. Глобалізація юриспруденції це такий розвиток національних юриспруденцій, яка полягає у наближенні їх до спільного знаменника, притаманного усім націям, який може визначатися лише за допомогою принципу соціального натуралізму [1, с. 173].

Враховуючи наведене, метою цієї статті є здійснення порівняльно-правового дослідження відповідальності за групове хуліганство в законодавстві України та законодавстві країн-членів Європейського Союзу та країн пострадянського простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти даного питання розглядали у своїх роботах: Л. А. Кузнецова, О.М. Костенко, В.В. Налуцишин, Р. П. Олійничук, І.М. Копотун, М.М. Рудик, М. І. Хавронюк, М. О. Черниш, В.В. Шаблістий, С.С. Яценко та інші. Проте, окремого дослідження регламентації відповідальності за групове хуліганство у КК країн ЄС та пострадянського простору не проводилося.

Для проведення порівняльно-правового дослідження будуть проаналізовані відповідні статті кримінальних кодексів країн пострадянського простору через наявність спільних ознак розміщення складів злочинів у кримінальних кодексах таких країн. Водночас, зважаючи на триваючі в Україні євроінтеграційні процеси нами буде проаналізовано кримінальне законодавство окремих країн Європейського Союзу в частині наявності у цих країнах відповідальності за хуліганські дії та кримінально-правове значення форм співучасті у вчиненні відповідних злочинів.

Аналіз законодавства країн пострадянського простору. У КК Республіки Азербайджан відповідальність за хуліганство встановлено у ст. 221. Кримінальна відповідальність за ст. 221.2.1. настає за вчинення групою осіб умисної дії, що грубо порушує громадський порядок, виражає явну неповагу до суспільства, яке супроводжується застосуванням насильства до осіб або погрози його застосування, або знищенням чи пошкодженням чужого майна (санкція – виправні роботи на строк до 2 років, обмеження волі на строк до 3 років або позбавлення волі на строк від 1 до 4 років [2].

Аналогічно визначено поняття хуліганства у ст. 279 КК Республіки Туркменістан. У п. а ч. 2 ст. 279 встановлено відповідальність за хуліганство, вчинене двома або більше особами без попередньої змови або групою осіб за попередньою змовою (санкція – штраф, виправні роботи на строк до 2 років або позбавлення волі на строк до 5 років [3]. Таке ж визначення хуліганства містить і ст. 237 КК Республіки Таджикистан. У ч. 2 ст. 237 встановлено відповідальність за хуліганство, вчинене групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або організованою групою (санкція – штраф або позбавлення волі на строк до 5 років) [4]. Також у п. 1 ч. 2 ст. 266 КК Киргизької Республіки встановлено відповідальність за хуліганство, вчинене групою осіб, групою осіб за попередньою змовою (санкція – позбавлення волі III категорії) [5].

У КК Республіки Молдова в ч. 2 ст. 287 встановлено відповідальність за хуліганство, вчинене двома або більше особами (санкція – штраф або позбавлення волі на строк до 5 років) [6].

У ч. 1 ст. 258 КК Республіки Вірменія кримінальна відповідальність настає за вчинення групою осіб умисної дії, що грубо порушує громадський порядок, виражає явну неповагу до суспільства, яке супроводжується застосуванням насильства до осіб або погрози його застосування, або знищенням чи пошкодженням чужого майна. У ч. 2 ст. 258 КК встановлено відповідальність за грубе порушення громадського порядку, вчинене з винятковим цинізмом. Співучасть визначається як особливо кваліфікуюча ознака у ч. 3 ст. 258 КК. Відповідальність настає за дії, передбачені ч. 1 або ч. 2, вчинені групою осіб або організованою групою (санкція – виправні роботи на строк 1 до 2 років, позбавлення волі на строк не більше 5 років [7].

У ч. 1 ст. 339 КК Республіки Білорусь кримінальна відповідальність настає за вчинення умисної дії, що грубо порушує громадський порядок, виражає явну неповагу до суспільства, яке супроводжується застосуванням насильства до осіб або погрози його застосування, або знищенням чи пошкодженням чужого майна, або таке діяння, яке за своїм змістом характеризується винятковим цинізмом. У ч. 2 ст. 339 відповідальність настає за вчинення хуліганства групою осіб (санкція – арешт, обмеження волі на строк до 3 років або позбавлення волі на строк від 1 до 6 років [8].

За п. а ч. 2 ст. 239 КК Грузії настає відповідальність за хуліганство, тобто діяння, що грубо порушує громадський порядок, виражає явну неповагу до суспільства, яке вчинене з застосуванням насильства або погрози його застосування, вчинене групою осіб за попередньою змовою (санкція – штраф, суспільно корисна праця від 180 до 200 годин, виправні роботи на строк від 1 до 2 років, позбавлення волі на строк від 2 до 5 років [9].

У КК Республіки Узбекистан в ч. 2 ст. 277 встановлено відповідальність за хуліганство, тобто умисне нехтування правилами поведінки в суспільстві, поєднане з побоями, заподіянням легких тілесних ушкоджень або зі знищенням або пошкодженням чужого майна, що завдало значної шкоди, вчинене групою осіб (санкція – виправні роботи від 300 до 360 годин, або обмеження волі на строк від 1 року до 3 років, або позбавлення волі на строк до 3 років [10].

У ст. 293 КК Республіки Казахстан визначення хуліганства надається аналогічно до законодавця Республіки Білорусія. Відповідальність за хуліганство, вчинене групою осіб або групою осіб за попередньою змовою передбачено у ч. 2 ст. 293 (санкція – штраф, або виправні роботи, або суспільно корисні роботи, обмеження волі на строк до 5 років, або позбавлення волі на той самий строк. У ч. 3 ст. 293 особливо кваліфікуюча ознака - вчинення хуліганства злочинною групою (санкція – обмеження волі на строк від 3 до 7 років, або позбавлення волі на той самий строк) [11]. З огляду на наведене слід зазначити, що в КК Республіки Казахстан використано ознаки трьох форм співучасті.

У ст. 213 КК Російської Федерації встановлено відповідальність за хуліганство як за грубе порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, вчинене: а) із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї; б) з мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ненависті або ворожнечі чи з мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи; в) на залізничному, морському, внутрішньому водному або повітряному транспорті, а також на будь-якому іншому транспорті загального користування. У ч. 2 ст. 213 відповідальність настає за ті ж дії, вчинені групою осіб за попередньою змовою (санкція – штраф, виправні роботи, або позбавлення волі на строк до 7 років) [12].

У ч. 2 ст. 231 КК Латвійської Республіки встановлено відповідальність за хуліганство вчинене групою осіб та передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк до семи років і контроль поліції на строк до трьох років). Хуліганством при цьому визнаються дії, що грубо порушують громадський порядок, що виражаються в явній неповазі до суспільства або в зухвалості, що ігнорують загальноприйняті норми поведінки і порушують спокій людей або роботу установ, підприємств чи організацій [13].

У Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки та у КК Литовської Республіки встановлено відповідальність за порушення громадського порядку, також відсутні кваліфікуючі або ж особливо кваліфікуючі ознаки форми співучасті.

Аналіз законодавства про кримінальну відповідальність країн пострадянського простору надав можливість дійти висновку про те, що фактично у всіх кримінальних кодексах вчинення хуліганства у співучасті має кримінально-правове значення та виступає кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою ознакою.

Вчинення хуліганства групою осіб як однією з форм співучасті встановлено у КК: України, Республіки Азербайджан, Республіки Туркменістан, Республіки Таджикистан, Киргизької Республіки, Республіки Молдова, Республіки Вірменія, Республіки Білорусь, Республіки Узбекистан, Республіки Казахстан, Латвійської Республіки.

Кваліфікуюча ознака як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою закріплена у КК Республіки Туркменістан, Республіки Таджикистан, Киргизької Республіки, Республіки Молдова, Грузії, Республіки Казахстан, Російської Федерації.

Кваліфікуюча ознака у вигляді вчинення хуліганства організованою групою встановлено у КК Республіки Таджикистан, Республіки Вірменія. При цьому як особливо кваліфікуюча ознака – у ч. 3 ст. 293 КК Республіки Казахстан (вчинення хуліганства злочинною групою).

Зважаючи на наведене вважаємо, що встановлення кваліфікуючої ознаки у виді форми співучасті (група осіб) у ч. 2 ст. 296 КК України є обґрунтованим та доцільним. Як зазначає В.В. Налуцишин: «Хуліганство, вчинене групою осіб, буде мати місце при наявності таких ознак: в хуліганстві приймають участь два або більше виконавці, які є суб'єктами цього злочину; кожен з виконавців самостійно виконує об'єктивну сторону хуліганства повністю або частково; незалежно від моменту виконання дій, що утворюють об'єктивну сторону злочину; хуліганські дії вчинюються шляхом непередбачуваного об'єднання зусиль учасників, які діють під впливом ситуації (обставин справи)» [14, с. 56].

З огляду на характеристики групи осіб як форми співучасті вважаємо, що для належної кримінально-правової кваліфікації різних форм співучасті доцільно використати зарубіжний досвід країн пострадянського простору та встановити інші форми співучасті як кваліфікуючі ознаки у ч. 2 ст. 296 КК України, такі як «група осіб за попередньою змовою» та «організована група». Таку позицію щодо доповнення ч. 2 ст. 296 КК України такою кваліфікуючою ознакою як група осіб за попередньою змовою підтримує у науці кримінального права вчена Л. О. Кузнецова [15].

Доповнення ч. 2 ст. 296 КК України надасть можливість враховувати різні форми співучасті при вчиненні групового хуліганства у правозастосуванні та дозволить забезпечувати диференціацію при призначенні покарання співучасникам групового хуліганства з огляду на визначення їх належності до різних за організаційним статусом форм співучасті.

Аналіз законодавства окремих країн Європейського Союзу. У науці кримінального права багато науковців вказують на те, що в законодавстві про кримінальну відповідальність країн Європейського Союзу такого складу злочину як «хуліганство» окремо не виділяється, а законодавство цих країн, як правило, містить окремі статті, які встановлюють відповідальність за ті чи інші конкретні хуліганські дії. До них можна віднести, зокрема, дії щодо перешкоджання проведення мирного зібрання, публічного зібрання або ж засідання органів державної влади, масові заворушення або ж групове порушення громадського порядку, порушення громадського спокою тощо (наприклад, §137 КК Королівства Данії, ст.

142, 143, 144 КК Королівства Нідерланди, ст. 260 КК Республіки Польща; статті 2, 3, 4 Глави 16 КК Королівства Швеція).

Щодо вищевказаних діянь варто зазначити, що це групові дії, і за законодавством України кримінально-караними є лише дії щодо організації як масових заворушень, так і групового порушення громадського порядку.

Враховуючи наведене, групова участь у таких діях за наявності ознак хуліганства підлягає кримінально-правовій оцінці щодо наявності складу злочину, передбаченого у ч.ч. 2, 3, або 4 ст. 296 КК України.

Аналізуючи кримінальні кодекси країн Європейського Союзу зазначимо, що в багатьох країнах Європейського Союзу відповідальність за окремі хуліганські дії як конститутивну ознаку передбачає наявність співучасті у різних формах. При цьому співучасть як кваліфікуюча ознака, як правило, не застосовується.

Так, за ст. 141 КК Королівства Нідерланди підлягають відповідальності особи, які публічно та спільно вчиняють акти насильства проти особи або майна. Покарання у виді позбавлення волі до чотирьох років або штраф четвертої категорії. У цьому випадку відповідальність настає за вчинення дій у співучасті [16].

У ст. 260 КК Швейцарської Конфедерації встановлено відповідальність за порушення громадського порядку, поєднане з насильством групою осіб. Зазначена стаття встановлює, що хто бере участь у зібранні людей в публічному місці, якщо такі особи об'єднаними зусиллями вчиняють насильницькі дії стосовно людей або щодо речей підлягають покаранню у виді позбавлення волі або штрафу. Разом з цим особи, які на вимогу припинили протиправні дії не підлягають кримінальній відповідальності, якщо вони не вчиняли насильство та не закликали до вчинення насильницьких дій іншими особами [17].

За § 1 ст. 254 КК Республіки Польща підлягає покаранню позбавленням волі на строк до 3 років той, хто бере активну участь у натовпі, знаючи, що його учасники спільно здійснюють насильницьке посягання на людину або майно [18].

За § 134 а Королівства Данія підлягають відповідальності будь-які учасники вуличних скандалів або будь-якого іншого серйозного порушення громадського спокою та порядку, якщо вони діють за попередньою змовою або спільно [19]. Варто зазначити, що встановлені у § 134 а КК Королівства Данії дії не підпадають під диспозиції статей 293 або ж 294 КК України, а за наявності до того підстав будуть підпадати під ознаки хуліганства, вчиненого групою осіб.

У ст. 557 КК Королівства Іспанії карається тюремним ув'язненням на строк від 6 місяців до 3 років той, хто діючи в групі, з метою посягання на громадський спокій, порушить громадський порядок, якщо таке діяння заподіяло тілесні ушкодження, шкоду майну, створило перешкоди на дорогах або підступах до них з небезпекою для осіб, які пересуваються ними, або захоплення споруд чи будівель [20].

У ст. 235 КК Республіки Болгарія відповідальність настає за вчинення непристойних дій, що грубо порушують громадський порядок та виражають явну неповагу до суспільства. При цьому, ознаки співучасті як кваліфіковані або ж особливо кваліфіковані ознаки такого злочину не вміщено [21]. Також у ст. 16 Глави 16 КК Королівства Швеція встановлено покарання у виді штрафу у випадку, коли особа вчиняє шум або інші дії у публічному місці, що викликають невдоволення суспільства [22].

Таким чином, у багатьох країнах Європейського Союзу відповідальність за хуліганські дії передбачена саме за дії у співучасті, а спільність і публічність їх вчинення додатково вказує на порушення громадського порядку. Тому обов'язковим для притягнення до кримінальної відповідальності є наявність групи осіб, які вчиняють такі дії спільно (Королівство Нідерланди), спільно або ж за попередньою домовленістю (Королівство Данія), або ж об'єднаними зусиллями (Швейцарська Конфедерація), усвідомленість спільних дій з іншими особами в натовпі (Республіка Польща).

І.М. Копотун зазначає, що: «більшість країн у власному кримінальному законодавстві містять норми, котрі передбачають відповідальність за хуліганські дії. Безумовно, більшість з них не мають назви «хуліганство» чи не згадують хуліганські мотиви, крім норм, розміщених у кримінальних кодексах пострадянських країн» [23, с. 42]. Ми погоджуємося цілком з такими висновками, проте варто зазначити, що зміст об'єктивної сторони складу злочину «хуліганство» за ст. 296 КК України та більшістю країн пострадянського простору відрізняється і фактично відмінність зводиться до того, що відповідальність настає за хуліганські дії, що супроводжуються застосуванням насильства або погрозою його застосування, або знищенням чи пошкодженням чужого майна. Норми законодавства країн ЄС також вказують на спрямованість фактично хуліганських дій на завдання шкоди особі або майну.

У науковій літературі обґрунтовується позиція щодо доцільності декриміналізації ст. 296 КК України та відповідальності за групове хуліганство з огляду на те, що: усі дії, які можуть бути сприйняті правоохоронними органами чи судом в якості хуліганства, вже закріплені в інших статтях (статті 125, 129, 194, 263, 342 КК України), сама по собі стаття 296 ККУ не визначає жодної реальної дії, яка б дозволила виокремити хуліганство в окремий злочин зі своїм власним об'єктом посягання. При цьому зарубіжні країни, які не закріплюють хуліганство у своєму кримінальному законодавстві, демонструють успішний приклад того, що декриміналізація не може негативно вплинути на виконання завдань КК України [24, с. 159].

Ми не погоджуємося з такою позицією з тих міркувань, що: по-перше, у багатьох країнах кримінальне законодавство встановлює відповідальність за хуліганство (як правило це країни

пострадянського простору, окремі країни ЄС); по-друге, у тих країнах, де спеціальної статті не встановлено, у законодавстві передбачено одну або ж кілька статей, що вміщують окремі складові об'єктивної сторони складу злочину «хуліганство» і відсутність вказівки на те, що диспозицією охоплюються хуліганські дії не змінює той факт, що криміналізовано саме їх різновиди; по-третє наявні проблемні питання щодо розмежування складу злочину «хуліганство» з злочинами проти життя та здоров'я, проти власності та іншими злочинами слід вирішувати в контексті внесення змін та доповнень до диспозиції ст. 296 КК України.

З огляду на викладене зазначимо, що у законодавстві проаналізованих країн ЄС встановлено відповідальність за вчинення хуліганських дій, що супроводжуються, як правило, актами насильства проти особи або майна. При цьому відповідальність настає за вчинення спільних дій кількох осіб. Така диспозиція складу злочину «хуліганство» відповідає і тому законодавству країн пострадянського простору, в якому хуліганство визначається саме через вказівку на вчинення насильства або знищення чи пошкодження майна. Таким чином, проведений аналіз дозволяє дійти до висновку про доцільність визначення диспозиції статті 296 КК України як вчинення дій, що порушують громадський порядок, що супроводжуються застосуванням насильства або погрозою його застосування, або знищенням чи пошкодженням чужого майна.

Більшість країн пострадянського простору та країни ЄС є членами Ради Європи та визнали юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Враховуючи наведене, під час розгляду питання про шляхи удосконалення відповідальності за хуліганство необхідно враховувати існуючу практику цього міжнародного судового органу щодо застосування ст. 296 КК України.

Значимо, що ЄСПЛ у справах проти України вже визнавав порушення принципу *ne bis in idem* щодо застосування до заявника адміністративного стягнення, яке фактично було кримінальним за ст. 173 КУпАП та подальшого засудження за ч. 4 ст. 296 КК України у справі «Ігор Тарасов проти України [25]. У вказаній справі встановлено, що заявника за одні і ті самі факти двічі притягнули до відповідальності, проте ці факти були нерозривно пов'язані між собою, а оцінка національних судів другого провадження по суті стосувалася тих самих фактів, що досліджувалися і у першому провадженні. Аналіз диспозицій статей, що встановлюють відповідальність за хуліганство у кримінальних кодексах зарубіжних країн, дозволяє у цьому контексті зробити декілька висновків.

Так, можемо констатувати відсутність чітких критеріїв відмежування складу адміністративного правопорушення «дрібне хуліганство» від хуліганства кримінально-караного за ч. 1 ст. 296 КК України. Проблеми при кримінально-правовій кваліфікації у таких випадках можуть виникати та фактично виникли у справі заявника і при вчиненні злочину у співучасті, що вимагає оцінки якості кримінального закону при розробленні пропозицій щодо його удосконалення.

В цьому аспекті звертає на себе увагу питання щодо встановлення відповідальності за хуліганство у кримінальних кодексах зарубіжних країн пострадянського простору, оскільки диспозиція ч. 1 ст. 296 КК України не містить критеріїв конкретизації, водночас застосування насильства чи погрози його застосування, пошкодження чи знищення майна як ознак, що вміщено у більшості статей КК країн пострадянського простору в частині визначення дій, що вчиняються при умисному порушенні громадського порядку свідчить про більш конкретне описання хуліганства за об'єктивною стороною у КК цих країн. При цьому, виходячи з використаних станом на сьогодні термінів у диспозиції статті 296 КК України вищевказані протиправні дії не зазначені, а можливість їх врахування як різновидів особливої зухвалості чи виняткового цинізму підлягають оцінці та тлумаченню правозастосовувачем в кожному конкретному випадку.

Значене поряд з неконкретизованим складом адміністративного правопорушення, передбаченого у ст. 173 КУпАП, що визнано ЄСПЛ кримінальним правопорушенням за сутнісними ознаками створює правову невизначеність, можливість кваліфікації злочину як адміністративного правопорушення і навпаки, або ж можуть призвести до порушення вимог статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, під якими слід розуміти заборону кримінального переслідування або судового розгляду у справі щодо другого «правопорушення», якщо вони витікають з ідентичних, або по суті одних і тих самих фактів [26].

Наведена практика ЄСПЛ та окреслені нами способи конструювання диспозиції статті кримінального закону щодо аналогічного складу злочину «Хуліганство» у законодавстві тих країн, де такий склад злочину окремо виділено вказує на доцільність використання їх досвіду як способу конкретизації об'єктивної сторони, що в свою чергу розмежує і види відповідальності за чинною правовою системою (до впровадження кримінальних проступків).

До слухних позицій, які доцільно запозичити можемо віднести, зокрема, вказівку про те, що до кримінально-караного хуліганства слід відносити умисні дії, які грубо порушують громадський порядок, виражають явну неповагу до суспільства, що супроводжується застосуванням насильства або погрозою його застосування, або знищенням чи пошкодженням чужого майна (так, як передбачено в диспозиціях статті 221 КК Республіки Азербайджан, статті 258 КК Республіки Вірменія, статті 277 Республіки

Узбекистан та інших). При цьому, інші види порушення громадського порядку слід віднести до складу адміністративного правопорушення «дрібне хуліганство» та за цими ознаками їх розмежовувати.

Наведене пропозиції за змістом об'єктивної сторони не відмінюють того факту, що станом на сьогодні ст. 173 КУпАП через тяжкість адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту вважається кримінальним правопорушенням, що вимагає перегляду видів стягнень, які можуть бути застосовані за вчинення такого адміністративного правопорушення, що може бути реалізовано під час введення в дію кримінальних проступків в законодавстві України про кримінальну відповідальність.

Вважаємо, що такі пропозиції дозволять усунути нечіткі ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого у ст. 296 КК України, що сприятиме і правильній кримінально-правовій кваліфікації вчинення хуліганства як за ч. 1 ст. 296 КК України, так і у визначених законодавством у ч. 2 ст. 296 КК України формах співучасті.

Щодо форм співучасті як кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складу злочину «хуліганство» зазначимо, що доцільно використати зарубіжний досвід країн пострадянського простору та встановити інші форми співучасті як кваліфікуючі ознаки у ч. 2 ст. 296 КК України, такі як «група осіб за попередньою змовою» та «організована група».

Така пропозиція обґрунтовується також аналізом законодавства країн ЄС, в яких відповідальність за хуліганські дії передбачена саме за дії у співучасті, а спільність і публічність їх вчинення додатково вказує на порушення громадського порядку. Тому обов'язковим для притягнення до кримінальної відповідальності є наявність групи осіб, які вчиняють такі дії спільно (Королівство Нідерланди), спільно або ж за попередньою домовленістю (Королівство Данія), або ж об'єднаними зусиллями (Швейцарська Конфедерація), усвідомленість спільних дій з іншими особами в натовпі (Республіка Польща).

Оскільки в кримінальних кодексах країн ЄС, як правило, визначаються види співучасників, та не визначаються окремо форми співучасті, вважаємо, що обґрунтованим є висновок про доцільність диференціації кримінальної відповідальності за формами співучасті у ст. 296 КК України. Додатковим аргументом щодо даного висновку слугує те, що в частині країн ЄС відповідальність за хуліганські дії може наставати лише у випадку вчинення злочину у співучасті, що є обов'язковою ознакою складу відповідного злочину, а не кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою.

Reference:

1. Kostenko O. In the Light of Social Naturalism (Favorites): Selected Works. K.: PALIVODA A.V., 2020. 812 p.
2. The Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (2000, as amended from 2018). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8305/file/Azerbaijan_Criminal_Code_am_2018_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
3. The Criminal Code of the Republic of Turkmenistan (as amended from 2019). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8316/file/Turkmenistan_CC_2010_am2019_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
4. The Criminal Code of the Republic of Tajikistan (1998, as amended from 2019). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8298/file/Tajikistan_CC_1998_am2019_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
5. The Criminal Code of the Kyrgyz Republic of 02.02.2017 (as amended in 2019). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8264/file/Kyrgyzstan_CC_2016_am2019_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
6. The Criminal Code of the Republic of Moldova (2002, as amended from 2018). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
7. The Criminal Code of the Republic of Armenia (2008, as amended from 2016). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8237/file/Armenia_CC_am2016_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
8. Criminal Code of the Republic of Belarus (1999, as amended from 2019). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8314/file/Belarus_CC_1999_am2019_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
9. Georgia Criminal Code (1999, as amended from 2019). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8541/file/Georgia_CC_2009_amOct2019_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
10. The Criminal Code of the Republic of Uzbekistan (1994, as amended from 2020). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8565/file/Uzbekistan_CC_1994_am012020_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
11. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated 03.07.2014 No. 226-V SAM/URL: https://www.legislationline.org/download/id/8559/file/Kazakhstan_CC_2014_122019_en.pdf.
12. The Criminal Code of the Russian Federation (1996, as amended from 2019). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8292/file/Russian_Federation_CC_am2019_en.pdf. (accessed: 01/20/2020).
13. The Criminal Code of Latvia (as of 21.04.2016). URL: <http://www.alex-lawyer.lv/ugolovnijzakonlatviirus.pdf>. (accessed: 01/20/2020).
14. Nalutsishin V.V. Criminal Law Characteristics of Qualifying (Especially Qualifying) Signs of Hooliganism (Part 2, 3, 4, Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine) // Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. The RIGHT series. Issue 23. Part I. Volume 3. P. 50 - 57.
15. Kuznetsova L.O. Criminal liability for disorderly conduct: a comparative legal study. Author's abstract diss. cand. lawyer. sciences: special. 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; criminal enforcement law. Kyiv, 2011. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?P=1968&lang=de>. (date of issue: 02/02/2020).

16. Criminal Code of the Kingdom of the Netherlands (1881, as amended 2012). URL: https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf. (date of access: 01/28/2020).

17. Criminal Code of the Swiss Confederation (1937, as amended in 2019) .URL: https://www.legislationline.org/download/id/8561/file/Swiss_CC_1937_am112019_en.pdf. (date of access: 01/28/2020).

18. Penal Code of the Republic of Poland. Kyiv., VAITE. 2015. 164 p.

19. Criminal Code of the Kingdom of Denmark (2005). URL: https://www.legislationline.org/download/id/6372/file/Denmark_Criminal_Code_am2005_en.pdf. (date of access: 01/28/2020).

20. Criminal Code of the Kingdom of Spain (1995, as amended in 2013). URL: https://www.legislationline.org/download/id/6443/file/Spain_CC_am2013_en.pdf. (date of access: 01/28/2020).

21. Criminal Code of the Republic of Bulgaria (2006, as amended 2011). URL: https://www.legislationline.org/download/id/4152/file/PENAL_PROCEDURE_CODE_am2011_en.pdf. (accessed: 01/28/2020).

22. The Criminal Code of the Kingdom of Sweden (1962, as amended in 2019). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8537/file/Sweden_CC_1962_am2020_en.pdf. (accessed: 01/28/2020).

23. Kopotun IM, Rudik MM Criminal liability for crimes against public order and morality in foreign law // South Ukrainian Law Journal. 2014. № 4. P. 40–44.

24. Tadika SD On the Decriminalization of Hooliganism in Ukraine // Young Scientist. No. 4 (68). April, 2019, pp. 157-160.

25. The Case of Igor Tarasov v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights of 16 June 2016: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b63. (accessed: 01/29/2020).

26. Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804. (date of access: 08/02/2020).

Зарубежный опыт регламентации уголовной ответственности за групповое хулиганство

Пономаренко Вита Владимировна, e-mail: vita-p92@ukr.net

аспирантка отдела проблем уголовного права, криминалогии и судоустройства Института государства и права им. В.М. Корецкого

Аннотация. В статье проведен сравнительно-правовое исследование ответственности за групповое хулиганство в законодательстве Украины и законодательстве отдельных стран-членов Европейского Союза и стран постсоветского пространства. Анализ законодательства об уголовной ответственности стран постсоветского пространства предоставил возможность сделать вывод о том, что практически во всех уголовных кодексах совершение хулиганства в соучастии имеет уголовно-правовое значение и выступает квалифицирующим или особо квалифицирующим признаком состава соответствующего преступления. Предложено использовать зарубежный опыт стран постсоветского пространства и установить другие формы соучастия как квалифицирующие признаки в ч. 2 ст. 296 УК Украины, такие как «группа лиц по предварительному сговору» и «организованная группа». Доказано, что в уголовно-наказуемого хулиганства следует относить умышленные действия, грубо нарушающие общественный порядок, выражающие явное неуважение к обществу, сопровождающиеся применением насилия или угрозой его применения, или уничтожением или повреждением чужого имущества, что позволит конкретизировать определение понятия «хулиганство» в диспозиции ст. 296 УК Украины. При этом, другие виды нарушения общественного порядка следует отнести в состав административного правонарушения «мелкое хулиганство» и по этим признакам их разграничивать.

Ключевые слова. Групповое хулиганство, хулиганство совершенное группой лиц, группа лиц по предварительному сговору, организованная группа, уголовно-правовая квалификация, хулиганский мотив.

LEGAL ASPECTS OF ACCESS TO ENVIRONMENTAL INFORMATION IN THE CONTEXT OF SHALE GAS PRODUCTION

Mykhaiskyi O. Y.

Postgraduate Student at the Department of Agrarian, Land, Environmental and Space Law of V.M. Koretsky
Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: mial91@ukr.net

Abstract. The article discusses the legal aspects of access to environmental information in shale gas production in Ukraine. During the analysis of Ukrainian legislation, the main problems in the disclosure of the presented information were identified and ways of solving, taking into account the interests of Ukraine in the safe environment.

In turn, in order to protect the trade secrets of the company and the investor, information on the amount of chemicals, the order and proportion of their mixing should be disclosed only to the Cabinet of Ministers of Ukraine, which can provide this information to government agencies to prevent and eliminate emergencies. The information must be provided with a non-disclosure obligation and not used for commercial purposes.

Keywords: shale gas, unconventional hydrocarbons, hydraulic fracturing, environmental information.

Постановка проблеми та її актуальність. Видобування сланцевого газу – це новий, недостатньо досліджений як з технічної, так і з юридичної точок зору напрямок надрокористування. Однією з головних проблем цієї сфери залишається доступ до інформації та забезпечення публічності при видобуванні сланцевого газу. Без детальної інформації сфера видобування сланцевого газу стає підґрунтям для дезінформації населення, різноманітних маніпуляцій тощо. Чимало дискусій виникає щодо рівня безпеки при видобуванні сланцевого газу у порівнянні із природним, уточнення складу ГРП речовини та наслідків її закачування у пласти, включно з довгостроковими та інших аспектів, відносно яких законодавство відповідей не дає.

Більшість перелічених видів інформації є конфіденційними, що ускладнює видобування, через недовіру місцевого населення та, як наслідок, стає причиною невдоволення і акцій протесту. Інформаційний вакуум створює небезпеку як для місцевого населення, так і для притоку інвестицій в сфері видобування сланцевого газу в Україні. Наприклад, тільки після акцій протесту місцевого населення на Львівщині в 2012 році компанія «Chevron» разом з Львівською облдержадміністрацією провела інформативно-роз'яснювальні семінари, однак це вже практично не вплинуло на негативне сприйняття видобування сланцевого газу в Україні. Щоб залагодити цей конфлікт, Львівська обласна рада декілька разів приймала рішення (№ 484 від 15 травня 2012 року та № 545 від 3 липня 2012 року), зверталась до центральних органів виконавчої влади, де вимагала роз'яснень можливих наслідків реалізації проектів розробки родовищ сланцевого газу. Саме через ігнорування подібних звернень, або дуже повільне реагування на них у населення закріпився негативний образ проектів з видобування сланцевого газу, що можна було уникнути при належному регулюванні надання доступу до відповідної екологічної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовими аспектами доступу до екологічної інформації займалось багато вчених, серед яких слід виділити: В. І. Андрейцева, Г. І. Балюка, А. П. Гетьмана, В. І. Гордєєва, І. І. Каракаша, Н. Р. Кобецьку, В. В. Костицького, С. М. Кравченко, В. І. Кутузова, М. В. Краснову, Н. Р. Малишеву, А. А. Попова, Е. В. Позняка, І. В. Сухан, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульгу тощо.

Мета роботи. Забезпечити належне правового регулювання відносин щодо надання екологічної інформації задля утримання балансу між правом населення на екологічну інформацію і правами суб'єкта господарювання на комерційну таємницю в українському законодавстві.

Виклад основного матеріалу. В Україні доступ до екологічної інформації регулюється як міжнародними актами, підписантами яких є наша держава, так і українським законодавством. Серед міжнародних угод у відповідній сфері слід виділити Декларацію Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку [1], Конвенцію про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті [2], Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (далі – Орхуська конвенція) [3], Паризьку угоду ООН [4]. ЄС регулює відповідні питання в Директиві 2003/4/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 року про доступ громадськості до інформації про навколишнє природне середовище та про скасування Директиви Ради 90/313/ЄС [5].

Орхуська конвенція зобов'язує державні органи при наявності відповідного запиту надавати екологічну інформацію громадськості. Під екологічною інформацією в Конвенції прийнято розуміти будь-яку інформацію в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі про:

а) стан навколишнього середовища та його складових, таких як повітря, атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично змінені організми, та взаємодію між цими складовими;

б) фактори, такі як речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні заходи, угоди в галузі навколишнього середовища, політику, законодавство, плани і програми, що впливають або можуть впливати на складові навколишнього середовища, і аналізі затрат і результатів та інший економічний аналіз і припущення, використані в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища;

с) стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових навколишнього середовища або через ці складові, фактори, діяльність або заходи, зазначені вище в підпункті б);

Для отримання екологічної інформації потрібно подати відповідний запит, відповідь на який надається у строки не більше одного місяця, якщо відповідь на запит потребує більше часу, за наявності обґрунтованих підстав можна подовжити термін відповіді на запит до двох місяців.

При цьому Орхуська конвенція дозволяє відмовити у запиті щодо надання такої інформації, якщо її оприлюднення може негативно вплинути на:

а) конфіденційність діяльності державних органів у випадках, коли така конфіденційність передбачається національним законодавством;

б) міжнародні стосунки, національну оборону або державну безпеку;

в) відправлення правосуддя, можливість для осіб бути відданими під справедливий судовий розгляд або спроможність державних органів проводити розслідування кримінального чи дисциплінарного характеру;

г) конфіденційність комерційної та промислової інформації у випадках, коли така конфіденційність охороняється законом з метою захисту законних економічних інтересів. В цьому контексті інформація про викиди, яка стосується охорони навколишнього середовища, підлягає оприлюдненню;

д) права інтелектуальної власності;

е) конфіденційність особистих даних і (чи) архівів, що стосуються фізичної особи, коли ця особа не дала громадськості згоди на оприлюднення такої інформації згідно з положеннями національного законодавства;

є) інтереси третьої сторони, яка надала інформацію, якщо ця сторона не зв'язана зобов'язаннями діяти належним чином, або якщо на цю сторону не може бути покладено такого зобов'язання, і в тих випадках, коли ця сторона не дає згоди на оприлюднення відповідного матеріалу; або

ж) навколишнє середовище, на яке поширюється така інформація, наприклад місця розмноження рідкісних видів.

Зазначені вище обґрунтування відмови ґлумачаться з урахуванням зацікавленості громадськості в оприлюдненні цієї інформації та з огляду на те, чи стосується інформація, що міститься у запиті, викидів у навколишнє середовище.

Європейська Директива № 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви № 90/313/ЄЕС зобов'язує органи державної влади надавати наявну інформацію щодо навколишнього природного середовища, що утримується ними або для них, будь-якому заявникові за його запитом без необхідності для останнього відстоювати свої інтереси. Зважаючи на вказаний заявником строк, інформація щодо навколишнього природного середовища надається заявникові якомога скоріше, або, якнайпізніше, протягом одного місяця після отримання органами державної влади запиту заявника, або протягом двох місяців після отримання запиту органами державної влади клопотання, якщо обсяг та складність інформації є такими, що терміну в один місяць недостатньо. У подібному випадку заявника повідомляють якомога скоріше, але в будь-якому випадку до закінчення строку в один місяць, про таке продовження та його причини.

Паризька угода вимагає від сторін підписантів забезпечення доступу до інформації з питань зміни клімату. Слід зауважити, що сланцевий газ є більш вуглецевоемною сировиною ніж розробка родовищ традиційного газу та нафти, про що свідчить дослідження Д. Форстера і Дж. Беркса [6 с. 67]. З ними погоджується Д. Толесон з Національної академії наук США, який стверджує, що під час повного циклу видобування та використання сланцевого газу, загальні втрати цього виду палива становлять в середньому 3.2%. За таких умов шкідливий вплив від видобування та використання сланцевого газу дорівнює впливу використання вугілля, а також суттєво впливає на зміни клімату, через що інформування про видобування сланцевого газу підпадає під вимоги Паризької угоди, підписантом якої є Україна [7].

Слід зазначити, що вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення є конституційним правом кожного громадянина України

згідно зі ст. 50 Конституції України [8]. Це право було ще раніше закріплено в ст. 9 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» [9], відповідно до якої кожен має право на доступ до екологічної інформації. Згідно з ст. 25 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» під екологічною інформацією прийнято розуміти будь-яку інформацію в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про:

1) стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів - землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення;

2) біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища;

3) джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей;

4) загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей;

5) екологічні прогнози, плани і програми, заходи, в тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища;

б) витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Основними джерелами екологічної інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

Згідно із ч. 2, 4 ст. 13 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» [10], суб'єкти господарювання повинні оприлюднювати інформацію про стан довкілля та інформацію, що становить суспільний інтерес. Слід зазначити, що згідно із ч. 3 ст. 13 ЗУ «Про інформацію» [11], інформація про стан довкілля, крім інформації про місце розташування військових об'єктів, не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом. Головною проблемою є те, що згідно із ч. 3 ст. 19 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», суб'єкти господарювання зобов'язані надавати доступ до інформації лише у тому випадку, якщо до них звернулися із відповідним запитом.

Однією з головних перешкод при регулюванні доступу до публічної інформації є дані про склад ГРП речовини, з одного боку лише 2% її складу є хімічні речовини, які самі по собі можуть не нести загрози, з іншого боку, коли їх змішують у спеціально-визначених пропорціях, вони несуть загрозу довкіллю. Після потрапляння ГРП речовини в пластові води виникає ризик забруднення водних ресурсів та ґрунтів поряд із територією видобування. Аналізи води та проби ґрунту виявляють факт забруднення, проте не можуть визначити внаслідок чого воно сталося, що дуже ускладнює встановлення приналежності суб'єкта господарювання до забруднення та притягнення його до відповідальності

Саме тому доречним вбачається доповнення переліку екологічної інформації, передбаченого ст. 25 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» новим видом, який би враховував особливості, що виникають при використанні ГРП, та розкривав би інформацію щодо:

1) кількості хімічних речовин, а також, порядку та пропорцій їх змішування;

2) можливого впливу вже готових сумішей на життя і здоров'я людини та довкілля;

3) медичної діагностики, лікування та реагування на надзвичайні ситуації у разі отруєння цими сумішами людей або забруднення довкілля.

Своєю чергою з метою захисту комерційної таємниці компанії та інвестора, інформація щодо кількості хімічних речовин, порядку та пропорцій їх змішування повинна розкриватися лише Кабінету Міністрів України, який може надавати цю інформацію державним, медичним закладам, для попередження і ліквідації надзвичайних подій. Інформація повинна надаватись з зобов'язанням нерозголошення та невикористання її у комерційних цілях.

Екологічне інформаційне забезпечення в Україні здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування за допомогою:

а) підготовки з боку Міндовкілля щорічної доповіді про стан навколишнього середовища для Верховної Ради України, яка публікується після її розгляду окремим виданням та в мережі Інтернет;

б) щорічного інформування Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідних рад та населення про стан навколишнього природного середовища відповідних територій;

в) систематичного інформування населення через ЗМІ про стан довкілля, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей;

г) негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації;

д) передачі інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації;

е) забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах.

Однією з проблем інформаційного забезпечення є шляхи надання інформації, запит не дуже ефективний, оскільки у разі його неподання інформація не надається, а суб'єкт господарювання за власної ініціативи з високою вірогідністю не буде її надавати. Для цього було передбачено обов'язкове інформування громадськості, яке має ініціювати Міндовкілля.

Задля забезпечення періодичного інформування було прийнято постанову Верховної Ради України «Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля» від 04.11.2004 № 2169-IV [12], відповідно до якої було видано наказ Мінприроди України від 01.11.2005 № 397 «Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища». Згідно з цими нормативно-правовими актами Міндовкілля веде перелік об'єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища, за результатами діяльності яких щоквартально інформує населення через ЗМІ на загальнодержавному рівні про вплив на довкілля від їх діяльності. До переліку отриманої інформації, що підлягає звітуванню входить дані щодо:

- обсягів викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин;

- обсягів скидів у водні об'єкти зворотних вод та забруднюючих речовин;

- обсягів утворення відходів та їх розміщення - (у тому числі в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року),

- заходів, планів, програм та проектів щодо зниження негативного впливу об'єктів на довкілля,

- стану виконання превентивних заходів та готовності об'єктів до ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного характеру [13].

Висновки. В контексті видобування сланцевого газу однією з основних проблем є надання інформації про склад ГРП речовини, без якої майже неможливо довести забруднення внаслідок її витoku. З одного боку існує необхідність її розкриття, з іншої заінтересованість інвестора у збереженні комерційної таємниці.

Саме тому доречним вбачається додати в ст. 25 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» до переліку екологічної інформації новий вид, який би враховував особливості, що виникають при використанні ГРП, та розкривав би інформацію щодо:

а) Кількості хімічних речовин, а також, порядку та пропорцій їх змішування;

б) Можливого впливу вже готових сумішей на життя і здоров'я людини та довкілля;

в) Медичної діагностики, лікування та реагування на надзвичайні ситуації у разі отруєння цими сумішами людей або забруднення довкілля.

Своєю чергою з метою захисту комерційної таємниці компанії та інвестора, інформація щодо кількості хімічних речовин, порядку та пропорції їх змішування повинна розкриватися лише Кабінету Міністрів України, який може надавати цю інформацію державним, медичним закладам, для попередження і ліквідації надзвичайних подій. Інформація повинна надаватись з зобов'язанням нерозголошення та невикористання її у комерційних цілях.

References:

1. Deklaratsiia Rio-de-Zhaneiro shchodo navkolyshnoho seredovyscha ta rozvytku. OON; Deklaratsiia, Mizhnarodnyi dokument vid 14.06.1992. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_455. (In Ukrainian)
2. Konventsiiia pro otsinku vplyvu na navkolyshnie seredovyshe u transkordonnomu konteksti – OON; Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 25.02.1991. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_272. (In Ukrainian)
3. Konventsiiia pro dostup do informatsii, uchast hromadskosti v protsesi pryiniattia rishen ta dostup do pravosuddia z pytan, shcho stosuutsia dovkillia (Orkhuska Konventsiiia) – OON; Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 25.06.1998. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_015. (In Ukrainian)
4. Paryzka uhoda OON vid 12.12.2015 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 26.08.2016, № 35, p. 5, st. 595. (In Ukrainian)
5. Dyrektyva 2003/4/IeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady «Pro dostup hromadskosti do informatsii pro navkolyshnie pryrodne seredovyshe ta pro skasuvannia Dyrektyvy Rady 90/313/IeES» vid 28 sichnia 2003 roku URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/33003>. (In Ukrainian)

6. Climate impact of potential shale gas production in the EU, August 2012, European Commission, DG Climate Action p. 149 URL: https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/eccp/docs/120815_final_report_en.pdf. (In Ukrainian)
7. Jeff Tollefson «Air sampling reveals high emissions from gas field» URL: <http://www.nature.com/news/air-sampling-reveals-high-emissions-fromgas-field-1.9982>. (In Ukrainian)
8. Konstytutsiia Ukrainy – Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 1996. - № 30. - St.141. (In Ukrainian)
9. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-XII / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1991. № 41. St. 546. (In Ukrainian)
10. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13.01.2011 № 2939-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2011. № 32. St. 314.
11. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992 r., № 48, st. 650. (In Ukrainian)
12. Pro informuvannya hromadskosti z pytan, shcho stosuutsia dovkillia: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 04.11.2004 № 2169-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 2005 r., № 2, p. 94, st. 72. (In Ukrainian)
13. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro shchokvartalne informuvannya naselennia cherez ZMI pro obiekty, yaki ye naibilshymy zabrudniuuvachamy navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha 01.11.2005 № 397 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy — 2005 r., № 51, p. 175, st. 3223. (In Ukrainian)
14. Pro skhvalennia Kontseptsii stvorennia zahalnodержавnoi avtomatyzovanoi systemy «Vidkryte dovkillia»: Rozporiadzhennia KМУ vid 07.11.2018 № 825-r. Uriadovi kurier vid 15.11.2018 № 215. (In Ukrainian)

Правовые аспекты доступа к экологической информации в контексте добычи сланцевого газа

Михайский А. Е., e-mail: mial91@ukr.net

Институт государства и права имени Корещкого Национальной академии наук Украины, г. Киев, Украина.

Аннотация. В статье рассматриваются правовые аспекты доступа к экологической информации при добыче сланцевого газа в Украине. В процессе анализа украинского законодательства выявлены основные проблемы при раскрытии приведенной информации и предложены пути решения, с учетом интересов Украины в безопасной окружающей среде.

В свою очередь с целью защиты коммерческой тайны компании и инвестора, информация о количестве химических веществ, порядка и пропорции их смешивания должна раскрываться только Кабинета Министров Украины, который может предоставлять эту информацию государственным, медицинским учреждениям, для предупреждения и ликвидации чрезвычайных событий. Информация должна предоставляться с обязательством неразглашения и неиспользования ее в коммерческих целях.

Ключевые слова: сланцевый газ, нетрадиционные углеводороды, гидравлический разрыв пласта, экологическая информация.

VIOLATIONS OF THE RELATED RIGHTS IN THE PROGRAMME OF A BROADCASTING ORGANIZATION IN THE DIGITAL ERA AS GROUNDS FOR THE CIVIL ENFORCEMENT

Iryna A. Stroyko

Ph.D. candidate of the Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

Deputy General Director for Legal Matters of Limited Liability Company “KVARTAL 95”

Attorney-at-Law, Kyiv, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4764-0083>

E-mail: istroyko@gmail.com

Abstract. In this Article the author explores the grounds of the related rights of broadcasting organizations for the civil enforcement in Ukrainian and international practice. She analyzes the definition of the term “card sharing” as introduced by the Law of Ukraine “On the State Support of Cinematography in Ukraine”. The author proposes to amend the definition of this term by adding of the activities on the use of advertisements and other information to promote illicit devices and software, which give unauthorized access to protected broadcasting services. She reveals the criteria of Pay Television. The author analyzes the provisions of the legislation of the European Union in the sphere of legal protection for encrypted audiovisual media services. She draws a conclusion that the term “piracy” under the Ukrainian legislation does not cover cases of illegal access and distribution of pre-broadcast signals. In the Article the author depicts the current situation with unauthorized retransmission of programme-carrying signals and extra-territorial access to programmes of broadcasting organizations in Ukraine and abroad.

Keywords: card sharing, Internet piracy, Pay Television, physical piracy, unauthorized retransmission of programme-carrying signals, extra-territorial access to programmes of broadcasting organizations

Перехід на цифрові стандарти мовлення, збільшення пропускної здатності мереж і поширення Інтернет, з одного боку, сприяли поліпшенню якості традиційного телерадіомовлення і появі нових послуг у сфері аудіовізуальних медіа, з іншого, спростили здійснення несанкціонованого доступу і нелегального використання програм організацій мовлення.

Як зазначає Дін С. Маркс (Dean S. Marks), Виконавчий Віце-Президент Американської асоціації кінокомпаній (МРАА), захист авторського права і суміжних прав ускладнює не лише той факт, що Інтернет не має кордонів і дозволяє здійснювати дії миттєво. На сьогоднішній день у більшості випадків основні елементи піратського веб-ресурсу розміщені у декількох різних країнах. [8, с. 32]

Центр глобальної інноваційної політики Торгової палати США дослідив у 2019 році, що онлайн-піратство у сфері телебачення оцінюється в 126,7 мільярдів переглядів вироблених в США телепрограм кожного року. Економічний вплив піратства у сфері цифрового відео простягається за межами телевізійної індустрії. Інтернет-піратство призводить до втрати щонайменше 29,2 мільярдів доларів США доходів, 230 тисяч робочих місць і 47,5 мільярдів валового внутрішнього продукту США. [7, с. 6]

За оцінкою спеціалістів, у Північній Америці, Європі та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні 23,8% пропускної здатності мережі Інтернет використовується у цілях піратства. [10]

Пересічний Інтернет-користувач в Європейському Союзі здійснював у середньому доступ до піратського контенту 9,7 разів на місяць протягом перших дев'яти місяців 2018 року. Телепрограми найчастіше стають об'єктом піратства в Європейському Союзі, випереджаючи фільми та музику. [11, с. 7]

Стосовно України, відповідно до Звіту «2020 Спеціальна доповідь 301» (“The 2020 Special 301 Report”), що готується на щорічній основі Офісом торговельного представника США, у 2020 році Україна залишається країною пріоритетного спостереження (є включеною до “Priority Watch List”). [4, с. 58]

Як зазначається у Звіті, питання поширення Інтернет-піратства та піратства у сфері телерадіомовлення на теренах України викликають занепокоєння у представників США. [4, с. 6]

Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» від 23 березня 2017 року № 1977-VII запровадив революційні зміни до порядку захисту суміжних прав організацій мовлення, зокрема було суттєво доповнено перелік підстав для захисту порушених прав телерадіоорганізацій, у тому числі у судовому порядку. [3]

Так, до правового поля України було введено поняття «кардшейрінг» (пункт «з» статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), яке до того широко застосовувалось у практиці іноземних країн, зокрема країн - членів Європейського Союзу, але не було юридично формалізоване в Україні.

Стаття 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-XII (у редакції Закону України № 2627-III від 11 липня 2001 року) надає наступне визначення терміну

«кардшейрінг»: це – забезпечення у будь-якій формі та в будь-який спосіб доступу до програми (передачі) організації мовлення, доступ до якої обмежений суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав застосуванням технічних засобів захисту (абонентська карта, код тощо), в обхід таких технічних засобів захисту, в результаті чого зазначена програма (передача) може бути сприйнята або в інший спосіб доступна без застосування технічних засобів захисту. [2]

Як правильно вказує А.С. Штефан, у цій конструкції суб'єкт авторського права зазначається помилково, оскільки мова йде про об'єкт суміжних прав, до якого суб'єкт авторського права немає стосунку. [5, с. 13]

На сьогоднішній день існує нагальна необхідність привести у відповідність термінологію Закону України «Про авторське право і суміжні права» і Закону України «Про телебачення і радіомовлення», встановивши, що об'єктом суміжних прав є програма організації мовлення.

Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» прямо відніс кардшейрінг до піратства, оновивши визначення цього терміну.

Як зазначив Директор Юридичної фірми «ВІНДЕКС» Павло Миколук у рамках панельної дискусії «Боротьба з піратством в Інтернеті» на VIII Щорічній конференції «Медіаправо», що проходила 21 листопада 2017 року, «сьогодні змінюється вся технологія кардшейрінгу. Раніше система була побудована як мережевий маркетинг із розповсюдженням кардшейрінгових карток спеціальними установниками обладнання». [1, с. 2]

Наразі користувач має змогу придбати необхідне обладнання через мережу Інтернет і здійснити самостійне нелегальне підключення до сервісу.

За оцінкою експертів, такий вид піратства як кардшейрінг продовжує становити основну загрозу для так званого платного телебачення (“Pay TV”).

За оцінкою фахівців “Screen Digest Ltd.”, до кінця 2013 року країни Східної і Західної Європи зрівняються у рівні споживання послуг платного телебачення, досягнувши 59 (п'ятдесят дев'ять) відсотків домогосподарств. На сьогодні найбільшого поширення платне телебачення набуло у країнах Північної Америки, де лише 10 (десять) відсотків домогосподарств користуються безплатним телебаченням. [13, с. 18]

Беручи до уваги те, що національне законодавство більшості країн не містить визначення терміну «платне телебачення» (“Pay Television”), розглянемо визначення цього терміну, наведене у Зеленій книзі Європейської комісії «Правовий захист кодованих послуг на внутрішньому ринку» від 6 березня 1996 року. Відповідно до даного документу, «платне телебачення» – це термін, що використовується для визначення ситуації, коли глядач платить за отримання доступу до окремих програм (передач), аудіовізуальних творів телеканалу шляхом наземних передавальних пристроїв, через супутник та/або кабель. Як можна побачити, дане визначення є досить широким, що допускає різні його тлумачення. [6]

Але при цьому тут можна виділити 4 критерії визначення поняття «платне телебачення»:

- 1) обмеженість доступу телеглядача до окремих програм, аудіовізуальних творів телеканалу;
- 2) обов'язкова виплата винагороди за надання доступу до окремих програм, аудіовізуальних творів телеканалу;
- 3) виплата винагороди окремим телеглядачем (індивідуальним домогосподарством);
- 4) мова йде про надання платного доступу до конкретних програм, аудіовізуальних творів телеканалу, тобто, наприклад, якщо телекомпанія формує пакет програм телеканалів, за який збирає платежі за підписку, то вона повинна чітко визначити вартість надання доступу до кожної телевізійної програми (передачі) у пакеті, яка входить у такий платіж.

Тут же наведемо визначення терміну «кодовані послуги», що надається у Зеленій книзі Європейської комісії від 6 березня 1996 року: «кодовані послуги» визначаються для цілей цієї Книги як послуги, сигнал яких кодується з тим, щоб гарантувати виплату винагороди. У переважній більшості ліцензійних договорів та інших угод на придбання програмного продукту, що використовуються у телевізійній практиці, наголошується, що обов'язковою умовою платного телебачення виступає кодування телевізійного сигналу.

Як зазначають деякі дослідники, послуги платного телебачення потребують плати за підписку, яка може коліватися від суми, що лише покриває видатки на підтримку з'єднання, до значної місячної плати у розмірі 100 ЄВРО або більше за доступ до програм ряду телеканалів, включаючи, зокрема, спортивні телеканали та телеканали прем'єрного кіно. Для прикладу, компанія “Walt Disney” використовує таке визначення «преміального платного телебачення» (“Premium Pay Television”): це – спосіб дистрибуції програм, за допомогою якої лінійна преміальна платна програмна послуга або телеканал поставляється способами телевізійної дистрибуції, що може бути отримана за умови здійснення абонентами платежу за підписку за отримання такої послуги або телеканалу і де на послугу або телеканал може бути оформлена підписка на індивідуальній основі та/або дана послуга або телеканал включають у себе преміальний контент, такий як спорт і фільми.

Таким чином, у послугах платного телебачення на перше місце виступає сам телевізійний контент, тобто програма організації мовлення. На думку переважної більшості спеціалістів, конвергенція виводить

питання охорони контенту на новий рівень. Без належного захисту суміжних прав організацій мовлення не уявляється можливим скористатися всіма перевагами послуг платного телебачення.

Як відмічають спеціалісти, незаконний доступ до всього сигналу, що несе програму, або певної частини трансльованої програми, що базується на обладнанні (“hardware-based unauthorized access”), у багатьох країнах регулюється у чинних законах про телерадіомовлення або про авторське право і суміжні права. До 28 травня 2000 року держави - члени Європейського Союзу повинні були імплементувати у національне законодавство положення Директиви 98/84/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 20 листопада 1998 року про правову охорону послуг, що базуються або складаються з умовного доступу. [9]

Проте у пункті 21 преамбули до Директиви чітко зазначається, що Директива не стосується застосування будь-яких положень національного законодавства, які можуть заборонити приватне володіння незаконними пристроями, що уможливають несанкціонований доступ до об'єктів права інтелектуальної власності. Тому на рівні Європейського Союзу відсутня єдина практика щодо кваліфікації таких діянь. Наприклад, законодавство Данії, Норвегії і Фінляндії містить пряму заборону на використання і володіння згаданими пристроями у приватних цілях, але у ряді країн Європейського Союзу це питання залишається не до кінця врегульованим.

Як зазначають спеціалісти “Screen Digest”, платежі, які стягують пірати, що займаються кардшейрінгом, з користувачів, яким пропонуються нелегальні послуги, різняться і можуть становити одноразову оплату за продаж обладнання (модифікованого сет-топ боксу або піратським шляхом отриманої або клонованої картки доступу до сигналу) або фіксовані платежі за надання доступу до контенту і забезпечення регулярного оновлення та функціонування кодів, що використовуються у сет-топ боксах або картках доступу. Така незаконна діяльність може проводитись через веб-ресурси, що займаються кардшейрінгом, або шляхом використання сет-топ боксів з інтегрованими портами “Ethernet”, через які оновлені коди доступу можуть надсилатися з веб-сайту або серверу оператора, що займається кардшейрінгом. Такі регулярні незаконні платежі піратів можуть складати четверту частину або третину від оригінальної ціни, яка пропонується легальним сервісом. За оцінкою Європейської антипіратської асоціації (“European Anti-Piracy Association”, або “АЕРОС”), більше 1 (одного) мільярду Євро кожного року втрачає платне телебачення в Європейському Союзі через поширення піратських карток і сет-топ боксів. [14, с. 5]

Слід звернути увагу на пункт «с» статті 4 Директиви ЄС про правову охорону послуг, що базуються або складаються з умовного доступу, який відносить до діяльності, що здійснюється правопорушником, використання комерційних повідомлень (реклами) для промотування нелегальних пристроїв.

Пункт «е» статті 2 Директиви визначає нелегальний пристрій як будь-яке обладнання або програмне забезпечення, призначене або адаптоване для надання доступу до охоронюваної послуги у доступній формі без дозволу провайдера послуги.

Як бачимо, дефініція терміну «кардшейрінг», надана у статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», не містить такого складу правопорушення.

З огляду на вищезазначене, вважаємо за необхідне доповнити визначення поняття «кардшейрінг» і викласти його у наступній редакції:

«кардшейрінг - забезпечення у будь-якій формі та в будь-який спосіб доступу до програми (передачі) організації мовлення і (або) її складових частин (аудіовізуальних творів, тощо), доступ до яких обмежений суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав застосуванням технічних засобів захисту (абонентська карта, код тощо), в обхід таких технічних засобів захисту, в результаті чого зазначена програма (передача) і (або) її складові частини можуть бути сприйняті або в інший спосіб доступні без застосування технічних засобів захисту, а також діяльність з поширення реклами, промоматеріалів та/або іншої інформації, призначеної сформувати або підтримати обізнаність третіх осіб щодо нелегального обладнання і (або) програмного забезпечення, що використовується для обходу технічних засобів захисту».

Крім кардшейрінгу, поняття «піратство» було доповнено також Інтернет-піратством, під яким слід розуміти вчинення будь-яких дій, які відповідно до статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визнаються порушенням авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет.

Ряд фахівців вказали на недосконалість цієї дефініції у контексті порушень авторського права і можливості змішування поняття «Інтернет-піратство» з іншими порушеннями у цій сфері, наприклад, такими як плагіат, контрафакція, тощо.

З точки зору порушень суміжних прав організацій мовлення вказане доповнення є вдалим з огляду на обмеженість способів використання програм мовників, встановлених у статті 41 Закону.

Наприклад, пункт «в» статті 50 Закону визначає плагіат як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору. Тобто це визначення не стосується програми організації мовлення як об'єкту суміжних прав, а виключно твору – об'єкту авторського права. З огляду на те, що програма організації мовлення являє собою певну впорядковану за сіткою мовлення або каталогом сукупність аудіовізуальних творів та інших об'єктів, підстав для поширення визначення «плагіат» на програму ми не вбачаємо.

Відповідно до пункту «б» статті 50 Закону, контрафакція стосується опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і не стосується програми організації мовлення.

Таким чином, піратство у сфері суміжних прав на програму організації мовлення, згідно з пунктом «б» статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», складають наступні дії: незаконне оприлюднення програм організації мовлення, кардшейрінг, а також Інтернет-піратство, тобто вчинення будь-яких дій, які відповідно до цієї статті визнаються порушенням суміжних прав на програму організації мовлення з використанням мережі Інтернет.

З аналізу поняття «піратство» можна зробити однозначний висновок про те, що визначення цього терміну не охоплює випадки незаконного поширення сигналів до моменту їхнього публічного сповіщення («pre-broadcast signals»), хоча з огляду на цифровізацію і розвиток нових технологій небезпека поширення піратства у відношенні таких сигналів значно зростає. У рамках роботи Постійного комітету ВОІВ з авторського права і суміжних прав питання охорони і захисту «pre-broadcast signals» залишається у центрі уваги. Україна повинна взяти до уваги цей досвід і передбачити належний захист у відношенні сигналів, що несуть програму організації мовлення, до моменту їхнього публічного сповіщення.

У переліку підстав для звернення до суду за захистом суміжних прав організації мовлення можна також виділити:

- 1) вчинення дій, які порушують особисті немайнові та майнові права організації мовлення, з урахуванням передбачених Законом України «Про авторське право і суміжні права» обмежень майнових прав;
- 2) вчинення дій, що створюють загрозу порушення суміжних прав;
- 3) будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;
- 4) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу організації мовлення чи особи, яка здійснює таке управління;
- 5) розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення програми організації мовлення, з яких без дозволу організації мовлення вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі;
- 6) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають суміжні права, примірників програм мовлення.

У світовій практиці найбільш поширеними є наступні правопорушення у сфері суміжних прав організації мовлення:

- 1) незаконне відтворення і розповсюдження записів програм організації мовлення на матеріальних носіях, так зване «фізичне піратство» («physical piracy») за термінологією фахівців «Screen Digest»;
- 2) Інтернет-піратство, що набирає обертів і становить серйозну загрозу для правовласників;
- 3) кардшейрінг;
- 4) несанкціонована ретрансляція сигналів, що несуть програми, іншими мовниками, а також провайдером програмної послуги – операторами ефірних, кабельних, IPTV, OTT-мереж, операторами DTH-платформ;
- 5) доступ до програм організації мовлення за межами дозволеної території («сірий ринок»).

Як зазначають експерти, у «фізичному піратстві» можна виділити декілька типів, базуючись на вигоді, що отримується порушником внаслідок піратства.

Так, незаконно відтворена програма мовника може використовуватися для домашнього використання і особистого перегляду. Показовим є рішення Верховного Суду Сполучених Штатів Америки у справі «Sony Corp. of America» проти «Universal City Studios, Inc.» (яка відома також як справа «Betamax» («Betamax case») 1984 року, згідно з яким виготовлення індивідуальних копій телевізійного контенту з метою зміщення у часі («time shifting») для персонального використання не становить порушення авторського права та суміжних прав, є випадком вільного використання («fair use»), що стало прецедентом щодо права споживачів здійснити запис сигналів мовників для особистого використання. Верховний Суд США також постановив, що виробники приладів для здійснення запису домашнього відео, такі як «Betamax» та інших відеомагнітофонів, не вважаються такими, що вчинили порушення авторського права і суміжних прав. [12]

Найбільш небезпечним є «фізичне піратство», що здійснюється порушником з метою отримання комерційної вигоди або винагороди від продажу записів програм організації мовлення.

Несанкціонована ретрансляція (що відбувається без згоди правовласника або без його відома) може бути здійснена у двох формах:

- 1) коли здійснюється ретрансляція всієї програми організації мовлення;
- 2) коли має місце ретрансляція частини програми, що містить певний контент.

Як зазначають експерти, несанкціонована ретрансляція характерна для країн, що розвиваються, наприклад, для Африки, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Латинської Америки, Близького Сходу, де ще

використовуються застарілі технології передачі даних (наприклад, аналогові кабельні мережі) і де захист суміжних прав мовників не є жорстким. Наприклад, Торгова Асоціація для відеоіндустрії і екосистем Азіатсько-Тихоокеанського регіону (“Trade Association for the Video Industry and Ecosystem in Asia Pacific”, або “CASBAA”) оцінює збитки від несанкціонованої ретрансляції у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону приблизно в 365 (триста шістьдесят п’ять) мільйонів на рік. [14, с. 5]

В Україні ретрансляція програм організацій мовлення без згоди правовласника становить левову частку всіх порушень у сфері суміжних прав мовників.

Зважаючи на те, що права на контент продаються за територіальним принципом і з певними обмеженнями, досить часто трапляються випадки, коли сигнали, що несуть програми організацій мовлення, з інших територій можуть бути прийняті у тій чи іншій країні, для якої вони не призначалися. Як правило, такі випадки здебільшого стосуються супутникового телебачення, коли супутникові сигнали не кодуються, а зона покриття супутника є значною і охоплює кілька десятків країн, і лише у деяких випадках це може стосуватися ефірного телебачення (наприклад, при поширенні сигналів ефірного наземного телебачення у прикордонних областях). Останнім часом такого роду порушення набирають ваги, оскільки правовласники більш прискіпливо ставляться до дотримання прав на їхні програмні продукти, здійснюють моніторинг незаконного використання і ініціюють судові позови щодо захисту порушених прав.

Як відомо, у ніч з 28 на 29 січня в Україні відбулося кодування 23 (двадцяти трьох) супутникових телеканалів 4 (чотирьох) медіа-груп: «Медіа Група Україна», «1+1 медіа», “StarLightMedia” та “Inter Media Group”. Однією з причин кодування називають необхідність дотримання авторського права і суміжних прав на трансльований телеканалами медіа-груп контент і виконання ними взятих на себе зобов’язань за угодами із зарубіжними і вітчизняними правовласниками.

На сьогоднішній день відповідальність за доступ до програм організацій мовлення за межами дозволеної території регулюється неоднаково у різних юрисдикціях. Для прикладу, у більшості країн Азії і Близького Сходу екстериторіальний доступ до сигналів, що несуть програми мовників, прямо визнається незаконним, а в інших державах вважається порушенням взятих договірних зобов’язань.

Слід звернути увагу на нововведення, запроваджене Законом України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав»: до переліку порушень як авторського, так і суміжних прав, додано зловживання посадовими особами організації колективного управління службовим становищем, що призвело до невиплати або неналежних розподілу і виплати винагороди правовласникам. Пряме зазначення у статті 50 Закону такого порушення має позитивно позначитися на відповідальному ставленні організацій колективного управління до виконання своїх обов’язків з розподілу і виплати винагороди суб’єктам авторського права і суміжних прав та посилити гарантії захисту правовласників.

Встановлений у статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» перелік дій, які визнаються порушеннями суміжних прав організацій мовлення, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Важливе значення має норма, що визначає в якості правопорушення «вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права або суміжних прав». У даному випадку Закон гарантує організації мовлення можливість превентивного захисту належних прав.

У цілому перелік правопорушень, що містяться у Законі України «Про авторське право і суміжні права» та дають підставу для звернення до суду, охоплює майже всі види ігнорування суміжних прав організацій мовлення, що суттєво розширює можливості щодо судового захисту порушених прав, проте розвиток новітніх технологій диктує свої вимоги і призводить до розширення переліку можливих порушень, які потрібно відслідковувати і враховувати у перспективному законодавстві.

Reference:

1. Denis Grigorov. *Cardsheiring yak riznovyd Internet-piratstva: sutnist ta zasoby borotby z tsym yavishchem* [Cardsharing as type of Internet piracy: essence and means of fighting with this occurrence]. *Ukrainske pravo*. 30 November 2017. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/kardsheiring-yak-riznovyd-internet-piratstva-sutnist-ta-zasobi-borotbi-iz-tsym-yavishchem/
2. Zakon Ukrainy “Pro avtorske pravo i sumizhni prava” [Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights”] vid 23.12.1993 № 3792-XII (u redaktsii Zakonu Ukrainy vid 11.07.2001 № 2627-III). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/print>
3. Zakon Ukrainy “Pro derzhavnu pidtrymku kinematographii v Ukraini” [Law of Ukraine “On the State Support of Cinematography in Ukraine”] vid 23.03.2017 № 1977-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
4. The 2020 Special 301 Report. Office of the United States Trade Representative. April 2020. 93 pages. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/2020_Special_301_Report.pdf
5. Anna Shtefan. *Camcording, cardsheiring, piratstvo: zakonodavchi novelty shchodo vydiv porushen avtorskogo prava i sumizhnykh prav*. [Camcording, cardsharing, piracy: legal novels with regard to types of

violations of copyright and related rights]. *Teoriya i praktika intelektualnoy vlasnosti*. 2017. Issue 3/2017. URL: http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/10/Shtefan-A._317.pdf

6. Commission Green Paper “Legal Protection for Encrypted Services in the Internal Market”. Consultation on the Need for Community Action. COM(96) 76 final. 06 March 1996. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51996DC0076&from=EN>

7. David Blackburn, Jeffrey A. Eisenach, David Harrison Jr. Impacts of Digital Video Piracy on the U.S. Economy. NERA Economic Consulting, the Chamber’s Global Innovation Policy Center. June 2019. URL: <https://www.theglobalipcenter.com/wp-content/uploads/2019/06/Digital-Video-Piracy.pdf>

8. Dean S. Marks. Cross-Industry Voluntary Measures to Reduce Online Piracy. Institutional Arrangements concerning Intellectual Property Enforcement Policies and Regimes to Address Online Infringements. Advisory Committee on Enforcement. Twelfth Session. Geneva, September 4 to 6, 2017. WIPO/ACE/12/10 REV. July 21, 2017. URL: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/enforcement/en/wipo_ace_12/wipo_ace_12_10.pdf

9. Directive 98/84/EC of the European Parliament and of the Council of 20 November 1998 on the legal protection of services based on, or consisting of, conditional access. Official Journal of the European Communities. L 320/54. 28 November 1998. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998L0084&from=PL>

10. Jovana Letić. Piracy statistics for 2020. People would still download a car. November 14, 2019. URL: <https://dataprot.net/statistics/piracy-statistics/>

11. Online Copyright Infringement in the European Union Music, Films and TV (2017-2018), Trends and Drivers. European Union Intellectual Property Office, November 2019. URL: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/quantification-of-ipr-infringement/online-copyright-infringement-in-eu/online_copyright_infringement_in_eu_en.pdf

12. Opinion of the Supreme Court of the United States No. 81-1687 decided January 17, 1984 in the case Sony Corp. v. Universal City Studios, 464 U.S. 417 (1984). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/464/417>

13. Study on the Socio Economic Dimension of the Unauthorized Dimension of the Unauthorized Use of Signals: Part 1: Current Market and Technology Trends in the Broadcasting Sector. Screen Digest Ltd, London. SCCR/19/12. November 30, 2009. Standing Committee on Copyright and Related Rights. Nineteenth Session. Geneva, December 14 to 18, 2009. URL: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/copyright/en/sccr_19/sccr_19_12.pdf

14. Study on the Socioeconomic Dimension of the Unauthorized Use of Signals – Part II: Unauthorized Access To Broadcast Content – Cause And Effects: A Global Overview. Screen Digest, London. SCCR/20/2 REV. May 10, 2010. Standing Committee on Copyright and Related Rights. Twentieth Session. Geneva, June 21 to 24, 2010. URL: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/copyright/en/sccr_20/sccr_20_2_rev.pdf

Нарушение смежных прав на программу организации вещания в цифровую эру как основание для гражданско-правовой защиты

Стройко Ирина, e-mail: istroyko@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4764-0083>

Аспирант Киевского университета права НАН Украины, Заместитель Генерального директора по юридическим вопросам ООО «КВАРТАЛ 95», адвокат, г. Киев, Украина

Аннотация. В этой статье автор исследует основания для гражданско-правовой защиты смежных прав организаций вещания в украинской и международной практике. Она анализирует определение термина «кардшейринг», введенное Законом Украины «О государственной поддержке кинематографии в Украине». Автор предлагает обновить определение данного термина, дополнив его деятельностью по распространению рекламы и иной информации, используемой для промотирования нелегального оборудования и программного обеспечения, предоставляющих доступ к защищенным услугам по телерадиовещанию. Она выделяет критерии платного телевидения. Автор анализирует положения законодательства Европейского Союза в сфере правовой охраны закодированных аудиовизуальных медиа-услуг. Она приходит к заключению, что термин «пиратство», согласно украинскому законодательству, не распространяется на случаи незаконных доступа и распространения сигналов, несущих программы организации вещания, до момента их публичного сообщения (“pre-broadcast signals”). Автор описывает в статье текущую ситуацию по несанкционированной ретрансляции сигналов, несущих программы, и доступу к программам организаций вещания за пределами разрешенной территории в Украине и за границей.

Ключевые слова: кардшейринг, Интернет-пиратство, платное телевидение, физическое пиратство, несанкционированная ретрансляция сигналов, несущих программы, доступ к программам организаций вещания за пределами разрешенной территории.

PECULIARITIES OF STATE SERVICE IN THE CHAMBERS OF JUDICIAL AUTHORITIES OF UKRAINE

Oleksii V. Smolka

Odesa National Law Academy, Ukraine

e-mail: smol5555@ukr.net

Abstract. In the highlighted a broad and a narrow approach to the interpretation of the state service in chambers of the judicial authorities of Ukraine. From the point of view of a narrow approach referred to the Chief of Chamber of the Supreme Court and the Chief of Chamber of higher specialized courts. It is established that the peculiarities of state service in the chambers of judicial authorities are: the position of chief of chamber of the relevant court is equated to the position of state service subcategory A1, which determines the relevant material support; the Chairman of the Supreme Court / Supreme Specialized Court is an authorized entity that submits applications for the application of incentives to the Chief of Chamber or the imposition of disciplinary sanctions on him in accordance with the law; disciplinary misconduct for the Chief of Chamber of the Supreme Court / Chief of Chamber of the High Specialized Court, inter alia, is non-compliance with the requirements of the instruction on court records and other local documents governing the work of the Supreme Court / High Specialized Court and its chamber; the Chief of Chamber of the Supreme Court / Chief of Chamber of the High Specialized Court is covered by the guarantees of state protection of court employees; the chief of chamber of the relevant court undergoes advanced training taking into account the specifics of the functioning of judicial bodies, etc.

Keywords: state servant, judicial chamber, chief of chamber, judicial authorities, public service, special legislation.

Проходження державної служби в апаратах судових органів України є якісно складним правим явищем, що обумовлено притаманними йому загальними рисами проходження державної служби та спеціальними рисами, які стосуються функціонального призначення апарату суду. Одночасно, адаптація національного законодавства про державну службу до стандартів ЄС опосередковує потребу впровадження загальноприйнятих практик впорядкування діяльності державних службовців залежно від державного органу, в якому проходить служба. Вказана теза обґрунтовується специфікою національного підходу при виборі моделі нормативного детермінування спеціальних ознак, що характеризують проходження державної служби в апаратах судових органів. Проблематика специфіки підвищення кваліфікації та перепідготовки державних службовців апарату судових органів є надзвичайно актуальною, з огляду на докорінні зміни, які відбуваються у всіх сферах суспільного життя і, насамперед, у сфері державної служби.

Теоретичною основою статті є висновки щодо засад проходження державної служби, яких зроблено такими вченими, як: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, В.В. Васильківська, В.М. Гарашук, Ю.С. Даниленко, І.І. Задоя, С.В. Ківалов, Л.М. Корнута та ін. У той же час, значна кількість питань, пов'язаних із окресленням специфіки проходження державної служби в апаратах судових органів та їх змістовне трактування залишаються невирішеними, особливо у контексті нормативно-правових змін до регулювання державної служби, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Особа з моменту набуття статусу державного службовця, одночасно є учасником динамічних відносин, які стосуються, з одного боку, виконання функцій держави, а з іншого – специфічного виду трудової діяльності (державної служби). Остання складова іменована в теорії службового права як «проходження державної служби». Станом на теперішній час, трактування вказаного терміну не закріплено на нормативному рівні. Одночасно, ст. 38 Закону України «Про державну службу», назва якої «Проходження державної служби», вказано, що прийняття на державну службу, просування по службі державних службовців, вирішення інших питань, пов'язаних із службою, здійснюються з урахуванням категорій посад державної служби та рангів державних службовців як виду спеціальних звань, що їм присвоюються [1]. Можна припустити, що законодавцем виокремлено окремі елементи проходження державної служби. Звернемо увагу й на те, що прийняття на державну службу не є синонімом вступу на державну службу, а відображає факт, що особа вже наділена статусом державного службовця.

Щодо доктринального тлумачення поняття «проходження державної служби», то узагальнивши висновки провідних вчених, які займалися означеною проблематикою [2, с. 105; 3, с. 35; 4, с. 70], зазначимо таке: 1) проходження державної служби можна розглядати як інститут службового права та вид державно-службових відносин; 2) проходження державної служби є процесом, що складається з певних обов'язкових та факультативних процедур, що супроводжують здійснення державної служби особою (іменувати елементи проходження державної служби за допомогою поняття «стадії» не доцільно, тому що

по-декуди відсутні послідовність у їх здійсненні та зв'язок між ними); 3) проходження державної служби є можливим виключно після первинного призначення на державну посаду (прийняття на державну службу).

Слушними видаються висновки, яких зроблено Л.Р. Білою-Тіуною щодо співвідношення понять «служба кар'єра» та «проходження державної служби». Відповідно, «служба кар'єра» – це, переважно, суб'єктивно-індивідуальний аспект здійснення державної служби, то «проходження державної служби» – це об'єктивно-процедурний аспект державної служби [5].

Таким чином, специфіка проходження державної служби в апаратах судових органів України опосередкована: 1) місцем проходження державної служби; 2) наявністю спеціального статусу у цих державних службовців.

Відповідно, проводячи демаркацію державних службовців апарату судових органів, на підставі аналізу положень Закону України «Про державну службу», можна виокремити широкий та вузький підхід. З позиції широкого підходу, державну службу в апаратах судових органів України проходять державні службовці в системі правосуддя (ч. 5 ст. 4; ст. 91) [1]. При цьому: 1) система правосуддя не має нормативного тлумачення, до неї можливо віднести як судові органи, так і органи прокуратури, наприклад; 2) якщо взяти за основу відсилання у профільному законодавстві до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [6], то поза межами її межам в будь-якому разі залишається Конституційний Суд України [7]. Одночасно, до системи правосуддя належатимуть Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація України та Національна школа суддів України; 3) до державних службовців апарату судових органів України належатимуть: керівник апарату суду та його заступник, секретар судового засідання, судовий розпорядник, державні службовці судової охорони.

З позиції вузького підходу до трактування державної служби в апаратах судових органів України (ст. 91) [1], йдеться про конкретних державних службовців в апаратах судових органів – керівника апарату Верховного Суду та керівника апарату вищих спеціалізованих судів. Для цілей цього дослідження використано вузький підхід.

Для встановлення нормативно визначених особливостей проходження державної служби керівників апаратів Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів, звернемо увагу на те, що ст. 91 Закону України «Про державну службу», хоча й має назву «Особливості проходження державної служби в окремих державних органах», але змістовно визначає лише такі з них для означених державних службовців:

1) керівники апаратів Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів призначаються на посаду в порядку, якого визначено спеціальним законом про державну службу з врахуванням законодавством про судоустрій і статус суддів (п. 2);

2) особливості проходження державної служби керівниками апаратів Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів регулюються спеціальним законом про державну службу з врахуванням законодавства у відповідній сфері (п. 12) [1].

При цьому, вступ на посаду керівника апарату Верховного Суду чи вищих спеціалізованих судів не є елементом проходження державної служби. Акцентуємо увагу на специфічних характеристиках набуття статусу державного службовця, що займатиме таку посаду державної служби як керівник апарату Верховного Суду/керівник апарату вищого спеціалізованого суду [8; 9]: 1) призначення на посаду здійснюється Головою Державної судової адміністрації України за погодженням Голови Верховного Суду/голови вищого спеціалізованого суду; 2) нормативно встановлено спеціальні вимоги, які висувуються до кандидатів на зайняття відповідних посад та затверджуються Вищою радою правосуддя за поданням Комісії з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя; 3) призначенню на посаду має передувати конкурс на зайняття відповідної посади державної служби, організацію проведення якого покладено на Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя.

Передумовою дослідження специфіки проходження державної служби в апаратах судових органів є виокремлення елементів, які формують проходження державної служби в цілому. Наприклад, Я.В. Мирошниченко виокремлює: вступ на державну службу; присвоєння спеціального звання та переміщення по службі; просування по службі, атестацію, професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації; застосування по відношенню до державного службовця заходів заохочення та стягнення; припинення служби в державних органах [10, с. 234]. Вказана позиція потребує уточнення. Так, вступ та припинення державної служби відповідно до підходу, якого використано у Законі України «Про державну службу» не є елементами проходження державної служби. Не виключенням є проходження державної служби в апаратах судових органів.

Проаналізувавши положення законодавства, яким визначено засади проходження державної служби в апаратах судових органів, виокремимо такі особливості:

1) посаду керівника апарату Верховного Суду/керівника апарату вищого спеціалізованого суду прирівняно до посад державної служби підкатегорії А1, що обумовлює відповідне матеріальне забезпечення [11];

2) змістовно виконання спеціальних прав та обов'язків керівником апарату Верховного Суду/керівником апарату вищого спеціалізованого суду опосередковано завданням функціонального забезпечення діяльності відповідного суду [6];

3) Голова Верховного Суду/вищого спеціалізованого суду є уповноваженим суб'єктом, що вносить подання про застосування до керівника апарату заохочень або накладення на нього дисциплінарних стягнень відповідно до законодавства [8; 9];

4) дисциплінарним проступком для керівника апарату Верховного Суду/керівника апарату вищого спеціалізованого суду, крім іншого, вважається недотримання вимог Інструкції з діловодства Суду та інших локальних документів, що регламентують роботу Верховного Суду/вищого спеціалізованого суду та його апарату [6];

5) на керівника апарату Верховного Суду/керівника апарату вищого спеціалізованого суду поширюється гарантія державного захисту працівників суду, що мають прояв у застосуванні: заходів фізичного впливу, спеціальних засобах і зброї з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також безпеки житла і майна; одержанні допомоги у виконанні покладених обов'язків, а в разі необхідності – для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів; спеціальних заходів забезпечення безпеки; отриманні матеріальної компенсації в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків [12];

б) керівник апарату Верховного Суду/керівник апарату вищого спеціалізованого суду поширюється проходить підвищення кваліфікації з врахуванням специфіки функціонування судових органів [13; 14] тощо.

Окремо звернемо увагу на специфіку такого елементу проходження державної служби як підвищення кваліфікації керівника апарату Верховного Суду/керівника апарату вищого спеціалізованого суду. Відповідно, постійне підвищення кваліфікації працівників апаратів суду (включаючи керівника апарату) має проводитись протягом усієї служби, але не рідше одного разу на три роки. Суб'єктом, який забезпечує організацію проведення підвищення кваліфікації керівників апарату суду є окремий структурний Національної школи суддів України. Серед форм навчання, які проводяться для керівників апаратів відповідного суду можна виділити: очну, дистанційну, «он-лайн навчання» за допомогою відеоконференцв'язку [13].

Слід зазначити, що хоча можливість підвищення кваліфікації, яку надано для керівників апарату суду є вагомою гарантією якісного виконання ним своїх службових обов'язків, вона потребує коректування. Відповідно, змістовне значення підготовки, яка надається в межах Національної школи суддів України включає не лише підвищення кваліфікації як періодичний вид навчання, але й: 1) підготовку, яка здійснюється у необхідності підтримання на належному рівні та вдосконалення знань, умінь і навичок залежно від досвіду роботи, рівня і спеціалізації суду, а також індивідуальних потреб; 2) проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним органом за результатами кваліфікаційного або регулярного оцінювання чи на підставі рекомендації викладача (тренера) за результатами проходження тренінгу, які застосовуються для поглиблення знань у певній галузі (правовому інституті), визначеній кваліфікаційним органом чи викладачем (тренером) [15]. Станом на теперішній час можливим є лише підвищення кваліфікації як вид підготовки у Національній школі суддів України.

Крім того, з метою впровадження в практичну площину загальноновизнаних міжнародних стандартів та кращих практик підвищення кваліфікації державних службовців апаратів судових органів, Національною школою суддів було розроблено стандартизовану програму підготовки та підвищення рівня кваліфікації керівників і заступників керівників апаратів місцевих (окружних), апеляційних судів, Вищого антикорупційного суду та Верховного Суду, яка включає такі напрями, як: європейська система захисту прав людини (наприклад, застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в національній судовій практиці; застосування правових позицій Європейського суду з прав людини, викладені в рішеннях ЄСПЛ, які набули статусу остаточних); гендерні аспекти в організації роботи суду; український правопис, включаючи етику українського ділового мовлення; антикорупційне законодавство та практику його застосування щодо державних службовців органів судової влади; етику працівників апаратів судів; психологію діяльності працівників апаратів судів; судове адміністрування, включаючи інноваційні форми і методи, спрямовані на ефективне, якісне адміністрування в суді; тощо [14].

Висновки. Таким чином, специфіка проходження державної служби в апаратах судових органів України опосередкована: 1) місцем проходження державної служби; 2) наявністю спеціального статусу у цих державних службовців. Виокремлено широкий та вузький підхід до трактування поняття «проходження державної служби в апаратах судових органів». Встановлено, що особливостями проходження державної служби в апаратах судових органів є наступні: посаду керівника апарату Верховного Суду/керівника апарату вищого спеціалізованого суду прирівняно до посад державної служби

підкатегорії А1, що обумовлює відповідне матеріальне забезпечення; змістовно виконання спеціальних прав та обов'язків керівником апарату Верховного Суду/керівником апарату вищого спеціалізованого суду опосередковано завданням функціонального забезпечення діяльності відповідного суду; Голова Верховного Суду/вищого спеціалізованого суду є уповноваженим суб'єктом, що вносить подання про застосування до керівника апарату заохочень або накладення на нього дисциплінарних стягнень відповідно до законодавства; дисциплінарним проступком для керівника апарату Верховного Суду/керівника апарату вищого спеціалізованого суду, крім іншого, вважається недотримання вимог Інструкції з діловодства суду та інших локальних документів, що регламентують роботу Верховного Суду/вищого спеціалізованого суду та його апарату; на керівника апарату Верховного Суду/керівника апарату вищого спеціалізованого суду поширюються гарантії додаткового державного захисту працівників суду; керівник апарату Верховного Суду/керівник апарату вищого спеціалізованого суду проходить підвищення кваліфікації з врахуванням специфіки функціонування судових органів тощо.

References:

1. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 r. № 889-VIII. [On public service]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
2. Drozd O. (2016) Prokhozhdennia derzhavnoi sluzhby v Ukraini yak skladova predmeta administratyvno-pravovoho rehuliuвання [Public service in Ukraine as a component of the subject of administrative and legal regulation]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 10. S. 102-106.
3. Nozdrachev A. F. (1999) Hosudarstvennaia sluzhba [Public service]. *Uchebnyk dlia podhotovky hosudarstvennykh sluzhashchykh*. «Statut», 592 s.
4. Sarylov Yu. M. (1996) Sluzhebnoe pravo [Service law]. *Uchebnyk*. Yzd-vo BEK, 698 s.
5. Bila-Tiunova L.R. (2020) Derzhavna sluzhba Ukrainy. [Public Service of Ukraine]. *Zahalna chastyna: navchalnyi posibnyk*. Odesa, 511 s.
6. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII. [On the judiciary and the status of judges]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
7. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro apparat Verkhovnoho Sudu, struktury i shtatnoho rozplysu aparatu Verkhovnoho Sudu: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu vid 30.11.2017 r. № 6. [On approval of the Regulations on the chamber of the Supreme Court, the structure and chamber list of the chamber of the Supreme Court]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006780-17#Text>.
9. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro apparat sudu: Nakaz Derzhavnoi sudovoi administratsii vid 08.02.2019 r. № 131. [On approval of the Standard Regulations on the court chamber]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131750-19#Text>.
10. Myroshnychenko Ya. V. (2008) Etapy prokhozhdennia hosudarstvennoi sluzhby v tamozhennykh orhanakh. [Stages of passing the state service in the customs authorities]. *Ekonomycheskye y yurydicheskye nauky*. № 1. S. 233–237.
11. Deiaki pytannia oplaty pratsi derzhavnykh sluzhbovtziv sudiv, orhaniv ta ustanov systemy pravosuddia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.05.2017 r. № 358. [Some issues of remuneration of public servants of courts, bodies and institutions of the justice system]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/358-2017-%D0%BF#Text>.
12. Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv: Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. № 3781-XII. [On state protection of employees of courts and law enforcement agencies]. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.
13. Rehlament Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy: Nakaz Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy vid 24.06.2016 r. № 34. [Regulations of the National School of Judges of Ukraine]. URL: <http://nsj.gov.ua/reglament/#r4g3>.
14. Standartyzovana prohrama pidhotovky ta pidvyshchennia rivnia kvalifikatsii kerivnykiv i zastupnykiv kerivnykiv aparativ mistsevykh (okruzhnykh), apeliatsiinykh sudiv, Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu ta Verkhovnoho Sudu: rishennia Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy vid 18.12.2020 r. № 6. [Standardized program for training and retraining of heads and deputy heads of local (district), appellate courts, the Supreme Anti-Corruption Court and the Supreme Court]. URL: [http://nsj.gov.ua/files/16103645211.%20%D0%A1%D0%9F%20%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2%20\(2\).pdf](http://nsj.gov.ua/files/16103645211.%20%D0%A1%D0%9F%20%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2%20(2).pdf).
15. Polozhennia pro pidhotovku ta periodychno navchannia suddiv u Natsionalnii shkoli suddiv Ukrainy: Nakaz Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy vid 24.06.2016 r. № 34. [Regulations on training and periodic training of judges in the National School of Judges of Ukraine]. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1581605137%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0>

%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D1%83%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%B2.pdf.

Особенности прохождения государственной службы в аппарате судебных органов Украины

Смолка Алексей Владимирович, email: smol5555@ukr.net
аспирант кафедры криминалистики Национального университета «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина.

Аннотация. В статье выделен широкий и узкий подход к трактовке государственной службы в аппаратах судебных органов Украины. С позиции узкого подхода речь идет о руководителях аппаратов Верховного Суда и высших специализированных судов. Установлено, что особенностями прохождения государственной службы в аппаратах судебных органов являются: должность руководителя аппарата соответствующего суда приравнена к должностям государственной службы подкатегории А1, что обуславливает соответствующее материальное обеспечение; Председатель Верховного Суда / высшего специализированного суда является уполномоченным субъектом, вносит представление о применении к руководителю аппарата поощрений или наложения на него дисциплинарных взысканий в соответствии с законодательством; дисциплинарным проступком для руководителя аппарата Верховного Суда / руководителя аппарата высшего специализированного суда, помимо прочего, считается несоблюдение требований Инструкции по делопроизводству суда и других локальных документов, регламентирующих работу Верховного Суда / высшего специализированного суда и его аппарата; на руководителя аппарата Верховного Суда / руководителя аппарата высшего специализированного суда распространяются гарантии государственной защиты работников суда; руководитель аппарата соответствующего суда проходит повышение квалификации с учетом специфики функционирования судебных органов и тому подобное.

Ключевые слова: государственный служащий, руководитель аппарата, судебные органы, прохождения государственной службы, специальное законодательство.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin
scientific peer-reviewed journal

2020
No. 3

Passed for printing 10.09.2020. Appearance 15.09.2020.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, e-mail: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>